

52043

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ
İLİŞKİLER BİLİM DALI

KÖRFEZ ÜLKELERİ FİNANS PİYASASININ
PETRODOLAR AÇISINDAN TAHLİLİ
VE
TÜRKİYE YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

(Doktora Tezi)

Yöneten : Prof Dr. Sabahattin ZAİM

Hazırlayan : Hasan SELÇUK

1329

İstanbul, 1987

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ö Z E T

Kalkınmanın finansmanı için dış kaynağa ihtiyacı olan Türkiye, bu ihtiyacını genellikle batılı hükümet ve finans kurumlarından karşılamıştır. Türkiye'nin daha bol ve daha ucuz dış kaynağa ihtiyacı devam etmektedir. Bu konuda petrodolarlar batılı kaynaklara bir alternatif olarak görünmektedir. Petrodolarların sahibi olan ülkelerle tarihî, dinî ve coğrafî bağların yanında son yirmi yıldır siyasi ve iktisadî münasebetlerimiz de gelişmiş durumdadır.

Petrol üreten Müslüman Ülkeler içinde Körfez Ülkelere önemli bir yeri vardır. Bu ülkeler, petrodolarların hemen hemen tamamına sahip oldukları gibi, Orta Doğu'daki malî piyasalar da bu ülkelerde yoğunlaşmış durumdadır.

Petrol bulununcaya kadar bu ülkelerde ilkel tarım ekonomisi hakimken, petrol sonrası dönemde, petrol, ekonomilerinin sürükleyici faktörü olmuştur. Petrol öncesi dönemde yılda 35 dolar olan fert başına gelir, petrol sonrası dönemde büyük bir hızla artmış ve Körfez Ülkeleri dünya fert başına yıllık gelir sıralamasında en üst sıraları almışlardır.

Körfez Ülkeleri özellikle 1973 sonrası dönemde ellerine geçen büyük miktardaki petrodollarını, iyi bir şekilde değerlendirme çabası içinde olmuşlardır. Bu cümleden olarak, Ülke içinde büyük çaplı kalkınma hamleleri yapmışlar, öncelikle de eksik ve yetersiz olan altyapılarına ağırlık vermişlerdir. Altyapı yatırımlarının yanında, petrol ve sanayi yatırımları yapmışlar ve sanayi şehirleri

kurmuşlardır. Hizmetler sektörüne de ağırlıklı yatırımlar yapmak suretiyle ülkelerini refah toplumları haline getirmeyi hedeflemişlerdir.

Körfez Ülkeleri, petrodollarların tamamını dahilinde kullanmaları mümkün olmadığı için, dış ülkelerde de büyük yatırımlar yapmışlardır.

Eylül 1985 itibariyle toplam 410 milyar dolar tutarındaki dış yatırımlar, batılı büyük bankalara yatırılan mevduat, büyük kuruluşların hisse senetlerinin satın alınması, gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar, yabancı hükümetler ve kamu sektörleri menkul kıymetlerinin satın alınması, altın ve döviz alımı şeklinde gerçekleşmiştir. Bunlara ilâve olarak muhtelif fizikî yatırımlar yapılmış ve askerî harcamalar fert başına dünyada en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Körfez Ülkeleri, yardım faaliyetlerini kurdukları millî ve milletlerarası nitelikteki "Kalkınma Fonları" kanalıyla gerçekleştirmektedirler. Bu ülkeler, GSYİH'nin yüzdesi olarak, dünyada en büyük yardımı yapan ülkeler durumundadırlar.

Körfez Ülkeleri, petrodollarların yeniden dönüşümünde rol almak ve uluslararası bankacılığın kârlarından faydalanmak için, uluslararası nitelikte malî kurumlar kurmuşlardır. Bu konuda da çok geniş bir faaliyet alanı çizmişler, konvansiyonel bankaların yanında, yatırım bankaları ve şirketleri de kurmuşlardır. Son zamanlarda İslâmî yatırım kurumları da kurulmuş ve paralarını faizsiz bir düzende yatırmak isteyenlere imkân hazırlanmıştır. Yapılan uygulamalar bu tip bankacılığın uygulanabilir ve kârlı olduğunu isbat etmiştir.

Türkiye, geniş bir alanda yatırıma dönüştürülen petrodolarlardan bugüne kadar yeterli derecede faydalanamamıştır. Türkiye'nin bu imkândan faydalanması için yeterli şartlar mevcuttur. Körfez Ülkeleri, Müslüman Ükelere daha hoşgörülü davranmaktadırlar. Son zamanlarda Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasında özellikle OIC çerçevesinde siyasi ve iktisadî işbirliği önemli ölçüde artmıştır. Aynı zamanda Körfez Ülkeleri ile Türkiye'nin dış ticareti büyük ölçüde artmış, özellikle İran ve Irak ithalât ve ihracatımızda birinci sıralara yükselmiştir. Bölge olarak da Müslüman Ükelere dış ticaretimizde birinci sırada gelmektedir. 1985 yılında ithalâtımızın % 24.11'i, ihracatımızın % 34.13'ü Körfez Ülkeleri ile yapılmıştır. Artan iktisadî münasebetlerle birlikte malî münasebetler de gelişmektedir. Malî münasebetlerin gelişmesi hususunda önemli adımlar atılmış, Türkiye'de KOB, Gelir Ortaklığı Senetleri gibi araçlar ihdas edilmiş, Özel Finans Kurumları ve Finansal Kiralama Şirketleri kurulmuştur.

Diğer taraftan, Türk Bankacılık Sistemi dışa açılmış, Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki ortak yatırımlar artmış, Türkiye'de Serbest Bölgeler kurulmuş ve Türk Müteahhitlik Sektörü Orta Doğu Ükelerinde yaptığı hizmetlerle ihracat, işçi döviz ve diğer iktisadî konularda önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

Bu müsbet gelişmeler, Türkiye'nin petrodolarlardan faydalanma imkânlarını arttıracak niteliktedir. V. BYKP'na göre, Plan dönemi boyunca 16.270 milyon dolarlık dış kaynağa ihtiyaç vardır. Türkiye, bu kaynağı petrodolarlarla karşılayabildiği takdirde -batılı kaynaklardan karşılanmasına nisbetle- yaklaşık % 5 daha ucuza mal edebilecektir.

Türkiye'nin 1980'den bu yana kredi değerliliğinin artması, önemli bir gelişmedir. Bu olumlu gelişmenin dev-

let ve hükümet başkanları seviyesindeki diyalog ve yakın ilişkilerle desteklenmesinde büyük faydalar vardır. Bununla birlikte, uluslararası malî piyasaların iyi bilinmesi, takip edilmesi ve millî seviyede uluslararası işlemler yapacak malî birimler kurulması, kalkınma fonlarından sağlanabilecek imkânların araştırılması ortak yatırımların tarım, sanayi ve hizmetler kesimlerinde yaygınlaştırılması, Körfez Ülkeleri ile malî sistemde yakınlaşma sağlayan araç ve müesseselerin çoğaltılması petrodollardan daha çok faydalanmayı mümkün kılacaktır.

Türk Müteahhitlik Sektörü ve işgücünün Körfez Ülkelerinde daha çok iş alabilmesi için gerekli teşebbüslerin yapılması ithalât ve ihracat hacminin arttırılması için gerekli tedbirlerin alınması da üzerinde dikkatle durulması gereken konulardır.

OIC, İSEDAK, REC, Ticareti Geliştirme Merkezi, Müşterek Ticaret Odaları vb. gibi kuruluşların fonksiyonlarını bihakkın icra edebilmelerinin sağlanması için Türkiye'nin daha aktif rol almasının gereği açıktır.

Böylece, petrodollarlardan yeterli seviyede faydalanılacağı gibi, Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki münasebetlerin önemli boyutlara ulaşması mümkün olabilecektir.

KISALTMALAR

AAAIID	: Arab Authority for Agricultural Investment and Development
ACTS	: Arab Company for Trading Securities
ADFAED	: Abu Dhabi Fund for Arab Economic Development
AFESD	: Arab Fund for Economic And Social Development
AFTAAAC	: The Arab Fund for Technical Assistance to African and Arab Countries
AGFUND	: The Arab Gulf Program for United Nations Development Organizations
AMINOIL	: American Independent Oil Company
APICORP	: Arab Petroleum Investment Corporation
ARAMCO	: Arabian American Oil Company
ASRY	: Arab Shipbuilding and Repair Yard Company
BADEA	: Banque Arabe pour le Développement Economique en Afrique
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BBME	: The British Bank of the Middle East
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BBYKP	: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMA	: Bahrain Monetary Agency
DBYKP	: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
DÇM	: Dövizle Çevrilebilir Mevduat
DESİYAB	: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
EIU	: The Economist Intelligence Unit
FAO	: The United Nations Food and Agricultural Organization

GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade
GCC	: Gulf Cooperation Council
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GSMH	: Gayrisafi Millî Hasıla
GUCCIAFAC	: General Union of Chambers of Commerce, Industry and Agriculture for Arab Countries
HDTM	: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
IAIGC	: Inter-Arab Investment Guarantee Corporation
IBRD	: International Bank for Reconstruction and Development (World Bank)
ICDT	: Islamic Centre for Development of Trade
IsDB	: Islamic Development Bank
IMF	: International Monetary Fund
INOC	: Iraq National Oil Company
ISF	: Islamic Solidarity Fund
İBYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İBEME	: İhracatı Geliştirme Merkezi
İKB	: İslâm Kalkınma Bankası
İSEDAK	: İslâm Konferansı İktisadî ve Ticarî İşbirliği Daimi Komitesi
KFAED	: Kuwait Fund for Arab Economic Development
KFTCIC	: Kuwait Foreign Trading, Contracting and Investment Co.
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KOB	: Kâr ve Zarara Ortaklık Belgesi
KPC	: Kuwait Petroleum Corporation
KREIC	: Kuwait Real Estate and Investment Consortium
MPM	: Millî Prodüktivite Merkezi

NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NIOC	: National Iranian Oil Company
NPC	: National Petrochemical Co.
OAPEC	: Organization of Arab Petroleum Export Countries
OBU	: Offshore Banking Unit
OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development
OEC	: Oil Exporting Countries
OIC	: Organization Islamic Conference
OPEC	: Organization of Petroleum Export Countries
PDO	: Petroleum Development Oman
RCD	: Regional Cooperation for Development
RBLs	: Restricted Licence Banks
REC	: Regional Economic Cooperation
SAAFA	: Special Arab Aid Fund for Africa
SABIC	: Saudi Basic Industries Corporation
SAMA	: Saudi Arabia Monetary Agency
SESRTCIC	: Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries
SPAM	: Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TBS	: Türk Bankacılık Sistemi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TINIC	: Trade Information Network for Islamic Countries
TPKKHK	: Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kanun
TSE	: Türk Standartlar Enstitüsü
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
UNESCO	: The United Nations Educational Scientific and Cultural Organizations

UNEP	: The United Nations Environment Program
UNIDO	: United Nations Industrial Development Organization
UAE	: United Arab Emirates
UNWPADP	: The United Nations World Program of Action Concerning Disabled Persons
UNDP	: The United Nations Development Program
ÜBYKP	: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
WHO	: World Health Organisation

İÇİNDEKİLER

SAYFA

GİRİŞ	1
Birinci Bölüm	
KÖRFEZ ÜLKELERİNİN TANIMI VE İKTİSADİ ÖZELLİKLERİ	
I. KÖRFEZ ÜLKELERİNİN TANIMI	6
II. KÖRFEZ ÜLKELERİNİN İKTİSADİ YÖNDEN İNCELENMESİ ..	8
A. BAHREYN	8
1. İktisadî Gelişme	8
2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler	10
a. Genel Olarak	10
b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler	11
3. Malî Gelişmeler	12
4. Dış Ticaret	20
B. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	22
1. İktisadî Gelişme	22
2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler	24
a. Genel Olarak	24
b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler	26
3. Malî Gelişmeler	28
4. Dış Ticaret	30
C. İRAK	32
1. İktisadî Gelişme	32
2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler	35
a. Genel Olarak	35
b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler	36
3. Malî Gelişmeler	39
4. Dış Ticaret	41
D. İRAN	43
1. İktisadî Gelişme	43

2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler	45
a. Genel Olarak	45
b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler	47
3. Malî Gelişmeler	49
4. Dış Ticaret	50
E. KATAR	52
1. İktisadî Gelişme	52
2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler	54
a. Genel Olarak	54
b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler	56
3. Malî Gelişmeler	58
4. Dış Ticaret	59
F. KUVEYT	61
1. İktisadî Gelişme	61
2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler	63
a. Genel Olarak	63
b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler	64
3. Malî Gelişmeler	67
4. Dış Ticaret	72
G. SUUDİ ARABİSTAN	75
1. İktisadî Gelişme	75
2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler	79
a. Genel Olarak	79
b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler	80
3. Malî Gelişmeler	82
4. Dış Ticaret	85
H. UMMAN	87
1. İktisadî Gelişme	87
2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler	89
a. Genel Olarak	89
b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler	90
3. Malî Gelişmeler	91
4. Dış Ticaret	92

İkinci Bölüm
KÖRFEZ ÜLKELERİ GELİRLERİNİN KULLANIMI

I. DAHİLİ KULLANIM	94
A. GENEL OLARAK	94
B. SANAYİ VE TARIM SEKTÖRÜNDE KULLANIM	98
C. HİZMETLER SEKTÖRÜNDE KULLANIM	99
D. ALTYAPI SEKTÖRÜNDE KULLANIM	100
II. ULUSLARARASI KULLANIM	101
A. GENEL KARAKTERİSTİĞİ	101
B. DIŞ VARLIKLARIN YAPISI	108
1. Mevduat	108
2. Hisse Senetleri	110
3. Gelişmekte Olan Ülkelere Yapılan Yatırımlar	110
4. Hükümet ve Diğer Kamu Sektörü Menkul Kıymetlerine Yapılan Yatırımlar	111
5. Döviz Dışı Rezervler	112
6. Fizikî Yatırımlar	112
7. Askerî Harcamalar	113
III. KALKINMA FONLARI KANALIYLA KULLANIM	115
A. GENEL OLARAK KALKINMA FONLARI	115
B. ULUSAL KALKINMA FONLARI	116
1. Kuveyt Fonu	116
2. Abu Dhabi Fonu	118
3. Irak Fonu	119
4. Suudi Fonu	120
5. İran Yatırım, İktisadî ve Teknik Yardım Teşkilâtı	121
C. ÇOK ULUSLU KALKINMA FONLARI	122
1. Arap Tarımsal Yatırım ve Kalkınma Kurumu ..	122
2. Arap Bankası	123
3. Arap Fonu	126
4. Arap Teknik Yardım Fonu	127
5. Arap Körfez Fonu	128

6. İslâm Dayanışma Fonu	130
7. OPEC Fonu	132
8. İslâm Kalkınma Bankası	134
9. Özel OAPEC Fonu	136
D. KALKINMA FONLARININ YAPTIKLARI YARDIMLARIN DAĞILIMI	137
1. Bölgeler ve Yıllar İtibariyle Dağılım	138
2. Bölgeler ve Sektörler İtibariyle Dağılım ..	139
3. Fonlar ve Yıllar İtibariyle Dağılım	139
4. Fonlar ve Söktörler İtibariyle Dağılım	140
5. Fonlar ve Bölgeler İtibariyle Dağılım	141
IV. MALÎ KURUMLAR KURMAK SURETİYLE KULLANIM	142
A. YATIRIM ŞİRKETLERİ	142
B. BANKALAR	147
1. Batı Tipi Bankalar	147
2. İslâm Bankaları	149

Üçüncü Bölüm**TÜRKİYE'NİN KÖRFEZ ÜLKELERİ KAYNAKLARINDAN
FAYDALANMA İMKÂN LARI**

I. TÜRKİYE İLE KÖRFEZ ÜLKELERİ ARASINDAKİ MÜNASEBETLER	153
A. SİYASÎ MÜNASEBETLER	153
1. Genel Olarak	153
2. Kıbrıs Meselesi	158
3. İslâm Konferansı	159
B. İKTİSADÎ MÜNASEBETLER	162
1. İkili Anlaşmalar	162
a. Türkiye-İran İkili Anlaşmaları	162
b. Türkiye-İrak İkili Anlaşmaları	167
c. Türkiye-Suudi Arabistan İkili Anlaşmaları	170
d. Türkiye-Kuveyt İkili Anlaşmaları	171
e. Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri İkili Anlaşmaları	172

f. Arap-Türk Müşterek Ticaret Odası	172
aa. Kuruluşu ve Amacı	172
bb. Faaliyetleri	174
g. İslâm Konferansı Teşkilâtı İktisadî ve Ticarî İşbirliği Komitesi - İSEDAK	176
aa. Kuruluşu ve Görevleri	176
bb. Toplantıları	177
h. İslâm Ülkeleri Arasında İktisadî, Sosyal-Kültürel İşbirliği Faaliyetleri .	186
aa. İslâm Konferansı Teşkilâtının Kuruluşu ve İktisadî Sahada İşbirliği Çalışmaları	186
bb. İslâm Konferansının Enstitüsyonel Faaliyetleri ve İslâm Ülkeleri Arasında Yapılan Anlaşmalar	187
cc. İslâm Konferansı Teşkilâtının Yan Kuruluşları ve İştirakçileri	187
dd. İslâm Ülkeleri Arasında İşbirliğini Sağlamak Üzere Tesis Edilen Finans Kuruluşları	189
ee. İslâm Ülkeleri Arasında İşbirliğini Sağlamak İçin Meydana Getirilen Diğer Organizasyonlar	189
ff. İslâm Ülkelerindeki Kamu Ticaret Kurumları Arasında İşbirliği Çalışmaları	190
2. Türkiye-Körfez Ülkeleri Dış Ticareti	191
a. Genel Olarak	191
b. Türkiye'nin Körfez Ülkelerinden İthalâtı	192
c. Türkiye'nin Körfez Ülkelerine İhracatı .	194
C. MALÎ MÜNASEBETLER	198
1. Genel Olarak	198
2. Kâr ve Zarara Ortaklık Belgesi	201
3. DESİYAB	209
4. Özel Finans Kurumları	211
a. Kuruluş ve Organizasyonu	212
b. Fon Kaynakları	214
aa. T ile Açılan Hesaplar	214

bb. Döviz ile Açılan Hesaplar	216
cc. Özel Finans Kurumlarının Sunabileceği Diğer Hizmetlerden Sağlanacak Gelirler	217
c. Fon Kullanımı	219
aa. Cari Hesaplarda Biriken Fonların Kullanımı	219
bb. Katılma Hesaplarında Biriken Fonların Kullanımı	220
d. Özel Finans Kurumlarının Sağlayacağı Faydalar ve Uygulaması	224
5. Finansal Kiralama	226
6. Gelir Ortaklığı Senetleri	232
a. Mahiyeti ve Uygulaması	232
aa. Köprü Senedi	233
bb. Baraj Senedi	234
b. Orta Doğu'daki Mali Sistem Açısından Değerlendirilmesi	235
D. DİĞER GELİŞMELER	237
1. Türk Bankacılığının Dışa Açılması	238
a. Türk Bankacılığının Dışa Açılmasına Etki Eden Faktörler	239
aa. Hukuki Faktörler	239
bb. İktisadî Faktörler	240
b. Türk Bankacılık Sisteminin Dışa Açılmasının Etkileri	242
2. Türkiye ile Körfez Ülkeleri Arasındaki Ortak Yatırımlar	246
a. Türkiye-İrak Petrol Boru Hattı	247
b. Arap-Türk Bankası	248
c. Körfez Ülkelerinin Türkiye'deki Yatırımları	249
3. Serbest Bölgeler	253
4. Türk Müteahhitlik Sektörü	259
a. Sektörün Ülke Ekonomisine Katkısı	262
aa. Döviz Transferi	262
bb. İhracat	265
b. Sektörün Problemleri	265

	<u>SAYFA</u>
II. TÜRKİYE'NİN KÖRFEZ ÜLKELERİNDEN BORÇLANMALARI ...	270
III. TÜRKİYE'NİN GELECEKTEKİ DIŞ KAYNAK İHTİYACI VE KREDİ DEĞERLİLİĞİ	272
SONUÇ	279
TABLolar	289
KAYNAKLAR	381

GİRİŞ

19. asrın ortalarından itibaren sanayileşme ve kalkınma konusu Türkiye'nin devamlı gündeminde kalmıştır. 1960 sonrasında ise kalkınma konusu daha şümulü ele alınmış, 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilâtı kurulmuş, 1963'den itibaren de Beş Yıllık Kalkınma Planları uygulanmaya başlamıştır.

Gerek 1963'e kadar olan devrede, gerekse planlı dönemde, kalkınmanın finansmanında iç tasarruflar yetersiz kaldığı için dış kaynaklara devamlı ihtiyaç duyulmuştur.

Son zamanlara kadar Türkiye dış kaynak ihtiyacını hemen daima batılı hükümetler, bankalar ve uluslararası malî kurumlardan sağlamıştır. Ancak bunlar hem yetersiz kalmış, hem de maliyeti yüksek olmuştur. Halbuki Türkiye'nin yatırımlarını devam ettirebilmesi için daha bol ve ucuz dış kaynağa ihtiyacı vardır.

Türkiye'nin, batılı malî kurumlar ve uluslararası malî piyasalardan temin ettiği dış imkânlarla alternatif olabilecek yeni kaynak ve piyasalar bulmasının gereği ortadadır.

Alternatif olarak karşımıza petrol üreticisi Müslüman ve Arap Ülkelerinin büyük çaptaki petrol gelirleri çıkmaktadır. Bu ülkelerin hemen hepsi ile tarih, din, medeniyet ve coğrafya itibariyle kuvvetli bağlarımız vardır.

Geçmişten gelen mevcut bağların yanında, yapılan ikili anlaşmalar, İslâm Konferansı Teşkilâtı ve buna bağlı olarak kurulan müesseseler ve buna bağlı olarak kurulan müesseseler ve 1980 sonrası dönemde artan ticaret ve turizm hacmi de siyasi ve iktisadî münasebetleri yeterli olmasa bile memnuniyet veren bir seviyeye ulaştırmıştır.

1973'den itibaren petrol fiyatlarında meydana gelen sürekli artışlar, üretici ülke gelirlerinin devamlı yükselmesine sebep olmuş ve petrol ithalâtçısı ülkelerden bunlara doğru bir kaynak akımı meydana gelmiştir. Petrol-den elde ettikleri gelirlerden en iyi şekilde faydalanmak isteyen Müslüman ve Arap Ülkeleri, iktisadî ve sosyal kalkınmalarını sağlayacak büyük çapta yatırımlara başlamışlardır.

Batılı sanayileşmiş ülkeler artan petrol fiyatlarının menfi etkilerinden korunmak için, bu ülkelerin kalkınma hamlelerinin gerçekleştirilmesinde rol almışlar ve büyük çapta ihracat yapmışlardır.

Dahilî harcamalardan artan gelir fazlalarının da kendi malî kurumlarına yatırılmasını sağlamışlar ve bu petrodolarların bir kısmını kendilerine kullanmışlar, çoğunluğunu ise az gelişmiş ülkelere borç olarak vermişlerdir.

Türkiye petrol üreten bu ülkelerle aynı coğrafyada bulunduğu ve birçok müşterekleri olduğu halde, 1980'lere kadar iktisadî ve malî ilişkiler itibariyle son derece sınırlı bir durumda kalmış ve mevcut imkânlardan gerektiği şekilde faydalanamamıştır.

İşte eldeki çalışmanın amacı, Müslüman Ülkelerin petrolden elde ettikleri gelirlerin bir dökümünü yaptıktan sonra, bunları hangi yollarla, nerelere harcadıklarını ve yatırdıklarını tesbit etmek; Türkiye'nin bu gelirlerden ne kadar faydalandığını ve daha fazla faydalanabilmesi için muhtemel imkânları ortaya koymaktır.

Çalışma Körfez Ülkeleri ile sınırlandırılmıştır.

1973-1984 yılları itibariyle toplam 376 milyar dolarlık OPEC cari işlemler fazlalığının 375 milyar doları sekiz Körfez Ülkesine aittir. Diğer taraftan bu ülkeler Türkiye'ye komşu veya çok yakındır. İran ve Irak dış ticaretimizde ülke olarak en büyük paya sahiptirler.

Riyad uluslararası bir finans merkezi, Kuveyt uluslararası sermaye piyasası ve Bahreyn de uluslararası offshore bankacılık merkezidir. Suudi Arabistan, Kuveyt ve BAE dışarıda büyük yatırımlar yapan üç önemli ülkedir. Bölgeden ayrı düşünülemez olan Katar ve Umman potansiyel imkânları olan memleketlerdir.

Çalışma dört bölümden müteşekkildir. Birinci Bölümde, Körfez Ülkeleri tanımlanmış ve her ülke iktisadî, sınaî, malî ve dış ticaret sektörleri itibariyle incelenmiştir.

İkinci Bölümde, Körfez Ülkelerinin petrolden elde ettikleri gelirlerin kullanımı dört alt bölümde verilmiştir. Dahilî Kullanım başlığı altında daha çok kalkınma planları çerçevesinde yapılan harcamalar verilmiştir. Uluslararası Kullanım; mevduat, hisse senetleri, gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar, döviz dışı rezervler, fizikî yatırımlar ve askerî harcamalar başlıkları altında incelenmiştir. Kalkınma Fonları Kanalıyla

Kullanım'da Körfez Ülkelerinin kurdukları veya üye oldukları ulusal ve uluslararası nitelikteki ondört adet Kalkınma Fonu tanıtılmış ve bunlardan doğrudan yardım yapabilen sekiz tanesine ait rakamların dökümü verilmiştir.

Malî Kurumlar Kanalıyla Kullanım ise Yatırım Şirketleri ve Bankacılık alanlarına yönelmiştir.

Üçüncü Bölümde, Türkiye'nin, Körfez Ülkelerinin kaynaklarından faydalanma imkânları üzerinde durulmuştur. Önce İktisadî Münasebetlerin gelişmesinde önemli rol oynayan Siyasi Münasebetler ana hatlarıyla özetlenmiştir. İktisadî Münasebetler, ikili ve çok taraflı anlaşmalar ve Körfez Ülkeleriyle olan dış ticaretimiz olarak incelenmiştir. Körfez Ülkelerinin kaynaklarından faydalanmayı mümkün kılacak malî sistemlerdeki yaklaşım çalışmaları, KOB, DESİYAB, Özel Finans Kurumları, Finansal Kiralama ve Gelir Ortaklığı Senetleri başlıkları altında etraflıca ele alınmıştır. Bunların kaynaklarından faydalanmayı kolaylaştıran diğer gelişmeler ise, Türk Bankacılık Sisteminin dışa açılması, Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki Ortak Yatırımlar, Türkiye'de Serbest Bölgeler, Türk Müteahhitlik Sektörü başlıkları altında incelenmiştir. Türkiye'nin, Körfez Ülkeleri Kalkınma Fonlarından Borçlanmaları, Borçlanılan Fonlar, Yıllar ve Sektörler itibariyle verilmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planından faydalanarak Türkiye'nin gelecekteki dış kaynak ihtiyacı tesbit edilmiş ve nihayet uluslararası malî piyasalardan yeterli ve ucuz şekilde faydalanmada bir ölçü olarak kullanılan kredi değerliliği kavramı Türkiye açısından etraflıca araştırılmıştır.

Sonuçta ise varılan neticeler özetlenmiş ve Körfez Ülkelerinin kaynaklarından yeterli seviyede faydalanmayı sağlayacak bazı teklifler getirilmiştir.

Bütün bunlar için uzun süre içinde çok sayıda yerli ve yabancı her çeşit kaynaktan ve rakamdan istifade edilmiş, geniş çaplı karşılaştırma ve güncelleştirmeler yapılmıştır. Ayrıca tablolar hazırlanırken, faydalanılan kaynaklardaki değerler millî paralarla verilmiştir. Çalışmada bütünlüğü sağlamak ve mukayese imkânı bulabilmek için, mahallî paralarla olan bu değerler ilgili yıllardaki pariteler üzerinden ABD Doları'na çevrilmiştir (1).

(1) SESRTCIC, Yearbook of Socio Economic Indications of the OIC Member Countries, 1985, Ankara, 1986, s. 309'daki "Rate of Exchange (National Currency Per Dolar)" Tablosundan yararlanılarak çevirme işlemleri yapılmıştır.

Birinci Bölüm

KÖRFEZ ÜLKELERİNİN TANIMI ve İKTİSADİ ÖZELLİKLERİ

I. KÖRFEZ ÜLKELERİNİN TANIMI

Dünya coğrafyasında çok sayıda "körfez" bulunmaktadır. Ancak günümüz siyaset ve iktisat dünyasında "Körfez" denilince Güney Batı Asya'da, Arap Yarımadasının doğu ve İran'ın batı kıyıları ile çevrilmiş bulunan Arap Körfezi, İran Körfezi ve Basra Körfezi isimleri ile anılan yer akla gelmektedir.

Geniş anlamıyla bu Körfez'de bulunan sekiz ülke, İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'dır. Dar anlamda Körfez Ülkeleri ise Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni içine almaktadır. Günümüzde her iki tanım da kullanılmaktadır. İran-Irak Savaşı bile Körfez Savaşı olarak nitelendirilmektedir. Sekiz ülkeden sadece İran ve Irak Körfez İşbirliği Konseyi (Gulf Cooperation Council) üyesi değildir. 20. asrın başlarına kadar, ekonomisi, balıkçılık, inci avcılığı, ilkel tarım ve hayvancılık olan bölge, 1900'lü yıllardan itibaren petrolün bulunmasıyla çok süratli ve büyük bir iktisadî gelişme göstermiş, önemi birdenbire artmış, çeşitli siyasi gelişmelere de sahne olmuştur.

19. asrın sonlarına kadar İran hariç tamamı Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolünde olan Körfez Ülkeleri, Birinci Dünya Harbinden sonra İngilizlerin hakimiyetine girmiş ve kolonileştirilmişlerdir. 1920 San Remo Konferansı ile pekişen İngiliz hakimiyeti, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarına kadar devam etmiştir.

İran hariç, 1930'a kadar bölgede siyasi bağımsızlığa sahip memleket bulunmamaktaydı. Bu tarihte Irak, 1932'de Suudi Arabistan, 1963'de Kuveyt, 1971 yılında da İngilizlerin bölgeden çekilmesiyle Bahreyn, Katar, Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri siyasi bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

İran 1979 Devriminden sonra İslâm Cumhuriyeti olmuştur. Irak'da bir Cumhuriyet idaresi olup 1968'den bu yana Baas Partisi ve Devrim Komite Konseyi tarafından idare edilmekte olup merkezi bir hükümet vardır. Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE'leri Emirler tarafından yönetilmektedir. Suudi Arabistan Krallıkla idare edilmekte olup, İslâmî esaslarla yönetilir. Umman'da devlet şekli Sultanlıktır.

Körfez Ülkeleri 1984 yılı sonu itibariyle Bahreyn 420 bin, BAE 1.350 bin, İran 43.410 bin, Irak 15.160 bin, Katar 290 bin, Kuveyt 1.790 bin, Suudi Arabistan 10.900 bin, Umman 1.190 bin olmak üzere toplam 74.510 bin nüfusa, ayrıca, Bahreyn 620 km², BAE 83.630 km², Kuveyt 17.820 km², Suudi Arabistan 2.240 bin km², Umman 300 bin km² olmak üzere toplam 4.723.440 km² yüzölçümüne sahiptirler.

Yine 1984 yılı itibariyle toplam 744 milyar varillik dünya petrol rezervinin 430 milyar varil ile % 58'ine maliktirler. 56.8 milyon varil/gün olan dünya petrol üretiminin, 11.1 milyar varil/gün ile % 19.54'ünü, 96.375 milyar metre küp olan dünya doğal rezervlerinin de 24.697 milyar metre küp ile % 25.62'sine Körfez Ülkeleri sahiptirler.

II. KÖRFEZ ÜLKELERİNİN İKTİSADİ YÖNDEN İNCELENMESİ

A. BAHREYN

1. İktisadî Gelişme

Bahreyn 1970'den 1977'nin ortalarına kadar olan dönemde ümit edilenden daha büyük bir iktisadî kalkınmaya sahne olmuştur. Petrol fiyatlarının 1970'lerin sonunda yükselmesi ülkenin gelirlerini arttırarak mevcut yatırımların ve tevsi yatırım projelerinin tamamlanmasına yardımcı olmuştur. 1978 yılında 30 milyon dolar tutarında açık veren bütçe, 1980'de 395 milyon dolar fazlalık vermiştir (2).

1970'lerde yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesi için büyük çaba sarfedilmişti. 1975'de kıyıötesi işletmelerde yabancıların çoğunluk hissesine sahip olmalarına izin veren bir kanun çıkarıldı. Bu hareketin en büyük başarısı diğer alanların yanında, özellikle kıyıötesi bankacılık sistemindeki hizmet sektörünün genişlemesine sebep olmasındır. Bugün, kıyıötesi bankacılık Bahreyn ekonomisine önemli destek sağlamaktadır.

Bahreyn 1978-80 döneminde, çeşitli sanayi kollarında yatırımlara başlamıştır. 1980'de ekonomiye büyük etki edecek iki girişim yapılmıştır:

Bahreyn Petrol Şirketinin (Bahreyn Petroleum Company) % 60 hissesinin elde edilmesi; mevcut petrol sisteminin gelişmesini, tabii gazın çoğaltılmasını ve iktisadî kullanımını sağlayacak Yüksek Petrol Konseyinin (Supreme Oil Council) kurulması.

(2) General Union of Chambers of Commerce, Industry and Agriculture For Arab Countries, Arab Economic Report, Beirut, 1982, s. 121.

İktisadî hayattaki bu faaliyetler, dış ticareti, ekonomide ikinci derecede önemli bir sektör haline getirmiştir. 1979-80 döneminde ihracatta % 43 bir artış görülmüştür. Dış ticaret, 1978 yılında 156 milyon dolar, 1979'da 13 milyon dolar açık vermiş; 1980 yılında 117 milyon dolar, 1981 yılında ise 221 milyon dolar ve 1982 yılında 59 milyon dolar fazlalık vermiştir (3).

Bahreyn'in GSYİH'sı ile ilgili elde edilebilen ilk rakamlar, 1975-76 ve 1977 yıllarına aittir. 1976 ve 1977'de GSYİH'da sırasıyla % 27.3 ve % 8.9 oranında artışlar olmuştur. 1975-77 döneminde ülkenin GSYİH'sı içinde en önemli yeri sırasıyla madencilik, imalât ve ticaret ve hizmet sektörleri almıştır. Bu dönemde bankacılık (finans) ve sigorta sektörü dört kattan fazla artarak 1975'deki 29.5 milyon dolardan 1977'de 123.3 milyon dolara yükselmiştir (4). Bu dönemde ülkenin GSYİH'sı yaklaşık % 43 oranında artmıştır.

GSYİH 1975-1984 döneminde devamlı olarak artmıştır. GSYİH'nın sektörler itibariyle dağılımı 1982 yılında aşağıdaki gibi olmuştur: En büyük pay % 26 ile petrol ve madencilik sektörüne aittir. İkinci sırada % 21 ile imalât sektörü gelmektedir. Üçüncü sırada % 12 ile finans, sigorta ve bankacılık sektörü, dördüncü sırada % 10 ile ticaret, lokanta ve oteller sektörü, % 8 ile ulaştırma, haberleşme ve depolama ve % 7 ile de inşaat sektörleri gelmektedir (5). Tablo 1'de iktisadî faaliyet kollarına göre Bahreyn'in GSYİH'sı verilmiştir. Cari fiyatlarla 1983 ve 1984 yıllarına ait GSYİH (GNP) 4.795 ve 4.987 milyon dolar olmuştur (6).

(3) Central Banks and Monetary Agencies of Arab Gulf States, Economic Bulletin, Kuwait, June 1983, ss. 49-50; BMA, Quaterly Statistical Bulletin, Manama, June 1983, s. 21.

(4) General Union of Chambers of Commerce, Industry and Agriculture For Arab Countries, Arab Economic Report, Beirut, 1979, ss. 50-51; Arab Economic Report, 1982, s. 125.

(5) General Union of Chambers of Commerce, Industry and Agriculture For Arab Countries, Arab Economic Report, Beirut, 1985, ss. 80-82.

(6) BBME, Bahrain, Hongkong, 1985, s. 12.

2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

a. Genel Olarak

Bahreyn'de en önemli sanayi kolları, petrol, alüminyum ve gemi inşa ve tamir sanayileridir. Alüminyum sanayii 1974'den itibaren büyük bir gelişme göstermiştir. ALBA (Aluminium Bahrain), ülkede kurulan ilk alüminyum fabrikasıdır (1971). Bunun yanı sıra alüminyum toz, alüminyum çekme ve alüminyum kablo tesisleri kurulmuştur. Bunlar arasında 1977'de Sitra Adası yanında kurulan Bahrain Aluminium Extension Company (BALEXCO) ve The International Bahrain Aluminium Atomizer Co. (1972) önemlidir.

Diğer taraftan Bahreyn, ortak yatırımların Körfezdeki merkezi olma yolundadır.

Arab Iron and Steel Company (AISCO), demirden mamul maddeler imal etmek üzere kurulmuştur. Ortakları, Kuwait Foreign Trading Contracting and Investment Company, Kuwait Metal Pipes, Arab Mining Company (Ürdün) ve Bahreyn'li, Kuveytli, Ürdün'lü ve BAE'li birçok özel ortaklardan müteşekkildir.

Gulf Aluminium Rolling Mill Company (GARMCO) yılda 40 bin ton yuvarlak alüminyum tel çekmesi planlanan bu işletme, Kuzey Sitra'da kurulmakta olup, 1986'nın sonunda işletmeye açılacaktır. S. Arabistan, Irak, Kuveyt ve Bahreyn'in % 20'ser, Umman ve Katar'ın % 10'luk hisseleri vardır.

Gulf Petrochemical Industries Company (GPIC) tarafından yapılmakta olan 400 milyon dolarlık amonyak

metenol kompleksi, Bahreyn, Kuveyt ve Suudi Arabistan tarafından eşit hisselerle ortaklaşa kurulmuştur.

Bahreyn'in en başarılı ortak yatırımlarından birisi Arab Shipbuilding and Repair Yard (ASRY) isimli tersanedir. Bu tersanede hem yeni gemi yapılmakta hem de eski gemiler tamir edilmektedir. İlk tekneyi 1977'de kızağa sokan işletmede 1977-1980 doluluk oranı genelde % 90 olmuş, 1981'de rekor bir seviyeye ulaşarak % 94'e çıkmıştır. Tersaneye Bahreyn, Irak, Kuveyt, Libya, Katar, Suudi Arabistan ve BAE Hükümetleri ortaktır (7).

Bunların yanında Bahreyn'de birçok küçük sanayi de mevcuttur. Bunların içinde muhtelif alüminyum mamulleri yapan sanayiler (kablo, alüminyum tozu vs.) zikredilebilir. İnşaat malzemeleri, hazır yemek, yün mamulleri gibi hafif sanayilerinde, Suudi Arabistan ve diğer Körfez Ülkelerine ihracat yapmak için kurulması planlanmaktadır.

b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler

Bahreyn'in petrol rezervleri diğer petrol üreten ülkelere nisbeten daha az olup 360 milyon varil civarındadır (8). Ülkenin petrol üretimi 1973-76 döneminde takriben % 17 oranında düşmesine rağmen, petrol fiyatlarındaki artış sebebiyle toplam petrol gelirleri artış göstermiştir. Bu dönemde petrol gelirlerinin takriben % 44'ünden (9) fazlası 1972'den beri Bahreyn ile Suudi Arabistan'ın ortak olduğu Abu Safa petrol sahasından elde edilmiştir. Ülkedeki mevcut birçok rafinerisinin içinde en önemlisi BAPCO rafinerisidir.

(7) Arab Economic Report 1985, ss. 85-87.

(8) Arab Economic Report 1979, s. 58.

(9) BBME, Bahrain, s. 6'da bu miktar % 54 olarak verilmektedir.

1980'li yılların başında Bahreyn'in 20 yıllık bir petrol rezervi kaldığı hesaplanmıştır. Kıyılarda ve Bahreyn sularında petrol aramak ve ülkedeki petrol aramalarında yeni teknolojiler uygulamak için 7.9 milyar dolar tahsis edilmiştir (10). Böylece mevcut petrol rezervlerinin ömürlerinin uzatılacağı ve 2000 yılına kadar üretimin 100-200 milyon varil artırılacağı tahmin edilmektedir (11).

Bahreyn'in hem petrol üretimi hem petrol gelirleri devamlı düşüş göstermektedir. Petrol üretimindeki düşüş 1970'lerden itibaren görülmeye başlamıştır (12). 1980'deki petrol üretimi 1982'ye göre 0.8 milyon varil azalarak 15.3 milyon varile düşmüştür. Bunun yanı sıra rafine edilmiş petrolde azalmalar olması dikkat çekicidir. Tabii gaz üretiminde ise 1980 yılına kadar devamlı bir artış görülmektedir. 1982'de 130.500 milyon metre küp olan üretim, 1983'de 139.300 milyon metre küp'e yükselerek, % 6.7 oranında bir artış göstermiştir. Bahreyn'in petrol üretimi ile ilgili rakamlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi Bahreyn'in petrol ihraç gelirleri 1975'de 1.895 milyon dolar iken 1981'de 4.301 milyon dolara çıkmış 1984'de ise 3.103 milyon dolara düşmüştür.

3. Malî Gelişmeler

Bahreyn kısa bir sürede dünyanın önemli finans merkezlerinden biri haline geldi. Beyrut'un yıkılmasınının

(10) BMA, Annual Report 1981, Manama, 1981, s. 8.

(11) Arab Economic Report, 1982, s. 131.

(12) BMA, Annual Report 1983, Manama, 1983, s. 11.

bu konuda etkisi bulunmakla beraber ülkedeki bir kısım düzenleme ve imkânların da tesiri büyüktür. Haberleşme ve ulaşım kolaylıkları, siyasi istikrar ve bankalar üzerinde sıkı kontrol olmaması bu cümleden olarak sayılabilir.

1965'de Bahreyn Para Kurulu (Currency Board), 1973 yılında da Bahreyn Para Dairesi (Bahrain Monetary Agency-BMA) kuruldu (13).

BMA, Para Kurulunun varlık ve fonksiyonlarını devraldığı gibi merkez bankasının fonksiyonlarını da üstlenmiş ve bankacılık sektörünün düzenlenmesi konusunda yetkiler verilmiştir.

- Mahalli Bankacılık

Bahreyn'de ilk bankalar, ticaret bankaları olup Eastern Bank (Chartered Bank)(1921) ve British Bank of the Middle East (1944)'dir (14). 1971'den sonra, Citibank, NA, Chase Manhattan ve Arab Bank lisans aldı. Bunları, ABD, Mısır, İran, Pakistan, Hollanda ve Fransız bankaları takip etti.

Mahalli bankalardan dört tanesi önemli olup, bu bankalara özel sektör de ortaktır. Bu bankalar, National Bank of Bahrain (1957), Bank of Bahrain and Kuwait, Al Ahli Commercial Bank ve Bahrain Islamic Bank (1979)'dir (15).

1985 yılı itibariyle Bahreyn'de 5'i mahalli, 15'i yabancı 20 tane ticaret bankası, 1 tane ihtisas (emlâk) bankası, 1 tane Bahreyn İslâm Bankası vardır. BMA offshore

(13) BMA, Bahrain-An International Financial Centre, 1982, s. 7.

(14) a.e.

(15) BMA, Annual Report 1983, s. 25; BMA, Bahrain-An International Financial Centre, Second Edition, 1984, s. 42.

bankacılığının gelişebilmesi için yeni mahalli banka kurulmasına izin vermemektedir (16).

100 büyük Arap bankası içinde Bahreyn bankalarının yeri Tablo 3'de verilmiştir.

- Kıyıötesi -Offshore-Bankacılık

Bankacılık sektöründeki en büyük gelişme Offshore Bankacılığı alanında görüldü. Offshore Bankacılığı ada veya sahil ülkelerinde, tahsisi olarak uluslararası bankacılık işlemlerinin yapıldığı bir bankacılık şeklidir.

Bahreyn'deki Kıyıötesi Bankacılık sektörü, kendilerine tanınan avantajları çok iyi kullanmışlar ve sonuçta ülkedeki bankacılık sektörü içinde ilk sıraya yükselmiştir (17).

Bahreyn'de şahıslar ve şirketler vergiden muaftır. Kârların ve sermayelerin transferi konusunda da herhangi bir kısıtlama sözkonusu değildir.

Bahreyn'de Offshore Banking Unit-OBU kurulabilmesi için BMA'nın 1975'de ilân ettiği esaslara uyulması gerekmektedir.

OBU'lar Bahreyn'deki mukim şahıs ve müesseselerle iş yapamazlar ancak hükümet, hükümet kurumları ve yabancı müşterileri ile iş yapmalarında bir sınırlama yoktur.

Bahreyn'deki OBU'lar bölgesel ve uluslararası piyasalardan gelen sermaye taleplerini karşılamaktadırlar. OBU'ların bir kısmı ise, dünyanın her tarafındaki şir-

(16) BBME, Bahrain, s. 10.

(17) Hatim S. Zubi-E. Hugh Stokes, Bahrain, International Banking Centers, Miami, 1981, ss. 167-177.

ketlere, çeşitli kuruluşlara ve hükümetlere, genellikle dolar cinsinden borç vermektedirler.

Bahreyn'de 1985 yılı itibariyle 74 tane OBU faaliyet göstermektedir.

BMA, 1975'de düzenleme yapıldıktan sonra, ilk hafta sonunda yaptığı toplantıda 21 bankanın, ikinci toplantıda da 12 önemli bankanın müracaatını onaylamıştır. Bu bankalar içinde Citibank, Bank of America, Algemene Bank Nederland, Societe Generale, Chase Manhattan ve National Westminster gibi önemli bankalar vardı.

Bahreyn'deki 74 adet OBU'nun ülke bazında dağılımı şöyledir: Bahreyn 12 adetle birinci sırada gelirken, bunu 9'ar adetle ABD ve Fransa, 8 adetle İngiliz, 4 adetle Luxemburg, 3'er adetle İsviçre ve Brezilya, 2'şer adetle Suudi Arabistan, Hindistan, Kanada, Pakistan, Kore ve Hong Kong, 1'er adetle Türkiye'nin de içinde bulunduğu 12 ülke izlemektedir (18). Bahreyn'de Türkiye menşeli olan OBU, 1983 yılında Yapı Kredi Bankası tarafından açılmıştır.

OBU'ların faaliyet alanları, genel olarak uluslararası bankacılık faaliyetleri olup, tahsisi olarak döviz ticareti ve diğer faaliyetlerdir.

BMA'nın 1976'da döviz simsarlarına faaliyet izni vermesi piyasanın gelişmesine yardımcı olmuştur.

OBU'lar önceleri Kuveyt Dinarı ve BAE Dirhemi ile işlem yaptılar. Bu iki para ile yapılan işlemlerin hacmi

(18) Anna Helal, "Global Strategies for Arab Bank in Bahrain", "The Banker", Temmuz 1984, ss. 95-103.

yeterli olmayınca, Suudi Riyali ile işlem yapmaya başlamışlardır.

Bahreyn piyasasında peşin ve vadeli döviz işlemleri yapılmaktadır. Bu işlemler uluslararası işlemler ve bölgesel işlemler olarak yapılmaktadır.

Bank of Tokyo'nun Yen ile Bahreyn piyasasında işlem yapması, piyasada dövizin çeşitlenmesine imkân hazırlamıştır.

OBU'lar, dövizleri aldıkları ülkelere, o ülkelerin mahalli bankalarından daha ucuza ve zaman olarak da daha uzun süreler için tekrar kredi olarak verebilmektedirler.

Bahreyn'de uluslararası piyasada yaygın olarak kullanılan Euro-kredi düzenlemeleri de yapılmaktadır. Ancak, Arap finans kurumları büyük tutarlı ortaklaşa (meselâ 300 milyon dolar) kredileri büyük merkezlerde düzenlemektedirler.

Bahreyn'deki OBU'lar bilinen araçlardan başka, Syndicated Contract Bonding (Ortaklaşa Tahvil Sözleşmesi), Advance Payment Bonds (Avans Tahvilleri) ve Çalışma Sermaye Kolaylığı gibi araçlar geliştirmişlerdir.

Tablo 4'de görüldüğü gibi OBU'ların toplam varlıkları 1976'da 6.214 milyon dolar iken, 1983'de 62.741 milyon dolar olmuştur. 1976'da kaynakların % 79.48, 1983'de ise % 51.69'u Bahreyn dışındaki bankalardan sağlanmıştır. Bahreyn dışındaki bankalara açılan krediler % 60.83'den % 51.08'e düşmüştür. Aktifler ve pasifler içinde OBU'ların payının artması, OBU'lar arasındaki işlemlerin artmasının ve piyasanın gelişmesinin bir işaretidir.

OBU'ların faaliyetlerinin coğrafi olarak dağılımı Tablo 5'de görüldüğü gibi daha çok Arap Ülkelerine dönüktür. 1983 yılı itibariyle kullanımların % 46.81'i, kaynakların da % 65.50'si Arap Ülkelerine aittir. İkinci sırada, 1983 yılı için kullanımların % 24.87'si ve kaynakların ise % 20.53'ü ile Batı Avrupa gelmektedir.

OBU'ların işlemlerinin vadelere göre dağılımı ise Tablo 6 ve 7'de verilmiştir. 1983 yılı itibariyle, ortalama olarak kaynakların % 97'si, kullanımların ise % 87'si 1 yıl ve daha az vadelidir.

OBU'ların döviz kullanımı da Tablo 8'de verilmiştir. 1983 yılı için Amerikan Doları 42.872 milyon dolar ve % 66.33'le ilk sırada gelmektedir. Bölgesel paralar ise 15.003 milyon dolar ve % 23.91'le ikinci sırada gelmektedir. Bölgesel paralar içinde Suudi Riyali, Kuveyt Dinarı, BAE Dirhemi ve Katar Riyali önemli yere sahiptir (19).

Bahreyn, kurmuş olduğu Kıyıötesi Bankacılık sanayi vasıtasıyla bölgede, gerek biriken artık fonların ve gerekse özellikle Körfez bölgesinde millî para otoritelerinin denetiminden kaçan devletsiz paraların tekrar dönüşümünü mümkün kılan ve her türlü döviz işlemlerinin serbestçe yapıldığı bir Euro-para piyasası merkezidir.

Bahreyn, bölge ülkelerinden başka Orta Doğu Ülkelerine orta vadeli ikrazatta bulunmayı ve menkul kıymetlerde mahalli paralarla bir ikincil pazar kurmayı planlamaktadır.

(19) İhsan Ersan, "Dünyada ve Türkiye'de Kıyı Bankacılığı", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Şubat 1986, s. 47.

- Yatırım Bankacılığı

BMA, 1977'de Yatırım Bankaları kurulabileceğini kabul etti. Yatırım Bankaları, özellikle ücret geliri sağlamak ve küçük sermayeli, geleneksel yatırım veya ticarî banka tipindeki kurumların oluşmasına imkân vermek gayesiyle düzenlenmiştir. Yatırım Bankalarının faaliyet sahaları, her çeşit tahvil işlemleri, sigortacılık, yatırım müşavirliği ve sermaye kullanımını artırıcı işlemleridir. Yatırım Bankalarına, bir miktar bankacılık işlemi yapma izni verilmiştir.

1983 sonunda 15 tane Yatırım Bankası vardı (20). Faaliyet gösteren Yatırım Bankalarının toplam aktifleri 1983 sonu itibariyle 1.289 milyon dolardır.

Yatırım Bankaları işlemlerini Bahreyn'de mukim olmayanlara yapabilirler. Fonlarının kaynağı bankalar ve holding şirketlerdir. Gelirleri ise alınan net faizlerdir.

- Bağışık Şirketler

Bahreyn Hükümeti ekonomiyi çeşitlendirmek için uyguladığı politika gereğince Bağışık (exempt) Şirketler kurulmasına 1977'de izin verdi.

Bu şirketler bir kısım yükümlülüklerden, özellikle ticarî şirketler konusundaki yükümlülüklerden muaftırlar.

Şirketlerin kurucuları, şahıslar, firmalar ve diğer şirketler olabilir.

(20) BMA, Bahrain, 1984, s. 63.

Bağışık Şirket, Bahreyn'de, herhangi bir iş veya ticarî faaliyet yapamaz. Ancak, Bahreyn'de büro açarak faaliyetlerini buradan yürütmelidirler.

1963 sonu itibariyle 152 tane Bağışık Şirket vardır. Bu şirketlerin ödenmiş sermayeleri toplamı 2.129 milyon dolar tutmaktadır (21).

Bağışık Şirketler, yatırım, bankacılık, sanayi, mühendislik ve inşaat, ticaret, mali müşavirlik vs. işler yapabilirler.

Bağışık Şirketlerin sermaye kaynağının büyük çoğunluğu Arap dünyasına aittir.

- Temsilcilikler

Temsilcilikler, 1970'den beri açılabilir. 1983 sonu itibariyle 60 tane Temsilcilik bulunmaktadır (22).

1983 yılında Ziraat Bankası bir Temsilcilik açmıştır.

Japon, Alman, Avusturya ve diğer bazı ülkelerin bankaları kendi ihtiyaçlarını karşılayacak Temsilcilikler açmışlardır. En çok Temsilcilik talebi 1979'da Japon bankalarından gelmiştir. Japon bankaları hem petrodolların Japon menkul değerlerine yatırılmasını sağlamak ve ödemeler dengesi açıklarını kapatmak için, hem de Körfez ve Orta Doğu bölgesine mal satmak gayesiyle temsilcilik açmışlardır.

(21) a.e., s. 59.

(22) a.e., s. 104-105.

4. Dış Ticaret

Dış ticaret sektörünün, Bahreyn ekonomisinde önemli bir yeri vardır. 1974-77 döneminde bu sektörün GSYİH'daki payı % 16, 1978-80 döneminde % 13 olarak gerçekleşerek petrolden sonra ikinci önemli gelir kaynağı durumuna geçmiştir.

1974-76 döneminde petrol hariç ihracat % 63 oranında artarak 1976'da 343 milyon dolara ulaşmıştır. Bu miktar 1974'de 180 milyon dolar, 1975'de 210 milyon dolar idi. Artışın en büyük sebebi mamul maddelerin (çoğunlukla alüminyum mamullerinin) ihracatının artmasıdır. Ülkenin en önemli ithal kalemleri, makina ve ulaşım araçlarıdır. Bunu sınaî maddeler ve gıda maddeleri takip etmektedir (23).

Tablo 9 ve 10'da mal gruplarına göre ithalât ve ihracat kalemleri verilmiştir. Bahreyn'in petrol hariçindeki ihracatı geniş çapta demir dışı metaller ile elektrikli olmayan makinalardan meydana gelmekte, ihracatın geneli içinde tarım ürünlerinin payı ise oldukça az bir yer tutmaktadır. Ülkenin dış ticareti 1978 yılında 155.8 milyon dolar açık verirken 1980'de 117.1 milyon dolar fazlalık vermiştir. Bu fazlalık 1981'de 220 milyon dolara çıkmış, 1982'de 59.2 milyon dolara düşmüştür. Dış ticaret 1983'de 141.6, 1984'de yaklaşık olarak 384.2 milyon dolar açık vermiştir (24). Bu düşüşün en büyük sebebi, dünya petrol piyasasındaki petrole olan talebin azalmasının, ülkenin petrol ihraç gelirlerine menfi etkisidir. 1981'de 3.841 milyon dolar olan petrol

(23) Arab Economic Report 1979, ss. 51-55.

(24) Arab Economic Report 1982, s. 126; 1985, s. 91; BMA, Annual Report 1983, s. 19-22; BBME, Bahrain, s. 12.

geliri, 1982'de % 19 azalarak 3.111.8 milyon dolara düşmüştür (25).

Bahreyn'in Arap Ülkeleri (özellikle Kuveyt, S.A., BAE) ile dış ticareti gittikçe artmaktadır. GCC (Gulf Cooperation Council-Körfez İşbirliği Konseyi) Ülkelerine Bahreyn'in yaptığı ihracat, toplam ihracatının 1982'de % 32.3'ünü oluşturmuştur. Bahreyn'in bu ülkelere en önemli ihracatı rafine edilmiş petrol ve alüminyumdur. 1983'de Bahreyn'in toplam ithalâtında bu ülkelerin payı sadece % 3'dür. Bahreyn ile GCC Ülkeleri arasında 1 Mart 1983'den geçerli olmak üzere yapılan "İktisadî Anlaşma" ile bu ülkelerle ticaretin daha da gelişeceği umulmaktadır.

Bahreyn'in ithalât ve ihracatında önemli yeri olan ülkeler önem derecelerine göre Tablo 11 ve 12'de verilmiştir.

Ülkenin Ödemeler Dengesi 1981'de 800 milyon dolarlık bir fazlalık vermiş, 1982'de bu fazlalık azalarak 170.5 milyon dolara düşmüştür. 1979'dan beri ilk defa vuku bulan bu düşüş; dış ticaret dengesindeki % 73.1 oranındaki düşüşten ve dış ticaret dışındaki kalemlerde vuku bulan % 97.2'lik azalışlardan kaynaklanmaktadır. Tablo 13'de Bahreyn'in 1978-1983 dönemi Ödemeler Dengesi verilmiştir.

B. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ

1. İktisadî Gelişme

BAE'nin genel ekonomisi direkt veya endirekt olarak en büyük üretici Abu Dhabi'nin petrol ve gazına bağlıdır. Bir miktar petrol ve gaz Dubai'de ve son zamanlarda da Sharjah ve Ras Al-Khaimah'da çıkarılmaktadır. Dubai'nin hidrokarbon ve re-exportu, 1973-74'deki petrol şoku neticesinde gelirlerinin artmasıyla birleşince geçen 10 yılda iktisadî büyüme üzerinde oldukça müessir olmuştur. 1975'den 1977 ortalarına kadar olan dönemde ekonomi, daha önce alışılmamış bir şekilde büyüme göstermiş, GSYİH, 1980 fiyatlarıyla 1972'de 4.622 milyon dolar iken 1977'de 19.243 milyona yükselmiştir (26).

Bu dönemde ülkeye çok sayıda yabancı işçi ve banka gelmiştir. Bankaların verdikleri krediler büyük ölçüde inşaat ve ticarete kullanılmış ve borçlanma talepleri giderek artmıştır. 1976 sonu ile 1977 başında Federal Para Heyeti kredi tahditleri koymuş ve kiralar dondurulmuştur. 1977 ve 1978'de Sharjah ve Ras Al-Khaimah ve daha az derecede Dubai'de özel sektörün ekonomideki yeri oldukça güçlenmiştir. İktisadî gelişme, 1979-80'de tekrar hızlanmaya başlamıştır. Körfez'deki siyasi gelişmeler, özellikle İran Devrimi ve İran-İrak savaşı BAE'nin petrol gelirlerini 1979'da 12.5 milyardan 1980'de 18.5 milyara yükseltmiştir. Abu Dhabi'de 1979'da kısılan harcamalar 1980'de tekrar hızlanmış ve Kuzey'deki Emirliklerde siyasi yatırımlar artmaya başlamıştır.

(26) EIU, Quarterly Economic Review of United Arab Emirates, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 9.

Dubai iş çevreleri İran Devriminden etkilenmişlerdir. Bu etkilenme, İran'a yapılan re-exportların azalması şeklinde cereyan etmiştir. İran'a yapılan re-exportlar 1980'de 346 milyon dolar iken 1981'de 192 milyon dolara, 1982'de ise 52 milyon dolara düşmüştür.

Ekonomideki iniş ve çıkışlar Emirlikler arasındaki rekabetten ve bir federal planın eksikliğinden kaynaklanmıştır. Federal Planlama Bakanlığı, 1970'lerin sonunda Beş Yıllık bir plan hazırlamış; fakat bu plan tatbik edilememiştir. Daha sonra, Planlama Bakanlığı 1981-85 dönemi için bir plan taslağı hazırlamış ve bu plan, 1980'in ikinci yarısından itibaren uygulanmaya başlamıştır. Bu plandaki iktisadî politika, gelecek beş yılda ekonominin daha fazla genişlemesinden ziyade Emirlikler arasında müşterek bir işbirliği tesis edilmesi yönünde olmuştur (27). 1983 bütçesi, yeni projelerin yapılmasından ziyade, mevcut projelerin tamamlanmasını öngörmüştür. Son yıllarda özel sektörün iktisadî faaliyetlerine sınırlamalar getirilmiş, uluslararası şirketlere daha fazla sahalarda imtiyaz verilmiştir (28).

Dünya petrol piyasalarındaki durgunluk, ekonominin büyümesinin 1981'den sonra yavaşlamasına sebep olmuştur. Reel GSYİH'nin 1980'de % 26.4 artmasına rağmen bu rakam, 1981'de % 1.7, 1982'de % 5.1, 1983'de % 13.5 oranında düşüş kaydetmiştir. Petrol gelirlerindeki düşüğe bağlı olarak 1984 yılında daha kısıtlayıcı para ve maliye politikaların uygulandığı görülmüştür (29).

Ham petrolün BAE ekonomisindeki önemi, sektörler itibariyle GSYİH'nin belirtildiği Tablo 14'de açıkça gö-

(28) Arab Economic Report 1985, s. 408.

(29) SESRTCIC, Annual Economic Report: Developments in the OIC Countries and the World in 1984 and Prospects for 1985, Volume II: Country Reports and Technical Appendices, Ankara, 1985, s. 141.

rılmektedir. Tablo'da görüldüğü gibi, ham petrolün GSYİH'ya katkısı, 1982'de % 48'e düşmüştür.

GSYİH, 1980 ve 1981'de reel fiyatlarla % 1,7 oranında, 1981-82'de % 5 ve 1982-83'de % 8 oranında düşmüştür. 1984'deki reel büyümenin - % 0,5 ve 1985'de - % 5 olacağı hesaplanmıştır (30).

İmalât sanayiinin GSYİH'ya katkısı 1982 yılında % 8.7 idi. Bu rakam 1980 yılında sadece % 3.8 idi. 1980-82 döneminde finans ve sigorta % 1.9'dan % 4.3'e ve kamu hizmetleri % 5.4'den % 8.1'e yükselmiştir. İnşaat ve ticaret sektöründeki büyüme hızları, Tablo'da görüldüğü gibi, daha yavaş seyretmiştir.

Dünya'da petrole olan talebin azalmasına rağmen, cari fiyatlarla GSYİH 1980'de 30.1 milyar dolar iken 1981'de 33.2 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber Tablo 15'de görüldüğü gibi 1982 ve 1983 yıllarında GSYİH'da düşüşler görülmüştür. GSYİH'nın 1981'deki yükselişinin en önemli sebebi, toplam tüketim (kamu ve özel) harcamalarının ve ithalâtın artmasıdır. Tablo'da görülen 1981 yılından sonraki düşüşler ihracattaki azalmaların sonucudur. İhracatın GSYİH içindeki payı 1980'de % 78 iken bu pay 1983'de % 58'e düşmüştür. Tablo'da ayrıca harcamalar itibariyle GSYİH gösterilmiştir.

2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

a. Genel Olarak

BAE'deki sanayi projelerinin çoğu hâlâ petrol ve gazdaki gelişmelere bağlıdır. BAE'nde gıda maddeleri, ağaç ve ağaç mobilya, kimyevî maddeler, petrol ürünleri

(30) EIU, United Arab Emirates, s. 10.

çimento, boru, plastik ve asfalt imal edilmektedir. Son yıllarda sanayi sektöründeki en önemli gelişmelerden biri, Ruwais sanayi bölgesinin kurulmasıdır. Bu bölgede bir petrol rafinerisi, gaz tesisi ve üre ve amonyak üreten bir gübre fabrikası kurulmuştur. Ruwais bölgesinin dışında Abi Dhabi'de çimento, çimento torbası, çelik boru, un ve tuğla imal edilmektedir. Dubai'deki önemli sanayi tesisleri, Dubai Alüminyum Çekme Tesisi, Dubai Gemi Havuzu ve Cebel Ali Serbest Bölgesidir. Serbest Bölge 1985'de faaliyete geçmiş olup Asya, Afrika ve Orta Doğu'nun diğer bölgelerine ihracat yapacak çok uluslu şirketlerin mallarını imal için fabrika ve montaj hattı kurmalarına elverişlidir. 1985 sonu itibariyle 6 şirket bu bölgede faaliyette bulunmak için lisans almışlardır. Bu şirketler gıda maddeleri ambalajı, vitamin imalatı ve hurda metallerin yeniden değerlendirilmesi gibi işler yapmaktadır (31).

BAE'de, ikisi Ras Al-Khaimah'da ve diğerlerinin her biri bir Emirlikte olmak üzere toplam yıllık kapasitesi 5.5 milyon ton/yıl'dan fazla olan 8 adet çimento fabrikası vardır. 1984'deki iç talep, bu rakamın 1/3'ünden daha azdı. Ülkedeki üç çelik çekme tesisi (ikisi Sharjah birisi Dubai'de) 1985'de iç talebin ancak % 17'sini karşılayabilecek durumdaydı. Fakat bu tesisler gerek inşaat sektöründeki durgunluk sebebiyle talebin azalmasından gerekse ithal çeliğin rekabetinden oldukça zarar görmektedir. Dubai ve Sharjah'daki plastik boru ve diğer plastik mamuller imal eden fabrikalar, iç piyasanın doymasından dolayı 1985'de ihracat yapmayı ümit etmektedirler. Hafif içecekleri şişeleme tesisleri ve ithal edilen süt tozu ile dondurma ve diğer süt mamulleri yapan tesisler de 1985'de ihracatı düşünmektedirler.

(31) EIU, United Arab Emirates, s. 24.

b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler

Petrol, BAE ekonomisinin can damarıdır. Petrol önce Abu Dhabi 1958'de Ümm Sheif kıyı bölgesinde, 1960'da karada Bab bölgesinde ve 1966'da Dubai'de Fetih kıyı bölgesinde bulunmuş ve Eylül 1969'da üretim ve ihracat başlamıştır. Sharjah'da 1974'de üretime başlanmıştır. Ras-Al Khaimah'ın kıyıdaki Salih bölgesinde Gulf Oil'in mahalli ortağı tarafından Şubat 1973'de petrol bulunmuştur. Diğer üç Emirlikte petrol arama çalışmaları devam etmektedir.

1984 yılı itibariyle BAE'nin petrol rezervi 32.5 milyar varildir. Bunun 30.5 milyar varili Abu Dhabi'nin, 1.44 milyar varili Dubai'nin, 0.45 milyar varili Sharjah ve 0.1 milyar varili Ras Al-Khaimah'ındır (32).

Abu Dhabi, petrol piyasasını sağlıklı bir vaziyette tutmak gayesiyle kısa dönemde fiyat ve üretim yönünden fedakârlık yapma politikası gütmektedir. Emirlik, bu yönüyle OPEC üyesi diğer ülkelerin politikalarından farklılık göstermektedir. Diğer Emirlikler ise petrolleri bitmeden bir an önce gelirlerini maksimize etmek gayesini gütmektedirler.

Birleşik Arab Emirliklerinin petrolle aynı derecede olmasa bile tabii gazda da oldukça önemli bir yeri vardır ve Körfez bölgesinde ikinci büyük üretici olup, dünya toplamının % 3'ünü oluşturan 3.1 trilyon m³ gaz rezervine sahiptir (33). Bu rezervle, OPEC içindeki payı ise % 9'dur (34). 1984'deki petrol üretimi 1.069

(32) EIU, United Arab Emirates, s. 15.

(33) Bu rezervin 1984 yılı itibariyle, 2.750 milyar ft³'ü Abu Dhabi'nin, 6.500 milyar ft³'ü Sharjah'in 4.320 milyar ft³'ü Dubai'nin, 400 milyar ft³'ü Ras Al-Khaimah'nindir. BBME, United Arab Emirates, Honkong, 1985, s. 10.

(34) OPEC, Annual Report 1984, ss. 60-67.

milyon v/g olup, bu rakam 1983'de gerçekleşen 1.149 milyon v/g'lük üretimden % 7 daha düşüktür (35). Rezervlerin bu üretim seviyesi ile 80 yıl daha yeteceği tahmin edilmektedir (36). Tablo 16'da BAE'nin petrol üretimi ve petrol gelirleri gösterilmiştir.

BAE'de 1984 yılı itibariyle 180.000 varil/gün kapasiteli iki adet rafineri bulunmaktadır (Üm-En-Nar ve Er-Ruwais).

BAE'de Ruwais Fertilizer Industry (330.000 ton/yıl Amonyak ve Ruwais (495.000 ton/yıl üre) olmak üzere iki adet Petro-Kimya tesisi bulunmaktadır (37).

Petrol, BAE'nin GSYİH'sında % 60, federal gelirlerin % 90 ve ihracat gelirlerinin % 85-90'ına sahiptir. Ekim 1984'de BAE'ne OPEC'in koyduğu kota 950.000 v/g'e düşürülmüştür. OPEC tarafından konulan orijinal kota 1,1 milyon varil/gün idi. BAE'nin petrol gelirleri 1980-83 arasında yaklaşık % 35 oranında azalmıştır (38). BAE, OPEC'in toplam ham petrol rezervlerinin 1984 itibariyle % 6.4'üne sahiptir. BAE'nin OPEC içindeki ham petrol üretim payı ise 1984'de % 6.5'dir (39).

Emirliklerin tabii gaz üretimi 1980'de 17.459 milyon m³ iken 1981'de 16.140 milyon m³'e, 1982'de 14.480 milyon m³'e düşmüş, 1983'de 1982 ile aynı miktar üretim yapılmış ve üretim 1984'de % 21-22 oranında artarak 18.030 milyon m³'e yükselmiştir. BAE'nin OPEC üyelerinin toplam gaz üretimi içindeki payı 1980'de % 8, 1981'de % 8.4, 1982'de % 8.2, 1983'de % 7.4 ve 1984'de % 7.3'dür (40).

(35) 1984 yılında 751.425 v/g ile üretimin % 70'ini Abu Dhabi, 341.644 v/g ile % 29.5'ini Dubai, 55.151 v/g ile % 0.5'ini Sharjah üretmektedir. EIU, UAE, a.g.e., s. 15; OPEC, Annual Report 1984, s. 26-27.

(36) BBME, UAE, s. 8.

(37) OPEC, Annual Report 1984, ss. 33-34.

(38) SESRTCIC, Annual Economic Report, s. 140.

(39) OPEC, Annual Report 1984, ss. 67-68.

(40) a.e., ss. 63-68.

3. Malî Gelişmeler

Emirlikler Sanayi Bankası federal bir yatırım olup, (% 51'i Maliye ve Sanayi Bakanlığına, geri kalan sigorta şirketleri ve bankalara ait) 1983'de faaliyete başlamıştır. Bankanın başlıca gayesi, mahalli imalâtçıların karşılaştıkları zorlukları tesbit etmek ve bunları halletmektir. Fakat 1985'e kadar banka yeni projelerin finansmanına başlanamamıştır (41).

Konsolide BAE hesaplarında 1980-83 döneminde petrol gelirlerinin toplam gelirlerin takriben % 90'ını oluşturduğu görülmektedir. Bütçe 1980'de 3.961 milyon dolar bir fazlalık vermesine rağmen, petrol gelirlerinin azalmasından dolayı 1982 yılında 627 milyon dolar, 1983 yılında 1.507 milyon dolar açık vermiştir. BAE'nin konsolide gelir ve harcama hesapları Tablo 17'de verilmiştir.

Federal bütçede, Tablo 18'de görüldüğü gibi, cari harcamalar, toplam harcamaların takriben % 85'ini teşkil etmektedir. Cari harcamaların yaklaşık yarısı İçişleri, Adalet ve Savunma Bakanlıklarına tahsis edilmiştir.

1984 federal bütçesinde harcamalar % 18 oranında azaltılarak 1983'deki 5.013 milyondan 4.114 milyon dolara düşürülmüştür. 1984 yılında, 1983'e göre yatırım harcamaları % 24,2 oranında azalmış, savunma ve dış yardım harcamaları değişmemiş, ücretler % 10.6, cari harcamalar % 11.6 oranında azalmıştır. 1983'de bütçe gelirleri 3.841 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiş ve 3.514 milyon dolarlık tahminleri aşmıştır. Geçmişte olduğu gibi 1983'de de federal gelirlerin büyük bir kısmı Abu Dhabi (% 74) ve Dubai (% 20)'den gelmiştir (42).

(41) EIU, UAE, s. 25.

(42) SESRTCIC, Annual Economic Report, s. 141.

BAE Para Heyeti, federasyonun yeni parasını idare etmek ve Merkez Bankasını geliştirmek için Mayıs 1973'de kuruldu. 1980'de Heyet, Merkez Bankası şekline dönüştü. Ülkedeki bankacılık sektörü de diğer sektörlerde olduğu gibi petrol gelirlerine bağımlıdır. Son zamanlarda uzun vadeli krediler verilip diğer yabancı bankalardan kısa vadeli borçlar alınması sebebiyle bankalar oldukça büyük nakit sıkıntısı çekmişlerdir. İlâve olarak bakanlıklar da bankalara olan borçlarını zamanında ödemeyince bankalar Merkez Bankasından daha yüksek faizle daha çok borçlanmada bulundular.

1970'lerin ortasında BAE'deki petrol üretiminin artışı ülkede bankacılığı cazip hale getirmiştir. BAE'de 1973'de ticarî banka sayısı 20 iken 1975'de 46, 1976'da 53, ve 1977 Nisanında 55'e yükselmiştir. Mayıs 1977'de döviz bulmada çekilen güçlük sebebiyle iki banka, Janata Bank of Bangladesh ve Ajman Bank, iflas etmiştir. Bunun üzerine Para Heyeti, kredi verme şartlarını yeniden düzenledi ve yeni banka açılmasını yasaklamıştır.

1980'de Merkez Bankası'nın kurulmasından sonra yayınlanan raporda ülkede 49 banka ve 347 şubenin olduğu görülmektedir. Bankaların 28'i tam lisanslı yabancı bankalar olup geri kalan 21 tanesi mahalli şirket halindeki bankalardır. Yabancı bankaların şube sayısı 222, yerli bankaların 125'dir. 1981'de çıkan bir kanunla, 1984 yılına kadar yabancı banka şubelerinin azaltılması istenmiştir (43).

Mart 1976'da Para Heyeti, Sınırlı Lisanslı Bankalar (Restricted Licence Bank-RBLs) kurulması için gerek-

(43) EIU, UAE, s. 31.

li düzenlemeyi yapıp ilân etmiştir. RBLs'nin kurulmasının sebebi bölgede yatırım bankacılığını geliştirmektir. Bu kuruluşlara OBU'lardan farklı olarak vergi muafiyeti tanınmamıştır. RBLs'nin OBUs'a rakip olabilecekleri bazı gözlemciler tarafından ifade edilse de günümüzde böyle bir durum olmamıştır. 1977'nin sonunda 12 RBLs lisans almış, 1978'de 7 tanesinin lisansı iptal edilmiştir. Kalan 5 taneden bir tanesi de Ağustos 1980'de kapanmıştır. 1980 sonunda Merkez Bankası'nın yayınladığı listeye göre ülkedeki diğer finansal kuruluşlar şöyledir: Sekiz yatırım kuruluşu, 3 ticarî banka, 3 finans şirketi, 2 kalkınma bankası ve 13 banka temsilciliği.

Tablo 19'da görüldüğü gibi, 1981-82 döneminde para otoritesinin ve ticarî bankaların artış gösteren yabancı varlıkları 1983'de azalmıştır. 1980-83 döneminde ticarî bankaların sermaye hesaplarında da artış görülmektedir. Bu, bazı bankaların sermayelerini arttırmalarının yanı sıra, bu dönemde yeni bankalar kurulmasından da kaynaklanmıştır. İç kredinin tasarruf mevduatına nisbetle daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da bankaların riskini arttırmaktadır. Tablo'da 1980-83 döneminin malî durumu da gösterilmiştir.

Vadeli mevduat ve tasarruf mevduatı 1984'ün ilk yarısında % 31 artarak 9.365 milyon dolara ulaşmıştır. Toplam yabancı varlıklar da 1984'de artış göstererek 39.553 milyon dolara çıkmıştır.

4. Dış Ticaret

BAE'nin dış ticareti Tablo 20'de görüldüğü gibi genellikle fazlalık vermektedir. İthalât, 1980 yılında, petrol fiyatlarının yükselmesini takiben, 1978-84 döneminin en yüksek seviyesine çıkarak 12.016 milyon dolara

ulaşmıştır. BAE'nin dış ticaret fazlalığı 1980'den 1984'e kadar azalma kaydetmiş, 1984'de % 29 oranında artarak 7.156 milyon dolara ulaşmıştır.

Tablo 21'de görüldüğü gibi, ülkenin 1980'deki mal ticareti, petrol fiyatlarının artması ve gaz ihracatının üç katına çıkması neticesinde büyük artış göstermiştir.

1983'deki dış ticaret fazlası, 1980'dekinin yarısından daha azdır. 1984'deki ihracat 14.4 milyar dolar, ithalât ise 6.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve dış ticaret fazlalığı 8.2 milyar dolar olmuştur. Aynı yıl cari işlemler dengesi de 7.4 milyar dolar fazlalık vermiştir (44).

Beş yıllık (1981-85) federal kalkınma planı, GSYİH'yi yılda % 3.9 oranında arttırmayı, fert başına geliri 32.833 dolara çıkarmayı, imalât sanayiini yılda % 27 büyütmeyi, yıllık tarımsal üretimi % 10.3 arttırmayı ve 7 Emirlik arasında daha dengeli bir ihracat yapısı ve işbirliği kurmayı amaçlamaktadır (45).

(44) SESRTCIC, Annual Economic Report, s. 143.

(45) a.e., s. 142.

C. İRAK

1. İktisadî Gelişme

1980 yılında Irak dünyada petrol üretiminde dördüncü sırayı, petrol ihracatında ise Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sırayı alıyordu. 1979'da İran'la savaşın başlamasından itibaren ülke ekonomisi, savaşın etkilerini hissetmeye başladı. Savaşın parasal maliyeti, ayda 1 milyar dolar civarında olup, ülkenin kaynakları, bilhassa işgücü kaynakları da gittikçe azalmaktadır. Bilindiği üzere, ülkenin önemli petrol tesislerinin bir kısmı bombalanmış ve kullanılmaz duruma gelmiştir. 1983 yılında Irak petrol ihracatını sadece Türkiye üzerinden boru hattı vasıtasıyla yapmaktaydı ve bu miktar 800.000 varil/gündü (46). Türkiye üzerinden geçecek gaz ve rafine edilmiş mamulleri ihraç edecek bir boru hattının daha yapılması planlanmıştır. Ayrıca Irak ham petrolünü güney Irak'tan alarak Suudi Arabistan üzerinden Kızıldeniz'deki Yenbu limanına pompalayacak boru hattının inşası 1985'de devam etmekteydi (47).

Ekonomiyi düzene sokmak için 1983 yılında ithal harcamaları azaltılmış ve kotalar daraltılmıştır. Böylece 1983'ün ithalât harcamalarının 1982'ye oranla % 60'a kadar düşürülmesi planlanmıştır.

En büyük döviz ödemesi, miktarı en az 50 milyar doları bulan kalkınma projelerinde çalışan yabancı şirketlere ödemelerde yapıldı. Irak Hükümeti artık, projelerin geriye kalan finansmanının bu firmalar tarafından temin edilmesini talep etmektedir. Firmalarla olan pazarlıklar, hükümetler seviyesinde, borçları kıs-

(46) Arab Economic Report, 1985, s. 132.

(47) EIU, Quarterly Economic Review of Iraq, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 11.

men petrolle ödeme, hükümet ikrazları vs. şeklinde yapılmaktadır. Fransız bankaları Fransız müteahhitlere ait 27 proje için 1.6 milyar dolar tutarında ikrazatta bulunmuştur. Bunun yanısıra 1983 ve 1984'de vadesi gelmiş borçların döviz olarak ödenmesinin ertelenmesi için çalışmalar yapılmıştır.

Irak'ın iktisadî kalkınma programı oldukça kötü bir şekilde aksamıştır. Geleceğe yönelik birçok proje ya iptal edilmiş veya geri bırakılmıştır. Yapılmakta olan projelerin çoğu da ya durdurulmuş veya yavaşlatılmıştır. Şimdi öncelik verilen projeler, petrokimya, transport ve haberleşme projeleridir. Hükümet bir kısım projeleri de geciktirilmiş borçlar şeklinde ödemek suretiyle yaptırmak için teşebbüste bulunmaktadır. Projeler arasında Musul'daki yeni bir uluslararası hava alanı ve Bağdat'a ulaşımında yeni bir alternatif olacak üç no'lu Express yol zikredilebilir. Yeni elektrik santralleri ve Bağdat-Basra demiryolunun ilk bölümü için de pazarlıklar devam etmektedir (48).

Savaşın getirdiği olumsuzluklara rağmen, tarım sektörünün kalkınması için çeşitli planlar yapılmaktadır. Arazinin çoğunun yılın büyük bir bölümünde susuz kalması sebebiyle, sulama projelerine öncelik verilmiştir. Böylece, 1985'de halihazırda işlenen 12 milyon hektara ek olarak 3,5 milyon hektarlık bir arazinin daha işlenebilmesi planlanmıştır. Son kalkınma planı döneminde (1976-1980), bilhassa orta ve güney bölgele-
rinin sulanmasını temin edecek barajlar ve yağmurlama tesisleri için 3.5 milyar dolar tahsis edilmiştir.

Irak Hükümetleri 1950 yılında Planlama Heyeti'nin kuruluşundan sonra çeşitli iktisadî planlar yapmışlar-

(48) Arab Economic Report 1985, ss. 132-133.

dır. Lâkin gerçekte bu planlara çok az uyulmuştur. 1976'dan beri ise iktisadî kalkınma, geçmişteki 5 yıllık plan sistemi yerine yıllık yatırım programları ile yürütülmektedir. Son yıllarda millî planlama konseyleri yurt içi kaynakların arz ve talebini detaylı olarak dikkate almadan devlet harcamaları için yıllık hedefler ve öncelikler tesbit etmektedir. 1980'de savaşın başlamasıyla birlikte Hükümetin kullanılabilecek kaynakları savaş ihtiyaçlarına tahsis etmesi, ve bu arada inşaat sektöründe diğer sektörlerle nisbetle yüksek yatırım hedefleri belirlemesi, planlamacıları oldukça güç durumda bırakmıştır. Bu politika, işgücünün, malî ve altyapı kaynaklarının aşırı derecede kullanılmasına sebep olmuştur.

1982'nin sonuna doğru Hükümet, savaş için gerekli olanların haricindeki bütün projelerin durdurulduğunu bildirmiştir. 1984'de Hükümet, kalkınmada ümit verebilecek bütün projeleri serbest bırakmış ve yatırım programı için hiçbir bütçe rakamı yayınlamamıştır. Devletin içinde bulunduğu malî güçlükler ve işgücünün oldukça azalması savaş bölgesi dışındaki iktisadî faaliyetlerin durmasına sebep olmuştur. 1985'in ilk yarısında inşaat sektörü, Bağdat'daki mevcut projelerin tamamlanması dışında, tamamen durmuştur.

Irak'ın Millî Gelirindeki artışlar, bölgedeki petrol ihraç eden diğer ülkelerle mukayese edildiğinde çok düşük kalmaktadır. 1970-75 döneminde reel fiyatlarla GSYİH yılda ortalama % 10.5 artış göstermiştir. İran savaşı 1980'den itibaren bu durumu değiştirmiş, bir taraftan savaş dolayısıyla talepteki aşırı artışlar, diğer yandan petrol ihracatındaki azalışlar, ekonomisinin dengesini alt-üst etmiştir. 1977 yılında Irak Merkez Bankası'nın Millî Gelir rakamlarını yayınlamayı dur-

durması sebebiyle, bu yıldan sonraki rakamlar, Dünya Bankası'nın tahminlerine dayanmaktadır. Tablo 22'de yıllar itibariyle GSYİH'daki gelişmeler gösterilmiştir. Tablo 23'de ise 1980 yılı itibariyle GSYİH'daki sektör payları verilmiştir.

Tablo 22'de görüldüğü gibi, cari fiyatlarla GSMH'da 1980 yılından itibaren azalmalar görülmektedir. 1982-83 döneminde GSYİH'daki azalma % 10 olmuştur (49).

2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

a. Genel Olarak

1976-80 plan döneminde Hükümet temel sanayileşmeye yöneldi. Bu dönemde kumaş, deri, halı gibi mallarda ülkenin kendine yeterli olması hedeflendi. Gıda maddelerinin yurt içi üretimi arttırıldı ve kalitesi yükseltildi. Ekmek, alkollü içkiler, hafif içecekler ve bebek malmalarının üretim kapasiteleri arttırıldı. Tuğla, kiremit, asbest boruları, cam ve prefabrik binalar gibi inşaat malzemelerinin üretimi teşvik edildi. Elektrik prizleri, dayanıklı tüketim malları ve telefon cihazı gibi hafif sanayi kollarında üretime başlandı. Mevcut otomobil sanayiini geliştirmek için teşebbüs yapıldı. 1976'dan sonra ağır sanayideki üç ana saha, demir-çelik, alüminyum ve gemi inşa ve tamiri idi. Demir-çelik sanayii, Fransızların iştirakiyle gelişmeye başladı.

Bununla beraber, Hükümet, petrol bazlı sanayileri geliştirme gereği duydu. Bu projelerin çoğunda Japon yardımı vardı. Bu projelerin önemlileri, Basra Kimyasal

(49) Arab Economic Report 1985'in verilerine göre, GSYİH'da 1982-83 döneminde % 7.5 artış olmuş ve faktör fiyatları ile GSYİH 1982'de 31.245 milyon dolardan 1983'de 33.577 milyona yükselmiştir.

Gübre Fabrikası, Rumalia Sıvılaştırılmış Tabii Gaz Tesisi, Basra Etilen Ünitesi ve Zübeyr'deki Petrol İhracat Rafinerisidir (50). Lâkin bu projelerin çoğu 1976-80 dönemine aitti ve İran ile savaşın başlaması sebebiyle tamamlanamadılar. Bir kısım projelere devam edildiyse de çoğu yavaşlatıldı veya durduruldu.

Sınai Kalkınma İçin Devlet Teşkilatı (SOID)'ın rakamlarına göre 1983'de 739 özel sanayi kuruluşu lisans almıştır. Bunların toplam yatırımı 342 milyon dolardır. İlâve olarak gıda maddeleri ve kutu imal eden 449 adet firmaya lisans verilmiş olup bunların toplam yatırımı 323 milyon dolardan fazladır.

Hükümet genellikle özel sektörün küçük ve orta ölçekli projelerini desteklemektedir.

Özel sektör işletmeleri, emek-yoğun teknolojileri terketme eğilimindedirler. Bu sektörde çalışan işçi sayısı 1980'e kadar 10 yıl zarfında 19.000 artarak 1980'de 119.000'e ulaşmıştır. Kamu sektöründeki işçi sayısı ise aynı dönemde 89.000 artarak 138.000'e ulaşmıştır. 1980'de sınaî işgücü içinde kadınların oranı % 19 idi. Bu rakamın 1985'de % 28'e ulaşacağı tahmin edilmektedir (51). Tablo 24'de sınaî üretimdeki gelişmeler gösterilmiştir.

b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler

Irak Hükümeti, 1973'de Irak Petroleum Company (IPC)'in varlıkları millîleştirildikten sonra büyük petrol faaliyetlerine girişti. 1973'de IPC ile birlikte Musul Petroleum Company de millîleştirildi. 1975'de BP,

(50) EIU, Iraq, s. 13.

(51) Arab Economic Report 1985, ss. 140-141.

CFP ve Shell Trading Holding'le beraber Basra Petroleum Company (BPC) de millîleştirildi. Bu tarihten sonra birçok yabancı şirketle, Irak'ta petrol aramalarında bulunmak üzere anlaşmalar yapıldı (52).

Ülkedeki başlıca petrol üretim bölgeleri kuzey Kerkük, Cambur ve Bey Hasan'dır. Sonuncu bölge Kerkük'e petrol ve gaz boru hattıyla bağlanmıştır. IPC'nin ilk boru hattı, Kerkük'den, Suriye'yi geçerek Doğu Akdeniz'e ulaşıyordu. Bu hattın kapasitesi 900.000 varil/gündü ve işletilmesi, Suriye'nin müsaadesine bağlıydı. Bu hat ilk olarak 1976'da, daha sonra da İran'la savaş sırasında 1980'de kapatıldı. Bu hattın tekrar açılması için OAPEC nezdinde Irak'ın yaptığı teşebbüsler, 1985'in ilk aylarına kadar neticesiz kalmıştı. Kerkük petrolü, ihraç edilen Irak ham petrolünün ana kaynağı olmasından dolayı başka alternatifler arandı ve Kerkük'den Türkiye'ye Dörtyol üzerinden geçen bir boru hattı döşendi. Irak'ın içinde, Kerkük petrolünü kuzey boru hattından güneyde Körfez sahilindeki ihracat limanına taşıyan stratejik bir boru hattı daha vardır. Bu hattın kapasitesi 1 milyon varil/gün'dür. Buna paralel, 500.000 varil/gün kapasiteli bir boru hattı da planlanmıştır. Ayrıca, güney Irak'dan Suudi Arabistan'ın Kızıldeniz kıyısındaki Yenbu limanına ham petrol taşıyacak bir boru hattı da inşa halindedir (53).

Ülkedeki ikinci petrol sahası, eski Musul Petroleum Company'nin Ayn Salah ve Butmah'daki sahalarıdır. Bu küçük sahalar Beyci yakınındaki büyük boru hattı sistemi ile birleştirilmiştir.

(52) ERAP, PETROBRAS, Indian oil and National Gas Commission ile önemli anlaşmalar yapıldı. 1976'da Iraq National Oil Company (INOC) Petrol Bakanlığına bağlandı. 1984 yılında Rusya ile petrol sahalarının geliştirilmesi için bir anlaşma imzalandı.

(53) EIU, Iraq, s. 10.

Güneyde Rumayla ve Zubeyr'deki eski BPC sahaları, normal zamanlarda Körfez limanlarından ihracat yapıyordu. Kuzey Rumayla petrol sahası Rusya ve diğer Doğu Bloku ülkelerinin yardımıyla üretime ve ihracata önemli katkılarda bulunmuştur. Luheys ve Nehr Ömer'deki daha küçük sahalar, bu bölgedeki üretimi artırmak için kullanılmaktadır. INOC, Buzurgan, Ebu Girab ve Fauji dışında, eskiden yapılan Kuyarah ve Naft Haneh sahalarındaki ağır ham petrol sahalarını da işletmektedir. 1974-1984 döneminde ülkenin petrol üretiminde 1980'e kadar artma görülmüş, üretim 1981'de en düşük seviyede gerçekleşmiştir. Daha sonra artışlar -az da olsa- gözlenmiştir. Tablo 25'de Irak'ın petrol üretimi gösterilmiştir. Tablo 26'da ise Irak'ın petrol ihracatı verilmiştir.

Ülkenin belirlenebilen petrol rezervleri 65 milyar varildir. Bu miktar toplam OPEC rezervlerinin % 12.8'ine tekabül etmektedir. Rezerv bakımından, Orta Doğu'da Suudi Arabistan ve Kuveyt'den sonra en fazla rezerve sahiptir.

Petrol ihracatı 1980'den sonra hızlı bir düşüş kaydetmiş ve daha sonraki yıllarda farklılık göstermiştir.

Ülkenin 1984 itibariyle tabii gaz rezervleri 805 milyar m³ dir. Bu toplam OPEC rezervlerinin % 2.3'üne eşittir (54). Tablo 27'de Irak'ın tabii gaz üretimi gösterilmiştir.

İran'la olan savaş, ülkenin rafineri kapasitesini oldukça düşürmüştür. 1984 yılı itibariyle ülkenin toplam rafineri kapasitesi 365.500 v/g (55). Önemli rafineriler, Daura, Basra, Kerkük ve Beyci'dir. Elvend, Müftiya,

(54) OPEC, Annual Report 1984, s. 67.

(55) a.e., s. 32.

Basra, Kuyara ve Samava'da da küçük rafineriler bulunmaktadır (56). Tablo 28'de rafineri kapasiteleri ve üretim miktarları gösterilmiştir.

Zübeyr'deki büyük petro-kimya tesisindeki çalışmalar, bu tesisin hemen hemen Körfez'de olması ve İran'a çok yakın bulunması sebebiyle durdurulmuştur. Tesisin yapılan bir bölümü de İran saldırılarında büyük hasar görmüştür.

3. Malî Gelişmeler

Irak bütçesi üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm, hükümet harcamalarına, ikinci bölüm, yarı bağımsız devlet teşekküllerine ve üçüncü bölüm de kalkınma planının yıllık yatırım programlarına aittir. 1980 yılında hükümet harcamalarına 12.167 milyon dolar, yarı bağımsız teşekküllere 17.377 milyon dolar ve yatırım programına 17.467 milyon dolar olmak üzere toplam bütçe rakamı 47.010 milyon olarak açıklanmıştı. Bu tarihten itibaren kat'i rakam bulunmamasına rağmen, 1981'deki toplam bütçenin 66.170 milyon dolar ve bunun 17.083 milyon dolarının hükümet harcamaları, 26.610 milyon dolarının yarı bağımsız teşekkül harcamaları ve 22.477 milyon dolarının da yatırım programı harcamaları olduğu tahmin edilmektedir. 1982'deki bütçenin de 68-71 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir (57).

İran'la harbin başlamasından sonra, Irak uluslararası sermaye piyasasından borç aramaya başlamış ve Körfez'deki petrol ihraç eden Arab Ülkelerinden 1980-81 döneminde 20 milyar dolar almış, bu tarihten itibaren de yılda takriben 10-15 milyar dolar civarında yardım

(56) EIU, Iraq, s. 11.

(57) aTe., Es:15.

almaktadır. 1984 sonu itibariyle Irak'ın toplam dış borçlarının 50 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir (58).

Diğer Arab Ülkeleriyle mukayese edildiğinde Irak'taki banka sayısının az olduğu görülmektedir. Yugoslav Privrende Banka Sarajevo'nun Bağdat'daki temsilciliği hariç, diğer bütün bankalar devlet kontrolündedir. National Bank of Irak'ın halefi olarak 1947'de kurulan Irak Merkez Bankası, Arab malî otoritelerinin ilklerinden biri olup, 1980 Temmuz itibariyle sermayesi 83 milyon dolardır (59). Yegâne ticaret bankası olan Rafidan Bank, 1941'de kurulmuştur. Banka, mevduatları ve gayrisafi varlıkları itibariyle en büyük Arab ticaret bankasıdır. Banka'nın 1983 Mart'ındaki mevduatı 17.741 milyon dolara ulaşmıştır. Bankanın verdiği kredilerin çoğu, ticaret ve iktisadî kalkınmanın finansmanı içindir. Bankanın 104 tanesi Bağdad'ta olmak üzere toplam 215 şubesi vardır.

En eski ihtisas bankası ise, 1936'da kurulan Agricultural Cooperative Bank'dır. Bu banka çiftçilere ve tarımsal kalkınma teşkilâtlarına orta ve uzun vadeli krediler vermekte olup ülke içinde dördü Bağdad'ta olmak üzere 45 şubesi vardır. İhtisas bankalarından bir diğeri Industrial Bank'dır. 1947'de kurulan bankanın 9 şubesi olup, kamu ve özel sektördeki sanayi şirketlerine kısa, orta ve uzun vadeli borç vermektedir. Diğer bir ihtisas bankası ise Real Estate Bank'dır. 1948'de kurulan bankanın 25 şubesi vardır ve konut inşaat ve turizm sektörlerine kredi temin etmektedir (60).

1964 yılında bankalarla birlikte bütün sigorta şirketleri de devletleştirilmişti (61).

(58) a.e.

(59) Arab Economic Report 1985, s. 147.

(60) a.e., s.s. 148-149.

(61) Pamukbank, Irak, İstanbul, 1985, s. 6.

4. Dış Ticaret

1950'lerin başından beri Irak dış ticaretinin en önemli kalemi petroldür. Diğer malların ihracatı, petrole karşılaştırıldığında oldukça önemsiz kalmaktadır. Irak gıda maddelerinde gittikçe daha fazla dışa bağımlı bir duruma gelmektedir.

1982'deki petrol ihracatı 11.300 milyon dolar olmuştur. Son birkaç yılda, bilhassa 1979-83 döneminde petrol fiyatlarındaki artışlar neticesinde petrol gelirlerinde de hızlı artışlar görülmüştür.

Başlıca ithal kalemleri sermaye malları teçhizatı, hammaddeler ve gıda maddelerinden oluşmaktadır. Mal ihraç edilen başlıca ülkeler, Brezilya, İtalya, Türkiye, İspanya, Japonya ve Yugoslavya'dır. Rusya ile olan ticaret, genellikle Sovyet askerî malzemelerinden oluşmaktadır.

Bütün dış ticaret devlet kuruluşlarının elinde olup, Hükümet satınalma heyetleri ithalâtı ve ithal mallarının ülke içindeki dağılımını kontrol etmektedir.

Tablo 29'da 1978-84 döneminde Irak dış ticaret dengesi gösterilmiştir.

Tablo 30'da Irak'ın petrol dışındaki ihraç malları, Tablo 31'de ise mal grupları itibariyle başlıca ithal kalemleri gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi ithal kalemleri içinde en önemli pay sermaye mallarına ait olup, bunun içinde ise teçhizat kalemi % 62 ile ilk sırayı almaktadır.

Ülkenin 1984 yılındaki petrol ihracatı 700.000 - 1.000.000 varil/gün civarında olmuştur. 1984'ün dokuz aylık döneminde 8.470 milyon dolarlık toplam ihracat gelirlerinin 8.368 milyon dolarını petrol gelirleri teşkil etmektedir. 1984 sonunda ise toplam petrol gelirleri 11.273 milyon dolar olup, bu rakam 1983 yılı gelirlerinden % 15 daha fazladır.

1984'de ithalât 8.000-9.000 milyon dolar olarak tahmin edilmektedir. 1985 yılındaki ithalâtın, % 10.7 oranında arttırılması, Hükümet tarafından kabul edilmiştir. 1985 ithalât programı, temel gıda maddeleri, ilaçlar, sanayi ve tarım için hammadde ithalâtına öncelik verilmiştir. İthal müsaadelerinin % 78'den fazlası kamu sektörüne, % 14'ü karma sektöre (kamu + özel) ve % 7.4'ü de özel sektöre aittir (62).

Ülkenin cari işlemler dengesi 1981-1983 döneminde devamlı olarak açık vermiştir. Dış ticaret ve cari işlemler dengesindeki açık, 1983'de 1982'ye nazaran daha azalmıştır. Bunun en önemli sebebi, ithalâttaki ve harcamalardaki düşüşlerdir. Tablo 32'de ülkenin ödemeler dengesi gösterilmiştir.

Tablo 33'de ise Irak'ın 1973-77 yılları arasındaki altın ve döviz mevcudu gösterilmiştir.

D. İRAN

1. İktisadî Gelişme

İran'da iktisadî gelişme çok erken denebilecek bir dönemde, planlı bir tarzda yürütülmeye başlamıştır. 1973 sonuna kadar İlk Dört Kalkınma Planı uygulanmıştır. Dört Plan döneminde toplam 808.7 milyar Riyal harcama yapılmıştır.

1969-73 plan döneminde ekonominin gelişmesi, genellikle beklenenin üstünde olmuştur. İktisadî büyüme sabit fiyatlarla % 11.8, piyasa fiyatlarıyla % 16.3 olmuştur. Petrol ve sanayi sektörleri plan döneminde büyük gelişme göstermişler, ancak tarımdaki ortalama büyüme % 3.9 oranında gerçekleşmiştir. Tablo 34'de Dört Plan dönemindeki harcamalar gösterilmiştir.

Beşinci Plan 1973 yılında uygulanmaya başladı. Beşinci Plan ile birlikte, planların yönetim ve tatbik sisteminde önemli değişiklikler de yapılmıştır. Bu plan döneminde petrol fiyatlarındaki artıştan dolayı devlet gelirlerinin önemli ölçüde artması planın revize edilmesi mecburiyetini doğurdu. Buna göre ilk tahminlerde 18.7 milyar dolar olan devlet yatırımları revize edilerek % 119 artırılarak 40.7 milyar dolara yükseltilmiştir. Planda petrol, sanayi ve tarıma da geniş fon ayrılmasına rağmen esas ağırlık, özellikle elektrik, ulaşım ve haberleşme ile ilgili alt yapı yatırımlarına kaydırılmıştır.

Mart 1978'de başlaması gereken 6. Plan, tatbik edilememiştir.

Devrimden sonra kalkınma ile ilgili ilk harcama 1981-82 bütçesinden ayrılmış ve bütçe gelirlerinin % 34'ü

tahsis edilmiştir. Savaşın getirdiği malî zorluklara rağmen 1983 yılında bir kalkınma planı taslağı yayınlanmıştır. 1983-84 - 1988-89 dönemini kapsayan planda sektörler itibariyle yapılacak harcamalar Tablo 35'de gösterilmiştir. Buna göre 14.191 milyar riyal olan toplam yatırım harcamaları yaklaşık 155.8 milyar dolar tutmaktadır (63).

BBYKP döneminde evlerin ve şehirlerin yeniden inşası, tarım ve enerjinin geliştirilmesi, petrol gelirleri, gıda maddeleri, hammadde ve sınaî mamuller ithalâtına bağımlılığın azaltılması öngörülmüştür. Plan sadece gıda maddeleri gibi çok lüzumlu tüketim maddelerinin ithalâtına müsaade etmektedir. Plan döneminde 67.000 kişiye yeni iş imkânı bulunacağı öngörülmüştür (64).

1964 yılından 1970'lerin ortalarına kadar Millî Gelir devamlı bir artış göstermiştir. 1978-79'dan sonra belirli şekilde düşmeye başlayan MG, 1980-81'de reel olarak % 15.2 oranında düşme göstermiştir. 1981-82 döneminde MG rakamlarında bir iyileşme görülmüştür. Resmî açıklamalara göre, 1982-83 ve 1983-84 yıllarında % 15'lik bir kalkınma hızı gerçekleştirilmiştir (65). Tablo 36'da GSMH'daki gelişmeler gösterilmiştir. Tablo 37'de ise başlıca sektörlerin GSMH'ya katkıları verilmiştir. Tablo'da görüldüğü gibi, GSYİH içinde en büyük pay 1981-82 döneminde net % 54.1 ve 1982-83 döneminde net % 49 ile hizmet sektörüne aittir. 1982-83 döneminde GSYİH içinde ikinci sırayı % 17.3 ile petrol almış, bunu % 14.3'le tarım, % 13.7 ile sanayi ve madencilik sektörü takip etmiştir.

(63) SESRTCIC'in aynı dönem için verdiği yatırım harcamaları tutarı, cari fiyatlarla 80 milyar dolardır. SESRTCIC, Annual Economic Report, s. 53-54.

(64) a.e., s. 53-54.

(65) EIU, Quarterly Economic Review of Iran, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 5.

Tablo 38'de ise 1977-78 sabit fiyatlarıyla GSMH'daki harcamalar gösterilmiştir.

2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

a. Genel Olarak

İran'da el sanatları sanayii oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Ülke, 1982-83 yıllarında 67 milyon dolar değerinde halı ihraç etmiştir. Bu rakam, petrol dışı ihracatın % 24'üne tekabül etmektedir. Yılda 1.75 milyon m² halı imal edildiği tahmin edilmektedir.

Modern sektör sanayii, 1930-1940 döneminde gelişmeye başlamıştır. Bu dönemdeki en önemli sanayi kolları, tekstil ve gıda maddeleri fabrikalarıydı. 1950'lerde devletin desteğinde gübre, şeker, çimento ve tekstil fabrikaları kurulmuştur. Özel sektör, sanayi programı ile 1950'lerin sonunda planlama teşkilâtının verdiği büyük kredilerle ilgilenmiştir. Bu devirde kurulan işletmelerin çoğu hafif tüketim malları üretimiyle ilgileniyorlardı ve ekseriyetle Tahran ve çevresinde kurulmuşlardı.

1964'den itibaren sanayileşme devletin önderliğinde yürütülmeye başlanmıştır. Bu dönemdeki en büyük proje, İran'ın İgat hattı vasıtasıyla yaptığı gaz ihracatına karşı kurulacak olan ve çelik fabrikası ve makine parçaları fabrikasının kurulmasını öngören İran-Sovyet anlaşmasıdır. Çelik Fabrikası Isfahan yakınlarında kurulmuştur. Arak'da kurulan makina teçhizat fabrikası, yılda 25.000 ton teçhizat imal etmektedir. Doğu Bloku ülkeleriyle diğer önemli bir proje, Tebriz'deki Çekoslovak makina parçası fabrikası ve Çekoslovak motosiklet fabrikasıdır. Massey Ferguson bu dönemde Tebriz traktör fabrikasını devir almıştır. Fabrikada yılda 5 bin adet traktör imal edilmekteydi.

İran'ın sanayileşme programına Batılı ülkeler büyük ilgi gösterdiler. Petrol kısmında belirtilen petrokimya tesislerinden başka İran, ABD ve Pakistan ortak anlaşma ile Arak'da bir alüminyum fabrikası kurdular. Otomobil sektörü, Iran National-Rootes, Iran National-Benz ve General Motors İran'ın kurulmasıyla büyük bir gelişme kaydetmiştir. Bu fabrikalarda binek otomobili, minibüs, otobüs ve kamyon imal edilmektedir. Irano-French Citroen ve Renault fabrikalarında da belirtilen otomotiv mamulleri imal edilmektedir.

British Leyland ülkedeki en büyük kamyon montaj tesisine sahiptir. British Leyland ve Mercedes Benz'in Tebriz'de birer dizel motor fabrikası bulunmaktadır. Landrover ve Mazda'nın da Tahran'da, sırasıyla, jip ve pikap (pick up) fabrikaları vardır. Industrial and Mining Development Bank, yabancı sermayenin gelmesinde ve modern sektörde sınaî kalkınmanın gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa ülkede çelik fabrikaları kurmuşlardır. 1984 yılında Isfahan'da yeni bir çelik fabrikası kurulması için Japonlarla anlaşma yapılmıştır. Para ve işgücünün kıtlığından dolayı sanayileşme programı özellikle 1977 yılından itibaren büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. İhtilâlden sonra sermaye ve fabrika sahiplerinin yurt dışına kaçması neticesinde sanayi kuruluşları büyük ölçüde millîleştirilmiştir.

Abadan, Ahvaz ve Bender Humeyni'nin Irak tarafından bombalanması, Kuzistan'daki petrokimya, çelik ve diğer tesislerin büyük ölçüde zarar görmesine sebep olmuştur.

b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler

1954-Mart 1973 döneminde İran'ın belli başlı petrol sahaları "Iranian Oil Exploration and Producing Company" tarafından, İran ve Petrol ortakları için işletilmiştir. Bu ortaklar, British Petroleum (% 40), Royal Dutch Shell (% 14), Gulf Mobil, Exxon, Standard of California, Texaco (her biri % 7 hisseye sahip), Compagnie Française des Petroles (% 6), İrican Agency (% 6) ve altı ayrı ABD şirketinin oluşturduğu kuruluş (% 6)un meydana getirdiği bir konsorsiyum teşekkül ettirmişlerdir. Bu konsorsiyum, petrol sanayiinin millileştirildiği Mayıs 1951'e kadar güney İran'daki petrol sahalarını işleten Anglo-Iranian Oil Company'nin halefiydi. Konsorsiyumun diğer bir üyesi, Iranian Oil Refining Company idi. Bu şirket, Abadan Rafinerisindeki rafine faaliyetlerine nezaret ediyordu. National Iranian Oil Company (NIOC), konsorsiyum sahasındaki çeşitli işleri yapmakla görevliydi ve anlaşma müddetinin sonunda şirketler İran'dan gittikten sonra, kalacak gayri menkullerin tek sahibi olacaktı. Anlaşma şartları çok karışık olmasına rağmen, kârlar 50:50 oranında paylaşılacaktı. Bu sistem, gelir vergisi oranının % 55'e yükseltildiği Kasım 1970'e kadar devam etti. 20 Mart 1973'den geçerli olmak üzere konsorsiyum sahasındaki işlemler için yeni bir anlaşma yapıldı. Konsorsiyum'un rolü NOIC tarafından hazırlanan tek taraflı bir deklarasyonla Mart 1979'dan itibaren sona erdi. Ortak yatırım şirketleri Ocak 1980'de tekrar döndüler ve "Continental Shelf Oil Company of the Islamic Republic" in altında yeniden faaliyete başladılar. İran, 1970'lerde petrol üretiminin oldukça artmasına rağmen oldukça iyi sayılabilecek bir üretim/rezerv oranı tutturmuştu. 1984 sonunda ülkenin ham petrol rezervleri 58.87 milyar varildir. Bu, 1983 rakamlarından % 15.4 daha yüksektir.

1984'deki ham petrol üretimi ortalama 2.05 milyon varil/gündür (66).

Tablo 39'da İran'ın 1980-84 döneminde petrol üretimi ve ihracatı gösterilmiştir.

1984 yılında İran'ın rafineri kapasitesi 615.000 v/g'dür. Aynı yıl, ülkedeki mevcut rafineriler şunlardır: Tahran, Isfahan, Tebriz, Şiraz, Lavan, Bakhtaran.

Tablo 40'da İran'daki rafinerilerin kapasiteleri ve üretimleri gösterilmiştir.

1984'de National Petrochemical Co. (NPC), müteahhitleri, Arak'daki yeni etilen tesisini kurmak için teklif vermeye davet etti. Tesisin 1989 yılında tamamlanması beklenmektedir.

İran'da halen Şiraz Petrochemical Complex, Razi Chemical Complex, Abadan Petrochemical Complex ve İran Nippon Petrochemical Complex olmak üzere dört adet petro-kimya tesisi vardır. İlâve olarak Razi, Abadan ve Şiraz petro-kimya tesislerinde tevsi çalışmaları yapılmaktadır.

İnşa halinde bulunan veya planlanmış petro-kimya projeleri ise şunlardır:

Şiraz Petro-kimya Kompleksi Tevsi Projesi, İran-Japon Petrochemical Project- Arak Petrochemical Complex, Razi, Bender Humeyni (Polivinil Klorid), Mervdeşt, Bender Humeyni (Xylene ayrıştırma).

(66) OPEC, Annual Report 1984, s. 25.

İran tabii gaz rezervlerinde dünya sıralamasında Rusya'dan sonra ikinci gelmektedir. 1984 yılı itibariyle toplam OPEC rezervlerinin % 39.2'sine sahiptir (67). Ülkenin 1984 yılındaki tabii gaz rezervi, 13.7 trilyon m³ dür.

3. Malî Gelişmeler

1980-81 bütçesinde toplam 37.4 milyar dolar, devam eden iktisadi problemlere ve güneydeki harbe rağmen 1981-82 bütçesinde toplam 40.5 milyar dolarlık harcamalar planlanmıştır. Bütçelerde yatırımlar için toplam harcamaların 1/3'ü civarında tahsisat ayrılmıştır. 1985-86 bütçesi ise 41.8 milyar dolar olarak planlanmıştır (68). Bu miktar, 1984-85 bütçesinden yaklaşık olarak % 1 daha azdır. 1985-86 yılındaki bütçe açığı da bir önceki yıla nazaran % 85 oranında azalmıştır. Tablo 41'de 1982-83 - 1985-86 dönemi bütçe rakamları verilmiştir.

1973 yılında ülkede Merkez Bankası'ndan başka 7 devlet bankası, 12 özel İran bankası ve 10 tane de İran-yabancı ortaklığı banka bulunuyordu. Bankalar 1979'da millileştirilmiştir. Bankacılık sistemi 9 bankayla faaliyetini sürdürmektedir. İran Merkez Bankası, para basımı, ticari bankaların denetlenmesi, kredi politikasının belirlenmesi ve döviz kontrolü konularından sorumludur. Merkez Bankası'ndan başka 7 ticari banka, 1 kalkınma bankası yanında 40'dan fazla yabancı bankanın temsilciliği vardır.

1984'de çıkarılan bir kanunla İran'daki bütün bankaların İslami prensiplerle çalışması esası getirilerek bankaların faiz ödemeleri yasaklanmıştır (69).

(67) OPEC, Annual Report 1984, s. 28.

(68) SESRTCIC, Annual Economic Report, s. 53.

(69) EIU, Iran, s. 18.

1981'den beri para arzı 900 milyar riyal yükselmiş ve 1984'de toplam para arzı 1.9 trilyon riyale -20.5 milyar dolar-yükselmiştir (70). Tablo 42'de 1976-81 yılları itibariyle para arzı gösterilmiştir.

4. Dış Ticaret

Dış ticaret politikası, ülkeye sermaye malları akışını teşvik ederken küçük yerli sanayii koruyucu bir politika gütmüştür. İthalâtındaki artışlar, 1973'den sonra hızlı bir şekilde cereyan etmiş ve 1977-78'de 14 milyar dolara yükselmiştir. 1979'un başlarından itibaren yeni Hükümet her türlü lüks mal ithalini yasaklamıştır (71). 1984'deki petrol ihracatı, Hükümetin tesbit ettiği tavanın % 15 altında gerçekleşmiştir. 1983'deki ithalât oldukça yüksek bir seviyede, 16.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Hükümet, ithalâtın kısılması için bir dizi tedbir almıştır. Buna rağmen savaş harcamaları dolayısıyla ithalâtın düşmesi pek mümkün olmamış ve 1984'ün ilk dokuz ayında 9.8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Tablo 43'de İran'ın dış ticaret gösterilmiştir.

Tablo'da görüldüğü gibi, 1982-83 döneminde petrol gelirlerinin büyük ölçüde artması sebebiyle dış ticaret dengesi fazlalık vermiştir.

İran ithalâtını İslâm Ülkelerinden ve Üçüncü Dünya Ülkelerinden yapma politikası izlemesine rağmen, sanayileşmiş ülkelerin İran'ın ithalâtındaki payı hâlâ % 70 civarındadır. Sosyalist Ülkelerin toplam ithalât içindeki payı % 10 civarındadır. İslâm ve Üçüncü Dünya Ülkelerinin ithalâtındaki payı 1979'da % 7 iken 1984'de

(70) SESRTCIC, Annual Economic Report, s. 53.

(71) EIU, Iran, s.119.

% 20'ye yükselmiştir (72). İhtilâlden önce Batı Almanya, ABD ve İngiltere, İran'ın ana ithalâtçısı durumundaydılar. İhtilâlden sonra, ABD, İran pazarını kaybetti. Bilhassa Doğu Blokuyla yapılan takas anlaşmaları dış ticarete önemli bir rol oynamıştır. Japonya ve Güney Kore 1980'lerin başında İran'la olan ticaretlerini geliştirmişlerdir. 1983 ve 1984'de Türkiye ticaret malları, Güney Kore askerî malzeme satarak İran dış ticaretinde önemli yer elde ettiler. Tablo 44'de İran'la ticaret yapan başlıca ülkeler gösterilmiştir.

1979'dan beri, İran hiçbir yabancı kuruluştan borç almamıştır. Hükümet, takriben 10 milyar dolar civarında olan dış borçlarının tamamını ödemiştir. Sadece bankalara ve diğer kuruluşlara 1979 öncesi yapılan borçlanmalardan dolayı 500-1.000 milyon dolar civarında ödenecek borç kalmıştır (73).

Tablo 45'de 1978-79 - 1982-83 dönemi itibariyle İran'ın ödemeler dengesi verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi 1978-79 döneminden bu yana devamlı açık veren ödemeler dengesi, 1982-83 döneminde 1.305 milyon dolar fazlalık vermiştir.

Tablo 46'da ise İran'ın resmi altın ve döviz rezervleri verilmiştir.

(72) SESRTCIC, Annual Economic Report, s. 53.

(73) a.e.

E. K A T A R

1. İktisadî Gelişme

Katar'ın iktisadî sistemi büyük ölçüde serbest rekabet sistemine dayanmakla beraber gelirlerin yaklaşık % 90'ı Hükümete aittir. Hükümetin iktisadî gelişme üzerinde etkin bir ağırlığı olup sıkı bir para politikası takip etmektedir. Petrol ve gaz dışında ülke, tabii kaynaklar bakımından oldukça fakir olup, su kaynakları da çok sınırlıdır.

Petrol ekonominin sürükleyici faktörüdür. GSYİH'nin % 46'sı, devlet gelirlerinin yaklaşık % 90'ı ve ihracat gelirlerinin % 94'ü petrole aittir. Petrol pazarlarında 1982 yılında görülen aşırı fazlalık sebebiyle petrol üretimi takriben % 19 civarında kısılmış, neticede toplam ihracatta % 23 ve nominal GSYİH'da % 9.4 düşme görülmüştür (74). 1983 yılında petrol fiyatlarının düşmeye başlaması ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etkiler yapmış ve ekonomide yaklaşık % 6.5 oranında bir küçülmeye sebep olmuştur.

Ülkedeki tüketicilere verilen petrol büyük ölçüde sübvansede edilmekte ve bir Katar'lı tüketici petrolün galonuna sadece 60 sent ödemektedir.

Ülkedeki altyapı, diğer Körfez ülkelerine nisbetle daha az gelişmiştir. Ülkedeki en önemli iktisadî faaliyetlerden biri, Şubat 1981'de yaklaşık 476 milyon dolar harcamayla kurulan tabii gaz tesisinin işletmeye alınmasıdır. Petrol gelirlerindeki düşüş sebebiyle 1981'de gelirlerde azalma başgöstermiş ve 1981 yılının sonunda, kalkınma harcamalarının kısılması yolunda karar alınmıştır.

(74) BBME, Qatar, Hongkong, 1985, s. 5.

Ülkedeki başlıca kalkınma çabaları kuzey gaz sahası üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Bununla beraber kalkınma harcamalarında kısıntı yapılması ve likit tabii gaz talebinin azalması sebebiyle bu sahadaki programda aksaklıklar başgöstermiştir.

Ülkede detaylı bir kalkınma stratejisi, Şeyh Halife'nin tahta çıkmasından kısa bir müddet sonra başlamıştır. 1983'ün sonunda kabul edilen plan, gelecek 20 yılda yapılacak ekonomik kalkınmayı belirliyordu. Bu planda konut yapımının hızlandırılması, hafif ve ağır sanayiinin ve balıkçılık sanayiinin geliştirilmesi öngörülmüyordu. Plan, nüfusun 20. yüzyılın sonunda 500.000'e yükseleceği varsayımıyla hazırlandı. Şeyh Halife, özellikle altyapının geliştirilmesi ve ekonominin şekil değiştirmesinin gerekliliğine inanıyordu. Ekim 1978'de ülkeye gelen IMF danışman heyeti devlet harcamalarının kısılmasının mahzurlarından bahsedince, Hükümet maliye politikasında genişlemeler yapacağını ilân etmiş ve Kasım 1979'da kalkınma harcamalarında artışlar yapılmıştır. Altyapının inşasına başlandığı 1980'in başlarından itibaren petrol fiyatlarındaki düşmeler sebebiyle kamu harcamalarında da kısıntı yapmak mecburiyeti ortaya çıktı (75).

Ülkede halihazırda pirinç, buğday, et gibi bazı gıda maddeleriyle, Katar'lı ve yabancılar için değişen oranlarda olmak üzere sağlık hizmetleri sübvansede edilmektedir. Planlamacılar eğitim burslarını kesmeyi ve devlet gelirlerini artırmak için yol ve havaalanlarından vergi almayı planlamaktadırlar.

(75) EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 22.

Katar'ın GSYİH'sı 1981'de 8.7 milyar dolar iken bu rakam 1982'de % 12.6 azalarak 7.6 milyar dolar'a düşmüştür. 1982-83 döneminde ise GSYİH takriben % 18 azalarak 6.4 milyar dolara düşmüştür. GSYİH 1984'de 7.6 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir.

1970'lerin ortalarında ve sonlarında petrolün GSYİH'ya katkısı aşağı yukarı sabit ve % 65-68 oranında idi. Bu rakam 1980'lerde düşmeye başlayarak 1982'de % 54'e (76) 1983'de ise tahminen % 49'a düşmüştür (77) Tablo 47'de sektörler itibariyle GSYİH gösterilmiştir. Tablo 48'de ise harcamalar itibariyle GSYİH gösterilmiştir.

Tablo 47'de görüldüğü gibi, 1983'de imalât sanayii GSYİH'ya % 5.9, elektrik ve su % 0.5, inşaat % 7.1, ticaret % 6.7, nakliye, haberleşme ve depolama % 2.1, finans, sigorta ve gayrimenkuller % 9 ve devlet hizmetleri % 22.2 katkıda bulunmuşlardır (78).

2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

a. Genel Olarak

Katar ağır sanayii'de komşularından daha geri durumdadır. 1973'de kurulan Industrial Development Technical Centre (IDTC)'in gayesi, petrol dışı sanayi sektörünün gelişmesini koordine etmek ve detaylı sanayi planları hazırlamaktır.

Qatar Petrochemical Company (QAPCO) 1974 yılında Qatar General Petroleum Corporation (QGPC) % 84 ve Chinue of France % 16 ortaklığı ile kurulmuştu. 1984 yı-

(76) Arab Economic Report, 1985, s. 296.

(77) EIU, Qatar, s. 22.

(78) a.e., s. 23.

linda üretim seviyelerinin artmasına rağmen fiyatların düşmesi sebebiyle QGPC 19 milyon dolar zarar etmiştir. Etilen tesisleri 1982'de % 58, 1984'de % 73 kapaite ile çalışırken, 1985'in ilk yarısında kapasite kullanma oranı % 55'e düşmüştür (79).

Qatar Fertilizer Company (QAFCO); 1969 yılında amonyak ve üre üretmek üzere kurulmaya başlamış ve 1973'de işletmeye açılmıştır. Tesisin % 75'ine QGPC ve % 25'ine de Norveç şirketi olan Norsk Hydro ortaktır. Norveçli ortak şirket tesisin idaresi ve mamul ihracatını yürütmektedir (80).

Qatar Steel Company (QASCO-Katar Çelik Şirketi) 1978'de üretime başlamıştır. Hisselerinin % 70'i devlete, % 30'u Japon şirketlerine aittir (% 20 Kobe of Japon, % 10 Tokyo Boeki). Tesis, tabii gaz kullanarak demiri işleyen Körfez bölgesindeki ilk tesistir. Üretimin yaklaşık % 12'si iç pazarda kullanılmakta, % 88'i Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE, Irak, Umman ve Ürdün'e ihraç edilmektedir.

The Qatar National Cement Company (QNCC-Katar Millî Çimento Şirketi)'nin % 50'den fazlası devlete ait olup, 1969'dan beri yılda ortalama 300.000 ton çimento üretmektedir. Tesisin kapasitesi 1976 yılında 1.100 ton/gün'e çıkarılmıştır.

Özel sektöre ait un fabrikası (Qatar Flour Mill Company) 1969'da üretime başlamış ve 1980'lerin başında ortalama günlük üretimi 700 ton'a ulaşmıştır.

(79) BBME, Qatar, s. 8.

(80) EIU, Qatar, s. 26.

Bunlardan başka ülkede birçok küçük sanayi tesisi mevcuttur. IDTC'nin açıkladığına göre, 1983'de ülkede belli başlı 72 sanayi şirketi mevcuttu ve bunların çoğunluğu Ümm Said'de bulunuyordu. IDTC, plastik, şişeleme, pil-akümülatör imalatı vs ile iştigal eden 40 şirketi aktif olarak desteklemekte ve bu sahalarda gelişmelerini sağlamak için teknik yardımda bulunmaktadır. Bununla beraber iktisadî durgunluk, özel sektöre epeyce tesir etmiş ve bunların çoğunun ciroları düşmüş ve 1983'den beri işçilerinin yaklaşık % 20'sini çıkarmışlardır. 1984 yılında özel sektörün varlığı 1983'e göre % 8.6 oranında bir azalma göstermiştir (81).

1970'lerin başından 1983'e kadar ülkede bir inşaat patlaması görülmüştür. 1980'lerin başında ülkenin alt yapısının çoğu, okullar, yollar, haberleşme, hastahaneler ve evler yapılmış, müteahhitlerin tahsisatlarının ödenmesi geciktirilmiş ve yabancı birçok inşaat işçisi ülkeyi terk etmiştir. 1984'ün ilk yarısında, 1983'ün ilk yarısına nazaran inşaat malzemeleri ithalâtında % 58 oranında azalma görülmüştür (82). Tablo 49'da Katar'ın sınaî üretimi gösterilmiştir.

b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler

Katar'da ilk Petrol 1939'da Dukhan'da Qatar Petroleum Company tarafından bulunmuştur (83). 1983 sonu itibariyle ülkenin bilinen petrol rezervlerinin 3.3 milyar varil olduğu tahmin edilmektedir. Ülkenin 1984 sonundaki petrol rezervi 1983'e göre % 36.4 artarak 4.5 milyar varile çıkmıştır (84).

(81) a.e., s. 27.

(82) BBME, Qatar, s. 9.

(83) Dukhan petrol sahası Qatar Petrol Company (QPC) tarafından işletilmekte idi. Bu şirkete BP, CFP, Shell, EXXON/Mobil ve Partex ortaktır. Qatar Petroleum Production Authority (QPPA) tarafından bu şirketin (QPC) 1973'de % 25'i, 1974'de % 60'ı, 1976'da % 100'ü alınmıştır. QPPA, Qatar General Petroleum Corporation (QGPC) adlı devlet kuruluşunun bir yan kuruluşudur.

(84) OPEC, Annual Report 1984, s. 28.

Katar, aynı zamanda Bunduk'daki küçük bir kıyı petrol sahasına 50/50 oranında Abu Dhabi ile ortaktır.

QGPC, ülke içindeki bütün petrol, gaz, petro-kimya ve rafine tesislerinin sahibidir (85).

Ülkenin 1973'deki petrol üretimi (toplam kara ve kıyı sahaları) 570.000 varil/gündür.

1983'de 295.000 varil/gün'e düşmüştür. Bununla beraber, 1984'deki petrol ihracatı bir önceki yıla göre % 35 oranında artarak 357.000 v/g olarak gerçekleşmiştir (86).

Tablo 50'de yıllar itibariyle petrol üretimi ve petrol gelirleri gösterilmiştir. Ülke'de 1983 yılında 31, 1984 yılında 17 petrol kuyusu kazılarak petrol aranmıştır (87).

1984 sonu itibariyle ülkenin toplam rafineri kapasitesi 62.000 varil/gün idi (88).

Katar tabii gaz rezervleri bakımından OPEC üyeleri içinde İran'dan sonra ikinci sırayı almaktadır. Katar sanayii gaz'a bağlı olduğu için petrol üretimindeki düşüş, sanayiye verilen gaz miktarını azaltmaktadır. Günlük petrol üretiminin 400.000 varil'in altına düşmesi, elektrik santrallerine ve sanayiye gerekli yakıt ve gaz'ın verilememesi neticesini doğurmaktadır. Ülkenin

(85) EIU, Qatar, s. 25.

(86) Katar'ın petrol üretiminin düşmesine, OPEC tarafından tesbit edilen kotalar ve ülkenin uzun dönemli muhafazakâr politikası sebep olmaktadır.

(87) OPEC, Annual Report 1984, s. 25.

(88) a.e., s. 33.

1984 yılındaki tabii gaz rezervleri 3.6 trilyon m³'dür. Bu rakam, toplam OPEC rezervlerinin % 12.2'sine tekabül etmektedir (89). Tablo 51'de Katar'ın tabii gaz üretimi gösterilmiştir.

3. Malî Gelişmeler

Ülkenin gelirlerinin takriben % 90'ı petrol ve gazdan elde edilmektedir. Petrol fiyatlarının artmaya başladığı 1973 ve 1974'den 1983'e kadar ülke bütçesinde belirli fazlalıklar görülmüştür. Cari harcamaları kısmak için mevcut sübvansiyonları azaltmak yoluna gidilmesi planlanmaktadır. Buna bağlı olarak elektrik, petrol, pirinç, et ve süt'deki sübvansiyonlara kısıtlamalar getirilmesi ve tıbbî hizmetlerin paralı olması için çalışmalar yapılmaktadır. Tablo 52'de yıllar itibariyle Katar'ın gelir ve harcamaları gösterilmiştir.

Ülkede mevcut 14 bankadan dört tanesi millî banka olup bunlar; Qatar National Bank, The Doha Bank, Özel sektöre ait Commercial Bank of Qatar ve 1983'de faaliyete başlayan Qatar Islamic Bank'dır. Katar bankalarının faaliyetlerinin çoğunu akreditif açmak ve kamu projelerini yürütecek özel sektör kuruluşlarına borç vermek oluşturmaktadır. National Bank, mevduatın yaklaşık yarısını ve devlet işlerinin çoğunu elinde tutmaktadır. National Bank aynı zamanda Merkez Bankasının bazı fonksiyonlarını da ifa etmektedir. Qatar Monetary Agency (QMA)'da National Bank'la beraber Merkez Bankasının bazı görevlerini üstlenmiştir (faiz oranlarının tesbiti, özel sektöre verilecek banka kredileri tavanının tesbiti, rezerv ihtiyaçlarının tesbiti vs.).

Katar'daki bankaların faaliyetleri, devlet harcamalarıyla yakından ilgilidir. 1983'de Hükümetin bazı büyük kontratlardaki ödemeleri durdurması veya geciktirmesi Katar bankalarını büyük ölçüde nakit sıkıntısına sokmuştur. 1983'deki likidite krizi esnasında Qatar National Bank küçük bankalara yardımda bulunmuştur. 1980'de 879 milyon dolar olan net yabancı varlıklar 1982'de 1.429 milyon dolara çıkmış, 1983'de azalarak 1.154 milyon dolara düşmüştür. Bu azalma, özellikle ticarî bankaların dış varlıklarındaki azalmadan kaynaklanmıştır. Tablo 53'de Katar'ın parasal durumu gösterilmiştir.

4. Dış Ticaret

Katar'ın ithalâtı 1974'den itibaren 1982 yılına kadar -bazı ufak tefek azalmalara rağmen- devamlı artmış ve 1974'de 268 milyon dolar olan ithalât 1982'de 1.946 milyon dolara çıkmış, 1984'de azalma göstererek 1147 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 1974-82 dönemindeki bu artış, hükümetin özellikle sanayi programları ve petrol ve bileşik gaz'daki gelişmelerle ilgilidir. Toplam ihracat 1980'de 5698 milyon dolar ile en yüksek seviyeye çıkmış, bundan sonra 1983'e kadar düşme göstermiş ve 1984'de tekrar artmaya başlamıştır. Tablo 54'de Katar'ın dış ticaret rakamları gösterilmiştir.

Katar'ın ithalâtında İngiltere uzun yıllar ilk sırayı işgal etmiştir. 1970'lerin ortalarından itibaren Japonya, İngiltere'nin yerini almıştır. 1983 yılı itibarıyla Japonya'nın pazardaki payı % 21, İngiltere'nin % 16 ve ABD'nin % 9.1'dir. Başlıca ithal malları, gıda maddeleri (toplam ithalâtın % 13'ü), elektrik, diğer makina aksamı ve nakil vasıtaları teçhizatıdır (90). Katar'ın ödemeler dengesi 1982 yılına kadar fazlalık

verirken bu yılda 769 milyon dolar civarında açık vermiştir. Bu açık 1983'de 604 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Katar'ın ödemeler dengesinde 1984 yılında, 1983'deki açığı azalmış (91) ve bu açık 550 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir (92). Tablo 55'de Katar'ın ödemeler dengesi gösterilmiştir.

(91) Financial Times, July 26, 1985.

(92) SESRTCIC, Annual Economic Report, s. 100.

F. KUVEYT

1. İktisadî Gelişme

Kuveyt'in petrol öncesi ekonomisi -diğer Körfez Ülkelerinde olduğu gibi- genellikle ticaret, inci avcılığı ve balıkçılığa dayanıyordu. 1940'larda ticaret, gemicilik ve inci avcılığı sahalarında çalışan tahminen 8.000-10.000 civarındaki işgücü, Kuveyt'in toplam işgücünün büyük bir çoğunluğunu teşkil ediyordu. Petrol öncesi dönemde Kuveyt'te fert başına yıllık gelir yaklaşık olarak 35 dolar civarındaydı (93). Kuveyt'te ilk petrol arama iznini 1934 yılında Kuwait Oil Company almıştır (94). Petrol aramaları, izinden bir müddet sonra, 1936'da Al-Bahara bölgesi yakınında başlatılmıştır. Kuveyt'in en önemli ham petrol bölgesi olan Burgan sahası, 1938'de bulunmuştur. İkinci Dünya Savaşı sebebiyle duran petrol aramaları, 1946'da yeniden başlamış ve aynı yıl 800.000 ton petrol çıkarılmıştır. 1948'de bu rakam 7 milyon ton 'a ulaşmıştır. 1951-54'deki İran petrol krizi döneminde üretim yılda 47 milyon ton'a çıkmış, 1972'de en yüksek seviyesine ulaşarak 1.202 milyon varile ulaşmıştır (95). Petrolün bulunması ve üretimin artmasıyla birlikte ekonomide bir canlılık belirlemeye başlamıştır. 1972-76 döneminde elde edilen petrol gelirleriyle ülke içinde ve dışında çeşitli yatırımlar yapılmış, bankacılık sektöründe belirgin gelişmeler görülmüştür. Planlama bakanlığı 1977-81 beş yıllık plan döneminde 124.000 kişiye yeni iş imkânı bulunacağını ve bunun % 31.4'ünü Kuveyt vatandaşlarının oluşturacağını belirtmiştir (96).

(93) Hassan Ali Al-Ebraheem, Kuwait and the Gulf, Kent, 1984, ss. 91-92.

(94) Anglo-Persian Oil Company (Şimdi British Petroleum Company Limited) ve Gulf Oil Corporation'un ortak yatırımı.

(95) Hassan Ali Al-Ebraheem, a.g.e., ss. 92, 94.

(96) Arab Economic Report, 1979, s. 162.

1978-80 döneminde Kuveyt'in ekonomisi önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu dönemde çeşitli sektörlerle birlikte altyapıya da ağırlık verilmiş, büyük sanayi ve inşaat projeleri gerçekleştirilmiştir.

1981-83 döneminde, iktisadî ve malî sektörlerdeki faaliyetler, İran-İrak savaşının etkilerinin, içteki sermaye piyasasının problemleriyle birleşmesi neticesinde yavaşlamaya başladı. Bunun sonucunda ithalât azalmaya, toptan ve perakende satış yapan piyasaların iş hacmi daralmaya başladı. Tüccarlar eldeki stoklarını azaltmaya ve piyasadaki yerlerini ancak fiyatlarını düşürerek korumaya çalıştılar. Ticaret sektöründeki bu düşüşe rağmen inşaat sektörü ve Hükümetin kalkınma için yaptığı harcamalarda canlılık devam ediyordu. Elektrik santralleri, meskenler vb. birçok inşaat yapılmaya devam ediyordu.

Dünya piyasalarındaki durgunluk ve Kuveyt petrolünün ihracatında karşılaşılan zorluklar sebebiyle, 1981-1982 döneminde petrol gelirlerinde görülen azalma, dış ticaret dengesinde de olumsuz gelişmelere sebep olmuştur.

Tablo 56'da görüleceği gibi, ülkenin cari fiyatlarla yurt iç hasılası (GSYİH) 1975-76 döneminde bir önceki döneme göre bir azalma göstermiştir. Daha sonraki yıllarda GSYİH'nin yükselmesi, ülkenin petrol üretiminin ve petrol fiyatlarının artmasıyla (1977'nin ilk yarısından itibaren) ilgilidir. Dünya Bankası'nın 1978'deki raporuna göre (97), Kuveyt'te 1976 yılında kişi başına GSMH 15.480 dolar idi. Bu rakam 1977'de, doların değerindeki düşüş sebebiyle 11.950 dolara düşmüştür. Bu rakam, 1977 yılında dünya'daki en yüksek

(97) Arab Economic Report, 1979, s. 134.

fert başına GSMH rakamıydı. Kuveyt'in fert başına GSYİH'sı, 1970-79 döneminde (1970'de 3.882 dolar) sadece 1975 yılında % 13.1'lik bir azalma göstermiş, diğer yıllarda hep artmıştır. En büyük artış, % 126.4 ile 1974 yılında meydana gelmiştir. 1973 yılında 6.109 dolar olan fert başına GSYİH, 1974'de 13.834 dolara çıkmıştır. Bu rakam 1979'da 18.355 dolar olarak gerçekleşmiştir (98).

Kuveyt'in GSYİH'sı da 1980'de 27.3 milyar dolar iken 1981'de 14.92'ye, 1982'de 11.0 milyar dolara düşmüştür (99).

Tablo 56'da yıllar itibariyle cari fiyatlarla Kuveyt'in GSYİH'sı gösterilmiştir.

2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

a. Genel Olarak

1974-80 döneminde imalât sektörünün katma değeri yılda ortalama % 16.28 civarında artmıştır. 1980'de imalât sanayiinin petrol dışı GSYİH'ya katkısı % 9.2 olarak gerçekleşmiştir. 1980-83 döneminde bu sektörün petrol dışı GSYİH'ya katkısı ortalama yıllık % 3.93 olarak gerçekleşmiş, 1983'de de % 7.5 civarında seyretmiştir (100). 1984'ün sonunda bir kısım imalât sanayilerinin iflas etmesiyle iktisadî çöküntü ilk haberlerini vermeye başlamıştır. İmalât sanayiindeki birçok şirket, 1985'in ortalarında Hükümetin koruyucu bir dizi tedbir almasına rağmen iflas etmekten kurtulamayacaktır. İmalât sanayiindeki üretimin yaklaşık % 60 kamu sektörü, kalanı ise yarı yarıya kamu ve özel sektör tarafından

- (98) IMF, International Financial Statistics, October 1981'deki Tablolardan.
- (99) Mohammed A. Debbagh, OPEC, Oil-Prices, Revenues and Their Spill Over Effect, OPEC Bulletin, March 1980, s. 20.
- (100) EIU, Quarterly Economic Review of Kuwait, Annual Supplement 1985, ss. 15-16.

gerçekleştirilmektedir. Özel sektörün büyük çoğunluğu (yaklaşık 3.000 adet çok küçük birim) tekstil, deri eşyalar, kumaş gibi temel imalâtla, ağaç işçiliği, gıda sanayii ve çeşitli el işçiliği ile uğraşmaktadır. Tablo 57'de 1981-83 yıllarındaki Kuveyt sanayi üretimi gösterilmiştir.

b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler

Kuveyt 1977 yılında ham petrol üretiminde Orta Doğu'da beşinci, dünya'da onuncu sırada bulunuyordu. Aynı yıl, petrol gelirleri, toplam ülke gelirinin % 85'ini, petrol ihracatı (ham petrol, rafine edilmiş petrol ve gaz) ise toplam ihracatın yaklaşık % 91'ini teşkil ediyordu (101).

Ülkede petrol sektöründe altı tane büyük firma olup bunların üç tanesi ham petrol üretimi ile görevlendirilmişlerdir.

Kuwait Oil Company, 1977'de toplam ham petrolün % 70'ini çıkarmaktaydı; Arabian Oil Company, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın eşit hisselerine sahip olduğu bir şirkettir ve Wafra Oil Company, önceleri American Independent Oil Company (Aminoil) olarak bilinmekteydi. 19 Eylül 1977'de Hükümet bir kararname yayınlayarak Aminoil'in bütün haklarının, varlıklarının ve tesislerinin Kuveyt Hükümeti tarafından devir alındığını ilân etti. Aminoil'in millîleştirilmesini takiben Hükümetin Kuwait Oil Company'yi ve Arabian Oil Company'nin % 60 hissesini devralması (102) petrol üretimini devlet kontrolüne almak için atılmış adımlardır.

(101) Central Bank of Kuwait, Economic Report 1977, s. 9.

(102) Arab Economic Report, 1979, s. 135.

Bu üretim şirketlerinin yanında, Kuwait National Petroleum Company (rafineri, pazarlama), Petrochemical Industries Company, ve Kuwait Oil Tankers Company gibi önemli kuruluşlar vardır. 1980'de Kuwait Oil Company, National Petroleum Company, Chemical Petroleum Manufacturing Company ve Kuwait Oil Tanker's Company birleştirilerek, 2.7 milyar dolar sermaye ile Kuwait Petroleum Institute kuruldu. Enstitü, Arab-Japanese Oil Company tarafından işletilenler hariç petrolle ilgili bütün işlemleri kontrolüne almıştır (103).

1980'de, altyapı, rafineri, ilâve yatırım, petrokimya mamullerinin imalât ve pazarlamasını yapmak üzere 270.2 milyon dolar sermaye ile Kuwait International Company for Petroleum Investment kuruldu.

Petrol sektörü, 1978-80 döneminde de önemini muhafaza ederek, GSYİH'nin yaklaşık % 70'ini, ihracat gelirlerinin de % 90'ından fazlasını temin etmiştir.

Resmî tahminlere göre 1 Ocak 1984 itibariyle ülkenin ham petrol rezervleri -Tarafsız Bölgedeki Kuveyt payı dahil- 100 milyar varildir (104). Ülke, petrol gelirlerinden temin edilen refahı devam ettirmek ve rezervlerin çabucak bitmesini önlemek amacıyla petrol üretimini bir tavan miktar koyarak sınırlandırmıştır. 1 Nisan 1981'den itibaren Hükümetin petrol üretimine koyduğu tavan 1.25 milyon varil/gün'dür. Diğer taraftan Kuveyt petrolle ilgili çok sayıda yatırım gerçekleştirmiştir.

Tablo 58'de Kuveyt'in ham petrol üretimi gösterilmiştir.

(103) Arab Economic Report, 1982, ss. 239-240.

(104) SESRTCIC, Annual Economic Report, s. 66.

Kuveyt'in halihazırdaki üç rafinerisinin günlük toplam kapasitesi 600 bin varildir. Bu durumda Kuveyt, OPEC üyeleri içinde rafineri kapasitesi bakımından Suudi Arabistan ve Venezuela'dan sonra üçüncü sırayı almaktadır. Ülke OPEC üyelerinin toplam rafineri kapasitesinin % 11'ine sahiptir. Kuveyt, 1986 yılı içinde rafineri kapasitesini 750 bin varil/gün'e çıkarmayı planlamaktadır (105). Kuveyt petrol üreten diğer ülkelerden ham petrol almakta, bunları rafine ettikten sonra ihraç etmektedir. Böylece rafine edilmiş petrol ürünlerinin toplam ihraç miktarları, ülkenin rafine ettiği petrol ürünleri üretiminden daha fazla olmaktadır.

Kuveyt, mevcut üç rafinerisinin (Mine El-Ahmedi, Şuaybe, Mine Abdullah) ikisinde 3.882 milyon dolar tutarında modernizasyonu gerçekleştirerek toplam rafineri kapasitesini 1986 sonunda 520.000 varil/günden 650.000 varil/gün'e çıkarmayı planlamaktadır. 100.000 varil/günlük rafineri kapasitesi ülkenin ihtiyacını karşılamakta, kalan kısım ihracat için kullanılmaktadır. Kuveyt'in rafine edilmiş mamullerinin büyük bir kısmı, Kuwait Petroleum Corporation tarafından pazarlanmaktadır. 1983'de KPC tarafından pazarlanan miktar, toplam rafine edilmiş mamullerin % 39.4'üne tekabül etmekteydi. Buna paralel olarak geleneksel müşteri olan Pakistan ve Japonya'nın rafine edilmiş mamullerdeki payları gittikçe azalmaktadır. 1979-83 döneminde bu ülkelerin payı % 42 civarındaydı (106).

Kuveyt'in tabii gaz rezervlerinin 1.05 trilyon m³ civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam, dünya rezervlerinin % 1'ine ve OPEC rezervlerinin % 3'üne tekabül etmektedir (107). Kuveyt'in tabii gaz re-

(105) Arab Economic Report 1985, s. 183.

(106) EIU, Kuwait, s. 13.

(107) OPEC, Annual Report 1984, s. 60-67. (1984 yılı itibariyle dünya tabii gaz rezervlerinin ise 98 trilyon m³, OPEC tabii gaz rezervlerinin ise 35 trilyon m³ olduğu tahmin edilmektedir).

zervlerinden çoğu, bileşik gaz niteliğindedir. Üretim, petrol üretimine bağlı olduğundan son yıllarda oldukça büyük değişimler göstermiştir. 1980'de 8.780 milyon m³ olan üretim, 1981'de 6.311, 1982'de 4.610, 1983'de 5.437 ve 1984'de 5.814 milyon m³ olarak gerçekleşmiştir (108).

3. Malî Gelişmeler

1983-84 malî yılında ham petrol ve LPG gelirleri (% 96), petrol şirketlerinin kârlarından ödediği vergiler (% 3) ve petrol royalty'leri (% 1), petrol gelirlerinin en önemli kısmını oluşturmuştur. Petrol dışı gelirlerin en önemlileri ise kamu teşebbüsleri gelirleri (% 57) ve gümrük vergileridir (% 30)(109).

Harcamalar ise üç ana kaleme toplanabilir: Devlet harcamaları: Bunlar genellikle bakanlıklara verilen tahsisatlardan oluşmaktadır. Gelecek Nesiller İçin İhtiyat Fonu. Devlet gelirlerinin yaklaşık % 10'u ayrılmaktadır. Kuveyt Fonu kanalıyla yapılan yardımlara ayrılan tahsisatlar.

1983-84 malî yılında ülkenin cari harcamaları % 3.73 azalarak 5.546.3 milyon dolara düşmüştür (110). Bu miktar toplam yatırım gelirlerinin takriben % 15'ine tekabül etmektedir (111). 1984 yılında 13.100 milyon dolar bütçe gelirin karşılık 10.861 milyon dolar harcama yapılmış ve bütçe 2.239 milyon dolar fazlalık vermiştir (112). 1982-83 dönemindeki bütçe fazlalığı ise 3.090 milyon dolar idi (113).

(108) a.e., s. 63.

(109) EIU, Kuwait, s. 18.

(110) SESRTCIC, Annual Economic Report, s. 67.

(111) EIU, Kuwait, s. 18.

(112) SESRTCIC, Annual Economic Report, s. 69.

(113) Arab Economic Report 1985, s. 199.

Kuveyt'teki nakdî gelişmeler Tablo 59'da gösterilmiştir.

Merkez Bankası'nın dış varlıkları 1981'de 3.258 milyon dolar iken 1982'de 4.966 milyon dolar, 1983'de 4.562 milyon dolara ulaşmıştır (114).

- Bankacılık:

1984 yılı itibariyle Kuveyt'te bankacılık sistemi aşağıdaki görünümü arz etmektedir. Merkez Bankası (1968'de faaliyete geçti), ikisi büyük ölçüde devlet kontrolünde olan yedi Ticaret Bankası, dört İhtisas Bankası, ikisi devlet kontrolünde olan 27 Yatırım Şirketi, bir tane İslâm Bankası (Kuwait Finance House) ve çok sayıda para işleriyle uğraşan Tüccar ve Sarraflardan müteşekkildir.

Merkez Bankası'nın para politikası, sermaye piyasası çöküntüsünden beri gittikçe sertleşmektedir.

1982 yılında 132 olan ticaret bankası şube sayısı 1983'de 144'e yükselmiştir. Kuwait Finance House'nun 1982'de 9 adet olan şubesi, 1983'ün sonunda 11'e yükselmiştir. İhtisas Bankalarının beş şubesinden dördü Emlâk Bankası, biri de Kredi ve Tasarruf Bankası'nın işlemlerini yapmaktadır.

Kuveyt'te ayrıca beş adet Millî Sigorta Şirketi, Arap ve yabancı sigorta şirketlerinin acentaları, Kuveyt Menkul Kıymetler Borsası'na kayıtlı komisyoncular ve Aracılar ve döviz alışverişi yapan şirketler de bulunmaktadır.

(114) Arab Economic Report, 1985, s. 189.

Kuveyt bankacılık sistemi gelişmesini, yabancı bankaların değil millî bankaların önderliğinde başarmıştır. Ülkede yabancı bankaların faaliyette bulunmasına izin verilmemiştir. Bu uygulamaya tek istisna olarak Bank of Bahrain and Kuwait'i görüyoruz. Banka'nın % 50 hissesi Kuveyt'e aittir. Bu durum Kuveyt bankalarının uluslararası gelişmesine bir engel olarak kabul edilmektedir. Buna rağmen Kuveyt bankaları dünyanın belli başlı finans merkezlerinde şube ve temsilcilik açmaya devam etmektedirler.

Kuveyt bankacılığında diğer önemli bir gelişme de 1977 yılından beri mahalli bankaların, sabit faizli ve dalgalı mevduat sertifikası ihracına başlamalarıdır. Mevduat sertifikaları yanında bankalararası mevduat ticareti de yapılmaktadır.

Ülkede, Kasım 1979'dan önce, Arap Menkul Kıymetler Ticaret A.Ş.'nin hazırlayıcı ve kurucusu olduğu etkin bir tahvil piyasası mevcuttu. Bu piyasa uluslararası bir niteliği haizdir. Piyasanın ilk faaliyete geçmesi 1974 yılında, Dünya bankası'nın KD tahviline yaptığı özel plasmanlarla başlamıştır. Piyasa, 1980 yılı rakamları ile 1.6 milyar dolarlık bir seviyeye ulaşmıştır (115). Piyasanın bu kadar süratli gelişmesinin diğer sebepleri ise şöylece sıralanabilir. Ülkedeki finansal kurumların gelişmiş olması, KD'nin istikrarlı bir para olması ve Hükümetin de böyle bir piyasanın oluşması için gereken önlemleri alması ve destek sağlamasıdır. Ayrıca, bu piyasa Kuveyt ekonomisinin yapısının yetkilileri zorladığı bir çözüm tarzı da olmuştur. Çünkü ülkede aşırı bir sermaye bolluğu varken, diğer üretim faktörleri fevkalâde kıttır. Bu durumda sanayileşmeyi sınırlamaktadır. Bu durum karşısında en iyi alternatif finansal kurumların geliştirilmesidir. Kuveyt

(115) Haldun Soykan, Uluslararası Sermaye Piyasaları, Petrol Doları ve Türkiye'nin Yararlanma Olanakları, Ankara, DYB Yayını, 1982, s. 313.

Hükümeti de fon fazlalıkların kullanmak ve KD'yi uluslararası piyasalarda yaygınlaştırmak için bu yolu seçmiştir.

Hükümet, uluslararası tahvil piyasasını oluştururken tamamen yabancı borçlulara hizmet sunmayı hedeflemiştir. Mahallî piyasadaki borçlular için ise Hükümet, hisse senedi piyasasını teşvik etmiş bunun yanında bankaların verecekleri kredileri de kolaylaştırmıştır. Böylece dahildeki şirketlere uluslararası piyasadaki borçlanma cazip olmaktan çıkarılmıştır.

Piyasada kote edilen ilk uluslararası ihraç Haziran 1974'de Kuveyt Uluslararası Yatırım Şirketi (KIIC) tarafından yapılmıştır. KIIC verilerine göre bu ihraçtan sonra 1974'de iki ihraç daha olmuş, 1975 yılında 8, 1976'da 13 (116), 1977'de 6, 1978'de ve 1979'da 14'er ihraç gerçekleştirilmiştir.

KD birimli tahviller kabul görecek bir yatırım aracı olarak piyasaya sürülmüşse de başlangıçta yeterli tahvil talebi olmamıştır. Bu durum, Kuveyt'li yetkililerin beklemediği bir gelişme oldu. Netice olarak finansal kurumlar diğer dövizlerle işlem yapmaya başladılar. Böylece, zaten Kuveyt'in uluslararası yatırımları içinde küçük bir yere sahip olan KD birimli tahvil piyasasının hacmi iyice daralmıştır.

1979 yılında KD birimli Euro tahvil Piyasasında önemli gelişmeler oldu. Birincil sınıf borçlular piyasaya girmiş, piyasanın hayatini devam ettirebilmesi için şart olan, ikincil piyasa tesis edilmiş ve Kuveyt malî yapısında da gelişmeler olmuştur. Bu tarihe kadar Kuveyt piyasasından borçlanmanın maliyeti diğer Euro

(116) Türkiye Petrolleri A.O. 1976 yılında 6 milyon KD'lik (20 milyon dolar) bir tahvil ihraç etmiştir.

merkezlerden borçlanmadan daha pahalıya geliyordu. Buna da sebep mevduat faizlerinin yüksekliği ve ikincil piyasanın olmayışı idi. Uzun vadeli faiz oranları hep doların üstünde seyretmiştir.

Nisan 1979'da KIIC tarafından ikincil piyasa işlemleri yapmak için Arab Company for Trading Securities -ACTS- kuruldu. 2.7 milyon dolar sermaye ile kurulan ACTS'nin sermayesi sonradan 8.1 milyon dolara çıkarılmıştır. İkincil piyasaya, ticarî bankalar ve diğer yatırım şirketleri de aktif olarak girmişlerdir.

1979-80 yıllarında KD faizleri dolara göre düşünce, piyasaya bir hücum olmuş, sonradan KD birimli Euro tahvil getirileri dolara göre düşük olunca KD birimli tahvillere yapılan yatırımlar azaltılmıştır. Bunun sonucunda ikincil piyasanın da hacmi daralmıştır.

Son yıllarda ihraç edilen KD birimli tahvillerin hemen tamamına yakını Kuveyt Hükümet kurumları ve Kuveyt yatırım kurumlarının elinde kalmıştır.

Faiz oranları konusundaki istikrarsızlıklar çesitli tenkid ve şikâyetlere yol açmaktadır.

Faiz oranlarında yapılacak düzenlemeler, tahvil getirilerinin mukayeseli olarak yüksek olması ve ikincil piyasanın gelişmesi KD birimli tahvil piyasasının gelişmesine büyük katkıda bulunacaktır.

Kuveyt'te dünya ölçülerinde bir Hisse Senedi Piyasası vardır.

Londra Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsası verilerine göre, 1978-79 döneminde, piyasada işlem gören hisse senetlerinin değerine göre, dünyada 8'nci sırada iken 1980'de 12'nci sıraya düşmüştür.

1981 yılı ortaları itibariyle piyasada 16 borsa acentası faaliyet göstermekte olup, borsaya hisse senetlerini kote ettiren 39 şirketin toplam sermayesi 15 milyar dolardır. 1980 yılı itibariyle piyasanın işlem hacmi 3.780 milyon dolardır.

Piyasanın gelişeceği hesabıyla yeni inşa edilen Kuveyt Menkul Değerler ve Kambiyo Borsası binası 75 acentaya hizmet verecek tarzda yapılmıştır.

4. Dış Ticaret

Kuveyt'in ithalâtı 1982 döneminde yükselerek 7.850 milyon dolar olmuştur. İthalât 1983 yılında % 9.2 azalmış, 1984 yılında ise 1983'e göre % 7 oranında artmıştır. Beş batılı ülke 1979-83 döneminde Kuveyt'in ithalâtında % 60 paya sahiptir. Bunlar, Japonya (% 22.9), ABD (% 12.8), Batı Almanya (% 9.9), İngiltere (% 7.8) ve İtalya (% 7.2)dir. Diğer altı ülke de (Güney Kore, Fransa, Hindistan, Avustralya, Çin ve Hollanda) Kuveyt'in ithalâtında önemli role sahiptir.

Kuveyt'in ihracatı genellikle ham petrol satışı şeklinde görülmekle beraber, son yıllarda rafine edilmiş mamullerin ihracı da giderek önemini arttırmıştır. Petrol dışı ihracatın en önemli kısmını komşu ülkelerle yapılan re-export işlemleri oluşturmaktadır.

Son yıllarda Körfez savaşının devam etmesinden dolayı İran'ın talebini kısması ve ticaretin kısmen Damman ve Cubail gibi diğer limanlara kayması, ülkenin re-export işlem hacmini oldukça daraltmıştır. 1981'den itibaren düşmeye başlayan re-export ticareti 1982'de % 10.2, 1983'de ise % 11 oranında azalmıştır (117).

(117) EIU, Kuwait, s. 22.

Petrol dışı olan en önemli ihraç ürünü, gübredir. Gübre en çok Asya ve Hind yarımadasına ihraç edilmektedir. Diğer petrol dışı sektör ihracatı ise çelik yapılar, prefabrik inşaatlar, çelik boru, inşaat malzemeleri ve bazı kimyasal ürünlerdir. Petrol dışı ihracat 1981'de 1.560 milyon dolar, 1982'de 1.636 milyon dolar olmuş, 1983'de 1.385 milyon dolara düşmüştür (118). 1984'de ise bu rakamın yaklaşık % 14 azalacağı hesaplanmıştır (119).

Tablo 60'da Kuveyt'in dış ticaret dengesi gösterilmiştir.

Ülkenin 1982'de 1.978 milyon dolar fazlalık veren ödemeler dengesi, 1983'de 988 milyon dolar açık vermiş, bu açık 1984'de 32 milyon dolara kadar düşürülmüştür.

1981'den beri azalma gösteren dış ticaret dengesi 1984 yılından itibaren artmaya başlamıştır. Cari işlemler dengesinde de 1981 yılından beri görülen azalma, 1984'den itibaren artmaya başlamış, 1983-84 döneminde % 9'luk bir artış göstermiştir. Tablo 61'de Kuveyt'in ödemeler dengesi gösterilmiştir.

Tablo'da görüldüğü gibi, cari işlemler fazlası 1984'de 4.8 milyar dolara yükselmiş, dış ticaret dengesinde 395 milyon dolarlık fazlalık meydana gelmiştir. 1984'ün sonunda toplam 31.706 milyon dolar tutarındaki meblağ Arap Ülkeleri dışına yatırılmış, 10.770 milyon dolar tutarındaki meblağ da diğer Arap Ülkelerine yatırılmıştır (120). Kuveyt'in toplam dış borçları (Bank for International Settlements'in rapor verdiği ülkeler-

(118) Arab Economic Report 1985, s. 191.

(119) EIU, Kuwait, s. 23.

(120) a.e., s. 25.

deki) 1984 yılında 10.307 milyon dolara yükselmiştir. Bunun 8.393 milyon doları bankalara, 1.914 milyon doları da banka dışı ticarî krediler yoluyla yapılan borçlanmalardır. 1984'deki toplam borç rakamı, Kuveyt'in 1983 yılındaki ödenmemiş borçlarından % 12 daha azdır (121).

G. SUUDİ ARABİSTAN

1. İktisadî Gelişme

Suudi Arabistan'da petrol ilk defa 1938 yılında çıkarılmış, 1939-44 döneminde üretim gittikçe artmış ve 1944 yılında petrol ihracatı 1 milyon ton dolaylarına ulaşmıştır. 1946-53 döneminde Hükümetin modernizasyon çalışmaları başlamış, kalkınma ve refah artmıştır. Bu dönemde, Nisan 1952'de SAMA (Saudi Arabian Monetary Agency), Merkez Bankası fonksiyonlarını icra etmek üzere kurulmuştur. 1949 yılında 4 yıllık, 270 milyon dolarlık bir kalkınma planı uygulanmaya başlamıştır. Bu planda telekomünikasyon yatırımları büyük pay almış ve Riyad ile Körfez'deki petrol ihraç limanı olan Dammam arasında demiryolu şebekesi kurulmuştur (122).

1970'lerin başına kadar petrol gelirleri, devlet gelirlerinin ortalama % 85'ini, petrol ihraç gelirleri ise uluslararası ödemeler dengesinin cari işlemler kalemindeki döviz gelirlerinin takriben % 90'ını teşkil etmiştir. 1973-74'de petrol sektörünün devlet gelirleri içindeki payı % 92.6'ya, döviz gelirleri ise toplam ihracatın % 90'ına yükselmiştir. İlâve olarak petrol sektörü, 1962-63-1972-73 döneminde GSMH'da meydana gelen toplam büyümenin % 72'sini teşkil etmiştir. 1954-55 - 1964-65 döneminde petrol sektörünün GSMH'ya katkısı % 42, GSYİH'ya katkısı ise % 52.6 civarında olmuştur (123). 1968 ve 1969 yıllarında ödemeler dengesi oldukça açık vermiş ve bu açıklar neticesinde ülke, döviz rezervlerinin takriben % 30'unu kaybetmiştir (124).

(122) Yusif A. Sayigh, The Economics of the Arab World, Development Since 1945, London, Croom Helm, 1978, s. 128.

(123) a.e., s. 133-134.

(124) SAMA, Annual Report 1980, s. 1.

- Birinci Kalkınma Planı (1970-1975): İlk Kalkınma Planı 1970-75 döneminde uygulanmıştır. Bu plan döneminde petrol fiyatlarındaki büyük artış sebebiyle bütçe harcamaları önemli ölçüde artmıştır.

1970-75 arasında petrol sektörünün GSYİH'daki payı % 53'den % 86'ya çıkmıştır. Bu dönemde en büyük genişleme inşaat sektöründe olmuş ve sabit fiyatlarla % 133 oranında bir artış olmuştur. Aynı dönemde petrol dışı GSYİH'daki payı % 16'dan % 25'e çıkmıştır. Ulaşım, haberleşme ve depolama sektörleri % 102 artarak petrol dışı GSYİH'daki payı % 15'den % 18'e çıkmıştır. İmalât Sanayii % 158 oranında artmıştır. Sadece tarım sektörü diğer sektörlerin gösterdiği gelişmeyi gösterememiştir (125).

- İkinci Kalkınma Planı (1975-1980): İkinci Kalkınma Planı, Temmuz 1975'de uygulanmaya başladı. Plan döneminde 142 milyar dolarlık bir harcama öngörülmüş, Birinci Plan dönemindekinden dokuz kat fazla bir yatırım planlanmıştır. Bu miktarın ana sektörler itibarıyla dağılımı Tablo 62'de gösterilmiştir.

Bu dönemde Hükümetin genel hedefi, enflasyonu kontrol altında tutarken ekonominin emici kapasitesini ve işgücünü arttırarak yüksek oranda bir kalkınma hızı sağlamak olmuştur.

İkinci Planın ana teması petrol dışı ekonominin geliştirilmesiydi. Petrol dışı GSYİH'nın yılda ortalama % 13.3, hizmet sektörünün ise % 13.4 oranında artması planlanmıştır. Tablo 63'de görüldüğü gibi, petrol dışı ekonomideki büyüme hızı, İkinci Plan döneminde, Birinci Plan döneminden fazla olmuştur.

(125) Imam Salim, Gulf States, London, 1983, ss. 104-105.

Tablo 64'de görüldüğü gibi İkinci Plan döneminde petrol dışı sektörde hedefler aşılmış ve imalât sektöründe % 16.6, hizmetler sektöründe % 14 oranında büyüme gerçekleşmiştir.

1974-75 - 1979-80 döneminde cari fiyatlarla fert başına toplam GSYİH 5.628 dolardan 12.400 dolara yükselmiştir. Bu rakam 1979-80'de sabit fiyatlarla yıllık % 4.84den daha fazla bir artışı göstermektedir (126).

Petrol dışı sektör reel GSYİH İlk Plan döneminde % 10.7 artmışken, İkinci Plan döneminde yıllık reel GSYİH artışı % 15.7'ye yükselmiştir. 10 yıllık dönemin (iki plan döneminin) ortalama yıllık artışı % 13.2'dir.

Tüketim ve sermaye teşekkülü, her iki plan döneminde de artmıştır. Tüketim yılda % 33 artarken gayrisafi sermaye birikimi % 46 gibi yüksek bir oranda artmıştır. Tablo 65'de tüketim ve Gayrisafi sermaye birikimi yıllık büyüme hadleri itibariyle gösterilmiştir.

- Üçüncü Kalkınma Planı (1980-1985):

Üçüncü Kalkınma Planı döneminde toplam harcamalar 230 milyar dolar olarak öngörülmüştür. Bu rakama transfer harcamaları, dış yardım ve millî savunma harcamaları dahil değildir. Tablo 66'da üç plan dönemindeki toplam harcamaların dökümü verilmiştir.

Üçüncü Kalkınma Planının ilk yılı olan 1980-81'de petrol-dışı sektörde % 12'lik bir büyüme gerçekleşmiştir. Tablo 67'de reel GSYİH'nin geçmiş dört yıldaki yıllık artış oranları gösterilmiştir.

Petrol-dışı özel sektördeki katma değer, 1980-81 yılında % 13'e ulaşmıştır.

1982 rakamlarına göre, sınıai üretim % 77'lik bir oranla GSYİH'daki en yüksek payı almıştır. Bu payın % 4'lük kısmı imalât sanayiine, geri kalan kısmı ise madencilik sektörüne aittir. Hizmetlerin GSYİH içindeki payı ise % 22 olarak gerçekleşmiştir.

Petrol dışı GSYİH'daki büyümenin normalleşmesi ve enflasyon oranındaki devam eden düşme iktisadî durumu karakterize etmektedir. Petrol-dışı GSYİH'nın reel büyümesi tahminen % 5 civarında olup, enflasyon 1984'de % 0'a inmiştir.

Petrol-dışı GSYİH, 1980-82 döneminde ortalama % 12 iken bu rakam 1983'de % 7'ye düşmüştür (127).

1985 yılından başlamak üzere, 1985-1990 dönemini kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP) devreye sokulmuştur. Bu plan döneminde toplam devlet harcamaları 277 milyar dolar, bunun takriben yarısı kalkınma projelerinde kullanılacaktır. GSMH'nın 98.3 milyar dolara ulaşacağı hesaplanmaktadır. Plan döneminde petrol sektörünün yıllık % 5.6, petrol dışı sektörün yıllık % 2.9 oranında artması öngörülmüştür. Sanayide % 15.9'luk, finansal hizmetlerde % 9'luk ve tarımda % 6'lık bir artış, diğer taraftan inşaat sektöründe yıllık % 2-8'lik bir azalma öngörülmektedir (128).

1976-77 - 1980-81 döneminde ülkedeki hampetrol, tabii gaz üretimi ve petrol rafinerisi işlemleri gözle görülür bir düşüş kaydetmiştir. 1979 yılına kadar inşaat sektörü ikinci büyük sektör olma durumundadır.

(127) SESRTCIC, Annual Economic Report, ss. 104-105.

(128) a.e., ss. 106-107.

1977-78 döneminde bu sektörün diğer yıllara göre GSYİH'daki nisbi payı % 10.9 oranındaki en yüksek seviyesine ulaşmış ve bu yıllardan sonra devamlı düşme göstermiştir. Petrolün GSYİH'daki payı bu dönem içinde en yüksek olmakla beraber devamlı düşüş göstererek 1976-77'de % 50.1 iken, 1980-81'de % 42.2'ye düşmüştür. Petrole olan bağımlılığın azaltılmak istenmesi dolayısıyla petrol-dışı sektörlerle yapılan yatırımlar artmakta, bu da petrol sektörünün GSYİH içindeki nisbi payını gittikçe düşürmektedir (129).

Ulaşım, depolama ve haberleşme de büyüyen sektörler arasındadır ve 1976-77 yılındaki % 4.9'luk payını 1980-81'de % 6.3'e yükseltmiştir. Diğer büyüyen sektörleri petrol-dışı imalât, elektrik, gaz ve su, finans, sigorta ve gayrimenkul sektörleri oluşturmaktadır.

Tablo 68'de 1969-70 sabit fiyatlarıyla iktisadî faaliyet kollarına göre 1976-77 -1980-81 döneminin GSYİH rakamları ve iktisadî faaliyet kollarının GSYİH içindeki payları gösterilmiştir.

Tablo'daki rakamlardan görüldüğü gibi, Suudi Arabistan, sanayi temelini geliştirilmesi için birçok teşebbüs yapılmasına rağmen, Kuveyt ve Bahreyn gibi bir hizmet ekonomisi olarak gelişme yolundadır.

2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

a. Genel Olarak

Ülkede 1954 yılında toplam sermayeleri 42 milyon SR olan beş adet sanayi kuruluşu vardı. 1970-74 yılları

(129) Financial Times Survey: Saudi Arabia, 25 April, 1983.

rında sınaî yatırımlarda büyük artışlar görüldü. 1968-71 döneminde, Cidde, Riyad ve Dammam'da sanayi bölgeleri kurulmuştur (130).

1976 yılında ülkedeki ağır sanayinin gelişmesini temin etmek amacıyla Saudi Basic Industries Corporation (SABIC) kuruldu. SABIC, petrokimya, maden ve gübre sahalarında 12 ortak yatırım projesi yapmıştır. Bunlardan bir kısmı işletmeye alınmış olup, diğerlerinin yapımı sürmektedir.

Tablo 69'da SABIC'in petrokimya, maden ve gübre projeleri gösterilmiştir.

Jubail ve Yenbu'daki sınaî bölgeler sadece SABIC projeleri için değil, aynı zamanda, özel sektörün de gelişmesi için planlanmıştır.

1980 sonu itibariyle, sanayi lisansı almış 2.000'den fazla projeden 1.200'e yakını faaliyete başlamıştır. Bu kuruluşlara gerek sanayileşmiş batı ülkelerinden, gerekse diğer gelişmekte olan ülkelere iştirak olmaktadır. 1980 sonunda 268 fabrikada yabancı iştiraki vardı ve bunların 1.2 milyar dolar olan nominal sermayelerinin 420 milyon doları yabancılara aitti. Tablo 70'de lisans çıkarmış ve faaliyette bulunan kuruluşlar gösterilmiştir. Tablo'da görüldüğü gibi 1980 yılında 337 yeni sanayi kuruluşu faaliyete başlamış, 426 tanesi de lisans almıştır.

b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler

Suudi Arabistan'da petrol üretimi, Arabian American Oil Company (ARAMCO)'nin 1933'de petrol çıkarma imtiyazı almasıyla düzenli olarak başlamıştır.

ARAMCO, ülkedeki en fazla üretim yapan şirkettir. Getty ve Arabian Oil'in toplam üretimi, ARAMCO'nunkinden % 7 daha azdır. (131). Tablo 71'de 1970-1984 yılları itibarıyla S. Arabistan'ın petrol üretimi ve petrol gelirleri gösterilmiştir. Tablo'da görüldüğü gibi, üretim 1982 yılına kadar artmış, bu tarihten sonra düşüş başlamıştır.

ARAMCO'nun 1980'deki petrol üretimi (tarafsız bölgedeki üretim dahil) Suudi Arabistan'ı, petrol üretiminde Orta Doğu'da birinci, Rusya'dan sonra dünyada ikinci duruma getirmiştir.

Suudi Arabistan 1984 yılı sonu itibarıyla ham petrol rezervi, 172 milyar varildi. Bu rakam toplam OPEC rezervlerinin % 33.8'ine, toplam dünya rezervlerinin % 23.08'ine tekabül etmektedir (132). 1983'deki petrol rezervi 169 milyar varildi (133) ve toplam dünya rezervinin % 23.8'ine tekabül etmekteydi.

Suudi Arabistan'ın petrol gelirleri 1968-77 döneminde devamlı bir artış göstermiştir. 1978'de azalan petrol gelirleri, 1979'da tekrar artmış, 1980'de 81.638.2 milyon dolara yükselerek dönemin en yüksek rakamını oluşturmuştur. Tablo 71'de yıllar itibarıyla toplam petrol gelirleri de gösterilmiştir.

Ülkede 1984 yılı itibarıyla faaliyette bulunan 7 adet rafineri mevcuttur (134). Bunların 1984'deki rafine kapasitesi 1.298.000 varil/gündü. Bu rafinerilerde Petromin'in % 50 - % 100 arasında değişen hisse-leri bulunmaktadır (135).

(132) OPEC, Annual Report 1984, s. 60 ve 67'deki Tablolardan hesaplanmıştır.

(133) a.e., s. 26.

(134) Bu rafineriler; Ras Tanura, Cidde, Riyad, Mina Suud, Kefei, Yenbu (dahilî ve Yenbu (ihracat) isimli rafinerilerdir, a.e., s. 33.

(135) Financial Times, 25, April, 1983.

Suudi Arabistan'da, gazla ilgili çalışmalar, küçük çapta olmak üzere 1950'lerde başlamıştır.

Suudi Arabistan'ın Master Gaz Sistemi (MGS)'nin ilk bölümü 1982 yılında tamamlanmış ve 10 milyar dolara mal olmuştur. Fakat bu sistem petrolden üretilen gazın tamamını işleyebilecek kapasitede değildir. Hükümet, Suudi Arabistan'ın gaz potansiyelini mümkün olduğu kadar fazla değerlendirebilmek için iki büyük proje daha devreye sokmuştur. ARAMCO, Master Gaz Sisteminin kurulmasını üstlenmiştir. Projenin 1985'in sonunda veya 1986'da tamamlanması öngörülmüştür. Projenin işletmeye alınmasıyla günlük petrol üretiminin % 95'i gaz üretimi için kullanılabilir olacaktır (136).

Tablo 72'de 1980-84 döneminde Suudi Arabistan'ın tabii gaz üretimi gösterilmiştir.

Tablo'da görüldüğü gibi, tabii gaz üretimi 1984 yılına kadar devamlı düşme göstermiş, 1984 yılında 1983'e göre % 8'lik bir artış kaydetmiştir. 1984 yılı itibariyle Suudi Arabistan'ın tabii gaz üretiminde OPEC içindeki payı % 9.8, toplam dünya tabii gaz üretimi içindeki payı ise % 1.4'dür.

3. Malî Gelişmeler

Bugün dünyanın önemli finans merkezlerinden biri de Riyad'dır. Hemen her gün ülkeye üst seviyede yabancı heyetler gelmekte ve özellikle malî görüşmeler yapılmaktadır.

Ülkenin Merkez Bankası görevini gören Saudi Arabian Monetary Agency (SAMA) 1953 yılında kurulmuştur.

SAMA ülkenin bankacılık sistemini yönettiği gibi aynı zamanda Krallığın yabancı varlıklarının idaresi ile ilgili bir yatırım kuruluşudur. SR'nin tedavüle çıkarılması ve değerinin korunması ve Hükümetin gelir ve giderlerinin yönetilmesinden de sorumludur.

Ticarî bankacılık sektörü 1975'den bu yana hızlı bir gelişmeye sahne olmuştur. Ülkede ikisi millî, 7 tanesi yabancılarla ortak teşebbüs, 3 tanesi yabancı, toplam 12 ticarî banka vardır. Ayrıca 4 tane ihtisas bankası vardır.

En büyük Suudi ticaret bankası, National Commercial Bank'dır.

Yabancı ortaklığı olan bankaların % 60 hissesi Suudi vatandaşlarına aittir (137).

1974 yılında devlet tarafından kurulan, Saudi Industrial Development Fund kalkınma projelerini finanse eden önemli bir malî kuruluştur.

1972 yılında kurulan The Public Investment Fund, ticarî ve sınaî alanda yapılan ve özellikle büyük ölçekli kamu sektörü projelerini finanse etmektedir.

1974 yılında kurulan Real Estate Development Fund'da kalkınma projelerini finanse eden diğer bir finansal kuruluştur.

1963 yılında kurulan The Saudi Agricultural Bank, çiftçilere orta ve kısa vadeli kredi vermektedir.

(137) Traute Wohlers-Scharf, Arab and Islamic Banks, New Business Partners For Developing Countries, Paris, OECD, 1983, s. 19.

Tüketicilerin, özellikle düşük gelir gruplarının çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaları için faizsiz kredi veren diğer bir malî kuruluş da The Saudi Credit Bank'dır.

Ülkenin malî yapısında eskiden beri önemli rol oynayan para simsarları bugün de etkinliklerini devam ettirmektedirler. Para simsarları, mevduat toplama, külçe altın ve gümüş ticareti, döviz ve ülke içine ve dışına fon transfer etmek gibi sahalarda faaliyet gösterirler. Para simsarları üzerinde SAMA'nın herhangi bir müdahalesi yoktur.

Son zamanlarda Suudi Bankaları daha çok dışa açılma gayreti içindedirler. % 55 hissesi Suudilere, kalan kısmı yabancı bankalara ait olan Saudi International Bank bunun müşahhas bir örneğidir.

Suudi Arabistan'ın dışarıda kurulan ilk bankası da Paris'te kurulan Al Saudi Banque'dir.

Ülkedeki iç likiditenin artması büyük ölçüde devlet harcamalarıyla ilgilidir. Bundan dolayı, para politikası Suudi Arabistan'ın son düzeltme proseslerinde çok az rol oynamıştır. Bununla beraber, 1980'lerin ilk üç yılında para arzında vuku bulan artışlar, ülkedeki ticarî bankacılığı cesaretlendirmiş, bu dönemde bankaların sayısı değişmezken işlemleri büyük ölçüde artmıştır. İktisadî büyümenin 1983'de negatif olmasına rağmen, ticarî bankalar, mevduatını ve aktiflerini % 10 oranında artırmayı başarmışlardır (138).

(138) SESRTCIC, Annual Economic Report, s. 104.

4. Dış Ticaret

1981'de yavaşlamaya başlayan Suudi Arabistan ithalâtı, 1982 yılında düşmeye başlamıştır. 1982 yılındaki ihracat, 45.7 milyar dolara düşerek 1981'e nazaran % 37,5'lik bir düşme göstermiştir. Suudi Arabistan'ın ihracatı büyük ölçüde ham petrol ve petrol ürünlerinden oluşmaktadır. Miktarlarda ve fiyatlardaki büyük değişmelerden ve Suudi Arabistan'ın OPEC'de "denge" üretici rolü oynamasından dolayı, 1978-1984 döneminde Suudi Arabistan'ın petrol ihracatı dalgalanma göstermiştir.

İthalâtın 1980-1982 arasında artmaya devam etmesine rağmen bu artışlar, 1970'lerdekinden çok azdır. İlâve olarak, 1983'de % 3.8, 1984'de ise % 13.8 oranında düşme göstermiştir. İthalâttaki artışlar, devlet harcamalarıyla yakından ilgilidir. 1981 ve 1982'de devlet harcamalarındaki artışlar, bu yıllarda ithalâtın artmasında etkili olmuştur. Aynı şekilde 1983'de sıkı harcama politikasının takip edilmesi neticesinde ithalâtta da düşme görülmüştür. Genelde, son yıllarda ithalâtın kompozisyonunda makina ve teçhizat ve sınaî hammaddeler gibi sınaî mallar lehine bir değişiklik görülmektedir. Bu da ülkenin imalât faaliyetlerinin artmasında müessir olmaktadır. Gıda maddeleri, tekstil ve kumaş gibi tüketim mallarının toplam ithalât içindeki payı gittikçe azalmaktadır.

Ülkenin dış ticaret dengesi 1980 ve 1981'de en yüksek seviyesine çıktıktan sonra 1982'den itibaren hızla düşmeye başlamıştır. 1982'de 38.6 milyar dolar olan dış ticaret dengesi, 1983'de 12.5 milyar dolara, 1984'de 8.8 milyar dolara düşmüştür. İlâve olarak, hizmetler ve özel transfer harcamaları, özellikle yabancı müteahhitlere, müşavirlere ve yabancı işçilere yapılan ödemelerdeki artışların devam etmesi sebebiyle 1982'den

itibaren açık vermeye başlamıştır. Hizmetlerdeki açık 1982,1983 ve 1984'de, sırasıyla 39.7, 38.8 ve 32.8 milyar dolara ulaşmıştır. Böylece, mal alımlarında ve görünmeyen işlemlerdeki artışların cari işlemlere tesiri neticesinde, cari işlemler 1981'de 38.4 milyar dolar fazlalık verirken 1982'de 2.3 milyar dolar, 1983'de 16.3 milyar dolar ve 1984'de 24 milyar dolar açık vermiştir. Tablo 73'de 1982, 83, 84 yılları itibarıyla ödemeler dengesi gösterilmiştir.

H. UMMAN

1. İktisadî Gelişme

1967 yılında petrol üretimine başlayıncaya kadar Umman'ın ekonomisi genellikle tarımsal ürünler ve balıkçılıktan oluşuyordu. Petrol, ilk çıkarıldığı yıllarda ülke ihracatının % 99'undan fazlasını oluşturmaktaydı. Halen bu durum değişmemiştir (139).

Petrole bağlı kaynakların GSYİH'daki payı artarken petrolün payı gittikçe düşmektedir. 1983 yılında petrolün toplam GSYİH'daki payı % 50'nin altına düşmüştür.

Ülke ekonomisi merkezi yönetimle idare edilmekte olup, tarım, balıkçılık, imalât, bankacılık ve diğer finansal hizmetlerde özel sektör desteklenmektedir. Bütün iktisadî ve sosyal altyapı devlet tarafından gerçekleştirilmekte, özel sektör çeşitli yollarla desteklenmektedir.

1970-75 döneminde ülkenin Hükümet (idarî) yapısı kurulmuş ve kalkınma stratejileri tesbit edilmiştir. 1976'dan itibaren planlı döneme geçilmiştir. 1976-80 yılları Birinci Plan dönemini, 1981-85 yılları İkinci Plan dönemini ve 1986-90 yılları da Üçüncü Plan dönemini kapsamaktadır. 1973-74 ve 1979-80 yıllarında petrol fiyatlarının artmasıyla beraber ülke gelirleri de artmış ve kalkınma harcamaları da bunlara bağlı olarak artış göstermiştir. Birinci Plan döneminde (1976-80) özellikle altyapı ve temel sosyal ihtiyaçlara ağırlık verilmiştir. İkinci Plan döneminde (1981-85) altyapı yatırımlarına, haberleşmeye, sosyal hizmetlere ve

(139) EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 37.

savunmaya önem verilmiştir. Altyapı yatırımlarına İlk Plan döneminde 1.917 milyon dolar tahsis edilmiş, İkinci Plan döneminde bu rakam 2.000 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (140). İkinci Plan döneminde kalkınma projelerinin önemli bir kısmı tamamlanmıştır. 1982 yılında Umman Çimento Fabrikası ve Umman Petrol Rafinerisi devreye girmiş, 1983 Ekiminde Umman Bakır Rafineri Kompleksi deneme üretimine başlamış, aynı yılın sonunda üretime geçmiştir. 1983 yılında organik (kimyasal) gübre tesisi ve hayvan yemi tesisi faaliyete geçmiştir (141). Toplam harcaması 21.051 milyon dolar olan İkinci Plan döneminde, bu harcamanın 8.391 milyon doları (yaklaşık % 40) savunma ve iç güvenlik harcamalarına ayrılmıştır.

Üçüncü Plan döneminde genellikle ithalâtı ikame edici üretimde bulunan özel sektör işletmelerinin destekleneceği, sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılacağı, tarım ve balıkçılık sektörlerinin geliştirileceği söylenebilir (142). Tablo 74'de İkinci Plan dönemindeki gelirler ve harcamalar gösterilmiştir.

Üçüncü Plan dönemi 1986-90 yıllarını kapsayacaktır. Bu dönemde haberleşme ve elektrifikasyon yatırımları önemlerini korumakla birlikte, altyapı yatırımları yerine gelir getirici projelerin tatbik edilmesine ağırlık verilecektir.

1980'de petrol üretiminin artması ve yeni petrol kaynaklarının bulunması sebebiyle GSYİH içinde petrolün payı % 69'a çıkmıştır. Bu rakam 1972'de % 54 idi. 1982'de bu rakam, petrol üretimindeki düşmeler ve diğer sektörlerdeki artışlar sebebiyle % 50'nin altına

(140) The Wall Street Journal, The Sultanate of Oman, Special Advertising Section, November 18, 1985.

(141) Arab Economic Report 1985, s. 280.

(142) BBME, Sultanate of Oman, Hongkong, 1985, s. 6.

düşmüştür. 1980'lerde toptan ve perakende ticarete, ulaştırma ve haberleşme sektörlerinde kayda değer artışlar görülmüştür (143). 1984 yılındaki GSYİH artış oranı % 11.2 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl petrol sektöründeki artış oranı % 4, petrol dışı sektörlerdeki artış oranı % 15'dir.

Ülke ekonomisinin petrole bağımlılığı gittikçe azalmaktadır. Petrolün 1984 yılında GSYİH'daki payı % 46'ya düşmüştür (144). Ülkenin 1984 yılındaki cari fiyatlarla GSMH'sı 7.620 milyon dolar, cari fiyatlarla GSYİH'sı, 8.700 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (145).

2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

a. Genel Olarak

Umman'ın geleneksel sanayii gümüş işlemeciliği, gemi inşa ve dokumadır. Yeni imalât sanayilerinin gelişmesi de pek önem arzetmemektedir. 1981-83 döneminde sanayi sektörüne özel bir önem verilmiştir. Planlanan projelerin işletmeye alınmasıyla sınaî istihsalin 1980'e nispetle 1985'de dört misli artarak 191.4 milyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir (146). 1982 yılından beri 640 adet küçük ve orta ölçekli işletme faaliyete başlamıştır. 1983 yılında asbest-çimento boru, elektrik kablosu, kâğıt paketler, deterjan, otomatik beton blok, parfüm vs. yapan fabrikalar kurulmuştur. 1984 sonu itibariyle 15 fabrika kuruluş safhasında olup 19 tanesi de fizibilite çalışması safhasındaydı (147). 1984 yılı itibariyle Tarım ve Balıkçılık sektöründeki büyüme hızı % 10.5, İmalât sektöründeki büyüme hızı % 37.5, İnşaat sektöründeki büyüme hızı % 20.6

(143) EIU, Oman, s. 39.

(144) The Wall Street Journal, November 18, 1985.

(145) SESRTCIC, Yearbook, s. 363.

(146) Arab Economic Report, 1985, s. 284.

(147) EIU, Oman, s. 46.

ve Elektrik ve Su sektöründeki büyüme hızı % 36.3 olarak gerçekleşmiştir (148).

b. Petrol Sektöründeki Gelişmeler

Umman OPEC ve OAPEC üyesi olmamasına rağmen, ekonomisinde petrol sektörü çok önemli bir role sahiptir. Petrol gelirleri, ülkenin döviz gelirlerinin yaklaşık % 90'ından fazlasını teşkil etmektedir (149). Ülkenin petrol sektöründeki en önemli kuruluşu Petroleum Development Oman (PDO)'dır. Ülkede 1985 yılı itibariyle karada ve kıyıda faaliyet gösteren 13 adet kuruluş mevcuttur (150).

Umman OPEC üyesi olmamasına rağmen, petrol fiyatlarını OPEC'in tesbit ettiği rakamlara göre ayarlamaktadır. Tablo 75'de Umman'ın petrol üretimi, ihracatı ve gelirleri gösterilmiştir.

Umman'ın petrol ihracatının 1983 yılında yaklaşık % 50'si, 1984 yılında ise % 60'dan fazlası Japonya'ya yapılmıştır. Uzak Doğu'daki diğer önemli pazarlar Singapur, Tayvan ve Kore'dir. Batılı ülkeler içinde iki önemli müşteri ABD ve Fransa'dır. Umman'ın bilinen petrol rezervleri, PDO'nun çalışmaları neticesinde 1980'lerden itibaren artış göstererek 1982'de 2,5 milyar varil, 1983'de 3,5 milyar varil ve 1985'de 4 milyar varile ulaşmıştır (151).

Umman'ın bilinen gaz rezervlerinin 1984 yılı itibariyle 8.240 milyar feet küp'ten fazla (152) olduğu, yıllık gaz üretiminin ise yaklaşık 158 milyon

(148) The Wall Street Journal, November 18, 1985.

(149) Arab Economic Report 1985, s. 281.

(150) EIU, Oman, s. 48.

(151) İbrahim Yazdi, "Oil in the Muslim World", International Conference on Economic Integration of the Muslim World, Islamic Council, Istanbul, October 11-12, 1986, s. 29; EIU, Oman, s. 42.

(152) a.e., s. 44.

feet küp (153) olduğu tahmin edilmektedir. Ülkenin tabii gaz ihracatından elde ettiği gelirler 1981-85 döneminde toplam 545.7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (154).

3. Malî Gelişmeler

Umman'ın malî durumu, yeni petrol sahalarının bulunması ve 1970'lerde petrol fiyatlarının artması sebebiyle çok değişmiştir. Ülkenin gelirlerinden çok büyük bir kısmını (% 89) petrol teşkil etmektedir. 1983 yılı itibariyle ülkenin bütçe açığı 1.4 milyon dolardır. Tablo 76'da Umman'ın gelir ve harcamaları gösterilmiştir.

1980'de ülkenin net toplam petrol gelirlerinin % 15'inin toplanacağı "Özel Rezerv Fonunun" kurulması önemli bir malî gelişmedir. Bu Fon gelecek nesiller için petrol bittiği zaman kullanılmak gayesiyle tesis edilmiştir. 1980 bütçesinde Fon'a 402.8 milyon dolar pay ayrılmıştır (155). 1982 yılında Fon bütçe açığını kapamak üzere kullanılmıştır. Müteakip yıllarda da Arap ve uluslararası pazarlardan temin edilen fonlar yetmediği takdirde bütçe açığının kapatılması için kullanılmıştır (156).

Umman'da kurulan ilk banka, The British Bank of the Middle East olup, 1948 yılında kurulmuştur. Merkez Bankası, ülkedeki bankacılık sektörünü düzenleyici bir rol oynamaktadır. Bankalar, genel olarak başşehirde toplanmışlardır. 1983 yılı itibariyle Umman'da faaliyet gösteren 25 adet banka mevcuttu. Bunların 14 tanesi yabancı bankadır. Yabancı bankaların en önemlileri, The British Bank of the Middle East, Habib Bank, Citibank,

(153) Arab Economic Report, 1985, s. 283.

(154) BBME, Oman, s. 16.

(155) EIU, Oman, s. 49.

(156) Arab Economic Report, 1985, s. 291.

Bank of Baroda, The National Bank of Abu Dhabi' dir (157).

Ülkede 3 tane kalkınma bankası vardır: Oman Development Bank, Oman National Housing Development Association (sonra Oman Housing Bank) ve the Oman Bank of Agriculture and Fisheries'dir. Ülkede birçok sigorta şirketi mevcuttur. 1983 sonu itibariyle bankaların özel sektöre verdiği krediler toplam 1.327 milyon dolar olup, bankalardaki vadesiz mevduat toplamı 415.4 milyon dolardır. Aynı yıl Merkez Bankası'nın net yabancı varlıkları 1.360 milyon dolardır (158). 1984 yılında aktifleri itibariyle ülkenin en büyük beş bankası şunlardır: National Bank of Oman, British Bank of the Middle East, Oman International Bank, Bank of Credit and Commerce International ve Bank of Oman, Bahrain and Kuwait'dir (159). Ticarî bankaların çoğu petrol fiyatlarının yükselmeye başladığı 1973-74 döneminde faaliyete başlamışlardır. Umman'da 1983 yılına kadar ticaret bankası ve döviz bozma işlemleri yapan müesseseler ve Inter-bank faaliyetleri yoktu (160). 1983 yılında çıkan bir kararname ile bu müesseselerin kurulması ve çalışması düzenlenmiştir (161).

4. Dış Ticaret

Umman'ın dış ticaret hacmi 1984 yılında, bir önceki yıla nazaran % 7 oranında artmıştır. 1984'deki 471.4 milyon dolar artışın sebebi aynı yıl ihracattaki 165.7 milyon dolar ve ithalâttaki 305.7 milyon dolar tutarındaki artıştır. Umman'ın dış ticaret dengesi, 1979-84 döneminde devamlı olarak fazlalık vermiştir. 1978-81 döneminde dış ticaret fazlalığı artmış, 1982'de

(157) EIU, Oman, ss. 49-50.

(158) a.e., s. 50.

(159) Financial Times, Financial Times Survey: Oman, November 11, 1985.

(160) Hugh Carroll, "Banking in Oman", Arab Financial Market, Euro= money Publications, London, 1982, s. 124.

(161) BBME, Oman, s. 22.

ithalâtın artması, ve petrol gelirlerinin düşmesi sebebiyle % 33 azalmıştır. Ham petrol toplam ihracat gelirlerinin en önemli kalemini oluşturmaktadır. Petrol dışı ihracat gelirlerini genellikle bakır, balık, koyun, keçi, un, hurma, sebze ve meyveler oluşturmaktadır. Petrol dışı ihracatın çoğu BAE'ne yapılmaktadır.

Ülkenin ihracatı genellikle üç kategoride yapılmaktadır: Petrol ihracatı, re-export ve Umman menşeli petrol dışı mallar. Petrol en önemli ihraç kalemi olmasına rağmen 1980 yılından itibaren payı azalmaktadır. 1980'de toplam ihraç gelirlerinin % 96.1'ini petrol oluştururken bu rakam 1983 ve 1984'de % 91.7'ye düşmüştür (162).

Toplam ithalât değeri 1984'de % 11.8 artarak 2894 milyon dolara yükselmiştir. İthalâtın ihracata oranı 1983'de % 62 iken 1984'de % 66'ya çıkmıştır. Ülke en çok Japonya'dan ithalât yapmaktadır. 1984'de toplam ithalât içinde Japonya'nın payı % 21.3'dür. Bunu % 17.8'lik payla BAE takip etmektedir. Batı ülkeleri içinde en büyük payı 1984 yılında İngiltere (% 16.6), Almanya (% 9.5) ve ABD (% 7.6) almaktadırlar (163). Tablo 77'de Umman'ın yıllar itibariyle toplam ithalât ve ihracat değerleri gösterilmiştir.

Umman'ın ödemeler dengesi 1979 yılından beri fazlalık vermesine rağmen, 1983'de 598.3 milyon dolar açık vermiştir. Tablo 78'de 1978-83 dönemi ödemeler dengesi verilmiştir.

(162) The Wall Street Journal, November 18, 1985.

(163) a.e.

İkinci Bölüm

KÖRFEZ ÜLKELERİ GELİRLERİNİN KULLANIMI

I. DAHİLİ KULLANIM

A. GENEL OLARAK

Petrol üreten Körfez Ülkeleri, gelirlerinin önemli bir kısmını dahilde harcamaktadırlar. Bu konuda petrol rezervlerinin bir gün azalabileceği veya petrolün yerine ikame edilebilecek başka enerji kaynaklarının bulunabileceği endişesi ile petrole bağımlılıktan kurtulmak istemenin yanında, ellerine geçen imkânı en iyi şekilde değerlendirmek istemeleri de tesirli olmaktadır.

Bu ülkeler, genel olarak dahilde, Beş Yıllık Kalkınma Planları çerçevesinde yatırım yapmaktadırlar.

Tablo 15'de görüldüğü gibi BAE'nde 1978-1983 yıllarında toplam, 23.2 milyar dolarlık kamu, 33.3 milyar dolarlık da özel harcama yapılmıştır.

Irak 1971-75 kalkınma planında 11 milyar dolarlık bir harcama yapmıştır.

1976-80 dönemini kapsayan II. Kalkınma Planında ise 49 milyar dolarlık harcama öngörülmüş (1), Plan döneminde 145 milyar dolarlık bütçe harcaması yapılmış ve bu miktarın 52 milyar doları kalkınma harcamalarına ayrılarak plandaki hedef aşılmıştır (2).

(1) Arab Economic Report 1979, s. 106.

(2) Arab Economic Report 1979, s. 104; 1982, s. 197.

Resmi kaynaklardan alınan bilgiye göre 1981'de hazırlanan kalkınma planı için 22.500 milyon dolar (3), 1982 ve 1983'de bütçe için 23.688 ve 27.145 milyon dolar ayrılmış olup, bu bütçe tahsisatlarının 1982'de tamamı, 1983'de ise 18.290 milyon doları yatırım için tahsis edilmiştir (4). 1983 yatırım planında savaşa hizmet edecek stratejik projeler yoğunluk kazanmıştır.

İran, kalkınma çabalarını 1949'dan bu yana planlı bir tarzda yürütmüştür. 1949-73 yılları arasında dört adet Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamıştır. Bu dört kalkınma planı döneminde sırasıyla 14.1, 83.2, 204.6, 506.8 milyar riyal olmak üzere toplam 808.7 milyar riyal (11.670 milyar dolar) (5) yatırım yapılmıştır (6).

1973 yılında Beşinci Beş Yıllık Plan uygulamaya konulduğunda harcamalar toplamı 1.299 milyar riyal iken, petrol gelirlerinin artışı sebebiyle bu plan Ağustos 1974'de revize edilmiş ve 2.847 milyar riyale (41.082 milyon dolar) çıkarılmıştır.

1981-82 bütçesinden kalkınma harcamaları için yaklaşık 11.3 milyar dolarla % 34'lük bir pay ayrılmıştır (7).

Devrim Hükümetinin hazırladığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının harcamalar tutarı kaynaklarda farklı olarak verilmektedir. Tablo 35'de, 1983-84 - 1988-89 döneminde toplam yatırım harcamaları 155.8 milyar dolar olarak verilirken, SESRTCIC'e (8) göre Plan döneminde 80 milyar dolarlık bir yatırım yapılması öngörülmektedir.

(3) Arab Economic Report, 1982, s. 198.

(4) Arab Economic Report 1985, s. 149.

(5) 1975 döviz kuru ile.

(6) Bkz. Tablo 34.

(7) EIU, Iran, s. 18.

(8) SESRTCIC, Annual Economic Report, s. 54.

Katar, Tablo 52'de görüldüğü gibi, 1978-1984 yıllarında toplam 22.301 milyon dolar harcamada bulunmuştur.

Kuveyt 1976-1981 kalkınma planı döneminde toplam 6.5 milyar dolar harcamada bulunmuştur.

Kuveyt Hükümetinin 1974-1983 bütçe yıllarında gelir ve harcamaları Tablo 80'de verilmiştir.

Kuveyt'in 1983-84'deki fiili toplam harcamaları (9) 10.343 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1984-85'de toplam harcamalar için 11.915 milyon dolar ayrılmıştır. 1985-86 bütçesinde ise toplam harcamalar, % 4.3'lük bir azalma ile 11.397 milyon dolar olarak tesbit edilmiştir (10).

Suudi Arabistan 1970'den bu yana 4'ncü defa Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaktadır.

BBYKP 1970-75 yıllarında uygulanmıştır. Bu plan döneminde toplam 16 milyar dolar harcanmıştır (11).

İBYKP 1975-80 yılları arasında uygulanmış ve plan döneminde 142 milyar dolar harcanmıştır.

ÜBYKP 1980-85 yılları arasında uygulanmış ve 230 milyar dolar harcanmıştır.

DBYKP 1985-1990 yılları için hazırlanmış ve uygulanmaya başlamış olup, Tablo 81'de görüldüğü gibi dönem

(9) Toplam Harcamalar: Devlet Harcamaları, Gelecek Nesiller İçin Rezerv Fonu ve Kuveyt Fonu'na yapılan harcamalardan oluşmaktadır.

(10) Arabia, July 1986, s. 56.

(11) Mahmod H. Fouad, "Petro dollars and Economic Development in the Middle East", Middle East Journal, No. 32, 1978, s. 307.

boyunca 136.3 milyar dolarlık harcama yapılması öngörülmüştür.

Suudi Arabistan Hükümeti ilk üç plan döneminde 388 milyar dolar harcama yapmıştır. Dördüncü plan döneminde yapılması planlanan 136.3 milyar dolarla bu miktar 524 milyar doları bulmaktadır.

Umman 1976-80 ve 1981-85 yıllarını kapsayan iki kalkınma planı uygulamış; Tablo 82'de görüldüğü gibi birincisinde 2.668 milyon, ikincisinde 6.148 milyon dolar olmak üzere toplam 8.816 milyon dolar harcamada bulunmuştur.

B. SANAYİ VE TARIM SEKTÖRÜNDE KULLANIM

Devrimden sonra İran'da yapılan BBYKP'ında sanayi ve madenler kesimine 81.3 milyar dolar ayrılmıştır. Bu miktar toplam harcamaların % 52'sine tekabül etmektedir.

1983-84 - 1988-89 döneminde petrol sektörüne 8.2 milyar dolar ayrılmış olup, bu rakam toplam harcamaların % 5'ine tekabül etmektedir.

Suudi arabistan iktisadî kaynakların gelişmesi için dört plan döneminde sırasıyla, 1.7, 26.3, 77.9 ve 35.6 milyar dolarla toplamın % 13.9, 21.9, 33.4 ve 26.1'ini harcamıştır.

Umman BBYKP döneminde endüstri için 113 milyon, petrol ve madenler için ise 438 milyon dolar harcamıştır. Bu miktarlar toplam yatırımların % 20.7'sini teşkil etmektedir.

İBYKP döneminde endüstri için 475 milyon, petrol ve madenler için 1.932 milyon dolar harcama yapılmış olup, bu miktarlar toplam harcamaların % 39.1'ini oluşturmaktadır.

İran'da Devrim Hükümetinin yaptığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında tarım kesimine 24.2 milyar dolarla toplamın % 16'ya yakın kısmı ayrılmıştır.

Umman BBYKP'nında tarım, sulama ve balıkçılık için 117 milyon dolar harcamıştır. Bu miktar, toplam harcamaların % 4.4'ünü teşkil etmektedir.

İBYKP'ında ise tarım, sulama ve balıkçılık sektörüne 394 milyon dolarla toplam harcamanın % 6.4'ü harcanmıştır.

C. HİZMETLER SEKTÖRÜNDE KULLANIM

Bahreyn, Tablo 79'da görüldüğü gibi 1982-86 plan döneminde, sosyal, idarî, iktisadî ve diğer hizmetler sektörüne 713.8 milyon dolar ile toplam tahsislerin % 28'ini ayırmıştır.

İran'da Devrim Hükümetinin yaptığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hizmetler sektörüne 42.1 milyar dolar ayrılmıştır. Bu miktar toplam yatırımların % 27'sini teşkil etmektedir.

Suudi Arabistan'da üç kalkınma planında beşerî kaynaklar ve sosyal gelişmeler için sırasıyla 3.5, 32.4 ve 56.8 milyar dolarlık harcama yapılmış, dördüncü plan döneminde bu kalemler için 61.3 milyar dolar harcama yapılması planlanmıştır. Bu miktarlar toplamın % 29.2, 28.8, 24.4 ve 45.1'ine tekabül etmektedir.

İlk üç plan döneminde Hükümet harcamaları için 3, 10.9 ve 9.3 milyar dolar ayrılmıştır. Dördüncü plan döneminde belediyeler ve iskân için 18.4 milyar dolar ayrılmıştır.

İkinci ve Üçüncü plan döneminde ihtiyat rezervi ve yardım olarak 18.1 ve 14.7 milyar dolar harcanmıştır.

Umman BBYKP döneminde ticaret ve turizm sektrüne 34 milyon dolarla toplam harcamanın % 1.3'ünü, İBYKP döneminde ise 135 milyon dolarla toplam harcamanın % 22'sini yapmıştır.

Malî kuruluşlar için, BBYKP'nın da 49 milyon dolar ve toplamın % 1.8'i, İBYKP'nında ise 169 milyon dolar ile toplamın % 2.7'si harcanmıştır.

D. ALTYAPI SEKTÖRÜNDE KULLANIM

Bahreyn altyapı yatırımlarına büyük önem vermektedir. Tablo 79'da görüldüğü gibi, 1982-86 yıllarını kapsayan kalkınma planında, 1.806,5 milyon dolarla toplam harcamaların % 72'sini bu sektöre ayırmıştır.

Kuveyt'te 1981-1986 döneminde sadece konut için 5 milyar dinar (yaklaşık 14.7 milyar dolar) harcama yapılmıştır (12).

Suudi Arabistan alt yapı yatırımları için ilk üç plan döneminde sırasıyla 4,32.2, ve 74.1 milyar dolar harcama yapmıştır. Bu miktarlar her plan dönemi için toplam harcamanın % 32.6, 26.9 ve 31.8'ini oluşturmaktadır.

Dördüncü plan döneminde taşımacılık ve haberleşme için 21 milyar dolar ayrılmıştır.

Umman BBYKP'ında iktisadî altyapı için 1.539 milyon, sosyal altyapı için ise 378 milyon dolar harcamada bulunmuştur. Bu miktarlar toplamın % 72.8'ini oluşturmaktadır.

İBYKP'nında iktisadî altyapı için 2.243 milyon, sosyal altyapı için 801 milyon dolar harcanmıştır. Bu miktarların toplam içindeki payı ise % 49.6'dır.

(12) Reşat Yazıcı, Türkiye, İslâm Ülkeleri-Anlaşmalar ve Mevzuat, Cild 2, Ankara, 1982, s. 3.

II. ULUSLARARASI KULLANIM

A. GENEL KARAKTERİSTİĞİ

Petrol fiyatlarında 1973'den bu yana meydana gelen artışlar Körfez Ülkelerinin ellerinde büyük fonlar birikmesine sebep olmuştur. Uluslararası bankacılık alanında millî bankaların etkili olamaması ve genellikle mahalli işlemler yapmaları sebebiyle, artan petro dolarlar, uluslararası yabancı bankalar aracılığıyla, dünyanın belli başlı finans merkezlerine, kısa vadeli mevduat olarak yatırılmıştır.

Körfez Ülkeleri gelirlerini dışarıya yatırırken, etkili olan başka faktörler de vardır. Hükümetlerin ve özel sektörün yatırım yaparken gözönünde bulundurduğu hususlar farklıdır.

Hükümetler ellerine geçen serveti korumayı, petrol gelirlerine bağımlılıktan kurtulmayı ve yeni gelirler elde etmek için, altyapı, sanayi ve hizmetler kesimini geliştirmeyi, bu suretle de ülkelerini refah toplumları haline getirmeyi amaçladılar. Yine Hükümetler gerek petrol fiyatlarının artışından ve gerekse diğer ihtiyaçları sebebiyle malî desteğe ihtiyacı olan Arab ve Müslüman ülkelere yardımda bulunmayı bir vazife saymışlardır (13).

Hükümetler dahilde sosyal hizmet verecek yatırımlar konusunda başarılı olmuşlar ancak, kârlı sanayi yatırımları konusunda aynı başarıyı gösterememişlerdir. Çünkü, Körfez Ülkeleri çok küçük ülkelerdir. Bu sebepten dışarıda yatırımın daha kârlı olacağı düşünülmüştür.

(13) James M. Strachan, "Patterns in Private Gulf Investment Overseas", Arab Financial Markets, Euromoney Publications, London, 1982, s. 21.

Dahilde yatırılmayan bu fonları dışarıda yatırma konusunda da başlangıçta bir bilgi birikimi mevcut değildi. Bu açığı kapatmak için, uluslararası piyasada yatırım konusunda uzman olan kişi ve kurumlar kullanıldı. Böylece hem uluslararası alanda yatırım yapılmış hem de konu öğrenilmeye çalışılmış olacaktı.

Hükümetler, riski fazla olan direkt yatırımlardan çekinmişler, daha güvenli gördükleri likit yatırımlar yapmışlardır. Neticede yapılan yatırımların % 80'i portföy yatırımı olarak gerçekleşmiş, % 20'si de direkt yatırım olarak gayrimenkule, Arap ve batılı şirketlere dağılmıştır (14).

Portföy yatırımları, banka mevduatı, hükümet ve diğer kamu sektörü menkul kıymetlerinden, hazine bonoları, hazine tahvil ve senetleri, hisse senetleri, IMF ve Dünya Bankası rezervleri ve diğer plasmanlardan meydana gelmektedir. Portföy yatırımları içinde ilk sırayı banka mevduatı, hükümet ve diğer kamu sektörü menkul kıymetleri almaktadır. Bu iki kalem toplam portföy yatırımlarının % 80'ini oluşturmaktadır (15). Körfez Hükümetleri son zamanlarda Japon ve Alman hisse senedi piyasasından büyük çapta alımlarda bulunmuşlar, sanayileşmiş ülkelerde olduğu kadar gelişmekte olan ülkelerde de doğrudan yatırım yapmaya başlamışlardır.

Dış yatırımların % 15'ine sahip olan Körfez özel sektörünün, hükümetlerden farklı yaklaşımlarla yatırım yaptıkları görülmektedir.

Burada iki farklı grup bulunmaktadır. 1973 öncesi dönemde zaten zengin olan ve petrol gelirlerinin büyümesiyle servetleri büyük çapta artan tüccarlar ve

(14) a.e., s. 22-23.

(15) Haldun Soykan, a.g.e., s. 200.

Kral veya Emir Ailelerinden oluşan birinci grup riski olmayan ve garantili kâr getiren faaliyetlerde bulunmuşlardır. Gayrimenkuller almışlar, cazip ortak yatırımlara girmişler, ithalât acentaları imtiyazları almışlar, Kuveyt'teki ve dahildeki borsalarda malî faaliyetlerde bulunmuşlardır. İkinci grup ise, Kral veya Emir aileleri ve eski tüccarların dışında kalan, petrol gelirlerinin artması ile birlikte oluşan müteşebbislerden meydana gelmektedir. Bu gruptakiler de büyük çapta ithalât yapmışlar, riskli gayrimenkul yatırımlarına girmişlerdir. Bu grubun mentalitesi birinci gruptakinden farklı olarak daha çabuk kazanç sağlamaktır. Bu yüzden spekülatif yatırımlara girmişler ve neticede bir kısmı iflas etmiştir (16).

1978'de Körfez özel sektöründe bir kısım değişiklikler olmuştur. Bu tarihte özel sektörün varlığının büyük kısmı, iş, arazi ve mülk şeklinde dahilde yatırılmış, İsviçre, ABD ve Avrupa bankalarındaki hesaplara da önemli miktarda para transfer edilmiştir.

İran Devrimi neticesinde ülkedeki özel sektör varlıkları büyük ölçüde yurt dışına çıkarılmıştır. ABD'nin İran varlıklarına el koyması, İran özel sektörünü varlıklarını yatıracak daha güvenli ortam aramaya mecbur etmiştir.

Körfez özel sektörü uluslararası piyasadaki yatırım imkânlarını araştırmak ve takip etmek için dünyanın belli başlı finans merkezlerinde malî müesseseler ve bürolar kurmuşlardır. Bunun yanında, Avustralya, Şili, Brezilya, Malezya, Gambiya, Sudan, Pakistan gibi ülkelerde madencilik, petrol ve tabii gaz araştırmaları,

(16) James M. Strachan, a.g.e., s. 23.

tarım işletmeleri, sığır çiftlikleri ve bankalar kurmak yoluyla direk yatırımlar yapmışlardır (17).

Petro dolarların uluslararası kullanımında uluslararası bankalar, özellikle Amerikan bankaları ve IMF önemli rol oynamıştır.

IMF gerek ülkelerin cari işlemler açıklarının kapatılması ve gerekse 1974'de oluşturulan 8 milyar dolarlık, orta vadeli olarak kullanılan "Petrol Finansman Kolaylığı" ve diğer kredi kolaylıkları vasıtasıyla petro dolarların yeniden dönüşümü ve kullanımında rol oynamıştır (18).

Petro dolarların dönüşümünde, uluslararası bankacılık sektörünün rolünün azalması üzerine, daha aktif olarak, IMF, Dünya Bankası, Bölgesel Kalkınma Bankası ve Fonları ile gelişmiş ülkelerin iki taraflı yardımları devreye girmiştir.

Daha önemlisi petro dolar fazlası olan ülkeler özellikle Körfez bölgesindekiler uluslararası malî işlemleri öğrenmişler ve kurdukları malî kurumlar ile devreye girmişlerdir (19).

Körfez ülkelerinin cari işlemlerindeki gelişmeler Tablo 83'de verilmiştir. 1973 yılında 6.6 milyar dolar olan cari işlemler fazlalığı, 1974'de 52.5 milyar dolar olmuş, 1978'e kadar yıllık 30 milyar dolar civarında seyretmiş, 1978'de 10.2 milyar dolara düşmüş sonra hızlı artarak en yüksek seviyesine 1980 yılında 86.9 milyar dolara ulaşmıştır. 1981'de 60.4 milyar dolara düşen fazlalık 1982'de 12 milyar dolar olmuş

(17) a.e., s. 24.

(18) Haldun Soykan, a.g.e., s. 207.

(19) Euromoney, "How OPEC Can Help in Recycling", October 1980, s. 40.

1983'de -6.1 milyar dolara inmiştir. Cari işlemlerde görülen bu düşüşe sebep, Körfez Ülkelerinin artan ithalâtının yanında, miktar olarak petrol ihracatındaki azalmalar ve petrol fiyatlarındaki düşüşlerdir.

Aynı Tabloda görüldüğü gibi OPEC'in cari işlemler fazlalığının hemen tamamı Körfez Ülkelerine aittir. 1982 yılı itibariyle toplam 376.1 milyar dolarlık cari işlemler fazlalığının 357.7 milyar doları, İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar ve BAE'ne aittir (20). Bu rakama Bahreyn ve Umman'ın dönem içindeki 5 milyar dolarlık cari işlemler fazlasını ilâve edersek 362.7 milyar dolara ulaşılacaktır.

Tablo 84'de görüldüğü üzere ABD Ticaret Departmanı 1980 yılı sonu itibariyle, OPEC ülkelerinin gayrisafi yabancı varlıklarını (21) 310.5 milyar dolar olarak belirlemiştir (22).

OPEC'in mevcut yabancı varlıklarının 1985 yılı ortaları itibariyle 350 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir (23). Altaf Guahar, 1973-83 döneminde, OPEC ülkelerinin artıklarının 345 milyar dolara ulaştığı, buna 1973'den bu yana alınan toplam 88 milyar dolarlık dış borçlar da ilâve edilirse, tasarrufta bulunan dış varlıkların toplam miktarı 433 milyar dolara ulaşmaktadır (24).

Aynı Tabloda Bank of England'ın verilerine göre 1982 yılında toplam dış varlıklar 374.6 milyar dolara

-
- (20) Altaf Guahar, "Investment of Oil Revenues Abroad", Arab Petro-Dollars: What Happens to Them, Islamic Council, International Conference, London, 15-16 July, 1985, s. 25.
- (21) Gayrisafi yabancı varlıklar, toplam cari işlemler fazlalığından resmi kalkınma yardımları çıkarılmak suretiyle elde edilir.
- (22) Sharif Ghalib, "OPEC's Gross Foreign Assets and Their International Deployment", Arab Financial Markets, Euromoney Publications, London, 1982, s. 9.
- (23) Financial Times, 7 May, 1985.
- (24) Altaf Guahar, a.g.e., s. 25.

ulaşmış, 1983 yılında ise 357.1 milyar dolara düşmüştür. Bu rakam Tablo 86'da görüldüğü gibi Eylül 1984'de 406.6 milyar dolara, Eylül 1985'de ise 410 milyar dolara yükselmiştir (25).

Körfez Ülkelerinin yabancı varlıklarının tamamının Tablo 84-87'de verilen miktarlardan daha fazla olduğu genelde kabul edilmektedir. Bu miktarlar, İsviçre, İngiltere, ABD ve diğer ülkelerde gizli kaydıyla ve aracılar vasıtasıyla yatırılan varlıkları kapsamamaktadır.

Yapılan yatırımların önemli bir kısmı Hükümetler arasındaki anlaşmalarla gerçekleşmektedir. Bu anlaşmaların gizli kalması her iki tarafın da işine gelmektedir. Gizliliğin sağlanabilmesi için, yapılan işlemlerin yayınlanması esnasında veriler ülkeler bazında değil, bölgeler bazında ve düşük olarak verilmektedir.

OPEC'in ABD'deki yatırım ve varlıkları ABD Hazine Dairesi tarafından takip edilmektedir. Hazine Dairesinin, ülkedeki petro dolarların miktarı ve nerede oldukları hakkında Kongreye etraflı bilgi vermesini isteyen Kongre üyelerinin bu teşebbüsü, Carter Yönetimi tarafından, CIA vasıtasıyla önlenmiştir (26).

ABD'li yetkililer, OPEC varlıklarının gerçek rakamlar ve ülkeler bazında açıklanması halinde, petro dolarların ülkeyi terketmesinden endişe etmektedirler.

Uzmanlar, gizlilik ve yatırımların üçüncü kişiler vasıtasıyla yapılmasını nazar-ı itibara alarak OPEC varlıklarının, resmî açıklananların 2 katı kadar olduğunu kabul etmektedirler.

(25) Bank of England, Quarterly Bulletin, March 1986, s. 40.

(26) Haldun Soykan, a.g.e., s. 204.

B. DIŞ VARLIKLARIN YAPISI

Tablo 85, 86 ve 87'de OPEC ülkelerinin gayrisafi dış varlıklarının dağılımı verilmiştir. Tablo 88'de ise OPEC ülkelerinin portföylerinin yapısı gösterilmektedir.

Burada dönem içindeki dış varlıkların % 37'sini banka mevduatı, % 29'unu hisse senetleri ve mülkler, % 15'ini gelişmekte olan ülkelere yapılan plasmanlar, % 13'ünü hükümet ve diğer kamu sektörü menkul kıymetleri, % 6'sını da döviz dışı rezervler meydana getirmektedir.

1. Mevduat

Toplam dış varlıkların 1/3'ünden fazlası (140.5 milyar dolar) sanayileşmiş ülkelerdeki bankalara mevduat olarak yatırılmıştır. 1973 yılı itibariyle 9 milyar dolar olan banka mevduatı, 1979 yılında toplam OPEC dış yatırımlarının yarısını aşarak (% 52) 131.3 milyar dolara ulaşmıştır. Bu mevduatın % 70'ini Amerikan Doları, geri kalan % 30'unu ise Sterlin, D. Mark, Yen, Fransız ve İsviçre Frangı cinsinden paralar teşkil etmektedir (27). Tablo 89'da görüldüğü gibi belirlenebilen, 322.8 milyar dolar dış varlığın 152.5 milyar doları (% 47) mevduattır. Petrol fiyatlarında artışların olduğu yıllarda mevduatın toplam içindeki payının arttığı görülmektedir. 1974 yılında % 51 olan bu oran 1975 yılında % 29'a düşmüştür. Aynı şekilde 1979 yılında % 66 seviyesine çıkan mevduat oranı 1980 yılı itibariyle % 51'e düşmüştür. OPEC üyesi ülkeler elde ettikleri fazlalıkları önce kısa vadeli banka mevduatı olarak yatır-

(27) a.e.

mişlar, bilahare orta ve uzun vadeli yatırımlara kaydırmışlardır. Özellikle ilk fiyat artışı neticesinde elde edilen fazlalıkları kullanma konusunda bu ülkelerin tecrübesizliği de fazlaların banka mevduatı şeklinde plase edilmesine sebep olmuştur.

Tabloda OPEC üyesi ülkelerin mevduatının % 77.4'ü Europara piyasasına yatırılmıştır. 118 milyar dolar tutarındaki bu fon, toplam dış varlıkların % 36.6'sını oluşturmaktadır. 1980 yılı sonu itibariyle tahminen 785 milyar dolarlık hacmi olan Europara piyasasının % 15'ini OPEC ülkelerinin mevduatı oluşturmuyordu (28). Amerikan Hükümetinin, İran'ın ABD'deki mevduatını dondurması üzerine OPEC üyesi ülkelerin artıklarını ABD ve dolar dışına yatırmalarından Londra'daki Europara piyasası önemli ölçüde istifade etmiştir. Europara piyasasına yatırılan mevduatta 1980 yılında bir önceki yıla göre 5 milyar dolarlık bir artış olmuştur.

1974-80 döneminde mevduatta Europara piyasasından sonra en büyük payı 19 milyar dolar ve toplam mevduatın % 12.5'i ile diğer ülkeler almıştır. Bu grupta özellikle Japonya, İsviçre, Batı Almanya ve Fransa bulunmaktadır. OECD verilerine göre 1980 yılının ikinci yarısından itibaren, COMECON üyesi ülkeler de OPEC üyesi ülkelere mevduat kabulüne başlamışlardır. Libya ve muhtemelen Cezayir ile Kuveyt tarafından bir kaç yüz milyon dolar Sovyetler Birliği ve Doğu Alman bankalarına yatırılmıştır.

1974-80 döneminde ABD'deki ticarî bankalara yatırılan 11.7 milyar dolarlık meblağ, 152.5 milyar dolarlık toplam mevduatın % 7.6'sını oluşturmaktadır.

(28) Sharif Ghalib, a.g.e., s. 13.

- OPEC Ülkelerinin ABD ve Amerikan Bankalarındaki Yatırımları:

OPEC Ülkelerinin ABD ve Amerikan bankalarındaki yatırımları da önemli boyutlara ulaşmıştır.

OPEC Ülkelerinin, ABD'deki, 1974 öncesi yatırımlarının tutarı 3.808 milyon dolar olmuştur. Bu miktar 1978 yılı sonu itibariyle 63.2 milyar dolar, 1979'da 78.2 milyar dolar, 1980 sonunda ise 93.6 milyar dolara ulaşmıştır (Bkz. Tablo 84). Bunun 63.5 milyar doları ABD'nde olup, 57.3 milyar doları banka mevduatı ve portföy yatırımı, 574 milyon doları direkt yatırım, 6.2 milyar tutarındaki diğer plasmanlar ise, askerî alımlar için peşin ödemeler, özel sektörün bankacılık dışındaki ticarî ve malî amaçlı yatırımlarından meydana gelmektedir. Geriye kalan 30.1 milyar dolar ise OPEC Ülkeleri tarafından Amerikan bankalarının başlıca dış şubelerine yatırılmıştır.

Eylül 1985 itibariyle ABD'deki yatırımların tutarı 79.3 milyar dolardır (29).

OPEC dış varlıklarının ABD'deki ve ABD bankalarındaki yatırımları 1978'den itibaren düşüş göstermiştir. ABD'deki yatırımlar 1978'de yaklaşık % 39 iken, 1979'da % 35.5, 1980'de ise % 30'a düşmüştür. ABD'deki OPEC varlıklarının oranı da 1978'de % 25.5 iken 1980'de % 20.5'e düşmüştür. Aynı şekilde ABD bankalarının başlıca yabancı şubelerindeki OPEC mevduatı 1978'de % 13 iken 1980'de % 10'dan aşağı düşmüştür (30).

OPEC Ülkeleri dış varlıklarının ABD ve ABD bankalarındaki bu düşüşünün sebebi, doların belli başlı Avrupa paraları (B. Alman Markı, Fransız ve İsviçre Frangı)

(29) Bank of England, Quarterly Bulletin, March 1986, s. 40.

(30) Sharif Ghalib, a.g.e., s. 17.

karşısında zayıflaması, 1979 Ekiminde ABD Hükümetinin İran'ın varlıklarını dondurması ve bunlara bağlı olarak OPEC yatırımlarını yönetenlerin, dış varlıklarını coğrafya ve döviz olarak çeşitlendirmek istemeleridir (31).

2. Hisse Senetleri

Tablo 88'de görüldüğü gibi mevduatdan sonra dış varlıkların yatırıldığı ikinci yer hisse senetleri, mülkler ve diğer yatırımlardır. Bu kalem esas itibariyle sanayileşmiş ülkelere olan ikrazları ve menkul kıymetleri göstermektedir. 1973 yılına kadar toplam 1.2 milyar dolar olan bu kalem, 1983'de 110.6 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakamlar, toplam dış varlıkların 1973 yılı itibariyle % 9'una, 1983 yılı itibariyle de % 19'una tekabül etmektedir.

3. Gelişmekte Olan Ükelere Yapılan Yatırımlar

Dış varlıkların yatırıldığı üçüncü büyük alan, gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlardır. Bu yatırımlar büyük ölçüde, bu ülkelere yapılan ikrazlar şeklinde olmuştur. Bununla beraber, yapılan direkt yatırımlar ve portföy yatırımları da bu kategoriye girmektedir. Yaklaşık on senelik bir zaman zarfında (1974-1983) gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımların toplamı 58 milyar doları geçmiştir. Bunların bir kısmı ikili anlaşmalar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Son zamanlarda bazı zengin petrol ihracatçısı ülkeler, özellikle gelişmekte olan ülkelere yapılan borç verme işlemlerini daha çok bu maksada uygun olarak kurulmuş, meselâ Arap Fonu gibi çeşitli kuruluşlar vasıtasıyla gerçekleştirme eğilimindedirler (32).

(31) a.e.

(32) Altaf Guahar, a.g.e., s. 28-29.

Gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar 1974-81 döneminde ortalama yıllık 6.7 milyar dolar civarında olmuştur. Bu miktar, 1982'den itibaren düşmeye başlamış ve aynı yıl 3.9, 1983'de ise 1.2 milyar dolar olmuştur. Bu azalışta, petrol gelirlerinin azalmasının yanında, fazlalıkların daha kârlı alanlara yatırılmasının etkisi de söz konusudur. Petrol fiyatlarının artışına kadar geçen zamanda gelişmekte olan ülkelere yapılan plasmanlar yok denecek seviyede iken, 1974-1983 dönemi içinde 58.3 milyar dolarlık miktarla, toplam dış yatırımların % 15'inden fazlası gelişmekte olan ülkelere yatırılmıştır.

Gerek kendi kurdukları ve gerekse gelişmekte olan ülkelerle birlikte kurulan finans kurumları vasıtasıyla bu ülkelere önemli ölçüde fon aktarılmıştır. Gelişmekte olan ülkelere özellikle Arap ve İslâm Ülkeleri aslan payını almıştır (33).

4. Hükümet ve Diğer Kamu Sektörü Menkul Kıymetlerine Yapılan Yatırımlar

Dış varlıkların yatırıldığı dördüncü önemli alan hükümet ve diğer kamu sektörü menkul kıymetleridir. 49.8 milyar dolarla, toplam dış varlıkların % 13'ünden fazlasını bu kalem oluşturmaktadır. ABD hazine tahvil ve senetleri 28 milyar dolarla dönem içinde en büyük payı almaktadır. Bunu 11.5 milyar dolarla Alman kamu sektörü takip etmektedir (34). 6.8 milyar dolarlık ABD

(33) Bkz., Tablo 95.

(34) Batı Alman Hükümeti cari işlemlerde ortaya çıkan açığını kapatmak gayesiyle yabancı sermaye girişini canlandırmak için bazı tedbirler almıştır. Bu cümleden olarak, yabancıların dahilî tahvil ve senet alımı üzerindeki sınırlama kaldırılmıştır. Özellikle OPEC Üyesi ülkelere borç almak için çaba sarfedilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda Almanya'ya 1980 yılında SAMA'nın önderliğinde OPEC Üyeleri, federal senetlerin satışı suretiyle 6-8 milyar dolar civarında bir kredi temin etmişlerdir. Daha sonra belirteceğimiz gibi, Batı Alman sermaye piyasasından, OPEC üyeleri, bilhassa Kuveyt önemli ölçüde Alman hisse senedi satın almıştır.

hazine bonoları diğer önemli kalemdir. Bu durumda 34.8 milyar dolarlık kısım ABD Hükümeti menkul kıymetlerine yatırılmış durumdadır. İngiltere Hükümeti menkul kıymetleri ise, dönem içinde 3.4 milyar dolarlık bir paya sahiptir.

1973 yılında 1.2 milyar dolarlık bir seviyede olan toplam tahvil yatırımları 1974-83 dönemi sonu itibariyle 49.8 milyar dolara yükselmiştir. Bu miktarın % 56'sı (35) ABD hazine tahvil ve senetlerine yatırılmıştır.

5. Döviz Dışı Rezervler

Döviz-dışı rezervler-altın, SDR, IMF'deki rezervleri ve Dünya Bankası senetleri-, portföylerin yapısında büyüklük olarak beşinci sırayı almaktadır. Bu kategorideki fonların artışı, genellikle, Suudi Arabistan'ın IMF'ye yaptığı ikrazlardan kaynaklanmaktadır. Tablo 88'deki rakamlar bu ikrazın 1979 yılından sonra ve özellikle 1983'de önemli ölçüde arttığını göstermektedir.

6. Fizikî Yatırımlar

Körfez Ülkeleri sahip oldukları petro dolarları hemen her sahada ve her seviyede kullanmaktadırlar. Meselâ, Kuveyt Mercedes-Benz'in % 30, Brezilya'daki Volkswagen'in % 10, Alman ilaç firması Hoechst'in % 25, Korft Çelik Sanayininin % 30 ve hassas metal imal eden Metallgesellschaft'in % 20 hissesini elinde bulundurmaktadır. İlâve olarak Kuveyt, bir Amerikan petrol şirketi olan Santa Fee'yi 2.500 milyon dolara satın almıştır. Ancak, 1983 yılında ABD Hükümeti aldığı bir kararla, Kuveyt'in ABD'de petrol aramasını ve işletmesini yasaklamıştır.

(35) Özellikle ABD ile Suudi Arabistan arasında yapılan anlaşmalar.

1983 yılında Kuwait Petroleum Corporation, İsveç ve Danimarka'da 825 adet Gulf servis istasyonunu, Danimarka'daki Hayn Gulf Rafinerisini ve Benelux'deki Gulf şebekesini satın almıştır.

Çok uluslu bir madencilik şirketi olan Lonrho'nun hisselerinin bir kısmı Kuveyt Emir ailesine aittir.

Suudi Arabistan, Geneva'da kurulu Amoco-İtalia'nın (36) bir kısım hisselerini elinde bulundurmaktadır. Özel Suudi sermayesi, daha ziyade dışarıdaki kamu kuruluşlarına yönelmiştir. Meselâ, bir Suudi firması olan Arabian Auto Agency, Fransa'daki en büyük hidrolik hafriyat makinaları şirketi olan Poclain'in % 7 hissesini almıştır. 1982'de diğer bir Suudi grubu olan Dallah Establishment, bir Batı Alman konsorsiyumu olan IBH'nin % 17.8 hissesini satın almıştır (37).

7. Askeri Harcamalar

Körfez Ülkelerinin petrol gelirlerini harcadıkları önemli alanlardan biri silah alımlarıdır.

1974 yılında ABD'nin sattığı toplam 8.3 milyar dolarlık silah satışının yaklaşık yarısı, 3.9 milyar doları, İran'a yapılmıştır.

Suudi Arabistan'ın savunma harcamaları 1980 yılında 18.4 milyar dolar iken 1981'de 20.7 milyar dolara ve 1982 yılında 23.4 milyar dolara yükselmiştir.

(36) Amoco-Italia, ABD'deki büyük petrol şirketlerinden olan Standard Oil of Indiana'nın İtalya'daki kuruluşudur.

(37) Carter'in Başkan olduğu dönemdeki ifadelerine göre, Suudi Arabistan tarafından ABD bankalarına 170 milyar dolar yatırılmıştır.

Fransız gazetesi Le Matin, Suudi Arabistan'ın Fransa'ya, ekonomisini düzeltmesi için 4 milyar dolar verdiğini yazmaktadır. Ayrıca Suudi Arabistan tarafından IMF'ye de 4 milyar dolarlık bir meblağ verilmiştir. Ahmed Ben Bella, "The Misuse of Oil Revenues," Arab Petro-Dollars: What Happens to Them, Islamic Council, International Conference, London, 15-16 July, 1985, ss. 2-14.

1979-83 döneminde, Orta Doğu ülkeleri, toplam üçüncü dünya ülkelerinin satın aldığı silahların yaklaşık yarısını (% 50) almıştır. Bölgedeki 5 büyük silah ithalâtçısı, Suriye, Libya, Irak, Mısır ve Suudi Arabistan'dır.

Irak 1984 yılında Brezilya'dan petrol karşılığı 300 milyon dolarlık silah almıştır (38).

1980-84 döneminde 20 tane belli başlı silah ithalâtçısı 3. dünya ülkesi arasında Irak 3., Suudi Arabistan 6. sırada yer almaktaydı. Bu dönemde Irak'ın silah ithalâtı 4.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam, askeriye dışı olan ithalâtın % 6-4'üne tekabül etmektedir. Aynı dönemde Suudi Arabistan, 3.7 milyar dolarlık silah satın almıştır. Bu rakam da ülkenin askerî malzemeler dışındaki ithalâtının % 0.7'sine tekabül etmektedir (39).

Tablo 90'da görüldüğü gibi Körfez Ülkeleri 1975-84 döneminde 288.873 milyon dolarlık askeri harcamada bulunmuşlardır. Dönem içinde en büyük harcamayı Suudi Arabistan, İran ve Irak yapmıştır. 1983 yılı GSMH'nin %'desi olarak en büyük ise sırasıyla Irak, Umman, Suudi Arabistan ve İran yapmıştır.

(38) Anthony Sampson, "Oil Revenues and Arms Spending", Arab-Petrodollars: What Happens to them, Islamic Council, International Conference, London, 15-16 July, 1985, ss. 3-17.

(39) Arabia, September 1986, ss. 36-38.

III. KALKINMA FONLARI KANALIYLA KULLANIM

A. GENEL OLARAK KALKINMA FONLARI

Arap Kalkınma Bankaları ve Fonlarının kurulması, uluslararası kalkınma yardımlarında önemli değişikliklere sebep olmuştur.

1973-80 döneminde Arap Ülkeleri, ödemeler dengesi desteği, uluslararası borç veren müesseselere yardım, merkez bankası mevduatı ve ihracat kredisi finansmanı olarak millî veya bölgesel kalkınma ve karşılıklı yardım veya hibe fonlarından, proje kredisi olarak 43.5 milyar dolar yardım yapmışlardır. 1973-82 döneminde BAE yıllık GSYİH'nin ortalama % 6.9'unu, Kuveyt % 5.8'ini ve Suudi Arabistan % 3.5'ini Kalkınma Fonlarına tahsis etmişlerdir (40).

Geçen 10 yılda, Arap yardımından faydalananların öncelik sırası şu şekilde olmuştur: petrolü olmayan Arap Ülkeleri, diğer İslâm Ülkeleri ve diğer gelişmekte olan ülkeler.

Arap yardımının toplamının yarısından fazlası orta gelirli gelişmekte olan ülkelere giderken sadece % 10'dan daha az bir kısmı geri kalmış ülkelere gitmektedir (41).

Arap yardımı, gelişmekte olan ülkelere çok sayıdaki malî kuruluşlar aracılığıyla kanalize edilmektedir. Bunlar arasında, Kuveyt Fonu, Abu Dhabi Fonu, Suudi Fonu gibi Hükümetler tarafından kurulmuş millî müesseseler; Arab Fund for Economic and Social Development veya Arab Authority for Agricultural Investment and Development) gibi muh-

(40) Muhammad Imady, "The Role of Arab Development Funds", Conference Document, Arab Banking and Finance in 1980's, London, June 1982, s. 6.

(41) Zubair Iqbal, "Arab Concessional Assistance 1975-81", Finance and Development, June 1983, s. 32.

te lif Arab Hükümetleri tarafından kurulmuş bölgesel fonlar bulunmaktadır. İlâve olarak Arab Hükümetlerinin büyük payla ortak oldukları OPEC Fonu (% 60) ve İKB (% 85) gibi Arap Ülkeleri ve diğer gelişmekte olan ülkelerin iştirakinden oluşan çok yanlı müesseseler de bulunmaktadır. Arap/OPEC Ülkeleri, aynı zamanda, Dünya Bankası, IMF, Bölgesel Kalkınma Bankaları, BM Temsilcilikleri vs. uluslararası kalkınma ve yardım kuruluşlarına da yardım etmektedirler.

Gelişmekte olan ülkelerdeki direkt yatırımları büyük ölçüde Arap iş bankaları (business-oriented banks) ile finanse etmek gittikçe daha uygun görünmektedir. Arap kalkınma fonları altyapıyı finanse ederken, iş bankaları da kalkınma planlarındaki ticarî yatırımları takip etmektedirler (42). Günümüzde Arap yardım kuruluşları, kendi koordinasyon faaliyetlerini yürütecek bir Koordinasyon Kurulu kurmuşlardır (43).

B. ULUSAL KALKINMA FONLARI

1. Kuveyt Fonu (Kuwait Fund For Arab Economic Development)

31.12.1961'de kurulan Fon, Mart 1962'de işlemlere başlamıştır. Kuveyt Fonu OPEC ve Arap Ülkelerinin kurdukları yardım kurumlarının ilkidir (44).

Fonun gayesi, Arab Ülkeleri ve az gelişmiş ülkelerin kalkınan ekonomilerine yardımcı olmak ve özellikle

(42) İbrahim Shihata, The Other Face of OPEC, London, 1982, s. 19.

(43) Koordinasyon Kurulunun 10 üyesi bulunmaktadır: Altı adet Milli Fon (Abu Dhabi Fonu, Irak Fonu, Kuveyt Fonu, Libya Arap Dış Bankası, Suudi Fonu ve Katar'ın bir temsilcisi); iki Arap kuruluşu (Arap Fonu ve ABEDA) ve iki çok yönlü Arap/OPEC İslamî kuruluşları (İKB ve OPEC Fonu).

(44) The OPEC Fund, OPEC Aid and OPEC Institutions, A Profile 4, The OPEC Fund Publications, Vienna, 1984, s. 32.

kalkınma programları uygulamaları için bu ülkeler borç vermektir (45).

1985 yılı sonu itibariyle nominal sermayesi 6.9 milyar dolar olup bunun ödenen kısmı yaklaşık 3.3 milyar, ihtiyatları da yaklaşık olarak 2 milyar dolardır (46).

Fonun kaynak temin etmek amacıyla borçlanabileceği miktar, sermaye ve ihtiyatlarının iki katı ile sınırlandırılmıştır.

Fon, uzun vadeli borçlar ve hibeler verir. Projeler hazırlanması ve değerlendirilmesi konusunda teknik yardım hizmetleri sunar. Az gelişmiş özellikle Arap ülkelerinin kurdukları kalkınma kuruluşlarına ortak olur. Kuveyt Hükümetini, bölgesel ve uluslararası organizasyonlarda temsil eder.

Başlangıçta, diğer Arap ülkelerinin kalkınma projelerini finanse etmek için kurulan Fon, 1974'de sermayesi artırılarak gelişmekte olan bütün ülkelerin yardımlarından faydalanabileceği bir statüye kavuşturulmuştur (47).

Borç verme şartları: Fon 10-35 yıl arasında değişen vade ile borç vermektedir. Bazı hallerde bu süre 50 yıla kadar çıkmaktadır.

Faiz olarak % 1.5 - % 5.0 arasında bir faiz alınırken, bazı hallerde bu oran (0)'a düşmektedir.

Hizmet masrafı olarak % 0,5'lik bir miktar alınmaktadır.

(45) AFESD, Arab National and Regional Development Institutions, Financing Operations, Second Report, May-August 1985, AFESD Publications, Safat-Kuwait, 1985, s. V.

(46) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, A Profile, The OPEC Fund Publications, Vienna, 1986, s. 26.

(47) Michele Achilli and Mohamed Khaldi, The Role of the Arab Development Funds in the World Economy, s. 102.

Ödemesiz dönem 2.4-5.2 yıl arasında değişmekte, bazan bu süre 10 yıla kadar çıkmaktadır.

Katılma payı, yardım yapılan projenin % 25.8'i ile % 85'i arasında değişmektedir (48). Fon, yardım edilen bir projenin veya yatırımın toplam tutarının % 50'sini ve Fon sermayesinin % 10'unu geçen bir oranda yardım yapamaz. Ancak yönetim kurulunun 2/3 nisabıyla ve desteklenecek projenin borç verilen ülke için önemli bir proje olup, başkaca kaynak bulunamaması gibi durumlarda bu % 50'lik sınır artırılabilir.

1985 yılı sonu itibariyle Kuveyt Fonu'nun yardımlarından 66 ülke yararlanmıştır.

1985 faaliyet yılında Kuveyt Fonu 395.2 milyon dolar proje finansmanı, 5.0 milyon dolar da hibe olmak üzere toplam 400 milyon dolar yardımda bulunmuştur.

1985 yılı sonu itibariyle 13 hibe işleminde toplam 89 milyon dolar verilmiştir (49).

2. Abu Dhabi Fonu (Abu Dhabi Fund For Arab Economic Development)

15.7.1971'de Abu Dhabi Hükümeti tarafından kurulan Fon 1974 yılında faaliyete geçmiştir. Adı Abu Dhabi Fonu olmakla birlikte, BAE'nin resmi dış yardım kurumu görevini yürütmektedir.

Fonun gayeleri şu şekilde özetlenebilir:

- Arap, Afrika, Asya ve diğer ülkelerin ekonomik kalkınmalarının desteklenmesinde kredi veya projelere iştirak etmek suretiyle ekonomik yardım sağlamak.

(48) a.e.; Es-Sandık El-Kuveytî, Et Takrîr Es-Senevî 1983/1984, Kuveyt, 1984, s. 7.

(49) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, 1986, s. 26.

- Fonun gayesine uygun olarak finans müesseseleri kurmak veya ortak olmak. Ayrıca, Abu Dhabi'de bir finans piyasasının kurulmasına yardım etmek.

- Fonun gayesine uygun olarak, icraî düzenlemelerde belirtilen garanti ve diğer taahhütleri vermek.

- Ekonomik kalkınmanın değişik sahalarında teknik ve tecrübî yardımlar sağlamak.

- Fonun gayesinin gerçekleşmesi için gerekli olabilecek her türlü faaliyet ve hizmetleri yerine getirmek (50).

Fon'un 1971 yılındaki kuruluş sermayesi 126 milyon dolardır. 1979 yılında yönetim kurulu Fon'un nominal sermayesini yaklaşık 1.1 milyar dolara çıkarmış, ancak bu henüz onaylanmamıştır.

1985 yılı sonu itibariyle Fonun nominal ve taahhüt edilen sermayesi 544 milyon dolar, ödenen sermayesi 581 milyon dolar, ihtiyatları ise 191 milyon dolardır.

Fonun borçlanabileceği miktar, sermaye ve ihtiyatlarının iki katı ile sınırlıdır.

Fonun yönetim kurulu başkanlığını Abu Dhabi Hükümetinin Başbakanı yürütmektedir.

Fon, Abu Dhabi Hükümetinin, kısmen veya tamamen finanse ettiği projelerin yönetim ve denetlenmesinden ve BAE Hükümetinin yardım ve hibelerinin idaresinden mesuldür.

(50) AFESD, Financing Operations, Second Report, s. III.

Fon 1975'e kadar sadece Arap Ülkelerine borç verirken bu tarihten sonra Asya ve Afrika ülkelerine de borç vermeye başlamıştır.

Fon'un bir projeye verebileceği kredi miktarı, sermayesinin % 10'u ile sınırlı olup, proje tutarının % 50'sinden fazla da olamaz. % 50'lik limit projenin ülke için önem arzemesi ve yönetim kurulu kararı ile aşılabilmektedir.

Borç süresi 10 ilâ 25 yıl arasında olup, ödemesiz süre 3 ilâ 5 yıl arasında değişmektedir. Faiz % 3.5-5.5 olup, servis masrafı olarak % 0.5'lik bir miktar alınmaktadır. Ana para ödemeleri 6 aylık sürelerde olmaktadır (51).

Fonun verdiği kredi ile, finanse edilen projelerin dış kaynak ihtiyacı karşılanmaktadır.

Fon 1985 yılında 34.5 milyon dolar proje kredisi, 2.4 milyon dolar da sermayeye iştirak şeklinde toplam 36.9 milyon dolar yardım yapmıştır.

1985 sonu itibariyle Fon'un yaptığı hibelerin toplamı 182.9 milyon dolardır. Sermayeye iştiraklerin toplamı ise 70.3 milyon dolardır (52).

3. Irak Fonu (Iraqi Fund For External Development)

Haziran 1974'de kurulan Fon, Ocak 1977'de faaliyete geçmiştir.

(51) Michele Achilli and Mohamed Khaldi, a.g.e., s. 102.

(52) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, 1986, s. 24.

Fonun gayesi, Arap Ülkeleri ile gelişmekte olan ülkelere, kalkınma planlarındaki tesis ve tevsi projelerine kredi tahsis etmek; özellikle yatırım maksatlı kalkınma projelerine iştirak etmek, özel ve kamu yatırımlarını desteklemek, mümkün olan teknik ve tecrübe yardımları yapmak, mühendislik öğrenimini ve ekonomik fizibilite raporları ile ilgili araştırmaları finanse etmek gibi konularda Arap ve uluslararası kalkınma fonları ile işbirliği yapmak suretiyle malî destek ve imkân sağlamaktır (53).

Fonun 1985 yılı sonu itibariyle nominal ve taahhüt edilen sermayesi 1.013 milyon dolar olup, ödenmiş kısmı 726 milyon dolar, ihtiyatları ise 62 milyon dolardır (54).

Fon 10-20 yıl vadeli, % 3 faizle kredi vermektedir (55).

Irak Fonu, İran-İrak Savaşından dolayı yardım programlarını geçici olarak ertelemiştir. Ancak, Fon 1985 yılında sadece 9 milyon dolarlık bir proje finansmanına yardım yapmıştır (56).

4. Suudi Fonu (Saudi Fund For Development)

Eylül 1974'de kurulmuş, Şubat 1975'de faaliyete başlamıştır.

Fonun gayesi, gelişmekte olan diğer ülkelerle finansal işbirliği bağı kurarak, bu ülkelerin sosyo-ekonomik refahını artıracak projeleri finanse etmektir (57).

(53) AFESD, Financing Operations, Second Report, s. IV.

(54) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions 1986, s. 25.

(55) Peter Field "OPEC Aid Institutions and Their Record", Arab Financial Markets, Euromoney Publications, London 1982, s. 47.

(56) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions 1986, s. 25.

(57) AFESD, Financing Operations, Second Report, s. IV.

Fonun sermayeye iştiraki de mümkün olup özellikle tarım ile ilgili projeler için kredi vermektedir (58). 1985 yılı sonu itibariyle Fonun nominal sermayesi 7.163 milyon dolar, ödenmiş sermayesi 5.300 milyon dolar, ihtiyatları ise 2.861 milyon dolardır (59).

Fon şu şartlarla kredi vermektedir: Genellikle kredi vadeleri 20-30 yıl arasında, ödemesiz dönem de 5-10 yıl arasında değişmektedir. Servis ücreti alınmayıp yıllık faiz oranı % 2-4 arasında değişmektedir. Ana para ödemeleri 6 aylık dönemler itibariyle yapılmaktadır. Fonun vereceği kredi, Fon sermayesinin % 5'i ve proje tutarının % 50'si ile sınırlıdır. Bir ülkeye verilebilecek olan kredi miktarı da Fon sermayesinin % 10'u ile sınırlandırılmıştır (60). Ancak, kredi verilecek ülkenin iktisadi durumuna göre, daha elverişli şartlarla kredi açılabilmektedir.

Suudi Fonu, kredilerin çoğunu müşterek veya paralel finansman şeklinde vermektedir.

Suudi Fonu, 1985 yılında 270 milyon dolarlık taahhüt ve 216 milyon dolar da ödemedede bulunmuştur (61).

5. İran Yatırım, İktisadî ve Teknik Yardım Teşkilâtı (The Organization For Investment and Technical Assistance of Iran)

Haziran 1975'de kurulan Teşkilât, yine aynı tarihte faaliyete geçmiştir.

(58) Michele Achilli and Mohamed Khaldi, a.g.e., s. 102.

(59) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions 1986, s. 27.

(60) Abdel Rahman Zeinelabidin, "Structure and Role of the National and Regional Funds in Development Financing in OIC Member States", Journal of Economic Cooperation Among Islamic Countries, SESRTCIC, V/3, Ankara, April 1984, s. 8.

(61) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions 1986, s. 28.

Millî bir kuruluş olan Teşkilât, İran'ın dışarıdaki yatırımlarını, İran'daki yabancı yatırımları, dışarıdan borçlanmayı ve İran'ın Hükümet ve uluslararası kuruluşlara teknik ve iktisadî yardımını ve kredi ve ikraz faaliyetlerini merkezileştirmek, düzenlemek ve idare etmekten sorumludur.

C. ÇOK ULUSLU KALKINMA FONLARI

1. Arap Tarımsal Yatırım ve Kalkınma Kurumu

(Arab Authority For Agricultural Investment and Development-AAAID)

Kurum, Kasım 1976'da AFESD üyeleri tarafından kurulmuş ve Mayıs 1978'de faaliyete başlamıştır.

AAAID, bir yatırım kurumu olarak kurulmuştur. Kurumun resmi gayesi, üye ülkelerde ziraî kaynakları geliştirme olmakla birlikte, gerçekte, daha ziyade Sudan'da ziraî projeler kurmakla ilgilenmektedir. Projeler, toprak ıslahı, hayvan ve balık üretimi, ormancılık, nakliyat, depolama, pazarlama ve tarım ürünleri ihracatı ve tarımsal üretim için ihtiyaç duyulan bütün girdilerin üretimi ile ilgilidir.

Bu konularla ilgili olarak AAAID Sudan'da 7 tane şirket kurmuştur. Finanse edilen yatırımlara, 1985 sonu itibariyle 101.5 milyon dolar ödenmiştir. Bu şirketler, mandıra ürünleri, nebati yağlar, nişasta ve glikoz, kümes hayvanları, sebzeler ve meyveler, susam, süpürge darısı ve soya fasulyası projelerini yürütmektedirler.

AAAID direkt olarak borç verme işlemlerinde bulunmamakta; fakat yan kuruluşlarına aldıkları borçlar için garantiler vermektedir. 1985 sonu itibariyle 78.3 milyon dolar tutarında garanti vermiştir.

AAAID'in 1985 sonu itibariyle, nominal sermayesi 525 milyon dolar, taahhüt edilen sermayesi 349 milyon dolar, ödenmiş sermayesi 334 milyon dolar ve ihtiyatları 130 milyon dolardır (62).

2. Arap Bankası

(Arab Bank for Economic Development in Africa-BADEA) (63)

BADEA, 1973 yılında Cezayir'de toplanan Arap Zirvesinde alınan karar gereğince 28.11.1973'de kurulmuş, Mart 1975'de faaliyete başlamıştır.

Merkezi Hartum'da olup, üyeleri; Kuzey ve Güney Yemen, Somali ve Cibuti dışındaki Arap Birliği ülkeleridir (64).

Bankanın gayesi Afrika Ülkeleri ile Arap Ülkeleri arasında ekonomik, malî ve teknik işbirliğinin oluşmasına yardımcı olmaktır. Finansal bir kuruluş olarak Banka, Arap fonlarının Arap olmayan Afrika Ülkelerine kanalize edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (65).

BADEA'nın iki misyonu vardır: Birincisi, Afrika'ya yapılan Arap yardımını koordine ve tevzi etmek; ikincisi, Afrika ile Arap Ülkeleri arasındaki işbirliğinin görüşüldüğü bir forum olma görevini üstlenmek.

Nitekim BADEA, Arap sermayesini Afrika'nın kalkınması için harekete geçirmekte ve Afrika'nın kalkınması için teknik yardımın hazırlanmasını koordine

(62) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, 1984, s. 17.

The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, 1986, s. 16.

(63) Banque Arabe pour le Développement Economique en Afrique.

(64) Peter Field, a.g.e., s. 47.

(65) BADEA Bilateral and Multi-Lateral Arab Financial Institutions, BADEA Publications, Khartoum, 1976, s. 5.

ederek, Afrika Ülkelerinin iktisadî kalkınmasını finanse etmektedir (66). BADEA sadece Arap olmayan Afrika Ülkelerine kredi verir ve yardımda bulunur.

BADEA, faaliyete başladığı 1975'den 1985 yılının sonuna kadar Arap olmayan 41 Afrika Ülkesinden 38'ine 955 milyon dolarlık taahhütte bulunmuş ve bu miktarın 568 milyon doları ödenmiştir. Bu meblağın çoğu kalkınma projelerinde, özellikle ulaşım altyapısının tesisinde kullanılmıştır. Fonun verdiği proje kredilerinin % 28.69'u hibe şeklindeki yardımlardan meydana gelmiştir (67).

Fonun sermayesini Arap Hükümetleri temin etmektedir. Governörler kurulu üye ülkelerin maliye bakanlarından oluşmaktadır.

BADEA; - Ülke için hayati öneme sahip ve ekonomik kalkınmanın bir parçası olan projelere uygun şartlarla kredi verir,

- Projelerin fizibilite çalışmaları için teknik yardım sağlar.

- Arap sermayesini Afrika'nın kalkınması için yönlendirir (68).

BADEA, verdiği kredilerde 5 yıllık ödemesiz 25 yıllık bir vade tanımaktadır. Faiz olarak ise projelere göre değişiklik arz etmekle birlikte % 8 faiz alınmaktadır. % 0,5'de masraf alınmaktadır (69).

1985 yılı sonu itibariyle verilen kredilerin ağırlıklı ortalamaları, 4.3 yıllık ödemesiz 17.2 yıllık bir vade ve % 5.2 faiz oranı şeklinde gerçekleşmiştir (70).

(66) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, 1986, s. 17.

(67) BADEA, Annual Report 1985, s. 30-31; Arabia, July 1986, V. 5, No. 59, s. 71.

(68) UNIDO, Financial Resources for Industrial Projects in Developing Countries, 3. Ed., Vol: 1, Vienna, 1983, s. 327.

(69) a.e., s. 329.

(70) BADEA, Annual Report 1985, s. 31.

Bir projenin finansmanında BADEA, proje tutarının % 40'ı veya azami 10 milyon dolar kredi vermektedir. İstisnâî durumlarda bu tavan 15 milyon dolara çıkarılabilir; ancak bu 15 milyon dolar, projenin % 40'ından daha fazla olmamalıdır. Yine 5 milyon doları aşmayan projelerin % 80'i finanse edilebilmektedir (71).

Fonun 1985 sonu itibariyle kaynakları şöyledir: Nominal sermayesi ile taahhüt edilen sermayesi 1.048 milyon dolar, ödenmiş sermayesi 1.045 milyon dolar, ihtiyatları ise 103 milyon dolardır (72).

Fon 1985 sonu itibariyle toplam 97 kredi ve 26 hibe vermiştir. İşlemlerden 58 tanesi line of credit şeklindedir (73).

1985 yılında 10 projeye toplam 71.3 milyon dolar kredi verilmiştir. Bu miktarın % 28.84'ü hibedir (74).

- Afrika için Özel Arap Yardım Fonu (Special Arab Aid Fund for Africa - SAAFA)

OAPEC petrol bakanları ve Afrika Birliği Teşkilâtı petrol komitesinin 22-23 Ocak 1974'deki toplantısında 200 milyon dolar sermaye ile kurulması kararlaştırıldı (75). Aynı yıl kurulup işlemlere başlayan SAAFA, Afrika Birliği Teşkilâtının isteği üzerine, 20 Mart 1976'da Arap Birliği tarafından malî kaynakları ile birlikte BADEA'nın yönetimine verilmiştir.

SAAFA, 1974-1977 döneminde 214.2 milyon dolar tutarında yardımda bulunmuştur. Bu miktarla SAAFA,

(71) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions 1986, s. 17.

(72) a.e.

(73) a.e.

(74) BADEA, Annual Report 1985, s. 30.

(75) BADEA, Financial Institutions, s. 9.

BADEA'nın yaptığı yardımların % 22.43'ünü gerçekleştirmiştir (76).

SAAFA, genellikle acil yardımlarda (ödemeler dengesi desteği vs.) bulunmuş olup, proje yardımlarına önem vermemiştir (77).

3. Arap Fonu (Arab Fund for Economic and Social Development - AFESD)

Fonun kurulması 1968'deki Hartum zirvesinden sonra kararlaştırılmış, 18.12.1971 tarihinde kurulma işlemi gerçekleşmiş ve Fon 1974 yılında faaliyete başlamıştır (78).

Arab Birliğinin 22 üyesi, Fonun üyeleridir. Merkezi Kuveyt'tedir. Bölgesel bir kalkınma müessesesi olan Fon, Arap ülkelerindeki ekonomik ve sosyal gelişme ile ilgili projeleri finanse eder. Bu finansmanı aşağıdaki yollarla gerçekleştirmektedir:

- Arap dünyasının varlığı ile ilgili, hayati önemi haiz ekonomik projelere tercih ve öncelik tanıyarak, yatırım karakterli ekonomik projeler için devletlere, kamu ve özel teşekküllere ve müesseselere uygun şart ve sürelerle borç vermek,

- Arap ekonomisinin büyüme ve gelişmesine ciddi şekilde yardımcı olacak özel ve kamu sermayeli yatırımları direkt veya dolaylı yoldan teşvik etmek,

- Ekonomik kalkınma ile ilgili her sahada teknik tecrübe ve yardımları sağlamak (79).

(76) BADEA, Annual Report 1985, s. 31.

(77) Arabia, July 1986, s. 72.

(78) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, 1984, s. 18.

(79) UNIDO, Financial Resources, s. 296.

1985 sonu itibariyle Fonun, nominal sermayesi 2.768 milyon dolar, taahhüt edilen sermayesi 2.595 milyon dolar, ödenmiş sermayesi 2.011 milyon dolar ve ihtiyatları 749 milyondardır.

Fon, 1985 sonu itibariyle, 17 Arap ülkesinde, 131 projenin finansmanı da dahil olmak üzere 141 hibe ve 171 kredi verme işlemini gerçekleştirmiştir. Toplam taahhütlerin % 33'ü çok geri kalmış Arap Ülkelerine verilmiştir.

Fon 1985 faaliyet yılında, 299.3 milyon dolar proje finansmanı ve 4.5 milyon dolar hibe olmak üzere toplam 303.8 milyon dolar taahhütte bulunup, 148.1 milyon dolar proje finansmanı ve 4 milyon dolar hibe olmak üzere 152.1 milyon dolar ödemede bulunmuştur (80).

4. Arap Teknik Yardım Fonu (The Arab Fund for Technical Assistance to African and Arab Countries - AFTAAAC)

Arap Teknik Yardım Fonu, Arap Birliği Ülkeleri tarafından 1975 yılında kurulmuş ve 1976 yılında faaliyete geçmiştir. Merkezi Tunus'dadır.

Arap Teknik Yardım Fonu, Arap Birliği sekreterliği tarafından yönetilir ve Birliğin yönetim kurulu tarafından denetlenir; fakat kendisinin bağımsız bütçesi vardır. Fon, Birliğin üyeleri ve diğer Arap kuruluşları tarafından yapılan gönüllü katkılarla finanse edilir.

Arap Teknik Yardım Fonunun temel fonksiyonu, Arap ve Afrika Ülkelerindeki misyonlara Arap ve Afrikalı

(79) UNIDO, Financial Resources, s. 296.

(80) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, 1986, s. 18.

uzmanlar göndererek bu ülkelerdeki kalkınma projeleri için teknik yardım sağlamaktır. Bu amaç için doğrudan malî yardım sağlamaz; fakat burs temin eder ve eğitim için hibeler verir.

Fon, ekonomik kalkınma proje ve programları için teknik yardım çalışmalarını koordine ve teknik ve idarî kabiliyetlerin gelişmesine yardım etmektedir.

Fonun kuruluşundan 1983 yılı sonuna kadar yaptığı faaliyetlerin tutarı, 35 milyon dolardır. Bu miktarın 6.936 bin doları 1983 yılındaki faaliyetlere aittir. Bu yıldaki faaliyetler, 6 Arap ve 5 Afrika Ülkesini kapsamaktadır. 1976-1983 dönemindeki faaliyetlerde 2500 uzman misyonlara gönderilmiş ve 214 adet burs temin edilmiştir. Bu dönemdeki faaliyetlerden toplam olarak 22 Afrika ve 8 Arap ülkesi faydalanmıştır (81).

5. Arap Körfez Fonu (The Arab Gulf Program For United Nations Development Organizations - AGFUND)

Fon, Suudi Prensi Talal Bin Abdül Aziz El-Suud'un gayretleri ile 1981 Nisan'ında kurulmuş ve aynı yıl faaliyete geçmiştir. Üye ülkeler, Körfez Ülkeleridir (82). Merkezi Bahreyn'dedir.

Fon tarafından finanse edilen projeler BM'ye bağlı aşağıdaki kuruluşların birinin işbirliğiyle hazırlanır ve yürütülür.

UNICEF, WHO, UNESCO, FAO, UNEF, UNDP, UNWPADP.

Fon tarafından sağlanan malî yardımların hepsi hibe şeklindedir.

(81) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, 1984, s. 21.

(82) Suudi Arabistan, Kuveyt, Irak, Bahreyn, Umman, Katar, BAE'dir.

Fonun, gerek tavsiyelerde bulunma ve gerekse projeleri değerlendirme konusunda teknik danışmanlığını Arap Fonu (AFESD) yapmaktadır.

Fon, kalkınmanın insanî yönlerini finanse etmekte ve faaliyetleri insanlığın refahını hedef almaktadır.

Fonun finanse ettiği projeler aşağıdaki alanlarda yoğunlaşmıştır:

- Anne ve çocuklara temel hizmetler
- Açlığa karşı savaş
- Felaketlere karşı savaş
- Beşerî kaynaklara yatırım.

Fon yukarıda sayılan konularda Birleşmiş Milletler kuruluşlarına teklif edilen Arap Körfez yardımını koordine eder ve böylece finanse edilen projelerde insanî hususların varlığını garantiye alır.

Fonun bir projeye malî katkısı, proje maliyetinin % 50'sini geçemez.

Fon ilk faaliyet yılı olan 1980-81 yılında 46 ülkede 42 projeyi finanse etti ve yaklaşık olarak 48 milyon insan bu yardımlardan doğrudan istifade etmiştir.

Fonun bu projelere toplam katkısı 21.6 milyon dolardır.

Bu projeler sağlık merkezleri inşa etmek, su getirme çalışmaları yapmak, ziraî üretimi geliştirmek, ilaç temin etmek, dizanteriyi yok etmek, veremle savaş, el sanatları sanayiini güçlendirmek ve her türlü genel eğitimi içerir.

Fon, Ağustos 1983'de sona eren ikinci faaliyet yılında aşağıdaki kuruluşlara toplam 37 milyon dolar katkıda bulunmuştur.

UNICEF 20.9, WHO 3.47, FAO 3.13, UNESCO 2.4, UNDP 1.9, UNEF 2.86, Sakatlar Programı için 1.35, Yemen AR 1.00 milyon dolar hibe almışlardır.

Bu yardımlardan, 31 Afrika, 19 Asya, 11 Latin Amerika olmak üzere toplam 61 ülke faydalanmıştır.

Fon üç yıl içinde, Ağustos 1984 sonu itibariyle, toplam 109 milyon dolar tutarında 141 projeyi finanse etmiş, bundan Afrika, Asya ve Pasifikteki tahminen 180 milyon insan faydalanmıştır (83).

Fonun işlemlere başlamasından 1985 sonuna kadar verdiği hibelerin toplamı 149.9 milyon dolar olmuş ve bundan 114 ülke faydalanmıştır.

Fona 1985 sonu itibariyle yapılan bağışların toplamı 167 milyon dolardır. Bu bağışlar, kurucu 7 üye, Fransa, İtalya ve bir kısım kuruluşlar, vakıflar, Suudi Arabistan, Umman, ABD, İtalya ve diğer Avrupa ülkelerinin vatandaşları tarafından yapılmıştır (84). Genelde Fonun bütçesinin yaklaşık 2/3'ü Suudi Arabistan tarafından karşılanmaktadır (85).

6. İslâm Dayanışma Fonu (Islamic Solidarity Fund - ISF)

Fon, Lahor'da yapılan ikinci İslâm Zirve Konferansında alınan bir karar doğrultusunda 1974 yılında kurulmuştur.

(83) Arabia, May 1986, s. 72.

(84) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, 1986, s. 20.

(85) Arabia, May 1986, s. 72.

İslâm Konferansının Üyeleri bu Fonun da üyeleridir.

Gayesi: Müslümanların hayat standardını yükseltmek, inançlarını korumak ve dayanışmalarını güçlendirmektir. Fon, esasen siyasi amaçlı olup, gayesini gerçekleştirmek için şu faaliyetleri gösterir:

- Felâketlerden zarar gören veya çeşitli sebeplerle mağdur olan Müslüman toplumlarını rahatlatıcı yardım sağlar.

- Camilerin, hastahanelerin ve okulların inşası için yardım sağlayarak, Müslüman ülkelerin, Müslüman azınlıkların ve toplumların dinî, kültürel ve sosyal standartlarını yükseltmeye çalışır.

- İslâmî düşünce, olgu ve ideallerin propagandasını yapar.

- Bilimsel ve teknik araştırmalarla, İslâm Üniversitelerini destekler. Müslüman gençliğin manevî, sosyal ve sportif faaliyetlerini destekler; sosyal bilimlerde İslâmî düşüncenin ilerlemesi için yapılan araştırmalara maddi destek sağlar.

ISF kredi vermez; ya hibede bulunur ya da aynıyla geri almak üzere maddi destek sağlar.

1985 sonu itibariyle kaynakları 150 milyon doları bulmuştur. Bu miktar üye ülkelerden 30 tanesinin verdiği hibelerden meydana gelmiştir. ISF, şahıslardan, özel ve kamu kuruluşlarından ve vakıflardan hibeler kabul etmektedir.

7. OPEC Fonu (The OPEC Fund For International Development)

13 OPEC üyesi ülkenin iştiraki ile Ocak 1976'da kurulmuş ve Ağustos 1976'da faaliyete geçmiştir. Fonun merkezi Viyana'dadır.

OPEC Fonu, ekonomik kalkınma ile ilgili olarak OPEC üyesi ülkelerin kurduğu, faaliyet gösteren tek organizasyondur.

Gayesi: OPEC üyesi ülkeler ve diğer gelişmekte olan ülkeler arasındaki malî işbirliğini teşvik etmek ve özellikle ikinci gruptaki ülkelerin iktisadî kalkınmasını desteklemektir.

Ayrıca, gelişmekte olan ülkelere yardım sağlayan BM bünyesindeki bazı kuruluşlara ve diğer bilimsel araştırma kuruluşlarına da yardım etmektedir.

OPEC Fonu prensipte, gayesine uygun bütün yardım çeşitlerine açıktır.

Uygulamada Fonun kredileri üç tip olmuştur: Proje kredileri, program kredileri ve ödemeler dengesi destek kredileri. Orta gelirli ülkelere son zamanlarda verilen bazı krediler hariç, OPEC Fonu kredilerinin şartları oldukça uygundur. Fonun bütün kredileri sıfır faizlidir. Servis ücreti olarak genellikle % 1 alınır (86). 25 yıl vadeli olan kredilerin ilk 5 yılı ödemesizdir. Verilen kredilerde ülkelerin durumu da nazarı itibara alınmaktadır (87).

Program ve ödemeler dengesi desteği kredileri alan ülkeler, millî paraları ile karşılık paralar fonu

(86) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, 1984, s.27.

(87) Peter Field, a.g.e., s. 45.

oluştururlar ve OPEC Fonu, yaptığı anlaşmalarla bu karşılık fonların, kredi alan ülkenin kalkınmasının dahili harcamalarının karşılanmasını sağlar. Proje ve program kredileri bütün temel ekonomik sektörlerde açılmaktadır.

OPEC Fonu karşılıksız hibeler de yapar. Bunu teknik yardımları destekleme, gıda yardımı veya araştırma ve diğer üçüncü dünya ülkelerinin kalkınmasını sağlayan faaliyetleri desteklemek için yapar.

Diğer bir faaliyeti de, OPEC ülkelerinin iktisadî kalkınma ve diğer politikalarında kollektif olarak hareket etmeyi sağlamadaki stratejik rolü ile ilgilidir.

OPEC Fonu 1985 sonu itibariyle gelişmekte olan ülkelerin proje finansmanı için 1.206 milyon dolar, program finansmanı için 64 milyon dolar, ödemeler dengesi desteği için 698 milyon dolar borç vermiştir. İlâve olarak, İFAD'a 861 milyon dolar, IMF Güven Fonuna 111 milyon dolar ve bağış olarak da 151 milyon dolar ödemedede bulunmuştur (88). Bu bağış, mezkûr Fonların aracılığıyla 35 düşük gelirli ülkenin sermaye taahhütlerini yerine getirebilmeleri amacıyla hibe şeklinde verilmiştir.

1983-85 döneminde OPEC Fonu, çok fakir ülkelere yardım etmek gayesiyle 6 adet kredi verme programını uygulamayı karar altına almıştır.

Fon, 1976-85 döneminde, 83 gelişmekte olan ülkeye 3.1 milyar dolarlık kredi tahsis etmiş ve bunun % 77'den fazlasını ödemiştir (89).

(88) The OPEC Fund, Annual Report 1985, s. 11.

(89) The OPEC Fund, OPEC Bulletin, October 1986, s. 62.

Kaynakları 1985 sonu itibariyle şöyledir: Taahhüt edilen bağış 3.435 milyon dolar, ödenen bağış 2.579 milyon dolar, ihtiyatları 405 milyon dolar (90).

8. İslâm Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank) (IsDB)

İslâm Kalkınma Bankası, İslâm Konferansı üyesi 22 İslâm Ülkesinin katılmasıyla 20 Ekim 1975 (91) tarihinde uluslararası bir finans müessesesi olarak kurulmuştur. İşlemlere 1976 yılında başlamıştır. Bankanın üye sayısı bugün 43'e çıkmıştır.

Bankanın gayesi, Şeriat hükümlerine göre, üyelerinin ve üye olmayan ülkelerdeki Müslüman cemaatlerin iktisadî ve sosyal kalkınmalarına yardımcı olmaktır.

Banka, mevcut uluslararası iktisadî düzenin, İslâm Ülkeleri açısından yeni bir yapıya kavuşturulması çalışmalarının önemli bir halkası olup, İslâm Konferansına üye ülkelerin karşılıklı yardımlaşma, işbirliği ve dayanışma isteklerinin bir sonucu olarak kurulmuştur (92).

Banka, İslâm Ülkeleri arasında işbirliğini ve iktisadî bağları güçlendirirken, gerek kendi üyesi bulunan ülkelerin kurdukları benzer kurumlarla ve gerekse uluslararası yardım ve kalkınma kurumlarıyla ilişkilerini geliştirmiştir.

Banka, finansman konularını yaygınlaştırmak, çeşitli yollardan fon toplamak ve özel maksatlar için, özel fonlar kurmak konusunda yetkilidir (93).

(90) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, 1986,

(91) İlk önce 1973'de Cidde'de toplanan İslâm Ülkeleri Maliye Bakanları toplantısında Bankanın kurulması kararlaştırılmıştır.

(92) Sezer Türktan, "İslâm Kalkınma Bankası ve Türkiye", İslâm Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği ve Türkiye, MPM Yayını, Ankara, 1983, s. 54.

(93) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, 1984,

Faaliyetlerini, aynı zamanda, Bankanın finansman yöntemlerini de oluşturan üç ana başlık altında inceleyebiliriz:

- Normal Faaliyetler.

- : Banka, altyapıyı geliştiren projeler için faizsiz kredi sağlar. Bu kredilerden cüzî bir servis ücreti alınmaktadır.
- : Teknik yardım yapmak: Fizibilite çalışmaları hibe veya faizsiz krediler ile finanse edilir.
- : Sermayeye iştirak etmek: Her ülkenin millî kalkınma bankaları veya finans müesseseleri aracılığı ile küçük ve orta büyüklükteki endüstriyel ve agro-endüstriyel projelerin öz sermayesine katılır.
- : Kiralama: Makina ve teçhizatın satın alınarak yatırımcı kuruluşa kiralanması işlemidir.
- : Kâr'a iştirak: Banka, makul bir gelir getirmesi mümkün olan ziraî ve endüstri projelerinin finansmanına katılabilmektedir.
- : Taksitli satış: Banka 1984'de finansman tekniklerine taksitli satışları da ilâve etmiştir.
- Dış Ticaretin Finansmanı: Projeler için kısa dönemde ihtiyaç duyulmayan fonların kullanılmasını sağlamak maksadıyla başlatılmıştır.

Üye ülkelerin kalkınmalarını gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları endüstriyel hammadde ve ara malların ithalinin finansmanı için verilen kısa vadeli bir kredi imkânıdır.

- Özel Yardım Hesabı: Bu hesaptan, eğitim, araştırma, İslâmi gelişmeler ve felaketlerle karşılaşan Müslüman toplumları desteklemek için hibeler verilmektedir.

İKB, üye ülkelerdeki küçük ve orta büyüklükteki özel sektör projelerine kaynak sağlamak amacıyla "Mixed line of equity/line of leasing" ve "line of leasing" finansman tekniklerini de uygulamaya başlamıştır.

İKB finansman işlemleri "İslâm Dinarı" ile yapmaktadır (94).

Eylül 1985 itibariyle nominal sermayesi 2.032 milyon dolar (95), taahhüt edilen sermayesi 1.983 milyon dolar, ödenmiş sermayesi 1.451 milyon dolar ve ihtiyatları 339 milyon dolardır (96).

İKB'nin beş büyük ortağı olan, Suudi Arabistan, Libya, BAE, Kuveyt ve Türkiye taahhüt edilen sermayenin yaklaşık olarak % 73'üne sahiptirler. Sadece Türkiye'nin payı ise 160 milyon İslâm Dinarı ile % 8.2'ye tekabül etmektedir.

Banka kuruluşundan Eylül 1985'e kadar 523 işlem yapmış ve toplam olarak 4.813 milyon ID (5.404 milyon dolar) ödemiştir.

Banka 1985 yılında toplam 896 milyon dolarlık taahhütte ve 781 milyon dolar da ödemede bulunmuştur (97). Eylül 1985 - Mayıs 1986 döneminde Bankanın kalkınma ve dış ticaretin finansmanı için ödediği miktar 534 milyon dolardır (98).

9. Özel OAPEC Fonu

Fon, 1974 yılında OAPEC üyesi 10 ülke tarafından, petrol üreticisi olmayan Arap ülkelerine yardım gayesi

(94) 1 İslam Dinarı = 1 SDR ; 1 I.D. = 1.073 ABD \$; Arabia, May 1986, s. 66.

(95) Bankanın nominal sermayesi, her biri 10.000 ID olan 200.000 hisseye bölünmüş 2.000 milyon ID'dir.

(96) The OPEC Fund, OPEC Aid and Aid Institutions, 1986, s. 21.

(97) a.e.

(98) Arabia, May 1986, ss. 66-67-73.

ile Kuveyt'te kurulmuş olup, Arap Fonu (AFESD) tarafından yürütülmektedir.

Fonun statüsü 1975'de daha çok ödemeler dengesi problemlerini çözecek şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Fonun kuruluş sermayesi 80 milyon dolardır. Faizsiz kredi veren fon, 10 yıllık ödemesiz 20 yıllık bir vade ile kredi vermektedir (99).

D. KALKINMA FONLARININ YAPTIKLARI YARDIMLARIN DAĞILIMI

91'den 95'e kadar olan Tablolarda, aşağıda isimleri verilen millî ve çok uluslu kalkınma fonlarının 31.12.1985 itibariyle toplam taahhütleri (100), bölgeler, ülkeler, sektörler, yıllar ve fonlar bazında verilmiştir.

Bu kuruluşlar:

- 1- İslâm Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank - IsDB)
- 2- Abu Dhabi Fonu (Abu Dhabi Fund for Arab Economic Development - Abu Dhabi Fund - ADFAED)
- 3- OPEC Fonu (OPEC Fund for International Development - OPEC Fund)
- 4- Suudi Fonu (Saudi Fund for Development - Saudi Fund)
- 5- Irak Fonu (Iraqi Fund for External Development - Iraqi Fund)
- 6- Arap Fonu (Arab Fund for Economic and Social Development - Arab Fund - AFESD)
- 7- Kuveyt Fonu (Kuwait Fund for Arab Economic Development - Kuwait Fund - KFAED)
- 8- Arap Bankası (Arab Bank for Economic Development in Africa - Arab Bank - BADEA)

(99) Michele Achilli and Mohamed Khaldi, a.g.e., s. 103.

(100) Taahhütler, anlaşması imzalanmış olan malî işlemleri kapsamaktadır. Bu işlemler, kredi, dış ticaretin finansmanı, kiralama, işlemleridir.

1985 yılı sonu itibariyle 8 Kalkınma Fonunun toplam yardımları 100 ülkeye, 1.722 işlemle 21.950 milyon dolara ulaşmıştır.

1. Bölgeler ve Yıllar İtibariyle Dağılım

Kalkınma Fonlarının yaptığı yardımların bölgeler ve yıllar itibariyle dağılımı Tablo 91'de verilmiştir. Tablo'da görüldüğü gibi, yapılan yardımlar 1974 sonrası dönemde yoğunlaşmıştır. 1962-1973 döneminde yapılan yardımlar 342.9 milyon dolar iken bu rakam 1974-85 döneminde 21.607 milyon dolara ulaşmıştır. Fonların yaptığı yardımlardan en büyük payı Arap Ülkeleri almıştır. 11.255 milyon dolarla toplam yardımların % 51.3'ü, 19 Arap ülkesine verilmiştir. Bu miktar 723 proje veya program için verilmiştir. İkinci sırayı 6.035 milyon dolar ve % 27.5 ile Asya ülkeleri almıştır. Bu tutar 23 Asya ülkesine, 351 proje ve program için verilmiştir. İkinci sırayı Asya ülkelerinin almasının sebebi, Bengaldeş, Pakistan ve Türkiye'nin bu bölgede olmasıdır. Çünkü toplam yardımın % 5'i Bengaldeş, % 4.9'u Pakistan, % 4.7'si de Türkiye'ye verilmiştir (101). Üçüncü sırada ise Afrika ülkeleri gelmektedir. Toplam yardımların 4.204 milyon dolarla % 19.1'ini, 39 Afrika ülkesi 576 işlem için almıştır. Latin Amerika ülkeleri ise, 365 milyon dolar ve % 1.7'lik bir payla dördüncü sırada bulunmaktadır. Diğer ülkeler grubu ise 91 milyon dolarla % 0.4'lük bir pay almışlardır.

Yıllar itibariyle, en düşük yardım 1974 yılında 3.48 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam, 1962-1985 dönemindeki toplam yardımların % 1.6'sına te-

(101) AFESD, Arab National and Regional Development Institutions, Financing Operations, Cumulative Summary, December 31, 1985, AFESD Publications, Kuwait, 1986, s. 13.

kabül etmektedir. En çok yardım ise 2.801 milyon dolar ve % 12.7 ile 1981 yılında yapılmıştır. 1977'den sonra yıllık yaklaşık 2 milyar dolar civarında seyreden yardım miktarı, 1985'de düşmüştür.

2. Bölgeler ve Sektörler İtibariyle Dağılım

Kalkınma Fonlarının yaptıkları yardımların sektörler itibariyle dağılımı Tablo 92'de verilmiştir. Sektörler içinde en büyük payı 6.184 milyon dolar ve % 28.2'lik pay ile Elektrik, Petrol ve Gaz sektörü, en düşük payı ise 1.039 milyon dolar ve % 4.7'lik pay ile Su ve Kanalizasyon sektörü almıştır. Taşımacılık ve Telekomünikasyon sektörü 5.292 milyon dolar ve % 24.1'lik pay ile ikinci sırada gelmektedir. Endüstri ve Madencilik sektörü toplamın 3.623 milyon dolar ve % 16.5 ile üçüncü en çok pay alan sektör olurken, 3.504 milyon dolar ve % 16 ile Tarım ve Hayvancılık sektörü dördüncü sırayı almıştır. Diğer sektörler 2.308 milyon dolar ve % 10.5'lik pay ile beşinci sırada yer almıştır.

3. Fonlar ve Yıllar İtibariyle Dağılım

Kalkınma Fonlarının yıllar itibariyle ve toplam olarak verdikleri yardımlar Tablo 93'de görülmektedir. Fonların içinde 4.882 milyon dolar ve % 22.2 ile en çok yardımı Suudi Fonu yapmış bulunmaktadır. Bu miktar 57 ülkeye 222 işlemle verilmiştir. Kuveyt Fonu 4.722 milyon dolar ve % 21.5 ile ikinci sırada yer almaktadır. Fon, 1962 yılından bu yana faaliyet göstermektedir. Fonun faaliyetleri 65 ülkeye dağılmış ve bu yardımlar 298 işlemle gerçekleştirilmiştir. İslâm Kalkınma Bankası, 4.531 milyon dolar ve % 20.7 ile üçüncü sırada bulunmaktadır. Banka, bu yardımları 38 ülkeye, 386 işlemle vermiştir. Önce de belirtildiği gibi Banka işlemlere 1977 yılında başlamıştır.

Arap Fonu 2.335 milyon dolar ve toplam yardımın % 10.6'sı ile 4'cü sırada yer almıştır. 17 ülkeye yardımda bulunan Fon 167 işlemle bu yardımı yapmıştır. OPEC Fonu 1.987 milyon dolar ve toplamın % 9.1'i ile beşinci sırada gelmektedir. Fonların içinde yardım yapılan ülke sayısı en çok olan Fon, OPEC Fonudur. 385 adet işlem ile 85 ülkeye yardım yapılmıştır. 1983 yılından bu yana yardım programını askıya alan Irak Fonu 1.733 milyon dolar ve toplamın % 7.9'u ile altıncı sırada yer almaktadır. Bu miktar 31 ülkeye 69 işlemle verilmiştir. Abu Dhabi Fonu 1.079 milyon dolar ve toplamın % 4.9'u ile yedinci sırada gelmektedir. Bu yardım 86 işlemle 41 ülkeye dağıtılmıştır. Fonların içinde en az yardım yapabilen Arap Bankası olmuştur. 681 milyon dolar ile toplam yardımların % 3.1'ini vermiştir. Bu yardımlar 38 Afrika ülkesine 109 proje ve program için verilmiştir.

4. Fonlar ve Sektörler İtibariyle Dağılım

Fonların her birinin yaptığı yardımların sektörler itibariyle dağılımı Tablo 94'de verilmiştir. Tablo da görüldüğü gibi, Fonlar'dan en çok yardım Elektrik, Petrol ve Gaz sektörüne yapılmıştır. Bu sektör 6.184 milyon dolarla yapılan toplam yardımın % 28.2'sini almıştır. İkinci sırayı Taşımacılık ve Telekomünikasyon sektörü almaktadır. Bu sektöre yapılan yardım 5.292 milyon dolar olup toplam yardımın % 24.1'ine tekabül etmektedir. Üçüncü sırayı Endüstri ve Madencilik sektörü almaktadır. Bu sektöre yapılan yardım 3.623 milyon dolar olup toplam yardımın % 16.5'ine tekabül etmektedir. Dördüncü sırayı Tarım ve Hayvancılık sektörü almaktadır. Bu sektöre yapılan yardım 3.504 milyon dolar olup toplam yardımın % 16'sına tekabül etmektedir. Diğerleri olarak tasnif edilen muhtelif yardımlar ise beşinci sırayı almaktadır. Bu sektöre yapılan yardım 2.308 milyon dolar olup, toplam yardımın % 10.5'una te-

kabül etmektedir. Son sırayı ise Su ve Kanalizasyon sektörü almaktadır. Bu sektöre yapılan yardım 1.039 milyon dolar olup toplam yardımın % 4.7'sine tekabül etmektedir.

Taşımacılık ve Telekomünikasyon sektörüne en büyük yardımı 1.973 milyon dolarla Suudi Fonu yaparken, ikinci büyük yardımı 1.449 milyon dolarla Kuveyt Fonu yapmıştır. Elektrik, Petrol ve Gaz sektörüne en büyük yardımı 2.267 milyon dolarla İKB yapmıştır. İkinci büyük yardımı 1.299 milyon dolarla Kuveyt Fonu yapmıştır. Su ve Kanalizasyon sektörüne 359 milyon dolarla en çok yardımı Suudi Fonu yapmıştır. Tarım ve Hayvancılık sektörüne 958 milyon dolarla Kuveyt Fonu, bunu takiben 900 milyon dolarla Suudi Fonu en çok yardımı yapmışlardır. Endüstri ve Madencilik sektörüne 1.477 milyon dolarla Suudi Fonu en çok yardımı yapmıştır. Kuveyt Fonu 793 milyon dolarla ikinci sırada yer almıştır. Diğer sektörlerle ise en çok yardımı 876 milyon dolarla Irak Fonu, 796 milyon dolarla da OPEC Fonu vermiştir.

5. Fonlar ve Bölgeler İtibariyle Dağılım

Kalkınma Fonlarının her birinin bölgeler itibariyle yaptıkları yardımların dökümü Tablo 95'de verilmiştir. Kalkınma Fonlarından Arap Fonu, yardımların hepsini Arap ülkelerine tahsis etmiştir. Arap Bankası da yardımlarının tamamını Afrika ülkelerine tahsis etmiştir. İKB ise sadece İslâm ülkelerine yardımda bulunmaktadır. Kuveyt Fonu ile Abu Dhabi Fonu da Latin Amerika ülkelerini yardım programları içine almamışlardır. Sadece Suudi Fonu, Irak Fonu ve OPEC Fonu, yardımlarından bütün bölgeleri yararlandırmıştır.

IV. MALÎ KURUMLAR KURMAK SURETİYLE KULLANIM

A. YATIRIM ŞİRKETLERİ

Bugüne kadar Arap yatırımcıların faaliyetleri çoğunlukla sanayileşmiş ülkelerdeki mevcut varlıkları (aktifleri) satın alma şeklinde gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelere Arap aracılar vasıtasıyla yapılan direkt prodüktif yatırımlar kapsam ve sayı bakımından sınırlı kalmıştır (102). Buna sebep olarak, diğer faktörlerin yanısıra, ülke riski, sınırlı ticaret potansiyeli ve -Arap Bölgesi bir ölçüde hariç tutulursa- gelişmekte olan ülkelerdeki yatırım tecrübesi eksikliği zikredilebilir. Buna rağmen gelişmekte olan ülkeler, malî, sınaî, ziraî ve ticarî ortak yatırımlar için tahminen 32 milyar dolarlık bir Arap sermayesi temin etmişlerdir (103).

Genel olarak Arap yatırımcılar yapacakları veya ortak olacakları yatırımlarda emniyet, gelir ve büyüme, yeni teknolojilerin kullanılması ve idare ve karar vermeye iştirak gibi faktörlere önem vermektedirler. Arap yatırımcılar içinde en fazla uluslararası niteliği haiz olan Kuveyt'li bankerlerdir. Buna rağmen bunlar da oldukça muhafazakâr olup, yaptıkları yatırımlarda büyüme, kazanç ve emniyetin optimum bileşimini aramaktadırlar. Kuveyt'li yatırımcıların ilk dikkat ettiği husus, genellikle düşük risk'tir. Bunu makul bir gelir getirecek uzun vadeli yatırım takip etmektedir.

Petrol sonrası dönemlerde gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir "Rezerv Fon" ülkede tesis edilmiştir.

(102) Tratue Wohlers - Scharf, a.g.e., s. 161'deki Tablodan faydalanılmıştır.

(103) Mohammad Imady, a.g.e., s. 20.

Suudi Arabistan'ın yatırımları, Kuveyt'e göre daha içe dönüktür. SAMA, genellikle likidite, kısa dönemde gerçekleştirilebilirlik ve fonların emniyetine önem vermektedir. Suudi Arabistan'ın dünyadaki finansman işlemlerine yaklaşımı da oldukça muhafazakârdır.

BAE'nin en önemli yatırım kriteri, güvenilirlik, makul bir gelir ve uzun dönemde büyümedir.

Bütün Arap yatırımcıların zorluklar ve risk hakkında geniş tecrübeleri olmamasından dolayı, daha ziyade kısa vadeli işlemleri tercih etmektedirler. Arap yatırımcılar, gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımları, politik krizler, yabancı yatırımcılar için teşvikler ve müsaadelerdeki sürekli değişiklikler, üretim ve idaredeki tecrübeli profesyonel yönetici eksikliği ve aşırı bürokrasi vs. sebeplerden dolayı çok sıkıntılı olarak mütalaa etmektedirler. Bundan dolayı da gelişmekte olan ülkeler yapılan yatırımlarında çok çekimser davranmaktadırlar.

Arap Hükümetleri yardım faaliyetlerini geliştirmekte olan ülkelerin prodüktif yatırımlarına doğru kaydurmaktadırlar.

Bir kısım Arap bankaları, yatırım stratejilerini yeniden gözden geçirerek faaliyetlerini geliştirmekte olan ülkelerdeki prodüktif yatırımlara kanalize etmektedirler.

Bununla beraber, bu bankaların faaliyetlerinin büyük bir kısmı hâlâ Arap Bölgesindeki bankacılık, tarım, gayrimenkul, petrol ve benzeri sahalarda cereyan etmektedir. Arap Bölgesindeki gıda maddesi açığı, tarım ve tarıma dayalı sanayi petro-kapital yatırımlar için stratejik bir sektör durumuna getirmiştir. Nüfusun artmasından dolayı gıda maddelerine olan talep artmakta,

Üretim düşmekte ve ithal edilen tarımsal maddelerin fiyatı devamlı olarak artmaktadır (104).

Bu durum, Arap Fonunun, AAAID'i faaliyete geçirmesini hızlandırdı. Böylece AAAID, Sudan için geniş bir program hazırladı. Sudan, Orta Doğu'daki Arap lkelerinin gıda maddeleri ihtiyacının % 40'ını karşılayabilecek bir potansiyele sahiptir. Sudan'da tarımsal gelişme ile ilgili olarak 1976-85 döneminde 100 tane, toplam 6.5 milyar dolar tutarında proje yapılmıştır. 1981'de AAAID, dört tarımsal projede katalizör rolü oynamıştır. AAAID, her bir projenin % 25'ini karşılamıştır. Bakiyesi Sudan, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Irak tarafından karşılanmıştır.

Hükümet ve özel sektör tarafından finanse edilen diğer büyük bir proje, yine Sudan'daki "Kenana Şeker Kompleksi"dir. Kenana'nın üretimi, diğer Arap lkelerinin pahalı şeker ithal etmelerini azaltacak ve diğer Arap ülkelerine önemli miktar ihracatta bulunacaktır.

Diğer Arap yatırım bankaları tarıma dayalı sanayi sektörüyle ilgilenmişlerdir. Meselâ, Kuwait Foreign Trading, Contracting and Investment Co. (KFTCIC) Şam'da kurulan "Arab Company for Livestock Development"e iştirak etmiştir. Buna ilâve olarak KFTCIC Suudi Arabistan ve BAE'deki projelerle de ilgilenmiştir.

Daha önce belirtildiği gibi, gayrimenkul inşaat ve turizm sektörlerine Arap yatırımcılar, öteden beri ilgi duymuşlardır. Hâlihazırda bu sahalardaki uzman kuruluşların en önemlisi, "Kuwait Real Estate and Investment Consortium"dur. Kısa bir zaman içinde KREIC Arap

(104) Khalid Tahsin Ali, "Food Security and the Joint Arab Efforts", Oil and Arab Co-operation, Vol. 4, No. 1, Kuwait, 1978, s. 16.

Ülkeleriyle çok sayıda ortak yatırım yapmıştır (105). Kuruluş, aynı zamanda, Suriye Arap Otelleri ve Turizm Şirketi ve Suudi Otel Hizmetleri gibi oteller zincirine iştirak etmiştir.

1970'lerin ortalarında petrol ihraç eden Arap Ülkeleri petrolle ilgili uzun dönemli yatırımlarla ilgilenmeye başladılar. Bu faaliyetlerle ilgili olarak OAPEC, Arab Petroleum Investment Corporation'un (APICORP) kurulmasına öncülük etti. APICORP petrol projelerine borç verilmesi işlemlerinde oldukça aktif olup, başlıca ilgi sahası, Bahreyn Millî Gaz Şirketi ve Ürdün Gübre Şirketi'dir.

Abu Dhabi Investment Company, Arap Ülkelerindeki petrol, gübre ve sanayi sektörlerindeki projeler için eurokredi ve eurotahvil piyasalarında çok aktif bir rol oynamıştır. Meselâ, Jordan Petroleum Refinery Company, The Qatar Steel Company ve Office Che'rifien des Phosphates (Fas) şirketlerine 100 milyon dolarlık kredi vermiştir.

Ticarî fonların bir ülkeden diğerine akmasındaki darboğazlardan biri, gayri ticarî risklere (106) karşı sigorta olmayışıdır. Bununla ilgili olarak bir garanti sistemi, Inter-Arab Investment Guarantee Corporation (IAIGC) 1975 yılında kurulmuştur. Bu kuruluş, başlıca iki fonksiyon icra etmektedir.

(105) Ortak yatırım şirketlerinin en önemlileri şunlardır. The Moroccan Kuwait Development Company, The Tunisian Kuwait Development Corporation, The Egyptian Kuwaiti Real Estate Development Company, The Yemeni Real Estate Development Company'dir. Kuveyt Maliye Bakanlığı KREIC içinde yönetici rol oynamaktadır.

(106) Gayri ticarî riskler Inter-Arab Investment Guarantee Corporation (IAIGC) tarafından üç şekilde mütalâa edilmektedir: - Politik riskler, - Ana para ve kâr paylarının transfer edilememesi ve - Savaş veya iç ayaklanmalar dolayısıyla vukubulan askerî kayıplar. (Samia Farid; The Inter-Arab Investment Guarantee Corporation, UNIDO Meeting, Vienna, Nov. 1976, s. 3).

Garanti kapsamı ve proje geliştirmesi (107). Bu sistem, günümüzdeki uluslararası garanti kuruluşlarının işleyen tek modeli olarak düşünülebilir (108). Bu kuruluşa halihazırda bütün Arap Birliği ülkeleri üyedir. Kuruluş üye ülkeler arasındaki ticareti geliştirmek, üye ülkelerin herhangi birinde imal edilen bir malı diğerlerine aktarmak gayesini de taşır. Son zamanlarda Arap ülkeleri için ihracat garantisi de vermektedir. Böylece gelişmekte olan ülkelere yapılan yapılan Arap yardımına bir katkıda bulunmuş olmakta ve güney bölge-sindeki ticarî işbirliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Körfez ülkeleri petrodollarları, kurmuş oldukları Yatırım Şirketleri vasıtasıyla yatırdıkları gibi petrodollarların bir kısmını da Tablo 96'da görüldüğü gibi bu şirketlere sermaye olarak ayırmışlardır. Tablo'daki 8 adet Yatırım Şirketinin toplam sermaye ve varlıkları 4.778 milyon dolar tutmaktadır.

Diğer önemli Yatırım Şirketleri de şunlardır: Bahreyn Yatırım Şirketi, Arap Afrika Uluslararası Bankası, Arap Uluslararası Bankası, Arap Yatırım ve Uluslararası Ticaret Şirketi, First Arabian Corporation, Arab Banking Corporation, Gulf International Bank, Arab Maritime Petroleum Transport Company, Arab Shipbuilding and Repair Yard Company, Arab International Company for Hotel and Tourism, Arab Company for Mining, Arab Company for the Development of Livestock Resource, Kuwait Real Estate Company.

(107) Samia Farid, a.g.e., s. 4.

(108) H.A. Sadeq, "The Inter-Arab Investment Guarentee Corporation", Finance and Industry, Industrial Bank of Kuwait, No: 2, 1981, s. 19.

B. BANKALAR

1. Batı Tipi Bankalar

Arap bankaları yabancı ülkelerde şube veya temsilcilikler açarak uluslararası bir hüviyet kazandıkça gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değişik iktisadî gruplarla iş yapmaya başladılar. Kuzey ülkeleriyle yaptıkları işlerde makro ekonomik düşünceler ön plandayken güneydeki faaliyetlerini makro-ekonomik faaliyetler ve işbirliği şeklinde yoğunlaştırdılar (109).

Petro-kapital bankacılığının gelişmekte olan ülkelerde çok uluslu bir şekil alması iki yönlü oldu: Arap petro-kapital bankaları, petrolü olmayan gelişmekte olan ülkelerde kâr elde etmek için kurulurken, petrolü olmayan gelişmekte olan ülkelerin bankaları da petro-kapitali kendi kalkınmalarına kanalize etmek için Körfez bölgesinde kuruldu. Millî Arap bankalarının gelişmekte olan ülkelere yayılmasının amacı, petrolü olmayan Arap ülkelerine öncelik vermek veya uzun zamandan beri ticarî ilişkileri olan ülkelere yönelmek iken; uluslararası Arap ticaret ve yatırım bankalarının gayesi, uluslararası sahada bankacılık ağlarını tamamlamaktı. Petro-kapital bankalarının çoğu petrolü olmayan Arap ülkelerinde kurulmuştur. Meselâ, Mısır, Ürdün, Tunus, Pakistan, Peru ve Hindistan'da birçok Arap bankası kurulmuştur (110).

Petrolü olmayan gelişmekte olan ülke bankaları birleşerek özellikle Bahreyn'de ve daha az sayıda Dubai'de şube açmak üzere faaliyete başladılar.

Suudi Arabistan'daki yabancı banka sayısı çok az olup ülkede 1983 yılında sadece 7 tane yabancı banka vardı (111).

(109) Hazem El-Beblawi, Oil Surplus Funds: the Impact of the Mode of Placement, OPEC Fund for International Development, Vienna, Sept. 1981.

(110) Traute Wohlers-Scharf, a.g.e., s. 48.

(111) a.e., s. 158-160.

Kuveyt ise ülkede yabancı banka kurulmasını yasaklamıştı. Kalkınmakta olan ülkelerin çoğu Körfez'deki sermaye pazarlarına girebilmek için bir konsorsiyum formülü buldular. Meselâ, Arap Birliğinin bütün üyeleri Bahreyn'de bir şubesi olan UBAF tarafından temsil edildiler. Benzer şekilde bütün Latin Amerika ülkeleri -Paraguay hariç- Arlabank'ın hissedarı oldular. Bugüne kadar Körfez bölgesinde hiçbir Afrika bankası kurulamamıştır. Malezya ve Hong Kong, Bahreyn'de sadece temsilcilik bulundurabilirken İran ve Pakistan bölgede bankacılık açısından oldukça aktif bir rol oynadılar. İran'ın bölgede 6 adet banka şubesi, Pakistan'ın ise 6 adet şubesi ve Bank Al-Jazira'ya % 35 ortaklığı vardır (112).

Arap petro-kapital bankaları geliştirmekte olan ülkelerde kalkındırma (developer), yatırımcı (investor) ve uluslararası banker (international banker) olarak çeşitli işlerle ilgilenmektedirler (113).

Arap petro-kapital bankaları geliştirmekte olan ülkelerde toplam 147 adet şube ve temsilcilik açmışlardır. Bunların 83 tanesi Arap Ülkelerinde, 16 tanesi Afrika'da, 34 tanesi Asya'da ve 13 tanesi Güney Amerika'da bulunmaktadır. Buna karşılık geliştirmekte olan ülkeler Körfez'de 71 adet banka şubesi ve temsilcilik açmışlardır. Bu bankaların Körfez Ülkelerindeki toplam şube ve temsilcilik sayısı 93'dür. Bunların 14 tanesi Abu Dhabi'de, 65 tanesi Bahreyn'de, 1 tanesi Kuveyt'te, 4 tanesi Katar'da, 8 tanesi Suudi Arabistan'da ve 1 tanesi de Dubai'de bulunmaktadır. Görüldüğü gibi geliştirmekte olan ülkelerin Körfez'de açtıkları şube ve temsilciliklerin % 70'i Bahreyn'de bulunmaktadır.

(111) a.e., s. 158-160.

(112) a.e., s. 159 ve 160'daki Tablolardan.

(113) a.e., ss. 158-160'daki Tablolardan çıkarılmıştır.

2. İslâm Bankaları

Son yıllarda, faizsiz bankacılık yeni bir finans sistemi olarak ortaya çıkmıştır. Yeni İslâmî finans müesseselerinin İslâm dünyasının hemen her yerinde kurulmaya başlaması, İslâm bankacılığının sadece tatbik edilebilir olmayıp, aynı zamanda kârlı bir sistem olduğunu da göstermektedir.

İslâm bankaları başlıca üç değişik kategoride incelenebilir: İlk grup, "İslâm Ticaret ve Yatırım Bankaları"dır. Bu gruptaki mevcut bankalar diğer gruptakilere nazaran çoğunluktadır. Faiz sistemi ile çalışmak istemeyen müşterilerin fonları, batılı bankalardan bu grup bankalara kaymaktadır. Mevcut mevduatın batılı bankalardan İslâmî bankalara kayması, ülke içinde ilâve fonların akışına sebep olmaz. Bununla beraber, Müslüman Ülkelerdeki artık fonlar ve batı ekonomilerindeki Müslümanların fonları bu bankalara çekilebilir. Bu bankalar, ortak yatırımlar veya teknoloji, idare ve pazar know-how'uyla birlikte uzun vadeli sınaî, projeler için sermaye çekebilirler.

İkinci grubu teşkil eden "İslâmî Tasarruf Bankaları" halihazırda mevcut değildir. Geçmişte Mısır'da Mit Ghamr'da bu tipte bir İslâm bankası kurulmuştur. Bu tip bankalar İslâm Ülkelerindeki tasarrufların yön değiştirerek, bu tasarrufların sermaye oluşumu ve iktisadî kalkınmada kullanılmasına aracı olabilirler. Bu tip İslâmî finansal kuruluşlar, fonları, geleneksel bankalar tarafından ihmal edilen coğrafî bölgeler ve sektörler -meselâ, küçük sanayi, el sanatları, ticaret ve tarım vs.- kanalize edebilirler. Bu müesseseler, aynı zamanda bugüne kadar kırsal bölgelerdeki küçük iktisadî birimlere ulaşamamış bölgesel veya uluslararası finans kaynaklarından fon temin ederek, bu fonları kırsal bölgelere aktarabilirler.

Üçüncü kategori, "Hükümetlerarası İslâm Kalkınma Bankası"dır. Bunun başlıca görevi, fon fazlası olan İslâm Ülkeleriyle, açığı olan İslâm Ülkeleri arasında aracılık yapmaktır.

Mısır, Sudan ve birçok Körfez Ülkelerinde hem batılı bankalar, hem de İslâm bankaları bulunmaktadır. İslâm bankalarıyla batılı bankaların rekabeti, İslâm bankalarının yeni ve farklı hizmet sunmalarıyla gittikçe yoğunlaşmaktadır (114).

İslâm bankalarıyla işbirliğinin iki cephesi vardır: Yekpare (Manolithic) ve karma ekonomik sistemlerde (Pakistan ve Kuveyt) faaliyet gösteren İslâm bankaları arasında işbirliği ve batılı faiz anlayışı üzerine kurulmuş iktisadî sistemlerdeki batılı bankalarla işbirliği. İslâmî bankalarla batılı bankalar arasındaki işbirliği tecrübesi, İslâm Kalkınma Bankasının ortak finanslama faaliyetlerinde görülmektedir (115). İKB'nin ortakları (116) bölgesel kalkınma bankaları yanında, çok uluslu kuruluşlar, çok uluslu ve Arap millî kalkınma fonları ve Arap yatırım şirketleri ve aynı zamanda OECD ülkelerinde önemli uluslararası bankacılık kuruluşlarına ortaktır. İKB, diğer kuruluşlarla hem ortak, hem de paralel finansman işlemleri yapmakta ve genellikle yatırıma bakış açısından ortak finanslama işlemlerini geliştirmek için Arap malî kurumlarıyla koordinasyon toplantılarına katılmaktadır (117).

(114) Roger Cooper "A Calculator in one Hand and the Koran in the Other", Euromoney, Kasım 1981, s. 44.

(115) Islamic Development Bank, "Co-financing: the Islamic Development Bank's Experience", Internal Document.

(116) Meselâ, African Development Bank, Asian Development Bank, The Arab Investment Company, AFESD, OPEC Fund, Kuwait Fund, Saudi Fund vs.

(117) Traute Wohlers-Scharf, a.g.e., s. 93.

İslâm bankalarının İslâm Ülkeleri dışında yaptıkları faaliyetlerden dolayı elde edilen faiz gelirleri, prensip olarak haram olmamakla birlikte, özel bir hesapta toplanmakta ve bu gelirler eğitim gibi sosyal sahalarda kullanılmaktadır.

İlk İslâm bankası Mısır'da Mit Ghamr'da 1963 yılında kurulmuştur. "Alman Tasarruf Bankaları Modeli", İslâmî prensiplere adapte edilerek kurulan bu bankanın 9 şubesi açılmış ve 1 milyon civarında bir müşteri grubu oluşmuştur. Çok kârlı bir kuruluş durumunda iken aleyhindeki kampanyadan dolayı 1967'de kapatılmıştır. İkinci İslâm bankası yine Mısır'da Kahire'de, Nasser Social Bank 1971 yılında kurulmuştur. İslâm Ülkeleri arasında bir ihtisas bankası olarak, İslâm Kalkınma Bankası 1975 yılında Cidde'de kurulmuştur. 1975 yılında diğer önemli bir gelişme de Dubai İslâm Bankasının kurulması olmuştur. Kuwait Finance House, The Faisal Islamic Bank of Egypt ve Sudan Islamic Bank 1977'de kurulmuşlardır. The Jordan Islamic Bank ve The Bahrain Islamic Bank 1978'de, The Islamic International Bank for Investment and Development, Mısır'da, 1980'de, The International Islamic Bank of Dacca, Bangladeşte ve Massraf Faisal Al-Islami, OBU, Bahreyn'de 1982'de kurulmuşlardır.

İslâmî yatırım kuruluşları ise, The Islamic Investment Company, Nassau'da 1977'de, The Islamic Investment Company of the Gulf, Sharjah'da 1978'de, The Sharia Investment Services, Ceneva'da 1980'de, The Bahrain Islamic Investment Bank, Manama'da 1980'de, The Islamic Investment House Amman'da 1981'de ve The Dar Al-Maal Al-Islami Trust Bahamalar'da 1981'de kurulmuştur.

İslâm bankaları ve yatırım şirketleri dünyanın hemen her tarafında kurulmuşlardır. 1983 yılı itibariyle

dünyada 32 adet İslâmî banka ve finans evi bulunmaktadır (118). Dar Al-Maal Al-Islami Trust'un 13 ülkede 21 adet kuruluşu vardır (119). Al Baraka Grubunu oluşturan 10 kuruluştan başka 3 tane de Grub'un yan kuruluşu vardır (120). Bu grublardan bağımsız olan kuruluşlarla sayı 40'ı geçmektedir.

1979 yılında Pakistan'da ve 1980 sonrasında İran'da devletleştirilen ve İslâmîleştirilen bankalar bu sayıların dışındadır.

İslâmî banka ve finans evlerinin toplam aktifleri hakkında muhtelif veriler bulunmaktadır. 1983 yılı itibariyle mevcut bulunan 32 kuruluştan 15 tanesinin nominal sermayesi 4.143 milyon dolar, 21 tanesinin ödenmiş sermayesi 2.144 milyon dolar, 11 tanesinin toplam varlıkları ise 3.397 milyondardır (121). Newsweek dergisinin 7.5.1984 tarihli nüshasında ise, bu otuz civarındaki şirketin 9 milyar dolardan daha fazla bir aktif değeri idare ettikleri belirtilmektedir (122).

(118) a.e., ss. 164-166.

(119) Faisal Finans Kurumu A.Ş. Faaliyet Raporu 1985, s. 5.

(120) Al Baraka Türk Özel Finans kurumu A.Ş. Faaliyet Raporu, 1985, s. 5.

(121) Traute Wohlers-Scharf, a.g.e., ss. 164-166.

(122) Kamil Erdem, "İslâmî Bankacılığın Hikâyesi (1)" İlim ve Sanat, Cilt 1, Sayı 1, Mayıs-Haziran, 1985, s. 59.

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'NİN KÖRFEZ ÜLKELERİ KAYNAKLARINDAN FAYDALANMA İMKANLARI

I. TÜRKİYE İLE KÖRFEZ ÜLKELERİ ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

A. SİYASİ MÜNASEBETLER

1. Genel Olarak

16. yüzyıldan itibaren, İran hariç tamamı Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içinde yer alan bu ülkeler 20'nci yüzyılın başından itibaren Avrupalılar tarafından kolonileştirilmeye başlamıştır (1). Irak ve Körfezdeki Şeyhlikler 1920 San Remo konferansı ile İngiliz hakimiyetine girmiştir.

1930 yılına kadar, Körfez Ülkelerinden sadece İran siyasi, bağımsızlığa sahipti. Irak 1930, S. Arabistan 1932, Kuveyt 1963, Bahreyn, Katar, BAE, Umman 1971'de İngilizlerin bölgeden çekilmesiyle siyasi bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

Bu sebepten Cumhuriyet Türkiye'si ile Körfez Ülkeleri arasındaki iktisadî münasebetler çok düşük seviyede kalmıştır (2).

Zira Körfez Ülkeleri ve Türkiye'nin sanayileşmeye başlama ve ilkel tarım ekonomisinden kurtulmaları oldukça yenidir.

(1) J.P. Cole, Geography of World Affairs, Fifth Ed. Penguin Books, London, 1979, s. 378.

(2) Sabahaddin Zaim, Orta Doğu Ülkeleri Arasında İktisadî İşbirliği İmkânları, Kubbealtı Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1978, s. 20.

Bu arada siyasi münasebetlerde iktisadî işbirliğini kuvvetlendirecek bir vasıfta olmamıştır. Bunlar bazen münasebetlerin bozulması yönünde tesir ederken, bazan da gelişmesi yönünde etki etmiştir.

Dört asır Türklerle aynı yönetim altında yaşayan bu ülkeler Osmanlı yönetimi altında hiçbir zaman sömürge muamelesi görmemişlerdir. Özellikle II. Abdülhamid'in "İslâmcılık" politikası gereği Araplara daha fazla önem verilmiştir. II. Meşrutiyetle birlikte liberalleştirme faaliyetleri Osmanlı Devletine bağlı ülkelerde milliyetçilik akımlarının gelişmesine sebep olmuş, önderliğini Hristiyan Araplar'ın yaptığı Arap Milliyetçiliği hareketi, İngilizlerin de desteğiyle bağımsız bir Arap Devleti kurmak için, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma ile neticelenince, Türklerle Araplar arasında düşmanlıklar meydana gelmiştir.

Bütün olanlara rağmen, uzun tarihî beraberlik tarafları birbirine kaynaştırdığı için, yeniden münasebetler kurulurken büyük kolaylıklar sağlamıştır (3).

Cumhuriyet Türkiye'si Batılılaşmayı ilke olarak kabul etmiş, ülkeyi batıya yaklaştıran bir dizi inkılâb yapmış, 1930'lardan itibaren batıya iyice yaklaşmıştır.

Türkiye, Truman ve Marshall Doktrinleri çerçevesinde askerî ve ekonomik yardımlar almış, 1947'de IMF ve IBRD, 1948'de OEEC ve GATT'a üye olarak batı ile münasebetlerini geliştirmiştir (4). 1951 yılında NATO'ya girdikten sonra ABD ile münasebetlerini sağlamlaştırmış ve neticede, uluslararası platformda batı ve bilhassa

(3) İsmail Soysal, "Turkish-Arab Diplomatic Relations After the Second World War (1945-1986)", Studies on Turkish Arab Relations Annual 1986, TAIIV, İstanbul 1986, ss. 249-266; Peter Mansfield, Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, Çeviren, Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, 1975, s. 39.

(4) Oğuz Öner, Türkiye'yi Uluslararası Ekonomik Kuruluşlara Üye Yapan Antlaşmalar, SBF Yayını, No. 376, Ankara, 1974.

ABD görüşleri doğrultusunda bir politika uygulamaya başlamıştır. Batı dünyası içinde yer almak isteyen Türkiye, Ocak 1955'de Karaçi'de toplanan ilk "Uluslararası İslâm Devletleri Konferansı"na katılmamış (5), Nisan 1955'de Bandung'da yapılan "Bağımsızlık Konferansı"na da batı dünyasının temsilcisi olarak iştirak etmiştir (6).

Türkiye'nin İran'ın yanında Pakistan ve Afganistan ile münasebetleri başından bu yana iyi olmuştur. İran ve Pakistan'daki devlet düzenlerinin "İslâmî Devlet" düzenine dönüşmesi, münasebetleri etkilememiş; Afganistan'da 1979'daki Marksist İhtilâl ve Sovyet işgali, bu ülke ile olan münasebetlerin dondurulmasına sebep olmuştur. Baştan beri devam edegelen bu iyi münasebetler Sâdâbât Paktı, CENTO ve RCD gibi ortak müesseselerin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

Sâdâbât Paktı, İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesiyle ortaya çıkan İtalyan tehlikesine karşı, Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında, Temmuz 1937'de 5 yıllık bir süre için imzalandı. Genelde İslâm Ülkeleri ile iyi münasebetlerin gelişmesi için iyi bir başlangıç olan bu pakt, II. Dünya Savaşı sonrası kendiliğinden dağıldı (7).

Türkiye, 1947'de B.M.'de, Filistin'in taksimi ve taksim sonunda kurulacak Yahudi devletine, İslâm ve Arap Ülkeleri ile birlikte karşı çıktı.

Mayıs 1948'de resmen kurulması üzerine, İsrail ile komşusu Arap Ülkeleri arasında savaş başladı. Sava-

(5) Oral Sander, Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964, SBF Yayınları, No. 427, Ankara, 1979, s. 121.

(6) Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman; Olaylarla Türk Dış Politikası 1917-1973, Üçüncü Baskı, SBF Yayını, Ankara, 1974, ss. 293-297.

(7) Kemal Girgin, Çağdaş Politika ve Diplomasi El Kitabı, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1971, s. 427.

şın durdurulması ve anlaşma sağlanması için, B.M.'de Filistin Uzlaştırma Komisyonu kuruldu. Türkiye bu komisyona Arap Ülkeleri ile birlikte karşı çıktı. Sonra, komisyona üye olarak seçilince fikir değiştirip, oylamada batılı ülkelerle birlikte hareket etti ve 1949 yılında İsrail'i resmen tanıyarak diplomatik münasebet kuran ilk Müslüman Ülke oldu (8). Bu hadise Türkiye'yi Arap Ülkeleri ile ciddi şekilde karşı karşıya getirdi. Bağdat Paktı arayışını daha da açtı. Pakt, Sovyetler Birliği'nin güneye doğru yayılmasını engellemek için Şubat 1955'de Türkiye, Pakistan ve Irak arasında imzalandı (9). ABD'nin gözlemci olarak katıldığı Pakt'a daha sonra İran ve İngiltere de girdi. Başta Mısır ve Suriye olmak üzere bütün Arap Ülkeleri bunu İsrail'in güvenliğini sağlamak için kurulmuş olarak gördüklerinden şiddetle karşı çıktılar (10). Pakt'ın asıl gayesi, üye ülkelerin, Sovyetler Birliği'ne karşı batı ile işbirliğini sağlamak ve Orta Doğu'yu batı savunma sistemine bağlamaktı (11).

Türkiye'nin kendi açısından böyle bir işbirliği ve savunma sistemine girmesi son derece gerekli idi. Çünkü, Mart 1945'de Sovyetler Birliği'nin Kars, Ardahan ve Boğazlardan üst istemesi (12), Türkiye'yi batı bloku içinde kendine daha sağlam bir yer aramaya daha o zaman itmmişti. Bu yıllarda Arap Ülkeleri ise, bölgeden çekilen İngiliz ve Fransızların yerine geçmeye çalışan Amerikan nüfusuna ve onun İsrail'e desteğine karşı Sovyetler Birliği ile münasebetlerini geliştirmeyi arzu ediyorlardı (13). İşte 1945'den itibaren batıya yaklaşan Türkiye

(8) Oral Sander, a.g.e., s. 121.

(9) Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1789-1960, SBF Yayını, No. 362, Ankara, 1975, s. 811.

(10) M. Hasaneyn Heykel, Kahire Dosyası, Çev. Berin Büktaş, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s. 58.

(11) Ömer Kürkçüoğlu, Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, 1945-1970, SBF Yayını, No. 340, Ankara, 1972, s. 50.

(12) Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 740.

(13) Ayhan Kamel, "Türkiye'nin Arap Dünyası ile İlişkileri", Dış Politika, Ankara, 1974, Cilt 4, Sayı 4, s. 9.

Arap Ülkelerinden uzaklaşmış, 1950'lerin ortalarından sonra Sovyet Rusya'nın Arap Ülkelerinin yanında bölgeye girmesiyle, bu ülkelerden kesin bir şekilde kopmuştur (14).

Hisselerinin çoğuna Fransız ve İngilizlerin sahip olduğu bir kumpanya tarafından işletilen Süveyş Kanalı'nı Mısır Temmuz 1956'da millîleştirdi (15). Ortaya çıkan buhrana bir çözüm getirmek için Süveyş Kanalı'ndan en çok faydalanan ülkeler Londra'da iki milletlerarası konferans düzenlediler. Türkiye, konferanslarda, Kanalın uluslararası bir komisyon tarafından işletilmesi yönündeki ABD teklifini destekledi ve Mısır'a da kabul ettirmeye çalıştı. Yapılan çalışmalar netice vermeyince, Fransa, İngiltere ve İsrail Mısır'a savaş açtılar ve Süveyş'e asker çıkardılar (16). Hadise'de Türkiye'nin karşı tavır takınması ve Bağdat Paktı'ndaki müttefikleri İngiltere'nin Mısır'a savaş açması, Türkiye'yi Mısır'la doğrudan doğruya, kamuoyu olarak da bütün Arap Ülkeleri ile bir defa daha karşı karşıya getirdi.

ABD 1957'de, Eisenhower Doktrinini ilân etti. Buna göre, ABD, Orta Doğu'da İngiltere'den boşalan yeri Rusya'nın doldurmaması için Sovyet tesiri altında kalması muhtemel olan devletlere askerî ve iktisadî yardım yapmayı kararlaştırdı (17). Türkiye, Bağdat Paktı üyesi devletlerle birlikte bu doktrini destekledi.

Bu arada Suriye'de Rusya'nın nüfuzu altına girdi. Komşuları ile anlaşmazlığa düştü ve Türkiye ile savaş yapacak bir hale geldi. Türkiye bu defa da Suriye ile karşı karşıya gelmiş oldu.

(14) Abdullah Gül, Türkiye ile Orta Doğu Ülkeleri Arasında İktisadî İşbirliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. İktisat Fakültesi, İstanbul, 1981, s. 19.

(15) M. Hasaneyn Heykel, a.g.e., s. 78.

(16) M. Gönlübol, H. Ülman, a.g.e., s. 249.

(17) a.e., s. 310.

Irak Temmuz 1958'de bir darbe ile, solcu Baas rejiminin idaresine geçti, bunun üzerine ABD Lübnan'a, İngiltere Ürdün'e asker çıkardı. Türkiye, ABD'nin yaptığı çıkarmada İncirlik üssünün kullanılmasına müsaade ederek yardımcı oldu (18). Bu hadise de Türkiye'yi Arap ülkelerinin karşısına getirdi.

İhtilâlin ardından Irak Bağdat Pakti'ndan çekilince Teşkilâtın adı CENTO olarak değiştirildi ve merkezi Ankara'ya taşındı.

2. Kıbrıs Meselesi

Kıbrıs konusu, Türkiye'nin İslâm Ülkeleri ile olan münasebetlerinde önemli bir yere sahiptir. Aralık 1965'de BM'de yapılan oylamada Türkiye'yi sadece, ABD, Arnavutluk, İran ve Pakistan desteklemiş, Arap Ülkeleri çekimser kalmış veya aleyhte oy kullanmıştır (19).

Kıbrıs yüzünden ortaya çıkan Türk-Yunan ihtilâfında, Avrupa Ülkeleri ve ABD'nin Hıristiyanlık gayretiyle Yunan tarafını tutmaları, uyguladıkları iktisadî ve siyasî baskılar, gerek Türk Hükümetlerini ve gerekse Türk efkâr-ı umumiyesini, hattâ batılılışmanın bağız ve romantik taraftarlarını bile hakikatlerin gerçek ve acı yüzü ile karşı karşıya getirmiş (20) ve kayıtsız şartsız bağlı olduğu batı ittifakının faydaları üzerinde düşünmeye başlamıştır (21). Batıya karşı meydana gelen soğukluk artarken, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra BM'de cereyan eden görüşmeler ve alınan kararlar İslâm Ülkeleri ile münasebetleri geliştirmek gerektiği teşhisinin ne kadar isabetli olduğunu ortaya koymuştur (22).

(18) a.e., ss. 323-324.

(19) Keesing's Contemporary Archives, London, 1965-1966, s. 21237.

(20) Sabahaddin Zaim, a.g.e., s. 6.

(21) Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 50.

(22) Memduh Yaşa, "Yorum", Orta Doğu'da Ekonomik İşbirliği, ESEKH Yayını, İstanbul, 1976, s. 84.

Kıbrıs meselesi ile yumuşamaya başlayan münasebetler, 1967'deki üçüncü ve 1973'deki dördüncü Arap-İsrail Savaşları sonrasında daha da iyileşmiştir. Çünkü Türkiye 1967 savaşı sonrasında yaptığı açıklamalarla, İsrail'e karşı Arapları desteklediğini ve ülkedeki ABD üslerinin Araplara karşı kullanılmasına izin verilmeyeceğini açıklamıştır (23). Bununla da kalmayarak tutumunu BM'de de sürdürmüş, İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesi oylandığında, batılı müttefiklerinin hilâfına, Arapların lehine oy kullanmıştır (24). Türkiye'nin bu davranışları Arap dünyasında memnuniyetle karşılanmış ve müsbet neticelerini de göstermiştir (25). Bu cümleden olarak diplomatik ziyaret ve resmî münasebetler çoğalmış, bu ziyaretler neticesinde yayınlanan ortak bildirimlerle yakınlaşma artmış, Türkiye, Arap-İsrail meselesinde Arapların görüşünü desteklerken Arap Ülkeleri de Kıbrıs konusunda Türkiye'nin görüşünü benimzediklerini belirtmişlerdir. Yine Türkiye 1974 yılında BM'de "Filistin Halkının Devlet Kurma Dahil, Bütün Haklarının Kabulü" teklifini desteklemiş (26), 1975'de "Siyonizmin Irkçılık ve Irk Ayrımcılığı" olduğu konusundaki oylamada Arap Ülkeleri ile birlikte oy kullanmıştır (27).

3. İslâm Konferansı

İslâm Ülkeleri arasında olduğu gibi, Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasında da siyasi ve iktisadî işbirliğini geliştiren, planlı ve programlı hale getiren, İslâm Konferansı çerçevesindeki çalışmalardır.

(23) Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, Sayı 35, Ankara, 1967, s. 33.

(24) Keesing's, Contemporary Archives, London, 1967-1968, s. 21161.

(25) Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, a.g.e., s. 47.

(26) Keesing's Contemporary Archives, London, 1974, s. 26861.

(27) Keesing's Contemporary Archives, London, 1975, s. 27487.

İslâm Konferansı fikri 1965'de Suudi Arabistan Kralı Faysal tarafından ileri sürüldü (28).

Ancak o günkü siyasi şartlar, bu fikrin kabulüne imkân vermedi.

Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın Yahudiler tarafından 21 Ağustos 1969'da yakılmasının akabinde, Kahire'de Arap Ülkeleri Dış İşleri Bakanları toplandı. Toplantıda İslâm Ülkelerinin devlet başkanları bir zirve konferansına davet edildi. Konferans 22 Eylül 1969'da Rabat'da 25 İslâm Ülkesinin iştiraki ile toplandı. Burada Kudüs'ün kurtarılması ve İsrail'e karşı takib edilecek ortak politika yanında İslâm Ülkeleri arasında siyasi ve iktisadî işbirliğinin sağlanması meseleleri gündeme geldi (29). Zirve konferansından sonra Mart 1979'de Cidde'de 1. İslâm Ülkeleri Dış İşleri Bakanları Konferansı'nda Daimi Sekreterlik, Aralık 1970'de Karaçi'de toplanan 2. Dış İşleri Bakanları Konferansı'nda İslâm Bankası ve Uluslararası İslâm Haber Ajansının kurulması kararlaştırıldı ve 29 Şubat - 4 Mart 1972'de Cidde'de toplanan 3. Dış İşleri Bakanları Konferansı'nda İslâm Konferansı, Daimi Sekreterlik haline geldi (30).

Teşkilâtın bugün,

- Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı,
- Dış İşleri Bakanları Konferansı,
- Genel Sekreterlik ve Yardımcı Kuruluşlar

adlı organlarının toplantılarında, üye ülkeler arasındaki siyasi nitelikli problemler gündeme getirilip çözümü için üyelere yardım ve destek istenmesinin yanında yi-

(28) Keesing's Contemporary Archives, London, 1965-1966, s. 21661.

(29) SESRTCIC, "Official OIC Action for Expanded Economic Cooperation 1969-1983", Journal of Economic COOPERATION Among Islamic Countries, V/2, No. 18, January 1984, s. 11.

(30) a.e.

ne üyeler arasında iktisadî işbirliğinin geliştirilmesi ile ilgili çeşitli plan ve projeler ele alınmaktadır.

Zaten Teşkilâtın gayesi, üyeleri arasındaki iktisadî, sosyal, kültürel ve bilimsel alanda işbirliği yapmak, uluslararası kuruluşlarda müşterek hareket etmeyi sağlamaktır (31).

Türkiye ile İslâm Ülkeleri, dolayısıyla Körfez Ülkeleri arasındaki siyasi ve iktisadî işbirliğinin artmasında çok büyük rolü olan Teşkilâtın 1973 yılına kadar her yıl toplanan Dış İşleri Bakanları Konferansına Türkiye birinci derecede önem vermeyerek genel sekreterlik seviyesinde katılmış; Konferanslar neticesinde yapılan açıklamaların gerek laiklik prensibi, gerekse dış siyasetinin temel prensiplerine uygunluğu nisbetinde kabul edebileceğini âdet haline getirmişti (32). 1975 yılından itibaren Türkiye'nin Konferansa bakışı değişmiş, dış İşleri Bakanları Konferansı'na Bakanlık seviyesinde katılmış, Mayıs 1976'daki 7. Dış İşleri Bakanları Konferansı'nda ev sahipliği yapmıştır. Ocak 1981'de Suudi Arabistan'da yapılan İslâm Zirve Konferansına Başbakanın katılması suretiyle Teşkilâta verilen önemin derecesi artmış ve Türkiye Konferans'ta daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır (33).

Dördüncü İslâm Zirve Konferansı 16-19 Ocak 1984'de Fas'ın Kazablanka şehrinde toplandı. Konferans, üye ülkeler arasındaki iktisadî işbirliğini kuvvetlendirecek kararlar aldı. Ekonomik işbirliğinin öncelikli alanları olarak, gıda güvenliği ve ziraî gelişme, sanayi, bilim ve teknoloji, ticaret, nakliyat ve haberleşme ve enerji sektörleri belirlendi.

(31) Nevzat Yalçıntaş, "Economic Relations Between Turkey and Islamic Countries", Studies on Turkish Arab Relations: Annual 1986, TAİV, İstanbul, 1986, ss. 317-318.

(32) Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, sayı 60, 1969, s. 20.

(33) Milliyet Gazetesi, 25.1.1981.

Bu Zirve'nin Türkiye açısından önemi ise, Üçüncü Zirve'de kurulması kararlaştırılan, İslâm Konferansı İktisadî ve Ticarî İşbirliği Daimi Komitesi ISEDAK'ın başkanlığına T.C. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in getirilmiş olmasıdır.

ISEDAK'ın çalışmaları hakkında İktisadî Münasebetler kısmında bilgi verilecektir.

B. İKTİSADÎ MÜNASEBETLER

1. İkili Anlaşmalar

Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki iktisadî münasebetler önce ikili anlaşmalar çerçevesinde başlamış, 1970'lerden itibaren de milletlerarası bir keyfiyet kazanarak gelişme göstermiştir. İkili anlaşmalarla yapılan ticaret, serbest dövizle gerçekleştirilmiştir.

a. Türkiye-İran İkili Anlaşmaları

Türkiye ile İran arasındaki ilk ikili anlaşma 1937 yılında yapılan "Ticaret ve Seyrüsefer" anlaşmasıdır (34).

13 Ekim 1956 tarihinde iki memleket arasında ticarî mübadeleleri geliştirmek arzusu ile yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Bununla karşılıklı olarak ihraç edilecek malların bir listesi yapılmış, ödeme protokolü tanımlanmış ve anlaşmanın işlemlerini deruhte edecek bir karma komisyon kurulması kararlaştırılmıştır (35).

(34) 7.6.1937'de 3217 sayılı Kanun ile onaylanmıştır.

(35) Reşat Yazıcı, Türkiye, İslâm Ülkeleri-Anlaşmalar ve Mevzuat, Cilt 1, Ankara, 1982, ss. 355-356.

Bu anlaşmayı yenileyen ve geliştiren diğer bir anlaşma 22 Eylül 1964 tarihinde imzalanmıştır (36).

1969 yılında İran'la imzalandığı halde gerçekleştirilemeyen bir anlaşmaya göre Ahvaz-İskenderun arasında bir petrol boru hattı döşenecek ve İran petrolü Akdeniz'e nakledilecekti (37).

6 Haziran 1975 tarihinde beş yıl süreli "Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması" Tahran'da imzalanmıştır. Anlaşmaya göre her iki ülke hükümetleri, kamu ve özel teşebbüslerini özellikle sanayi, tarım, turizm, altyapı inşaat ve ticaret sahalarında işbirliğine sokacaklardır (38).

6 Haziran 1975'de "Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması" ile birlikte bir de "Tutanak" imzalanmıştır (39). Bunda yapılacak işbirliği için bir faaliyet programı tesbit edilmiştir. Program iki ülke arasında öncelikle gerçekleştirilmesi düşünülen müşterek faaliyetleri ihtiva etmektedir. Bu faaliyetler şunlardır:

- Türk limanları, özellikle Trabzon, Samsun ve İskenderun ıslah ve tevsi edilecek,

- Trabzon-Erzurum-Gürbulak ve Van-Esendere yollarının kapasitesi artırılıp kalitesi yükseltilecek,

- Türkiye, İran'ın demiryolu nakliyatı ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli tedbirleri alacak,

- Van gölündeki feribot seferleri artırılacak,

- Depolar ve bunların mütemmimi olan tesisler yeterli duruma getirilecek,

(36) 14.11.1964 tarih ve 6/3919 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

(37) Resmi Gazete, 9.12.1970.

(38) 20.11.1975 tarih ve 7/10976 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

(39) Bakanlar Kurulunun 9.7.1975 tarih ve 7/10196 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

- Transit nakliyat hizmetleri ile ilgili tedbirler alınacak,

- Tabii gaz transit nakliyatı için işbirliği yapılacak,

- Bütün bu sahalarda yapılacak olan harcamaların finansmanında İran Türkiye'ye gerekli yardımı yapacaktır.

Bunların yanında, iki ülke arasında enerji alışverişi, ortak bir nakliyat şirketinin kurulması, ziraî ve sınaî projelerinin ele alınması mühendislik, müteahhirlilik ve müşavirlik gibi teknik hizmetlerin iki ülkenin kalkınma projelerine iştirakinin teşviki, gıda maddeleri ve diğer malların ikmalinde işbirliği, bankacılık ve sigortacılık alanında işbirliği gibi konular tutanakta yer almıştır.

1980 yılında iki ülke arasında iktisadi işbirliğinin güçlendirilmesi gayesiyle kamu ve özel teşebbüs temsilcileri tarafından ciddi ve samimi gayretler harcanmıştır.

Mayıs 1980'de Tahran'da Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İran İslâm Cumhuriyeti Hükümeti arasında "Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması" imzalanmıştır (40).

Nisan 1981'de İran'a giden Türk Ticaret Heyeti ile İranlı yetkililer arasında yapılan görüşmeler sonunda Haziran 1975'de imzalanan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşmasının çerçevesi genişletilmeye çalışılmıştır. Buna göre, İran Türkiye'den ziraî, sınaî ürünler, gıda maddeleri, inşaat malzeme ve makineleri, oto parçaları,

(40) Bakanlar Kurulunun 2.6.1980 tarih ve 8/919 sayılı Kararı ile onaylanmış ve 7.6.1980 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

ilaç, yem, tohum, vs. mamuller satın alacaktır. Sanayi ve Enerji alanlarında teknolojik bilgi alışverişi, personel eğitimi, yeni ve yarım kalmış yatırımlarla ilgili olarak müşavirlik, mühendislik ve inşaatta işbirliği, yine İran'daki otomotiv, traktör ve tarım aletleri sanayiinin kendi kendine yeterli hale gelmesi için işbirliği, sigortacılık alanında işbirliği, Tahran'da fuar ve sergiler açılması ve yeni bir ticaret anlaşmasının hazırlanması konularında mutabakata varılmıştır.

Mayıs 1981'de toplanan Türk-İran Ulaştırma Karma Komisyonunda karşılıklı ithalât ve ihracatta her iki ülkenin demiryolları tarafından indirim yapılması için bir protokol imzalanarak yürürlüğe girmiştir.

Aynı protokolde Türk İhracatçıları adına verilen teminat mektupları konusunda çıkan aksaklıklar giderilmiş ve bu mektupların İran Merkez Bankası'nca kabulü temin edilmiştir.

5 Şubat 1981 tarihinde İran menşeli Bank Mellat'ın İstanbul'da bir merkez şube açmasına izin verilmiştir. Banka, gerektiğinde Türkiye dahilinde başka şubeler de açabilecektir (41).

Merkez şube ve şubeler her türlü bankacılık hizmet ve faaliyetlerini yapabilecekler, yaptığı işlemler Bankalar Kanunu ve yürürlükteki diğer mevzuata uygun olacaktır.

1983 yılındaki ticarî muamelelerde kullanılmak ve iki ülke arasındaki ulaştırma konularını kolaylaştırmak üzere bir anlaşma daha yapılmıştır (42).

(41) Reşat Yazıcı, Cilt 1, a.g.e., s. 445.

(42) 17.10.1984 tarih ve 18194 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

İran'la milletlerarası seviyedeki ilk işbirliği RCD çerçevesinde olmuş, Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD), İran, Pakistan ve Türkiye tarafından Temmuz 1964'te kurulmuştur (43). Üye ülkeler arasında, tercihli işbirliği politikaları ile karşılıklı bağımlı kalkınma yoluyla işbirliğini geliştirmek, hedef olarak alınmıştır. Teşkilâtın, üç ülkenin Dış İşleri Bakanlarından meydana gelen ve RCD'nin karar organı olan Bakanlar Konseyi ile, üç ülkenin planlama teşkilâtının başkanlarından meydana gelen ve vazifesi üç ülkenin milli kalkınma planları arasında uyum sağlamak olan Bölgesel Planlama Konseyi'nden meydana gelen iki organı vardır. Bunlardan çeşitli konularla ilgili olarak icra komiteleri de mevcuttur. RCD çerçevesinde hemen her yönde birtakım ilerlemeler olduğu halde hedefine ulaşmakta başarılı olduğu söylenemez (44). Başarısızlığın sebepleri arasında; bölgedeki ticaret kısıtlamalarının zaman içinde kaldırılması suretiyle bir bütünleşmeye gidilememesi ve bölge ülkelerinin iktisadî ve siyasî menfaat ve ilerlemelerini değişik platformlarda aramaları gösterilebilir.

RCD anlaşması 14 yıl yürürlükte kalmış, 1978 yılında sona ermiş ve anlaşmanın en önemli sonucu, telekomünikasyon ve ulaştırma alanında tamamlanan ortak projeler olmuştur (45).

Anlaşmanın yeniden canlandırılması için üç ülke arasında çalışmalar 1983 yılı sonu itibariyle başlamış ve RGC (Bölgesel İktisadî İşbirliği)'in kurulması ile sonuçlanmıştır.

(43) Ahmet Minaî, "Ekonomik İşbirliği ve RCD Ülkeleri Arasındaki İşbirliği", Orta Doğu'da Ekonomik İşbirliği, ESEKH, İstanbul, 1976, s. 12.

(44) Eme Gönensay, "Kalkınma Stratejisi Olarak Bölgesel Ekonomik İşbirliği ve Türkiye", Orta Doğu'da Ekonomik İşbirliği, ESEKH, İstanbul, 1976, s. 211; İTO, Ülke Etüdüleri Dizisi No: 9, İstanbul, 1979, s. 32.

(45) Gülten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul, 1985, s. 353.

b. Türkiye-İrak İkili Anlaşmaları

29 Mart 1946 tarihinde (46) "Türkiye ile Irak Arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Andlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşmanın ayrılmaz parçaları olarak kabul edilen 6 ek protokol daha mevcut olup, bunlardan beşincisi, "Ekonomi İşleri Protokolü"dür.

Buna göre, protokolde belirtilen işleri görmek üzere bir karma ekonomi komisyonu kurulması, karşılıklı olarak diğer taraf menşeli mallardan gümrük resminin kaldırılması veya geniş bir indirimden faydalandırılması, ticaret ve bankacılık sahasındaki münasebetlerin artması ve müşterek sermayeli müesseselerin kurulması ve yerleştirilmesinin kolaylaştırılması hükmüne bağlanmıştır. Tarafların turizmi geliştirme maksadıyla gerekli her türlü tedbiri almaları; Basra ve İskenderun limanlarının karşılıklı kullanımı içinde yeni bir protokol hazırlanması kararlaştırılmıştır.

Ağustos 1965'de serbest döviz esasına dayanan bir Ticaret Anlaşması imzalanmıştır (47). Anlaşmada karşılıklı olarak ülkelerin birbirinden yapacakları ithal ve ihraç mallarının listesi yapılmıştır.

6 Temmuz 1966'da (48), yeni bir protokol "Türkiye Cumhuriyeti ile Irak Cumhuriyeti Arasında Turizm Alanında İşbirliğine Dair Anlaşma" şeklinde imzalanmıştır. Buna göre iki ülke arasında turizmin geliştirilmesi için gerekli bütün tedbirler alınacak karşılıklı formaliteler azaltılacak, müşterek propaganda ve örnek tesisler ve turizm konusunda bilgi alışverişi yapılacaktır. Bu faaliyetleri gerçekleştirmek için bir karma komisyon kurulmuştur.

(46) Bu Anlaşma ve Ek Protokoller 5.9.1957 tarih ve 5130 sayılı Kanun ile onaylanmıştır.

(47) 12.11.1965 tarih ve 12149 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

(48) Bakanlar Kurulunun 27.8.1966 tarih ve 6/6977 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

25 Eylül 1968 tarihinde "Transit Anlaşması" imzalanmıştır (49). Bu suretle iki ülke arasında iktisadî ve ticarî münasebetleri geliştirmek ve eşya, yolcu ve taşıt araçlarının transit nakliyatı ile alâkalı olarak transit işlerinin daha iyi bir şekilde tanzimi hedeflenmiştir.

Buna ek olarak, gümrük formalitelerinin basitleştirilmesi hakkında bir protokol da kabul edilmiştir (50).

Mayıs 1971'de bir Liman Uzmanları Komitesi kurulmuş ve bu komite Basra ve Akdeniz limanları konusunda çalışmalar yapmıştır.

27.8.1973'de 20 yıllık süreyle Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması imzalanmıştır (51). Bu anlaşmanın 2'nci maddesinin 3'üncü bendine uygun olarak 16 Mayıs 1976 tarihinde bir "Protokol" imzalanmış, projenin tamamlanması, ham petrol dolum miktarları, nakli ve yüklenmesi, ölçülmesi ve kalibrasyonuna iştirak, terminal işlemleri, tanker programları, koordinasyon ve istişare, saha denetimi gibi hususlarda mutabık kalınmıştır.

7 Şubat 1976'da "Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması" yapılmıştır (52).

Buna göre ülkeler iktisadî ve teknik işbirliğini gerçekleştirmek için mümkün olan bütün tedbirleri alacak ve sanayi, tarım, petrol, bayındırlık işleri (sulama projeleri dahil), ev inşası, ulaştırma ve turizm sahalarında işbirliğini hararetle teşvik edeceklerdir.

(49) Bakanlar Kurulu'nun 3.3.1969 tarih ve 6/11429 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

(50) 3.3.1969 tarih ve 6/11429 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanmıştır.

(51) Reşat Yazıcı, Cilt 1, a.g.e., ss. 194-202.

(52) 26.2.1976 tarih ve 7/11479 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

Anlaşma gereğince taraflar Ekonomik ve Teknik İş Birliği Ortak Komitesi kurmayı kararlaştırmışlar, kurulan Karma Komisyon Birinci Dönem toplantısını 22-25 Aralık 1980, İkinci Dönem toplantısını 8-12 Ağustos 1981 tarihleri arasında Ankara'da yapmıştır (53).

Birinci Dönem toplantısında iki ülke arasında ticaret, nakliye ve ulaşım, teknik ve bilimsel işbirliği, bölgesel sular ve petrol konularında; ikinci dönem toplantılarında birincisindekilere ilâve olarak bankacılık, kültürel ve eğitim işbirliği, işgücü ve sosyal güvenlik, turizm ve enformasyon konularında yapılacak işbirliğinin esasları tesbit edilmiştir.

Birinci Dönem toplantısının sonunda 1981-1983 yılları, İkinci Dönem toplantısında ise 1983-1985 yılları için Türkiye'den Irak'a ihraç edilecek malların işari listeleri düzenlenmiştir. Yine Birinci Dönem toplantısında, iki ülke arasında teknik ve bilimsel işbirliği program tasarısı sunulmuştur. Bu tasarı tarım, hayvancılık, çiftlik hayvancılığı, balıkçılık ve veterinerlik, çevre, inşaat, sağlık, sanayi, jeolojik araştırma ve maden araştırması ile diğer alanları kapsamaktadır.

Sonradan bu program 12 Ağustos 1981'de bir yıl geçerli olmak üzere ve süre sonunda yeniden uzayabilecek şekilde kabul edilmiştir (54).

24 Ağustos 1978 tarihinde "Kredi Anlaşması" imzalanmıştır (55). Bununla Türkiye'nin geçmiş yıllarda ödenmeyen 317.6 milyon dolar borcu ve ayrıca temin edilen 20 milyon dolarlık kredinin ödenmesi için Irak

(53) 16.2.1981 tarih ve 8/2403 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve 24.9.1981 tarih ve 8/3673 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

(54) Reşat Yazıcı, Cilt 1, a.g.e., s. 270.

(55) 10.8.1978 tarih ve 7/16382 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

her yıl Türkiye'den 90 milyon dolardan az olmamak üzere muhtelif mallar almayı kabul etmiştir. Karşılıklı olarak Bağdat ve İstanbul'da birer ticaret merkezi kurulması kararlaştırılmış ve bir de ek protokol imzalanmıştır.

27 Haziran 1979'da yeni bir protokol ile 20 milyon dolarlık ilâve kredi, 40 milyon dolara çıkarılmıştır (56).

Üçüncü Dönem toplantısı 2.12.1982'de yapılmış, karşılıklı olarak ihraç edilebilecek mallar belirlenmiş ve bu hususlar bir tutanakla tesbit edilmiştir (57).

Dördüncü Dönem toplantısı Şubat 1984'de yapılmış, Irak'ın uzun dönemde ihtiyaç duyacağı Türk mallarının listesi ile Irak'ın ihraç edebileceği malların listesi hazırlanmıştır (58).

c. Türkiye-Suudi Arabistan İkili Anlaşmaları

Mayıs 1974'de, "Türkiye-Suudi Arabistan Ticaret Anlaşması ve Türkiye-S. Arabistan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşmaları" imzalanmıştır (59). ticaret Anlaşmasına göre, her iki ülke ticareti geliştirmek için gerekli görülen tedbirleri alacaklardır. İktisadî ve ticarî münasebetlerin geliştirilmesi konusunda tavsiyelerde bulunacak olan bir Karma Komisyon kurulacaktır. Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması ile teknik alanlardaki münasebetleri geliştirme, çalışma ve teknik işgücü konusunda gerekli kolaylıkları gösterme ve iktisadî, malî ve ticarî münasebetleri gözden geçirmek için bir Karma Komite kurulması, karar altına alınmıştır.

(56) 21.8.1979 tarih ve 7/18173 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

(57) 24.1.1983 tarih ve 17938 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

(58) 3.5.1984 tarih ve 18390 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

(59) 2.7.1974 tarih ve 7/8547 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ile Suudi Kalkınma Fonu arasında Malî Çerçeve Anlaşması Nisan 1979'da imzalanmıştır (60). Fon Türkiye'ye 3 yıl içinde 840 milyon Suudi Riyali vermeyi taahhüd etmiş, diğer imkânlarından nasıl istifade edileceği belirtilmiştir.

Bu anlaşmaya dayanarak, 19 Kasım 1979'da 134.4 milyon, 22 Haziran 1981'de 148.5 milyon, yine 22 Haziran 1981'de 40.7 milyon Suudi Riyali tutarında da üç ikraz anlaşması imzalanmıştır (61).

d. Türkiye-Kuveyt İkili Anlaşmaları

Kuveyt Fonu ile 1 Mayıs 1979'da 4 milyon Kuveyt Dinarı tutarında bir kredi anlaşması imzalanmıştır (62).

21 Ocak 1980 tarihinde imzalanan anlaşma ile de Fon'dan 3 milyon Kuveyt Dinarı tutarında bir kredi alınmıştır (63).

Türkiye Cumhuriyeti ile Kuveyt Devleti Hükümeti arasında Ekonomik, Sinaî ve Teknik İşbirliği Anlaşması 22 Mart 1982 tarihinde imzalanmıştır (64).

Anlaşmaya göre, iki ülkenin kamu ve özel kuruluşları, iktisadî, sinaî ve teknik işbirliğini geliştirmeye çaba gösterecekler ve teşvik edeceklerdir.

Anlaşmanın uygulanması ve taraflar arasındaki iktisadî ve teknik işbirliğini daha da geliştirmek için

(60) 3.6.1979 tarih ve 7/17674 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

(61) Bu anlaşmalardan birincisi ile TKİ'ne, ikincisi ile TCDD'ye, üçüncüsü ile de TEK'e fon temin edilmiştir. Bu anlaşma 27.8.1979 gün ve 7/18075 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

(62) Bu kredi, Boğaz Atlama İletim Hattı için alınmıştır.

(63) Bu kredi ile İstanbul Ana İsale Hatları Projesi finanse edilmiştir. Anlaşma Bakanlar Kurulu'nun, 28.2.1980 gün ve 8/436 sayılı Kararnamesi ile onaylanmıştır.

(64) Anlaşma, 31.3.1982 tarih ve 8/4521 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

bir Ekonomik, Sinaî ve Teknik işbirliği Karma Komisyonu kurulması kararlaştırılmıştır.

Aynı Fon'dan 16 Mayıs 1984 tarihinde 5 milyon KD tutarında bir kredi sağlanmıştır (65).

e. Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri İkili Anlaşmaları

Türkiye ile BAE arasında 9 Ağustos 1984'de Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır (66). Bu anlaşma sayesinde, iki ülke sanayi, tarım ve turizm alanlarında işbirliği yapabileceklerdir. Çeşitli projelerin gerçekleştirilmesi için finansman konusunda da çalışmalar yapılacaktır. Her iki ülke hastane, okul, turistik tesisler, oteller, yollar, limanlar ve ev inşaatları dahil olmak üzere birbirlerinin kalkınma projelerine, mühendislik, müşavirlik ve müteahhitlik firmalarının iştirakini kolaylaştıracak ve geliştireceklerdir. Bunların sağlanması için yeterli sayıda uzman personel kalifiye işçinin ülkeye girişi ile yeterli miktarda taşıt, teçhizat ve diğer ekipmanların ithalinin kolaylaştırılması da hüküm altına alınmıştır. Ayrıca devlet kurumları, kamu ve özel teşebbüs arasında, özel ihtiyaç mallarının tedarikini sağlamak gayesi ile daha uzun dönemli mal temini konusunda anlaşmışlardır.

f. Arap-Türk Müsterek Ticaret Odası

aa. Kuruluşu ve Amacı

28 Aralık 1969 tarihinde kurulmuştur. Tarafları, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği ile Arap Ticaret, Sanayi ve Ziraat Odaları Birliğidir.

(65) Bu kredi ile Urfa-Ekinci karayolunun ıslahı finanse edilmiştir.

(66) Füsun Akcan, BAE, İGEME Yayını, Ankara, 1985, s. 5.

Arap Odaları Birliği Beyrut'tadır. Birliğin üyeleri, Cezayir, Bahreyn, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, Tunus, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Basra Körfezindeki Şeyhliklerdir.

Esas amacı taraflar arasında daha sıkı münasebetler kurmak suretiyle ticarî mübadele hacmini arttırmaktır (67).

Bu gayenin tahakkuku için Odanın üzerinde çalışacağı hususlar aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Üye ülkelerde mevcut kısıtlayıcı ticarî usulleri bertaraf etmek,

- İthalât ve ihracat istatistikleri ile cari gümrük tarife ve mevzuatını teati etmek,

- Kredi ranseymanı vermek,

- Üye ülkelere alınacak ticarî mahiyetteki müracaatları ilgililere duyurmak,

- Tarafları, üye ülkelerde açılacak fuar ve sergilere iştirake teşvik etmek,

- Üye ülkeler özel ve kamu sektörleri delegasyonlarını karşılıklı ziyaretlerde bulunmaya teşvik etmek ve bu nevi ziyaretlere ön ayak olmak,

- Türkiye ile Arap Ülkeleri arasında ticarî anlaşmalar akdini teşvik etmek ve bu neviden mün'akit anlaşmaların kemaliyle tatbik mevkiine konulmasını sağlamak,

- Müşterek ticarî ve sınaî ortaklıklar kurulmasını ve yatırımlar yapılmasını teşvik etmek,

- Türkiye ile Arap Ülkeleri arasında turizmi teşvik etmek ve geliştirmek,

(67) Arap-Türk Müşterek Ticaret Odası, Tanıtma Broşürü, 18.6.1974, s. 1.

- Üye ülkelerden ticarî maksatla gelecek ziyaretçilere, mahallî firmalarla temasa geçebilmelerinde yardımcı olamk,

- Odanın Türk ve Arap seksiyonlarına kayıtlı üyelerine, kendilerini şahıslara, ticaret odalarına ve devlet müesseselerine tanıtacak mektuplar vermek,

- Zuhur edecek ticarî ihtilafları, bu maksatla kurulacak bir komite marifetiyle halletmek.

bb. Faaliyetleri

Arap-Türk Müşterek Ticaret Odası İdare Kurulu, kuruluşundan bu yana, Türkiye'de ve değişik Arap Ülkelerinde seri toplantılar yapmış, bu toplantılarda, Türkiye ile Arap Ülkeleri arasında ticarî mübadele hacmini genişletmeye matuf tedbirler üzerinde durulmuş ve taraflar arasında müşterek iktisadî teşebbüslerin kurulması imkânları araştırılmıştır.

Daha başlangıçta, müşterek şirketler kurulmasının daha sıkı bir işbirliği yaratacağı görüşü kabul edilmiş ve Beyrut'ta müşterek bir mezbaha ve Arap Ülkelerinde bir sigarafabrikası kurulması teklif edilmiş, konunun araştırılması için Halep Ticaret Odası ile Bir Türk Heyeti görevlendirilmiştir.

Türkiye ile Arap Ülkeleri arasındaki ticarî mübadelenin artmasını sağlamak maksadıyla, bir karma teknik istişare komitesi kurulmuştur. Bu teknik komite turizm, ticari mübadele, taşımacılık ve yatırım konuları üzerinde çalışmalar yapmakla görevlendirilmiştir.

Müşterek Ticaret Odası, taraflara, kendi ülkelerinde cari dış ticaret rejimi, gümrük, vergi ve turizm mevzuatından birbirlerini haberdar etmeleri tavsiyesinde bulunmuş ve bu husus sağlanmıştır. Ayrıca Oda iş adamları

rından oluşan delegasyonların üye ülkeleri ziyaretlerine ve fuarlara katılmalarına önyak olmuştur. Oda Yönetim Kurulu, yaptığı toplantılarda, ithalât, ihracat ve üye ülkelere giriş-çıkışta ortaya çıkan engellerin bertaraf edilmesi, sermaye hareketlerinin artırılması ve yabancı sermayeye müsait bir ortam hazırlanması, ticarî mallarda standardizasyonun sağlanması, ulaşım ve haberleşmenin kolaylaştırılması gibi konularda, üyelerin kendi ülke hükümetleri nezdinde girişimlerde bulunmasını sağlamıştır.

Müşterek Ticaret Odasının Eylül 1983'de İstanbul'da yaptığı toplantıda şu önemli kararlar alınmıştır (68):

- Karşılıklı ticarî ve ekonomik fırsatlara ilişkin bilgi alış-verişinin teşviki ve gerektiği takdirde kanun ve tüzüklerin Türkçeye ve Arapça'ya tercümesi. Bu bilgilere istatistikî verilerin de ilâve edilerek yayınlanması,

- Ortak girişimlerin teşvik edilmesi. Bunun gerçekleşmesi için Odalar arasında gerektiğinde ön fizibilite çalışmalarının yapılması,

- İş görüşmelerinin sağlanması için karşılıklı heyet ziyaretlerinin ve ticarî fuar ve sergi açılmasının teşvik edilmesi,

- Devamlılığın ve etkinliğin sağlanabilmesi için, Müşterek Ticaret Odasının yılda en az bir defa sırayla Türkiye'de ve bir Arap ülkesinde toplanması.

(68) Arap-Türk Müşterek Ticaret Odası Kararları, İstanbul, 26-27 Eylül 1983, ss. 1-3.

Odanın en bariz başarısı, taraf ülkelerde, aralarındaki ticarî münasebetleri geliştirmenin bugünkü dünya iktisadî şartları içerisinde ne derece zarurî ve tarafların ne derece menfaatine olduğu şuurunu uyandırmış olmasıdır. Ticarî ve iktisadî münasebetlerdeki ulaşılan nokta küçümsenecek gibi değildir. İleriki yıllarda mübadele hacminin daha da artması, ortak yatırımlar için müsait zeminin hazırlanması Arap-Türk Müşterek Ticaret Odasının başlıca çalışma alanını teşkil edecektir (69).

g. İslâm Konferansı Teşkilâtı İktisadî ve Ticarî İşbirliği Daimi Komitesi - İSEDAK

aa. Kuruluşu ve Görevleri

1981 yılında Taif'de yapılan Üçüncü İslâm Zirvesinde, üye devletler arasında ekonomik işbirliği hususunda alınan kararlar bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü, İslâm Konferansı Teşkilâtı (OIC)'na üye devletler arasında ekonomik işbirliğini kuvvetlendirmek için bir faaliyet planı bu Zirve'de benimsenmiştir. Bu plan, OIC üyesi ülkeler arasındaki ekonomik işbirliği konusundaki problemlerin, şumüllü ve kompleks yapısına sistematik bir tarzda yaklaşım sağlamak için OIC içinde ciddi bir teşebbüsün başlangıcını teşkil etmiştir. Bu anlayışın tabii sonucu olarak alınan bir kararla Daimi Komite kurulması bu Zirve'de kabul edilmiştir. Daimi Komite, OIC üyesi ülkelerdeki ekonomik işbirliğine ait olan bütün faaliyetlerin takip edilmesi ve koordinasyonun sağlanması ile görevlendirilmiştir. Bu sayede OIC içindeki boşluk da doldurulmuştur (70).

(69) Arap-Türk Müşterek Ticaret Odası, Tanıtma Broşürü, 18.6.1974, s. 5.

(70) COMCEC, Background Information on the Establishment and the Activities of the Standing Committee for Economic and Commercial Cooperation of the Organization of the Islamic Conference, The Coordination Office for the COMCEC, Ankara, February 1986, s. 1.

Üçüncü İslâm Zirvesinde, İSEDAK'ın sorumlulukları ile ilgili olarak kabul edilen hususlar şunlardır:

- Ekonomik ve ticarî işbirliğine dair, OIC tarafından kabul edilmiş veya kabul edilecek kararların tamamlanmasını takip etmek,

- Üye devletler arasında ekonomik ve ticarî işbirliğinin kuvvetlendirilmesi için mümkün olan bütün vasıtaları da kullanarak çalışmak,

- Ekonomik ve ticarî sahalarda üye devletlerin kapasitelerini arttırmak için planlanan teklifleri arzetmek ve programlarını hazırlamak.

Bununla birlikte, İSEDAK 1984'de yapılan Dördüncü İslâm Zirvesi'nde başkanının tayinine kadar bir varlık gösteremedi. Dördüncü Zirve, Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e İSEDAK'ın başkanlığını tevdi etti ve gelecek altı yıl için ekonomik işbirliğinin öncelikli alanları olarak ticaret, sanayi, gıda güvenliği ve tarımsal kalkınma, nakliyat, haberleşme ve enerji sahaları gösterildi.

bb. Toplantıları

İSEDAK ilk toplantısını 14-16 Kasım 1984 tarihinde İstanbul'da yaptı. Bu toplantıda, öncelikle ticaret ve sanayi sektörlerine atı meseleler tartışıldı. Aynı zamanda, OIC ülkeleri ticaret bakanları sorumlu oldukları alanlarda işbirliği imkânlarını müzakere etmek için ilk defa bir araya geldiler.

İSEDAK'ın bu ilk toplantısı üye ülkelerin sanayi bakanlarının ikinci istişari toplantısı ile müşterek olarak yapıldı. Özellikle sanayi alanındaki işbirliği konularında, OIC'nin ihtisas organları ve ilgililerce

başlatılmış olan faaliyetlerin çabuklaştırılması konusunda görüş birliğine varıldı ve şu önemli kararlar alındı:

- İslâm Ülkeleri için bir ticarî bilgi ağının kurulması,
- Üye ülkelerde uygulanan standartların ahenkli hale getirilmesi, öncelikle üye ülkeler arasında ticaretin yaygınlaşmasına mani olanlara önem verilmesi,
- Üye ülkelerin iştirak edeceği düzenli ticarî fuarların organize edilmesi,
- Üye ülkelerin ithalâtçı ve ihracatçılarının bir rehberinin hazırlanması,
- Uzun Dönem Ticarî Finansman Kolaylıkları, Bölgesel İhracat Kredisizliği Garanti Planı ve Çok Taraflı İslâm Kiliring Birliği kurulması imkânlarının araştırılması,
- Üye ülkeler arasında bölgesel ticarî tercih hakkı miktarlarının yükseltilmesi.

Toplantıda ayrıca, OIC'e bağlı ve yardımcı kuruluşlarla, ilgili diğer kuruluşların faaliyetleri hakkında İSEDAK'a bilgi vermeleri, aynı zamanda, bakanlık seviyesinde, İSEDAK'ın başkanına yardımcı olmak için bir "İzleme Komitesi" kurulması kararlaştırıldı.

Karara göre, İzleme Komitesi, Daimi Komite ilk toplantı Bürosunun üyelerinden oluşacak ve genel sekreterin desteği ile OIC çatısı içinde kurulan ilgili kurumlar ile yakın bir işbirliği içinde çalışacaktır.

İzleme Komitesinin beş tane üyesi bulunmaktadır. Bunlar Türkiye Cumhuriyeti, Pakistan İslâm Cumhuriyeti, Suudi Arabistan Krallığı, Filistin Kurtuluş Örgütü ve Ürdün Krallığıdır.

1985'in başlarında İSEDAK Başkanına sekreterlik hizmetleri sunmak ve koordinasyon sağlamak maksadıyla T.C. Devlet Planlama Teşkilâtı bünyesinde "İslâm Ülkeleri Ekonomik İşbirliği" adı ile bir daire kurulmuştur.

- İSEDAK'ın İkinci Dönem Toplantısı

İSEDAK ikinci toplantısını 14-16 Mart 1986'da İstanbul'da yaptı.

Toplantının açılışında "Gıda Güvenliği ve Tarımsal Gelişme" konuları üzerinde, bakanlar düzeyinde yapılacak olan ikinci konferansın hazırlık çalışmalarını içeren program hakkında açıklamalarda bulunuldu.

İSEDAK İzleme Komitesinin Eylül 1985'de yapılan ilk toplantısı ve DPT nezdinde kurulan "İSEDAK Koordinasyon Bürosu" hakkında da bilgi verildi.

Toplantıda aşağıdaki hususlar kabul edildi.

- Ekonomik İşbirliği Alanında

OIC'e üye ülkelerin Merkez Bankası Governörleri ve Para Otoriteleri, nakdî ve malî konularda müzekerelerde bulunmak üzere toplantıya çağırılmışlardır.

- Ticarî İşbirliği Alanında

İKB bünyesinde, "Daha Uzun Dönemli Ticaretin Finansmanı Mekanizması" kurulması oybirliği ile kabul edildi.

Ayrıca, Uzmanlar Grubu Toplantısı'nın tavsiyelerine uygun olarak,

"Bölgesel İhracat Kredisi Garanti Planı ve Çok Taraflı İslâm Kliring Birliği" kurulması konuları ele alındı.

- Sınai İşbirliği Alanında

OIC'e üye ülkeler arasında gerçekleştirilmesi planlanan, iktisadî ve ticarî işbirliği çerçevesinde ele alınan "Ekonomik, Ticarî ve Teknik İşbirliği Genel Anlaşması", "Üye Devletler Arasında Yatırımların Teşviki, Korunması ve Garantisi Anlaşması", "İslâm Çimento Birliği Nizamnamesi" ve "İslâm Sivil Havacılık Konseyi Nizamnamesi" tasarıları konusunda prensip anlaşmasına varıldı.

- Kuraklık ve Diğer Tabii Afetlerin Etkilediği Üye Devletlere Yardım,

- Lübnan'a Yardım,

- Filistin'e Yardım ve

- Organizasyona İlişkin Konular görüşülüp karara bağlandı (71).

- İSEDAK'ın İzleme Komitesinin İlk Toplantısı

İzleme Komitesinin ilk toplantısı üye ülkelerin sanayi bakanlarının ikinci istişare toplantısı ile müşterek olarak 9-11 Eylül 1985 tarihleri arasında İstanbul'da yapıldı. Burada İSEDAK'ın birinci dönem toplantısında kabul edilen kararlar gözden geçirilerek, kabul edilen kararların ve taahhüt edilen proseslerin daha erken tamamlanması, üye ülkeler arasında ekonomik ve ticarî sahada işbirliğinin etkinliğinin arttırılması maksadıyla bazı tavsiye kararları alındı:

- Çeşitli OIC kuruluşları tarafından kabul edilen tüm kararların bugüne kadarki bir envanterini hazırlamak ve OIC'ın kuruluşundan bu yana iktisadî işbirliği ile ilgili olarak taahhüt edilen faaliyetleri takip etmek. Böylece, OIC'ın kararlarının etkili bir şekilde

(71) COMCEC, Draft Resolution, Second Session of the COMCEC, İstanbul, 14-16 March 1986, s. 1-14.

icra edilmesini sağlamak için İSEDAK tarafından uygulanacak rasyonel bir metodolojinin esası teşkil edilmiş olacak,

- İSEDAK'ın kararları dışında ortaya çıkan nakdî ve malî meselelerin müzakeresi için üye ülkelerin Merkez Bankası Governörleri ve Para Otoritelerinin yedinci toplantısını kararlaştırılması,

- Üye ülkelerdeki özel sektörlerin temsilcileri arasında düzenli sempozyum ve seminerler düzenlemek, böylece, üye ülkeler arasındaki ekonomik işbirliği ve ticarî ilişkilerin geliştirilmesi için, genel olarak ilgilenilen konuların müzakere edilmesi konusunda meslek kuruluşlarına fırsat verilmiş olunacaktır,

- İzleme Komitesi yaptığı seri toplantıları sonucunda, İSEDAK'ın her ülkenin ekonomisinin koordinasyonundan sorumlu bakanlarından teşekkül etmesine, bakanlar seviyesindeki diğer toplantıların azaltılarak karışıklığın önlenmesine ve bütün çalışmaların İSEDAK çatısı altında birleştirilmesine karar verildi ve ikinci dönem toplantısı için bir taslak gündemde hazırlandı.

- İSEDAK İzleme Komitesinin İkinci Toplantısı

8-10 Eylül 1986 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan İzleme Komitesinin ikinci toplantısında İSEDAK'ın ilk iki toplantısında alınmış olan kararların uygulanma safhasındaki durumları gözden geçirildi. Gözden geçirilen kararlar (72):

- İslâm Kalkınma Bankası tarafından kurulması kararlaştırılan Uzun Vadeli Finansman Sisteminin, Beşinci İslâm Zirve toplantısından önce işler hale getirilme-

(72) Sabahaddin Zaim, "İSEDAK İkinci İzleme Komitesinin Çalışmaları", İlim ve Sanat Dergisi, Sayı 11, Ocak-Şubat, 1977, ss. 27-29.

si. Bu uzun vadeli finansman sisteminin kurulması için 600 milyon İslâm Dinarı tutarında bir fon oluşturulacaktır. Bu tutarın 150 milyonunu İKB sağlayacak, 150 milyonu sistemden faydalanmak isteyen üye ülkelerden toplanacak, geriye kalan 300 milyon ID ise İslâmî usullere uygun olarak sermaye piyasasından sağlanacaktır. İKB, 1986 yılı sonuna kadar, sistemin işleyiş tarzını açıklayan broşürler göndererek üye ülkelerin bu sisteme katılmalarını sağlamaya çalışacaktır.

- İslâm Kalkınma Bankası tarafından kurulması kararlaştırılan İhracat Kredisi Garanti Etme Sisteminin işleyebilir hale gelmesi için, "Yatırımları Teşvik, Himaye ve Garanti Etme" anlaşmasının üye ülkeler tarafından bir an önce imzalanıp tasdik edilmesi gerekmektedir.

- İslâm Kalkınma Bankası tarafından hazırlanmakta olan "Çok Taraflı İslâm Kliring Birliği" fizibilite çalışmalarının tamamlanmasına çalışılacaktır.

- İslâm Konferansı Ticaret Teşvik Merkezi (ICDT) tarafından, "Ticari Bilgi Merkezi" (Trade Information Network for Islamic Countries-TINIC) ile "Ticari Tercihler Listesi" (Trade Preferential Schemes) sistemlerinin hazırlıklarının tamamlanması için gerekli çalışmaların yapılması kararlaştırılmıştır. Bu cümleden olarak Türk Hükümeti, uzmanlar seviyesindeki iki toplantıyı İzmir'de organize etmiş ve bu toplantılar 21-23 ve 25-27 Ekim 1986 tarihlerinde yapılmıştır. Çalışmaların ICDT tarafından sürdürülmesi ve sonuçların Üçüncü İzleme Komitesine takdim edilmesi kabul edilmiştir.

- İslâm Ülkeleri arasında "Standartların" ahenkleştirilmesi ile ilgili olarak TSE'nin önderliğinde

27-28 Ağustos 1986'da Ankara'da toplanan koordinasyon komitesinin çalışmalarını hızlandırması, özellikle üye ülkeler arasında ticareti engelleyici standart farklarının giderilmesine çalışılarak, sonuçların 3. İSEDAK toplantısına sunulması istenmiştir.

- Üye ülkeler arasında sanayi alanında işbirliğini geliştirme konusunda 23-25 Haziran 1986'da İstanbul'da yapılan Sanayi Bakanları 2. İzleme Komitesi toplantısında alınan kararlarla ilgili olarak:

: Üye ülkeler arasında, merkezi Cidde'de olacak bir "Milli Kalkınma Finans Müesseseleri Birliği" (ADFIMI) nin kurulması,

: Üye ülkeler arasında, merkezi İstanbul'da olacak "Müşavirler Federasyonu" nun kurulması. Bu Federasyon ilk genel kurulunu 2-3 Mayıs 1986'da İstanbul'da yapmıştır.

: İslâm Çimento Birliği'nin İstanbul'da kurulması. Bu Birlik ilk toplantısını 6-7 Kasım 1986'da İstanbul'da yapmıştır.

: Üye ülkeler Milli Prodüktivite Merkezleri arasında işbirliğinin sağlanması için Türkiye MPM'nin yapmakta olduğu çalışma tamamlanarak, hazırlanacak raporun üçüncü istişarî bakanlar toplantısına sunulacaktır.

: SESRTCIC, üye ülkelerde "Serbest Bölgeler ve Yabancı Sermaye Yatırımı" ile ilgili bir rapor hazırlamıştır.

: UNIDO ve SESRTCIC'ın, Türkiye'nin küçük ve orta hacimli sanayi sektörünün teşviki ile ilgili tecrübelerini dile getiren bir raporu hazırlayıp üçüncü istişarî bakanlar toplantısına sunulacaktır.

: SESRTCIC, üye ülkelerde "Serbest Bölgeler ve Yabancı Sermaye Yatırımı" ile ilgili bir rapor hazırlamıştır.

: UNIDO ve SESRTCIC'ın, Türkiye'nin küçük ve orta hacimli sanayi sektörünün teşviki ile ilgili tecrübelerini dile getiren bir raporu hazırlayıp üçüncü istişari bakanlar toplantısına sunacaktır.

: SESRTCIC, üye ülkelerdeki ortak teşebbüs ve yatırımlar konusunda yaptığı geniş kapsamlı çalışmayı tamamlayacaktır.

: İslâm Konferansı Bilim ve Teknolojik Araştırmalar Vakfı 24-25 Haziran 1986'da yaptığı toplantıda ilim ve teknoloji sahasında, özel ve kamu sektöründe işbirliğini geliştirecek bir program hazırlamayı kararlaştırmıştır.

: Üçüncü istişari bakanlar toplantısı 21-28 Haziran 1987'de İstanbul'da toplanması kararlaştırılmıştır.

: Türkiye Odalar Birliği, UNIDO ile birlikte 8-11 Aralık 1986 tarihinde İstanbul'da yapacağı toplantıya, üye ülkelerin özel sektör temsilcilerini davet ederek, İslâm Ülkelerinde ve özellikle geri kalmış bölgelerde müşterek sınaî yatırım projelerine yönelmelerini teşvik etmeye çalışacaktır. Ayrıca Bangladeş'te de Kasım 1986'da özel teşebbüs erbabı için bir yatırım forum'u düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.

- Tarım alanında ise şu kararlar alınmıştır:

: Tarım bakanları ikinci konferansında alınan kararların uygulanma safhasını gözden geçirmek üzere izleme komitesinin 1987 yılının ikinci yarısında İstanbul'da toplanması,

: Tarım Araştırma Merkezleri Birliği kurulması ve eğitim ve araştırma faaliyetlerinin Mart 1987'ye kadar tamamlanması,

: İslâm Ülkeleri Agro-Hidroloji sahasında bir "Bölge Araştırma ve Eğitim Merkezi" kurulması, bu konuda

"Menemen Araştırma Enstitüsü" uygun yer olarak seçilmiş ve çalışmalar başlamıştır,

: Balıkçılık, tohum ıslahı ve sulama konularında işbirliği imkânlarının araştırılması, konuları karara bağlanmıştır.

: Türkiye İslâm Konferansına üye ülkelerde hayvancılık ve balıkçılık konusunda bir anket çalışması- na başlamış ve doğu bölgesinde ormancılık ve besicilik konusunda bir eğitim programı hazırlamıştır. İlâve olarak Türkiye batı Afrika sahil ülkelerine iki milyon dozluk bir aşığı hibe etmeye karar vermiş ve uygulama çalışmalarına başlanmıştır.

- İslâm Kalkınma Bankası Genel Kurulu 28-29 Mart 1987'de İstanbul'da yapılmış ve hemen ardından 30-31 Mart 1987 tarihinde de üye ülkeler merkez bankaları guvernörleri ile para otoriteleri toplanarak aşağıdaki hususlar gözden geçirilmiştir:

: SESRTCIC tarafından hazırlanacak bir rapora göre üye ülkeler açısından dünyada para ve finans alanında ortaya çıkan gelişmeler gözden geçirilecektir.

: İKB tarafından hazırlanacak bir rapora göre üye ülkelerdeki sermaye piyasalarının ve sermaye piyasası araçlarının, İslâmî esaslara uygun olarak geliştirilmesi ele alınacaktır.

: İhracatta Kredi Garanti Sistemi ve Çok Taraflı İslâm Kliring Birliği ile ilgili raporlar gözden geçirilecektir.

: Özel İslâm Bankalarının faaliyetleri incelenecek ve

. Merkez Bankaları ile para otoriteleri arasında daha yakın işbirliğinin sağlanması da ele alınacaktır.

- İSEDAK İzleme Komitesi, Beşinci İslâm Zirve Konferansı'nda "İktisadî ve Ticarî İşbirliği" konusu ile gündem taslağını hazırlamış ve İslâm Ülkeleri arasında iktisadî ve ticarî işbirliğinin öncelikle ticaret, sanayi ve gıda yeterliliğini sağlayacak tarım sahalarında ele alınmasını uygun görmüştür.

Gelecekte üzerinde çalışma yapılacak sahaları da, ulaştırma, haberleşme, turizm, enerji, para, finans kurumları olarak tesbit etmiştir.

- İSEDAK merkezi, İslâm Konferansı Genel Sekreterliği ile müştereken çalışacak, üye ülkelerle istişareden sonra, Eylül 1987'de toplanacak olan İSEDAK üçüncü genel kurul toplantısının hemen akabinde toplanacak olan "Ulaştırma, Haberleşme ve Turizm Sahasında Birinci İstişare Toplantısı"nın gündemini de hazırlayacaktır.

Böylece İSEDAK'la birlikte İslâm Ülkeleri arasındaki iktisadî ve ticarî işbirliği alanında çok büyük ve ileri adımlar atılmış oldu.

h. İslâm Ülkeleri Arasında İktisadî - Sosyal - Kültürel İşbirliği Faaliyetleri

İslâm Ülkeleri arasında iktisadî, sosyal-kültürel işbirliğini sağlamak için birçok müesseseler kurulmuş ve tedrici olarak faaliyete geçmişlerdir. Bu müesseselerin gelişimlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (73):

aa. İslâm Konferansı Teşkilâtının Kuruluşu ve İktisadî Sahada İşbirliği Çalışmaları

- Üye ülkelerin devlet başkanlarını bir araya getiren zirve konferansları, I,II,III,IV,V (1969-1987),

(73) Sabahaddin Zaim, "Ekonomik Bölüm", Dünya İslâm Ticaret Merkezi Ankara, GAMA Endüstri Tesisleri İmalât Sanayi A.Ş., İstanbul, 1984, ss. 1-33.

- İslâm Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansları (D.I.B.K.) I-XVIII (1970-1987),
- Üye ülkelerin Merkez Bankaları Başkanlarının toplantıları,
- İktisadî İşbirliği Harekât Planı'nın uygulanması için hükümetler arasında uzmanlar seviyesinde yapılan toplantılar,
- Bakanlar Seviyesinde yapılan toplantılar;
 - : Ziraî Gelişme ve Gıda Güvenliği Toplantısı, Ankara, Ekim, 1981.
 - : Sanayi İşbirliği Yuvarlak Masa Toplantısı, İslamâbâd, Şubat, 1982.

bb. İslâm Konferansının Enstitüsyonel Faaliyetleri ve İslâm Ülkeleri Arasında Yapılan Anlaşmalar

- İktisadî, kültürel ve sosyal işler İslâm Komisyonu, 1976,
- İktisadî, teknik ve ticarî sahada üye devletlerarası işbirliği genel anlaşması (1975'te D.I.B.K.'nin Cidde toplantısında teklif edilmiş ve D.I.B.K.'nin 1977 yılındaki 8. Trablusgarp toplantısında kabul edilmiştir).
- İktisadî İşbirliğini Sağlamak İçin Harekât Planı, gıda ve tarım, ticaret, sanayi, ulaşım, haberleşme ve turizm, malî ve nakdî meseleler, enerji, ilim ve teknoloji, insan gücü ve sosyal konular, nüfus ve sağlık, teknik işbirliği sahalarını kapsamaktadır.

cc. İslâm Konferansı Teşkilâtının Yan Kuruluşları ve İştirakçileri

- İslâm Ülkeleri, İlim, Teknoloji ve Gelişme Vakfı, Cidde, (1974);

- İslâm Ülkeleri Dayanışma Fonu, (D.İ.B.K. 1974 Lahor Toplantısında alınan kararlarla kurulmuştur);
- İslâm Ülkeleri Milletlerarası Haber Ajansı, Cidde, (1974);
- İslâm Kalkınma Bankası, Cidde, (1975);
- İslâm Odalar Birliği (Ticaret, Sanayi ve Emtia mübadelesi) Karaşi, (1976);
- İslâm Ülkeleri İstatistik, Ekonomik, Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara, (SESRTCIC), (1977);
- İslâmî, Teknik ve Mesleki Eğitim ve Araştırma Merkezi, Dakka, (1978);
- İslâm Ülkeleri Ticaret Fuarları; (İstanbul, 1979; Trablusgarp, 1983; Fas, 1984).
- İslâm Ülkeleri Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi, İstanbul;
- İslâm Ticareti Geliştirme Merkezi, Kazablanka, (1981);
- İslâm Ülkeleri, Gemi Sahipleri Birliği, Cidde, (1981);
- İslâm Ülkeleri Yatırım Garantisi Müessesesi, Cidde, (1981);
- Milletlerarası İslâm Bankaları Birliği, Cidde, (1981);
- İslâm Ülkeleri Sivil Havacılık Konseyi, Tunus, (1982);
- İslâm Ülkeleri Telekomünikasyon Birliği; (1979)da D.İ.B.K.'ın X.ncu toplantısında teklif edilmiş olup halen kuruluş safhasındadır);
- Sigorta ve Reasürans Sahasında Üye Ülkeler Arasında İşbirliği, (müzakere safhasında);

- Standardizasyon Sahasında İşbirliği, (hazırlık safhasında);

- İslâm Ülkeleri Millî Havayolları Birliği (kuruluş safhasında);

- İslâm Ülkeleri arasında:

: Posta hizmetleri, (hazırlık safhasında)

: Turizm, (hazırlık safhasında),

: Hava taşımacılığı, (hazırlık safhasında)

: Demiryolu, (hazırlık safhasında)

: Meteoroloji, (hazırlık safhasında)

sahalarında işbirliği çalışmaları yapılmaktadır. Bu kuruluşların bir kısmı halen faal durumdadır. Bir kısmı da, belirtildiği gibi, kuruluş veya hazırlık safhasında bulunmaktadır.

dd. İslâm Ülkeleri Arasında İşbirliğini Sağlamak Üzere Tesis Edilen Finans Kuruluşları

İkinci Bölümde "Kalkınma Fonları Kanalıyla Kullanım" başlığı altında incelenen, millî ve çok uluslu Kalkınma Fonları, İslâm Ülkeleri arasında iktisadî sahada işbirliğini ve yardımlaşmayı artırmak için kurulmuşlardır.

ee. İslâm Ülkeleri Arasında İşbirliğini Sağlamak İçin Meydana Getirilen Diğer Organizasyonlar

- Arap İktisat Birliği Konseyi (CAEO), Güney ve Kuzey Yemen, Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Libya, Moritanya, Somali, Sudan, Suriye, B.A.E. tarafından 1957 yılında anlaşma yapılmış, 1964'de faaliyete geçmiştir. Merkezi Ürdün'dedir.

- Arap Ortak Pazarı (ACM) Üyeleri, Mısır, Irak, Ürdün, Suriye, Libya ve Moritanya'dır. Merkezi Ürdün'de olup 1964'de kurulmuştur.

- Körfez İşbirliği Konseyi (GCC). Üyeleri, Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve BAE'dir.
- Arap Para Fonu
- Arap Sinaî Kalkınma Teşkilâtı
- Arap Teknik Yardım Fonu
- Arap Ziraî Kalkınma Teşkilâtı
- REC (Bölgesel Kalkınma İçin İktisadi İşbirliği)
- Dünya İslâm Konferansı (Mütemer-ul Alem El-İslâmî)
- Dünya İslâm Birliği (Rabitat-ül Alem El İslâmî)
- İslâm Ülkeleri Basın Konseyi
- Fakir İslâm Ülkelerine Yardım Sandığı
- İslâm Ülkeleri Kızılay Birliği
- İslâm Adalet Divanı
- Dünya İslâm Üniversiteler Birliği
- Avrupa İslâm Konseyi
- Dünya İslâm Gençlik Teşkilâtı
- Dünya İslâm Talebeleri Birliği
- İslâm Oyunları Komitesi
- Rüyet-i Hilâl Konferansı

ff. İslâm Ülkelerindeki Kamu Ticaret
Kurumları Arasında İşbirliği Sağlama
Çalışmaları

İslâm Ülkeleri arasında ticarî işbirliğinin sağlanmasında devlet kamu kurumlarının da büyük etkisi olabilir. Kamu ticaret kuruluşları, kamu pazarlama kurumları, devlet malzeme ofisleri, kamu iktisadî teşebbüsleri, İslâm Ülkelerinin çoğunda önemli bir ticarî ka-

pasiteye sahip kuruluşlardır. Bu kuruluşlar, hem dış ticaretin yapısı ve hem de yönü üzerinde büyük tesir icra edebilirler. Bu sebepten, İslâm Konferansı, İslâm Ülkeleri Ticareti Geliştirme Merkezi, üye ülkelerdeki ticareti geliştirme merkezlerinin (İGEME) temsilcilerini bir araya getiren toplantılar yapmaya teşebbüs etmiştir.

2. Türkiye-Körfez Ülkeleri Dış Ticareti

a. Genel Olarak

İktisadî işbirliğinin önemli göstergelerinden biri de ülkeler arasındaki dış ticaret hacmidir. Bu kısmında Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ile olan ithalât ve ihracatı incelenecektir.

Körfez Ülkeleri ile Türkiye arasındaki ithalât ve ihracat 1970'li yıllardan, özellikle 1980 yılından itibaren giderek artmıştır. Ancak bu ülkelerle Türkiye arasındaki ticaret hacmini yeterli kabul etmek mümkün değildir.

Tablo 99'da görüldüğü gibi bu ülkelerle olan ticaretinde Türkiye 1986'ya kadar açık vermiş, ancak bu açık giderek azalmış ve 1986'da 95.9 milyon dolar fazlalıkla kapanmıştır.

Körfez Ülkelerinden olan ithalâtımız 1970'de % 3.66 iken bu oran 1974'de % 17.56, 1982'de % 31.26'ya çıkarak en yüksek seviyesine ulaşmış, bu tarihten sonra düşmeye başlamış 1985'de % 24.11 ve 1986'da % 14'e düşmüştür.

Körfez Ülkeleri ile olan dış ticaret hacmimiz 1970'de 46 milyon dolar iken 1977'de 1 milyar doların üzerine çıkmış, 1985'de ise en yüksek hacme ulaşarak

5451.7 milyon dolar olmuş ve 1986'da ise 3205.5 milyon dolara düşmüştür.

Bu ülkelerle olan dış ticaret hacmindeki 1986 yılında görülen düşme petrol fiyatlarının düşmesi ile ilgilidir. Petrol fiyatlarının artması ve iyi münasebetlerin devamı dış ticaret hacmini arttırabilecektir.

b. Türkiye'nin Körfez Ülkelerinden İthalâtı

Türkiye'nin İran'dan ithalâtı, Tablo 97'de görüldüğü gibi 1971 yılında 4.6 milyon dolar iken 1980'de 802.5 milyon dolar olmuş, en yüksek seviyesine 1984'de 1.548.1 milyon dolara çıkmıştır. 1985 ve 1986'da 1.264.7 ve 221.3 milyon dolar seviyesinde gerçekleşerek önemli düşüşler olmuştur.

1971'de İran'dan yapılan ithalât, Tablo 101'de görüldüğü gibi, toplam ithalâtımız içinde % 1'lik bir paya bile sahip değil iken 1984'de % 14.39 ile en çok ithalât yapılan ülke durumuna gelmiştir. 1985'de ikinci sıraya düşmüştür (74).

Türkiye'nin İran'dan ithalâtı ham petrol ve müstaklarına inhisar etmektedir.

Irak'la olan dış ticaretimiz 1970'lerden sonra canlanmaya başlamıştır. 1971'de 49.3 milyon dolarla ithalâtımızın % 4.25'i Irak'dan yapılırken 1981'de 1.563.7 milyon dolarla % 17.5'i bu ülkeden yapılmıştır. Bu tarihten sonra Irak'dan olan ithalâtımızda 3 yıl süre ile düşme görülmüş 1985'de 1.136.8 milyon dolar olmuş 1986'da yine düşmüş ve 768.7 milyon dolar olmuştur.

(74) İTO, Economic Report, May 1986, ss. 87-93.

Irak'dan ithalâtımız ham petrole inhisar etmektedir.

Suudi Arabistan Körfez'deki en büyük ithalât ve ihracatçı olduğu halde Türkiye ile ticareti fevkalâde düşük kalmıştır.

Bu ülkeden ithalâtımız 1980'den itibaren % 1 seviyesini geçmiş, 1982'de % 5.73 seviyesine çıkan ithalâtın payı 1985'de % 2'ye düşmüştür. Değer olarak ithalâtımız 1980'de 105.8 milyon dolar olmuş, 1982'de % 480 artarak 506.8 milyona çıkmış, 1985 yılında ise 1982'ye göre % 45 azalarak 226.2 milyona düşmüştür.

Kuveyt ile olan dış ticaretimiz de pek gelişmemiştir. Gerek ithalâtımız ve gerekse ihracatımızdaki payı 1980'den sonra % 1'in üzerine çıkmıştır.

Değer olarak ithalâtımız 1978'de 10.5 milyon, 1983'de 168.5 milyon, 1985'de 98.4 milyon, 1986'da ise 208.9 milyona çıkmıştır. 1986'da oran olarak % 2'ye yaklaşmıştır.

Kuveyt'den ithalâtımızın tamamına yakınına LPG oluşturmaktadır.

BAE ile dış ticaretimiz 1980 yılında başlamıştır. Bu yılda 67.1 milyon dolarlık bir ithalât yapılmış, sonraki yıllarda yapılan ithalât 3-7 bin dolar civarında kalmış, 1985'de 4.4 milyon, 1986'da ise 158.8 milyon dolara çıkmıştır.

BAE'nden ithalâtımızı petrol ve zift oluşturmaktadır.

Bahreyn'le olan dış ticaretimiz hacim olarak çok mütevazî kalmıştır. 1977 yılında 22.4 milyon dolar-

lık bir ithalât yapılmış, takib eden yıllarda birkaç bin dolarlık ithalât yapılmış, 1984'de 2.4 milyon, 1985'de 1.8, 1986'da ise 19 milyon dolarlık bir ithalât yapılmıştır.

Bahreyn'den petrol ve alüminyum ithal edilmektedir.

Tesbit edilebildiği kadarıyla Umman'la ticarî münasebetlerimiz 1982 yılında başlamıştır. Bu ülkeden ithalâtımız ilk defa 1983 yılında 16 bin dolarla başlamış, 1984'de 8.4 milyon, 1986'da ise 0.4 milyon dolar olmuştur.

Katar'dan olan ithalâtımız, 1972'de 0.9 milyon, 1973'de 6.1 milyon, 1974'de 6.6 milyon dolar olmuş, bu yıldan sonra kesintiye uğramış, 1983'de yeniden başlamış ve 6.9 milyon dolara çıkmış, 1985'de 3.2 milyon, 1986'da ise 2 milyon dolar olmuştur.

c. Türkiye'nin Körfez Ülkelerine İhracatı

Türkiye'nin İran'a olan ihracatı Tablo 100'de görüldüğü gibi 1971'de 4.1 milyon dolarla toplam ihracatın % 1'i bile değil iken 1981'de 233.7 milyon dolarla % 5'e yaklaşmış, 1983'de 1.087.7 milyon dolar ve % 19'la en çok ihracat yapılan ülke durumuna gelmiştir. 1985'de ise 1.078.9 milyon dolar ve % 13.55'le ikinci sıraya düşmüştür.

Türkiye İran'a et, süt ürünleri, arpa, buğday, baklagiller, şeker, temizlik malzemesi, ilaç, çimento, dış lastik, polyester, oluklu kâğıt ve mukavva, yün, pamuk ve sentetik iplik ve lifler, ayakkabı, cam, sac, boru, lama ve köşebentler, buzdolabı, bakır tel ve kablo ve çubuklar, pulluk ve torna makinaları, transformatörler, traktörler, ses kaydına bahsus bantlar vs.'den meydana gelmektedir.

Irak'a olan ihracatımız 1970'li yıllarda düşük kalmış, 1981 yılında 559 milyon dolarla toplam ihracatımız içinde % 11.88'lik bir yer almıştır. 1985 yılında 961.4 milyon dolar ve % 13.1'lik bir payla Irak üçüncü sırada yer almıştır.

Bu ülkeye ihraç edilen mallar arasında canlı sığır ve koyun, et, yumurta, patates, soğan, fasulya, fındık, buğday, un, şeker, salça, kuruyemiş, çimento, benzin ve petrol müstakları, sentetik ve pamuk iplikleri, branda, örtü ve çadırlar, cam, şişe, demir, demirçelik, inşaat aksamı yer almaktadır.

Suudi Arabistan'a yapılan ihracat toplam ihracatımız içinde, 1980 yılına kadar % 1 bile olmamıştır. 1980'de % 1.5 1983'de % 6.36 seviyesine çıkmış 1985'de ise % 5.4 seviyesine düşmüştür. Değer olarak, 1980'de 43.6 milyon 1983'de 364.7 milyon, 1985'de ise 430 milyon dolar olmuştur.

Kuveyt'e ihracatımız değer olarak 1980'de 50.1 milyon 1985'de 115.9 milyon 1986'da ise 120.8 milyon dolar olmuştur. Bu miktar oran olarak % 1.62'ye tekabül etmektedir.

BAE'ne ihracatımız 1980 yılında 2.4 milyon, 1984'de 23.4 milyon, 1985'de 119.5 milyon dolar olmuş, 1986'da ise 37.6 milyon dolara düşmüştür.

Bu ülkeye canlı hayvan, meyve, bulgur, ırmık, nohut, mercimek, civata ve somun, tel alüminyum profil, halı ve mobilya ihraç edilmektedir.

Türkiye, BAE ile dış ticaret yapan 103 ülke arasından 45'inci sırada yer almaktadır. BAE'nin 5.450

milyon dolarlık ithalâtı içindeki payımız 7 milyon dolar civarındadır (75).

Bahreyn'e 1980'de 2.7 milyon, 1985'de 1.2 milyon, 1986 yılında da 2.2 milyon dolarlık ihracat yapılmıştır.

Bu ülkeye de tahıllar, mamul gıda maddeleri, canlı hayvan, çeşitli inşaat malzemeleri ihraç edilmektedir. Küçük olan ticaret hacmi hep lehimize sonuçlanmıştır. 1984 yılında Bahreyn'in toplam ithalâtı 3.486 milyon dolar olmuştur. Bu rakam içinde ihracatımızın payı 0.8 milyon dolardır. Halbuki, Bahreyn bankacılık sektörü ve iş merkezi olması dolayısıyla önemli bir mevkiye sahiptir (76).

Umman'a ihracatımız 1982 yılında 2.7 milyon dolarla başlamış takip eden yıllarda ise 1 milyon dolardan daha az olmuş 1986'da ise 1.9 milyon dolar olmuştur.

Katar'a 1982'de 3.9 milyon, 1985'de 8.4 milyon, 1986'da ise 13.1 milyon dolar ihracat yapılmıştır.

Bu ülkenin ithalât ve ihracatı gözönüne alındığında karşılıklı olarak çok küçük bir dış ticaret hacmine sahip olunduğu görülmektedir.

Bu ülke ile bankacılık, gıda maddeleri, sun'i gübre konularında işbirliği yapmak mümkün görünmektedir (77).

(75) İSO, Orta ve Yakın Doğu İslâm Ülkelerine İhracat Yolları, İstanbul, 1981, s. 243.

(76) MPM, Bazı Sosyo-Ekonomik Göstergelerle İslâm Ülkeleri, Ankara, 1983, ss. 53-54.

(77) Oğuz Gökmen, "Türkiye Orta Doğu Ülkeleri Ekonomik İlişkileri", Orta Doğu'da Ekonomik İşbirliği, ESEKH Yayını, İstanbul, 1976, s. 65.

C. MALÎ MÜNASEBETLER

1. Genel Olarak

Son yıllarda Türkiye'nin gerek petrol ihracatçısı Orta Doğu ülkeleriyle ve gerekse diğer İslâm memleketleriyle ticarî, siyasî, sosyal ve diğer münasebetlerinde geniş çaplı ve hızlı gelişmeler olmuştur. Ekonomik münasebetlerdeki yenilik ve finansal yapılardaki farklılık sebebiyle, malî ilişkilerdeki gelişme aynı seviyede olamamıştır. Ancak, finansal münasebetlerin de aynı performansı göstermesinin lüzumu ortadadır. Bu hususu iç ve dış faktörler de zorlamaktadır (78). Şöyleki; 1974 yılından itibaren petrol fiyatlarındaki yüksek oranlı ve devamlı artışlar sonucunda petrol üreticisi İslâm ülkelerinde büyük ölçüde döviz rezervleri birikmiştir. Biriken döviz rezervleri, bu ülkeleri kalkınma sürecine itmiş; ancak kalkınma için gerekli olan altyapı mevcut olmadığından dolayı arzu edilen ölçüde kalkınma gerçekleştirilememiş ve biriken fonların tamamı içte yatırıma dönüştürülememiştir.

Petrol fiyatlarındaki artışların, petrol ithalâtçısı ülkelere olan etkisi de bu ülkelerin kalkınmaya dönük yatırımlarını azaltmıştır.

Petrol ihracatçısı ülkelerde yatırılmayan fon fazlalıkları, petrol ithalâtçısı ülkelerde ise kalkınma için yatırılacak fon yetersizliği ortaya çıkmıştır.

Bu durum, fon fazlası bulunan petrol üreticisi ülkeleri yabancı ülkelerde finansal ve fizikî yatırım yapacak alanlar aramaya yöneltmiştir. Petrol ithalâtçısı

(78) Vural Günel, Özel Finans Kurumları, TBB Yayını, No. 131, Ankara, 1984; Kemal Sağlam, "KOB Nedir, Hangi Amaçla Düzenlenmiştir", Kâra ve Zarara Ortaklık Belgesinin Değerlendirilmesi, MEBAN Yayını, İstanbul, 1982.

lkeler ise petro dolarları ülkelerine çekebilmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Neticede, petrol üreticisi olan lkeler Avrupa ve Amerika'da birçok yatırımda hisse sahibi olmuşlar, ortaklaşa finans kurumları kurmuşlar ve petrol geliri fazlalarını batılı bankalara yatırmışlardır.

Petro dolarların bir bölümü faize dayalı bir ekonomik düzen içinde yatırılırken, diğer bölümü İslâmî esaslara dayalı ve faizi kabul etmeyen bir ekonomik anlayış içinde kullanılmaktadır.

Batı lkeleri gibi ülkemiz de petrodolarları çekebilmek için bazı yaklaşım çalışmaları gerçekleştirmektedir.

Böylece, İslâm lkelerinin finansal yapılarına ters düşmeyen uygulamalarla bu ülkelerin yurdumuzda fizikî ve finansal yatırım yapmaları imkân dahiline girdiği gibi ticarî ve siyasî ilişkilerimiz yanında malî ilişkilerimiz de gelişme gösterebilecektir.

Ülkemizde faizsiz düzen içinde çalışan finans kurumlarına, dahili bazı faktörler sebebiyle de ihtiyaç duyulmaktadır. Bir kısım tasarruf sahibi dinî inançları gereği, faizli bir düzen ile çalışan kurumlara tasarruflarını yatırmamaktadırlar. Faizsiz bir düzen içinde çalışan finans kurumları, tasarruflarını, döviz, altın, nakit, gayri menkul ya da diğer eşyalar almak suretiyle tutan kimselerin tasarruflarını ekonomiye kazandırabilecektir.

Faizsiz bir düzenleme ile kullanılacak fonlar vasıtasıyla maliyet enflasyonu da önlenebilecektir. Çünkü işletmelerin maliyetleri içinde önemli bir yer tutan faiz giderleri azalacak hatta sıfıra inebilecektir.

Diğer taraftan, faizsiz bir düzende fon kullandıran ile fon kullanan arasında çok sıkı bir işbirliği söz konusudur. Çünkü bu sistemde fon kullandıran, fon kullandırdığı kişi veya kuruluşu hem çok yakından tanımak ve hem de aynı şekilde takib etmek durumundadır. Yoksa ana parasını bile geriye alamayabilir. Fon kullananlar da çok dikkatli davranmak zorundadır. Çünkü onlar da kullandıkları fonlara tatmin edici bir kâr dağıtmamaları halinde daha sonra, hemen hiç maliyeti olmayan bu kaynaktan istifade etmeleri mümkün olmayacaktır.

Konu ile ilgili çalışmalar ve düzenlemeler yapılırken Türkiye'nin lâik bir ülke olduğu devamlı göz önünde tutulmuş, yapılacak düzenlemelerin devletin temel düzenine ters düşmemesi sağlanmıştır.

Kâr ve zarara iştirak esasına dayalı olarak çıkarılan belgeler ve faaliyet gösteren kuruluşların, faaliyetlerinin İslâmî esasları da içermesinin Türk Anayasasına aykırı olmadığı hususu vurgulanmıştır (79).

Konuya ülke ekonomisi ve yararı açısından yaklaşmak daha gerçekçidir. Çünkü benzer uygulamalar batı ülkelerinde rahatlıkla yapılmaktadır (80).

Bu çalışmalarla ülkemiz ekonomisine, faiz kavramına dayanan finansman yöntemi yanında, bu yöntemi kabul etmeyen yerli ve yabancı yatırımcılar için kâr ve zarar kavramlarına dayalı bir finansman yöntemi getirilmektedir.

Batılı ve Müslüman olmayan Ülkeler konuya sadece para kazandıran bir yöntem olarak yaklaşırken, Müs-

(79) Vural Günal, a.g.e., ss. 4-6.

(80) Necdet Durakbaşa, İslâm Bankacılığı, Açık Oturumu, Dünya Gazetesi, 15 Ağustos 1985, s. 6.

lûman Ülkelerde tabîî sistemleri olarak konuya yaklaşmışlardır. Türkiye'nin durumu ise özellik arzetmektedir. Halk Müslüman ve fakat Devlet olarak Türkiye lâik ve batı toplumu içinde yerini almış olan bir ülkedir.

Bu durum Türkiye'yi, uluslararası uygulama alanı bulan sistemden daha farklı bir sistem arayışına itmiş ve neticede Türkiye farklı modeller geliştirmeyi başarmıştır (81).

2. Kâr ve Zarara Ortaklık Belgesi

Orta Doğu'daki finansal pazarlara, sistem olarak yakınlaşma imkânı veren diğer bir araç da "Kâr ve Zarar'a Ortaklık Belgesi"dir.

Türk Ticaret Kanunu'nda, ortaklıkların tahvil ihracı, ödemiş sermayeleri ile sınırlıydı. 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'yla tahvil ihracının sınırı, ödenmiş sermaye + ihtiyatlar toplamı olarak tesbit edilmiştir. Buna rağmen şirketler, tahvil ihracı yolu ile finansmanın yetersiz olduğunu ileri sürmekte ve bunun pahalı bir hale geldiğini belirtmektedirler (82).

İşletmeler için banka mevduatı diğer bir finansman kaynağıdır. Ancak bankaların işletmelere verdiği kaynaklar sınırlı, yetersiz, kısa vadeli ve çok pahalıdır.

Bu dahili etkenlerin yanında, 1970'li yıllarda İslâm Ülkeleri ile ticarî ve siyasi ilişkilerimizde

(81) Vural Günal, a.g.e., s. 15.

(82) Şirketler önceden çok düşük oranda temettü dağıtıyorlardı. Halbuki tasarruf sahiplerinin alışkanlıkları, sabit ve yüksek faiz ve anında likidasyon imkânıdır. Öte yandan, hisse senedi ihracı yoluyla finansman da çeşitli sebeplerden dolayı tıkanma eğilimi göstermektedir.

önemli ve büyük gelişmeler gibi harici etkenlerin de Kâr ve Zarara Ortaklık Belgesi'nin ortaya çıkışında rolü olmuştur. Siyasi ve ticarî ilişkiler gelişirken, finansal ilişkilerin de gelişmesinin gereği ortadadır. Bu sebepten Kâr ve Zarara Ortaklık Belgesi ile İslâm Ülkelerinin finansal sistemlerine yaklaşım temin edebilecek bir araç ortaya konmuş olmaktadır.

Bu araç sayesinde faiz geliri yerine kâr elde etmek isteyen kimselere bir imkân verilmektedir. Böylece, faiz kavramını reddedenlerin ellerinde bulunan ve bankalara akmayan fonlar çözülebilecektir.

Kâr ve Zarar Ortaklığı Belgesi, Kâr'a iştirakli tahvil ve kâr ortaklığı belgesi aşamalarından sonra kâr ve zarar ortaklığı belgesi durumuna gelmiştir. Bu konudaki gelişme şöyle olmuştur (83):

İlk olarak, 26.8.1974 tarihli Resmi Gazete'de TPKKH'ya ait 22 Sayılı Karar yayınlanmıştır (84). Bu kararla, "Kâra İştirakli Tahvillerin Alım Satımı ve Bağlı Olduğu Diğer Koşullar" düzenlenmiştir.

Kararda bu tahvillerin vadesi, dağıtılacak kâr miktarının belirlenme esasları da tesbit edilmiştir.

Bankalar kâra iştirakli tahvil çıkarmaları için teşvik de edilmişlerdir.

İkinci olarak 17.4.1975 tarih ve 1877 sayılı Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası kurulması ile ilgili yetki kanunu çıkartılmış ve burada "Kâr Ortaklığı"

(83) Erden Kuntalp, Kâr Ortaklığı Belgesi, TBB Yayını, Ankara, 1983, ss. 3-6; Vural Günal, "Kâr ve Zarar Ortaklığı Belgesi", Türkiye'de Sermaye Piyasası, İAV Yayını, İstanbul, 1984, ss. 139-145.

(84) a.e., s. 140.

kavramına yer verilmiştir (85). Bu kanuna dayanarak çıkarılan 11.11.1975 tarih ve 13 sayılı DESİYAB'ın kuruluşuna dair KHK, kanundaki, "Kâr Ortaklığı" esasları içinde kredi verilebileceği hükmünün sınırlarını genişletmiş ve mevduat ve tahvillere de uygulanmasını kabul etmiştir (86). Yine kararname bankanın tahvil ve kâr ortaklığı senedi alıp satabileceği hükmünü getirmiştir (87).

Gelir Vergisi Kanununun 75'nci maddesinde yapılan değişiklikle, faizsiz olarak kredi verenlere ödenen kâr paylarının gider olarak yazılması mümkün olmuştur.

Bu suretle, kâra iştirakli tahvil, âdeta faizsiz olarak kredi verme olarak kabul edilmek istenmiştir (88).

22 numaralı Kurumlar Vergisi Genel Tebliği (89) ile kâr ortaklığı belgeleri vergi mevzuatı yönünden desteklenmiştir.

Tebliğe göre Faizsiz olarak kredi verenlere ödenen kâr paylarının kurum kazancının tesbitinde gider olarak indirilebilmesi esası getirilmiştir.

Maliye Bakanlığının 22 sayılı Karar'a ilişkin 1 nolu tebliği (90) ile kâra iştirakli tahville kâr ortaklığı belgesi eş anlamlı kabul edilmiş ve bu iki belgeye ödenecek kâr paylarının gider yazılabileceği tekrar hükme bağlanmıştır.

(85) 17.4.1975 tarih ve 1877 sayılı Kanun, Mad. 3/f.

(86) 11.11.1985 tarih ve 13 sayılı Kararname, Mad. 5/c; Mad. 8.

(87) 11.11.1975 tarih ve 13 sayılı Kararname, Mad. 4/e.

(88) 2361 sayılı Kanun, 27.12.1980 gün ve 17203 sayılı Resmi Gazete.

(89) 25.7.1981 gün ve 17411 sayılı Resmi Gazete.

(90) 31.7.1981 gün ve 17417 sayılı Resmi Gazete.

TPKKH 22 sayılı Karar'a Ek Karar 8/4053 ile 22 sayılı Karar'ın 3. maddesinin b fıkrası değiştirilmiş, "Kâr Ortaklığı" ibaresi "Kâr ve Zarar Ortaklığı" haline getirilmiştir.

Merkez Bankası'nın 22 sayılı Karar'a ilişkin 1 Nolu Tebliği (91). KOB'ni düzenlemiş ve KOB ihracını Merkez Bankasının iznine bağlamıştır.

Ortaklıkların, işletme sermayesi ihtiyacı ve kâr gayesine dönük faaliyet veya faaliyetlerini finanse etmek için, KOB ihraç edilebilecekleri hükmü getirilmiştir.

KOB'ların hukuki niteliği 25 sayılı Karar'a Ek Karar (92) ile belirlenmiştir. Karar'da KOB'ların bir menkul kıymet niteliğinde olduğu belirtilmiştir.

Merkez Bankasının 22 sayılı Karar'a ilişkin 1 nolu Tebliğini 2 Nolu Tebliğ yürürlükten kaldırmıştır (93). 1.ci Tebliğde kâr ortaklığı belgesi ifadesi kullanılırken 2.ci ebliğde kâr ve zarar ortaklığı belgesi deyimine yer verilmiştir. Ayrıca tebliğde ortaklıkların, KOB'ları faaliyet gösterdikleri her sahanın finansmanı için ihraç edebilecekleri, ihracın seriler halinde yapılabilceği, ihraç sınırının 7 olarak dondurulması ve küpürlerin 100.000 TL olması hükme bağlanmıştır.

Sermaye Piyasası Kurulunun Seri 5, No 1 tebliği ile (94) menkul kıymetler tanımlanmış, bu tanımlamaya göre 2 yıl ve daha uzun süreli kâr ve zarar ortaklığı belgeleri menkul kıymet, 2 yıldan daha az süreli olanlar

(91) 15.1.1982 gün ve 17575 sayılı Resmi Gazete.

(92) 12.3.1982 gün ve 17631 sayılı Resmi Gazete.

(93) 15.6.1982 gün ve 17725 sayılı Resmi Gazete.

(94) 29.6.1982 gün ve 17739 sayılı Resmi Gazete.

ise menkul kıymet sayılmayan kıymetli evrak olarak kabul edilmiştir.

Neticede, Sermaye Piyasası Kuruluna göre, KOB' lar para ve sermaye piyasası aracı olarak iki türe ayrılmıştır.

KOB' ları düzenleme yetkisi, Maliye Bakanlığı'nın 22 sayılı Karar'a ilişkin 2 Nolu Tebliği ile (95) Merkez Bankasından alınarak Sermaye Piyasası Kuruluna verilmiştir.

KOB'un olumlu yönleri: Bu suretle İslâm Ülkeleri ile finansal sistem olarak yakınlaşma sağlanacaktır (96).

Tahvil ihraç sınırına varıldığı, hisse senedi ihracı yolunun tıkandığı, banka mevduatlarının sunduğu borç verilebilir kaynakların yetersiz, kısa vadeli ve pahalı olduğu bir zamanda fon temini için yeni bir çıkış kapısı olacaktır (97).

Böylece Sermaye Piyasasındaki araç çeşitlenmesine imkân verecek millî bir belge oluşturulmuştur (98).

Kâr ve zarara ortaklık belgesi ile tedricen hisse senedine doğru bir bilinçlenme mümkün olacaktır (99).

İşletmelerin pahalı ve yüksek faizli finansmandan bunaldıkları bir zamanda, kâr ederek, bu kârdan pay

(957 17.8.1982 gün ve 17785 sayılı Resmî Gazete.

(96) Vural Günal, Kâr ve Zarar, a.g.e., s. 145; M. Gün Çalıka, "KOB: Yeni Bir Finansman Aracı Olarak", Kâra ve Zarara Ortaklık Belgesinin Değerlendirilmesi, MEBAN Yayını, İstanbul, 1982, s. 42.

(97) Erdoğan Alkin, "KOB'un Makro Ekonomik Açından Değerlendirilmesi", Kâra ve Zarara Ortaklık Belgesinin Değerlendirilmesi, MEBAN Yayını, İstanbul, 1982, s. 20.

(98) Kemal Sağlam, a.g.e., s. 17.

(99) M. Gün Çalıka, KOB: Yeni Bir Finansman Aracı Olarak, a.g.e., s. 43; Vural Günal, Kâr ve Zarar, a.g.e., s. 146.

vermeleri, finansman maliyetlerinin düşmesine sebep olacak ve onları rahatlatacaktır.

Türkiye'de çekler ve bonolardan başka ilk defa çok kısa vadeli, maliyet açısından cazip ve limit sorununu çözen bir araç üretilmiş olmaktadır.

KOB sayesinde yabancı gerçek ve tüzel kişilere 6224 sayılı Kanunun sınırları içinde, Türk sermaye piyasasına girebilme imkânı sağlamıştır. Böyle bir araca birinci derecede, faizi kabul etmeyen, kâr yanında riske de ortak olanların iltifat edecekleri tabiidir (100).

Mevzuat olarak düzenlemenin TPKKH Karar ile yapılmış olması yeni düzenlemeleri mümkün kılmış ve hukuki dayanak teşkil etmiştir (101).

KOB hakkında olumsuz olarak ileri sürülen görüşler de vardır: Kâr ve zararın adaletli bir şekilde tesbiti zordur.

Gerek zarara katılma riski ve gerekse kâr beklentisi gerçekleşmeyen kimselerin reaksiyonu ile sermaye piyasasının gelişmesi güçleşebilir.

Holdingleleri oluşturan şirketler arasında kâr ve zarar kaydırılması mümkün olabilir.

KOB ihraç eden şirketlerin hesapladıkları kâr ve zararı, özellikle belge sahipleri için, inceleyecek bir denetleme kurumu mevcut bulunmamaktadır.

KOB ile limit sorunu çözülmüş olmasının yanında, şirketler aşırı borçlanmaya başvururlarsa, malî yapıları özkaynaklar aleyhine bozulabilir.

(100) Güneş Taner, "KOB'un Dış Finansal Piyasalarda Pazarlanması", Kâra ve Zarara Ortaklık Belgesinin Değerlendirilmesi, MEBAN Yayını, İstanbul, 1982, ss. 46-47.

(101) Vural Günal, Kâr ve Zarar..., a.g.e., s. 147.

KOB'ni eğer aracı kurumlar kâr garantisi ile satmaya kalkarlarsa bu araç saptırılmış ve dejenere edilmiş olur.

Aile Şirketleri, KOB ihraç ederek ve kendi ortaklarına satın aldırarak Kurumlar Vergisinden kaçabilirler.

Şirketlerdeki küçük hisse sahipleri KOB sahipleri karşısında güç durumda kalabilirler.

"Kâr paylarının ödenmesi üzerine masraf kaydında, KOB'nin örtülü sermaye faizi ile ilişkisinde, KOB'ne isabet edecek kârın tesbit ve tertibinde, stopajda ve zarara katılmada vergiye ilişkin aşılması güç sorunlar çıkabilir (102).

Zarar edilmesi halinde, tedavülde bulunan KOB'nin değerinden indirme nasıl yapılacaktır?

28 sayılı TPKKH Kararla getirilen ve 30 sayılı Karar'da da aynen devam ettirilen ve bu Karar'a istinaden çıkarılan Sermaye Piyasası Kurulunun 13.12.1984 tarihli Tebliğinde ise durum şöyledir:

28 sayılı TPKKH Kararla (103) getirilen ve 30 sayılı Kararda (104) aynen muhafaza edilen hükümde "Anonim şirketler Sermaye Piyasası Kurulundan izin almak koşuluyla, tutarları ihraç ve ödeme şartları ve haiz olacakları diğer nitelikleri Sermaye Piyasası Kurulunca belirlenecek kâr ve zarara katılma hakkı veren menkul değerler (Kâr ve Zarar Ortaklığı Belgeleri) çıkarabilirler".

(102) a.e.

(103) 29.12.1983 gün ve 18266 sayılı Resmi Gazete.

(104) 7.7.1984 gün ve 18451 sayılı Resmi Gazete.

Böylece kökü kâr'a iştirakli tahvil olan bu yüzden de ciddi tartışmalara sebebiyet veren KOB'la ilgili önceki mevzuat yeniden düzenlenmiş olup, bu hükümle yeni bir menkul kıymet ihdas edilmiş bulunmaktadır.

Karar'da getirilen hükmün hukuki dayanağı 1567 sayılı Kanundur.

Kurul karardaki hükme dayanarak 13.12.1984 tarihinde "Kâr ve Zarar Ortaklığı Belgeleri Çıkarılmasına İlişkin Tebliğ'ini" yayınlamıştır.

Görüldüğü gibi KOB, tasarruflarını faizsiz bir düzen içinde yatırmak isteyenlere bir imkân tanımaktadır. KOB faizli bir işlem değil ticarî bir faaliyettir. KOB sahipleri dönem sonları itibariyle kâra belli bir oranda iştirak etmektedirler. Eğer KOB ihraç eden firma zarar etmişse, bu takdirde KOB sahipleri zarara da katılmaktadır. KOB sahibi, mudarabe ortaklığında emek sahibine sermaye veren ve böylece kâr ve zarara iştirak eden sermayedara benzemektedir. Bundan da öte, KOB sistemi İslâm ticaret hukukunun temel esprisine uygun düşmektedir. KOB vasıtasıyla elde edilen gelir de ticarî faaliyetten sağlanan gelir olmaktadır (105).

KOB uygulaması ile ilgili olarak iki ihraç yapılmıştır. Birincisi, 1985 yılında bir anonim şirket, halka arz etmek üzere, 450 milyon TL tutarında KOB ihracı için SPK'lundan izin almıştır. İkincisi, 1986 yılında bir anonim şirket tarafından halka arz edilmek üzere 750 milyon TL tutarında KOB ihracı için SPK'lundan izin almıştır. İki anonim şirketin toplam KOB ihracı 1.250 milyon TL tutmaktadır (106).

(105) Ö. Adil Atasoy, Ali Bardakoğlu, "Anonim Ortaklıkların Finansmanında Yeni Bir Araç Olarak KOB ve Konunun İslâm Hukuku Açısından Değerlendirmesi", İslâm Ekonomisinde Finansman Meselelerine Sunulan Tebliğ, Ensar Vakfı, İstanbul, 21-22 Haziran, 1986, s. 32.

(106) Sermaye Piyasası Kurulu, Aylık Bülten, Ankara, Nisan 1986, s. 1.

3. Desiyab

1960'larda işgücü arzında görülen yetersizlikler sanayileşmiş ülkeleri işgücü ithal etmek mecburiyetinde bırakmıştır. Türkiye'den yurtdışına, özellikle Batı Almanya'ya işgücü ihracı bu dönemde başlamış ve artan bir oranda devam etmiştir.

Önceleri bu işçiler tasarruflarını ülke içinde ailelerinin cari harcamalarında kullanıyorlar veya gayrimenkul satın alıyorlardı. Daha sonra bu tasarrufların ekonomik, sosyal ve millî tesirlerle üretime kanalize edildiği görüldü.

Böylece yurt dışındaki işçiler hem kârlı bir yatırım alanı olarak gördükleri hem de yurda kesin dönüş yaptıktan sonra çalışabilecekleri bir saha olması sebebiyle tasarruflarını imalât sektöründe yoğunlaştırdılar. Neticede, 1960'ların ortalarından itibaren A.Ş.'ler, İşçi Şirketleri, Halk Yatırımları, vs. isimleri altında şirketler kurulmaya başladı.

Bu şirketler ülke çapında yayıldıkça ülkenin iktisadî ve sosyal bünyesinde önemli roller oynadılar. Bu suretle DESİYAB mevcut malî kuruluşlara ilâve olarak bu şirketlere malî ve teknik yardım yoluyla devletin desteğini sağlamak üzere (107), 17.4.1975 tarih ve 1877 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, 11.11.1975 tarih ve 13 sayılı KHK ile kuruldu.

KHK'nin 4'üncü maddesinin (d) fıkrasında Bankanın "Sermayesine iştirak ettiği yatırım teşebbüslerine kâr ortaklığı esasları dahilinde de kredi verebileceği",

(107) DESİYAB, Brief Information On DESİYAB, Ankara, 1983, s. II.

(e) fıkrasında ise "Her türlü tahvil ve kâr ortaklığı senedi alıp satabileceği" belirtilmiştir (108). Aynı kararnamenin 5'nci maddesinde Bankanın gayelerine ulaşmasını sağlayacak fonların kaynakları belirtilirken, (c) bendinde "Kâr ortaklığı esasına göre yurt içinde Türk Lirası yurt dışında döviz olarak bankaya yapılan mevduat dahil her çeşit mevduat" da zikredilmiştir (109).

11.11.1975 tarih ve 13 sayılı KHK'nin 8'inci maddesinde Banka'nın "Carî usuller dahilinde sermayesi ile tahdîd edilmeksizin kâr ortaklığı esasına göre Türk Lirası ve döviz üzerinden tahviller çıkarabileceği" hükme bağlanmıştır (110).

Tablo 102'de 1977-84 döneminde Bankanın verdiği kâr ortaklığı, esaslı krediler gösterilmiştir.

Türk malî sisteminde KOB belgesinin, resmî bir yatırım bankası tarafından araç olarak kabul edilip, buna dayalı işlemler yapılması, Körfez Ülkeleriyle "malî sistem"de bir yakınlaşma sağlamış; böylece Türkiye'de faizsiz yatırım yapmak isteyen Körfez Ülkelerine bir imkân verilmiştir.

(108) 14.11.1983 gün ve 18221 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 4.11.1983 tarih ve KHK/165 karar sayılı DESİYAB Kanun Hükmündeki Kuruluş Kararnamesinde bu fıkralar değiştirilerek mezkûr Kararnamenin 3'cü maddesinin (c) fıkrasınının 2'ci bendinde Bankanın "Kısa, orta ve uzun vadeli ve kâr ortaklığı esaslı Türk Lirası veya Döviz olarak yatırım ve işletme kredisi açabileceği" hükmü getirilmiştir.

(109) 14.11.1983 gün ve 18221 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 4.11.1983 tarih ve KHK/165 Karar Sayılı DESİYAB Kanun Hükmündeki Kuruluş Kararnamesinde (c) bendi çıkarılmıştır.

(110) 4.11.1983 tarihli Kararnamenin menkul kıymet çıkarma yetkisi ile ilgili 7'nci maddesinde bu hüküm genelleştirilerek bankanın "yürürlükteki mevzuat uyarınca her türlü menkul kıymet çıkarabileceği ve satabileceği" belirtilmiştir.

4. Özel Finans Kurumları

Faizsiz bir düzende yatırım yapmaya imkân veren üçüncü ve en önemli gelişme, Özel Finans Kurumları vasıtasıyla olmuştur.

Mevzuattaki gelişmeler şu seyri takib etmiştir. 28.6.1983 tarihinde 7129 sayılı Bankalar Kanununu değiştirerek yürürlüğe giren 70 sayılı Bankalar Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 90'ncı maddesi sadece bankaların bu kararnameye tâbi olacağını, bankalar dışındaki finansal kuruluşların ise uyacakları esasları Bakanlar Kurulu'nun belirleyeceğini hükme bağlamıştır.

Bakanlar Kurulu, 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ve mezkûr 90'ıncı maddeye dayanarak, Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında 16.12.1983 gün ve 83/7506 sayılı Kararname Eki Karar'ı kabul etmiştir.

Uzun süre üzerinde çalışılan bu karar Resmi Gazete'nin 19.12.1983 tarih ve 18256 mükerrer sayısında yayımlanmış ve 16'ncı maddeye uygun olarak 19 Şubat 1984'den itibaren yürürlüğe sokulmuştur.

Kararname ve Tebliğde ilke olarak lâiklik esasını korunmuştur. Özel Finans Kurumları organizasyon, faaliyet, kâr dağıtma ve tasfiye yönünden bütünüyle lâik kavramlara dayandırılmıştır.

Özel Finans Kurumları işlemlerini, Kararname ve Tebliğin ekonomik çerçevesi içinde, TTK'na tâbi olan diğer anonim ortaklıklar gibi icra edeceklerdir. Ancak mekanizmada faiz yerine kâr ve zarar sistemi yer almaktadır.

Yine düzenlemeler yapılırken İslâm Hukuk Müessesesi olan Mudaraba, Muşaraka ve Murabaha'ya yer verilmemiştir.

Diğer önemli bir farklılık da, uluslararası uygulamada İslâm finans kurumları, faizsiz çalışan banka, yatırım şirketi ve sigorta benzeri şirket ya da dayanışma şirketi ve İslâmî ticaret şirketi, dörtlüsü olarak bir arada hizmet verirken (111), Türk sisteminde kuruluş sayısı bir'e indirilmiştir.

Tek kuruluşlu Türk sisteminin konusu ve işleyiş tarzı açısından daha kolay, daha basit ve daha ucuz olduğu belirtilmektedir (112).

Uygulama ile ilgili düzenlemeler, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının Tebliği ile getirilmiştir. Tebliğle getirilen sistem, kuruluş, organizasyon, fon kaynakları ve fon kullanımı olarak açıklanabilir.

a. Kuruluş ve Organizasyon

Özel Finans Kurumu kurabilmek için asgari 5 tanesi kurucu olmak üzere, azami 100 ortaklı bir anonim şirket kurulması şarttır.

Özel Finans Kurumlarının ortak sayısının 100'den fazla olmaması bazı güçlüklerle karşılaşılmaması için gereklidir. Çünkü ortak sayısı 100'ü geçince, Sermaye Piyasası Kanununa göre ortaklığın hisse senetleri halka arz edilmiş sayılır (113) ve bu kanun hükümlerine uyma yükümlülüğü altına girer. Bu durum, kurumların yapısına uymayan çeşitli güçlükler çıkarabilir (114).

(111) International Association of Islamic Banks, Islamic Banks, The Mountly Magazine, Cairo, August-September 1981.

(112) Vural Günel, Özel Finans Kurumları, a.g.e., s. 15.

(113) a.e., s. 36.

(114) Sermaye Piyasası Kanunu, Mad. 11.

Özel Finans Kurumlarının ödenmiş sermayeleri toplamı 5 milyar TL'den az olamaz. Bu sermayenin ortaklar tarafından 1/4'ü defaten, geri kalan kısmı 6 ay içinde nakden ödenmek mecburiyetindedir. 5 milyar TL'den daha fazla sermaye ile kurulan kurumların, fazla olan kısmı nasıl ödeyeceklerinin, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığınca ayrıca belirleneceği hükme bağlanmıştır.

Özel Finans Kurumları kurulurken ortak olmak isteyen yabancı ortakların sermaye olarak koydukları meblağları Merkez Bankası'nca alım satımı yapılan döviz cinsleri üzerinden ve nakit olarak Türkiye'ye getirmeleri mecburiyeti konmuştur.

Özel Finans Kurumlarının, merkez şubesi dışında açacakları her şube için, yukarıdaki şartlarla birlikte Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca belirlenecek miktarda sermaye ayırmaları mecburidir.

Kurumlar nama yazılı, nakit karşılığı ve 100.000 TL'den aşağı olmayan nominal değerinde hisse senedi çıkarabilir.

Tebliğle getirilen önemli bir hüküm de Türkiye'de mukim olmayan ortakların sermayenin tamamına sahip olabilecekleridir. Yabancı ortaklar, hisselerine düşen meblağı Türkiye'de mukim kişilere devrettikleri takdirde, elde ettikleri hasılat cari kur üzerinden dövize çevrilerek Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatına göre 5 yıl süreyle bloke edilir.

Kurucular, önce TCMB'ye müracaat ederler. TCMB olumlu kararını HDTM'na bildirmesi üzerine, Müsteşarlık Bakanlar Kuruluna teklifte bulunur. Bakanlar Kurulu kuruluş kararnamesini kabul edince, kuruluş izni alınmış olur. Kuruluş izni alındıktan sonra diğer işlemler, TTK'na göre tamamlanır.

16.12.1983 gün ve 83/7506 sayılı karar ve 25.2.1984 tarihli Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının tebliği Özel Finans Kurumlarının organlarını, genel kurul, idare meclisi ve denetleme kurulu olarak belirtmiştir. Genel müdürün durumu da zikredilmiştir (115).

Özel Finans Kurumlarının kuruluşu, organları, faaliyet ve tasfiyesi ile ilgili esas ve usuller, Merkez Bankası'nın görüşü alınarak Başbakanlıkça düzenlenir. Düzenlenmeyen konularda Türk Ticaret Kanunu ve ilgili diğer kanun hükümleri uygulanır (116). Bu durumda, organizasyon konusunda özel düzenleme bulunmayan hallerde anonim şirketlere ait genel hükümlerin uygulanması gerekecektir.

b. Fon Kaynakları

Özel Finans Kurumlarının fon kaynakları, cari hesaplar, katılma hesapları (117) ve kurumların sunabileceği diğer hizmetlerden (118) sağlayacağı gelirlerden meydana gelir.

Özel Finans Kurumları hem TL ve hem de döviz üzerinden cari hesap ve kâr ve zarara katılma hesapları açabilmektedirler.

aa. TL ile Açılan Hesaplar

Tebliğe göre Özel Finans Kurumları cari hesap ve kâr ve zarara katılma hesabı olarak iki hesapta fon toplayabilmektedir.

- Cari Hesaplar: TL ve döviz cinsinden açtırılabilen, istendiği anda istenilen miktarda geri çekilebi-

(115) Kararname Mad. 5; HDTM Tebliği Mad. 10.

(116) Kararname Mad. 1.

(117) HDTM Tebliği, Mad. 14.

(118) HDTM Tebliği, Mad. 25.

len, faiz ya da kâr ödenmeyen hatta faiz ve kâr dışında ne nam altında olursa olsun bir bedel ödenmeyen hesaptır. Bu hesapta biriken fonlar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamına da girmektedir.

Cari hesaplar, TL hesapları ve döviz hesapları olarak ayrı ayrı muhasebeleştirilir ve işletilirler. Bu düzenlemeyi, döviz olarak toplanan fonların döviz olarak da işletilebileceği tarzında anlamak maksada daha uygundur.

Kurum, cari hesapta biriken fonların kullanımı sonucunda elde edilecek kâr ya da meydana gelen zararı kendi hesabına intikal ettirir.

Özel Finans Kurumlarınca, cari hesaplara garanti verilmiştir. Kurumun cari hesaplara kabul edebileceği azami fon tutarı Merkez Bankasınca, öz kaynakları toplamının 10 katı olarak tesbit edilmiştir (119).

- Katılma Hesapları

Kâr ve zarara katılma hakkı verir. Tebliğe dayanarak bir tarif verilecek olursa,

Katılma hesapları, gerçek ve tüzel kişilerce, "Kâr ve Zarara Katılma Akdi" karşılığında, en az üç ay en çok 5 yıl için, TL ya da döviz olarak yatırılan fonların kullandırılmasından hasıl olacak kâr ve zarara katılma sonucunu doğuran fonlardır.

Bu hesaplar asgari 100.000 TL ile açılabilir.

(119) 21 Mart 1984 tarih ve 18348 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Merkez Bankası Tebliği, Mad. 8.

Katılma hesaplarının sahiplerine faiz ödenmediği gibi, sabit bir gelir de ödenmemektedir. Daha da önemlisi, bu hesap sahiplerine ana paranın aynıyla geri ödeneceği garantisini verilmesi de mümkün değildir.

Katılma hesapları vadeleri itibariyle, 90-180-360 günlük veya 1 yıllık ve 1 yıldan daha uzun vadeli olmak üzere 4 gruba ayrılır.

Her vade grubu kendi içinde bir bütün teşkil etmekte olup, ayrı ayrı muhasebeleştirilmekte ve işletilmektedir.

Özel Finans Kurumları için 6 aylık dönemleri kapsar şekilde düzenlenen hesap vaziyeti ile hesapların durumunun kamuya duyurulması mecburiyeti getirilmiştir.

Tebliğe göre, Özel Finans Kurumlarının, katılma hesaplarının işletilmesinden husule gelecek kâr ve zarardan payına düşen kısım % 20'den çok olamaz.

Katılma hesabına fon yatıranların lehlerine tahakkuk ettirilecek gelirler, vergi mevzuatı açısından mevduat geliri sayılmaktadır.

Katılma hesaplarında biriken fonlar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamına girmemektedir.

bb. Döviz İle Açılan Hesaplar

Dövizle açılan hesaplar da TL ile açılan hesaplar gibi, cari hesaplar ve kâr ve zarara katılma hesapları şeklinde açılabilir.

Döviz hesapları, TL ile olan hesaplardan ayrı olarak tutulacak, muhasebeleştirilecek ve işletilecektir (120): Sistem TL ile açılan hesaplarla aynıdır.

Özel Finans Kurumları düzenlenirken yeni ve önemli hükümler getirilmiştir. Türkiye'de mukim kişilerin katılma hesaplarına döviz olarak fon yatırımları mümkün iken bu defa, yurt dışında mukim gerçek ve tüzel kişilerin de, bu hesaplara, döviz olarak fon yatırabilmeleri imkânı getirilmiştir (121).

Dövizle açtırılan katılma hesapları, diğer hesaplardan bağımsız, vade ve döviz cinsi ayırımı da yapılmaksızın tek hesapta işletilir.

Dövizle açtırılan hesaplarla ilgili olarak getirilen diğer bir hüküm de şöyledir: Hesaplarda biriken dövizler, bu Tebliğ'e ve Merkez Bankası'nca belirlenecek esaslara uymak kaydıyla öncelikle ülke ihtiyaçları için serbestçe kullanılır.

Gerçekte, sisteme cevaz verilmesinin en önemli sebeplerinden biri de, yabancı sermaye celbi ile ilgilidir. Bu hesaplarda biriken fonlarla, serbestçe kullanılsa bile, ülke ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılması suretiyle, döviz bulma problemine bir çözüm getirilmesi amaçlanmıştır.

Bu husus, tek hesap kavramının gerekçesini de oluşturmaktadır (122).

cc. Özel Finans Kurumlarının Sunabileceği
Diğer Hizmetlerden Sağlanacak Gelirler

Özel Finans Kurumlarına Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığından izin almak şartıyla diğer bazı faaliyetlerde bulunabilme imkânı tanınmıştır. Bu cümleden olarak:

(121) HDTM Tebliği, Mad. 22.

(122) Vural Günal, Özel Finans Kurumları, a.g.e., s. 24.

- Özel projelerin finansmanı için ve münhasıran o işe tahsis edilmek üzere, müstakil hesaplarda fon toplama,

- Ticarî amaçla gayrimenkul alım satımı,

- Teminat mektubu verme,

- Tebliğde düzenlenmiş hususlar dışında ortaklık kurmak suretiyle kurumlar için fon kaynağı bulunabileceği gibi;

- Kasa kiraya vermek,

- Havale ve transfer işlemleri yapmak,

- Fizibilite etüdüleri yapmak,

- Merkez Bankası'nca uygun görülecek diğer iş ve hizmetleri yaparak elde edilecek gelirlerin fon sağlama-sı yanında;

- Özel Finans Kurumlarının kuruluşu ve yeni açılacak şubeleri için getirilen sermaye,

- Özel Finans Kurumlarının ortak olarak kuruluşuna katılacakları yatırım ve işletmeler için getirecekleri dövizler,

- Malî sistemdeki yakınlaşma dolayısıyla artacak olan işlem hacminin gerektirdiği nakitler,

- Müteahhitlik hizmetleri ve bu hizmetler için verilecek olan teminat mektuplarının ortaya çıkaracağı imkânlar,

- Özel Finans Kurumlarının ve kurucularının ve bunların münasebette bulunduğu yabancı kurum ve fertlerin, Türkiye'deki dostlarının güçlü görünmesi için cari hesaplarda tutacakları miktarlar,

- Özel Finans Kurumlarının uluslararası piyasada yapacakları SWAP işlemleri için bulacakları paralar da fon kaynağı olarak zikredilebilir (123).

c. Fon Kullanımı

Fon kullanımı ile ilgili düzenleme, tebliğin 17 ve 20'nci maddelerinde yapılmıştır. 17'inci maddede cari hesaplarda biriken fonların kullanım yerleri 20'nci maddede ise katılma hesaplarında biriken fonların kullanım yerleri belirlenmiştir.

aa. Cari Hesaplarda Biriken Fonların Kullanımı

Özel Finans Kurumu, cari hesaplarda biriken fonların % 10'unu nakit olarak kasada veya ticarî bankalarda diğer % 10'luk kısmını da Merkez Bankası'nın tayin edeceği likit menkul değerler veya nakit olarak, Merkez Bankası'nda tutmak mecburiyetindedir.

İlk % 10'luk dilimin, kurumun kasasında tutulacağı açıktır. Çünkü, bu fonların faizli işlem yapan ticarî bankalarda tutulması düşünülemez. Ancak, ticarî bankalar ileride sisteme uygun bir düzenlemeye kavuşursa, bu % 10'luk dilim ticarî bankalarda tutulabilir.

Toplam % 20'lik bu dilim, ortaya çıkabilecek riskleri karşılamak maksadıyla bankalar için yürürlükte olan sistemin, Özel Finans Kurumları sistemine yansımaları şeklinde değerlendirilebilir.

Cari hesaplarda toplanan fonların % 20'lik kısmı bu şekilde ayrıldıktan sonra kalan % 80'lik kısım ikiye bölünmektedir. İlk % 50'lik ya da cari hesapta toplanan toplam fonların % 40'ı, gerçek ve tüzel kişilere bir yıldan uzun vadeli olarak ticarî işlere yatırılabilir. Burada hareket noktası cari hesaplarda toplanan fonların devamlılık arzedeceği varsayımına dayanmaktadır. Cari

hesapta toplanan fonların % 40'ı ise en çok 12 ay vadeli olarak ticarî işleri finanse etmek için yatırılabilir.

Tebliğ'in getirdiği düzenlemeye göre, kullanılan fonların 1 yıldan fazla vadeli de olsa, vade sonunda, % 80'lik kısmı aynen tahsil edilir. En çok % 20'si kâr ve zarara katılma yatırım akdi yolu ile fon kullanan firmada bırakılabilmektedir. Yapılan akit de kurumun, kâr ve zarardan alacağı pay ve hatta gerekirse alacağı teminatlar açıkça gösterilebilmektedir.

Özel Finans Kurumları, katılma hesaplarında biriken fonların işletilmesinden meydana gelecek kârdan ve zarardan en çok % 20 pay alabilmektedir. Halbuki cari hesapta biriken fonların kullandırılmasında böyle bir sınırlama mevcut değildir. Bu durumda Kurum, cari hesapta biriken fonları kullandırırken, yapacağı akit sırasında açıkça belirtilmek suretiyle, kâr marjını yükseltebilir.

Cari hesaplarda biriken fonların gerçek ve tüzel kişilere kullandırılabilmesi azami miktar Merkez Bankası'nca belirlenecek esaslara da uymak şartı ile öncelikle ülke ihtiyaçlarının karşılanmasında, ülke içinde veya uluslararası piyasalarda serbestçe kullanılabilir.

bb. Katılma Hesaplarında Biriken Fonların Kullanımı

Katılma hesaplarında biriken fonların kullanılması ile ilgili olarak Tebliğ'de bazı şartlar tesbit edilmiştir. Buna göre; katılma hesaplarında toplanan miktarın % 1'i Merkez Bankası'nda bloke edilecektir (124). Bu miktar % 5'i geçemez (125). Katılma hesaplarında biriken fonların, yıllık ortalama olarak asgari % 25'inin döviz sağlayıcı şekilde kullandırılması zorunludur. Di-

(124) TCMB Tebliği Mad. 10.

(125) HDTM Tebliği Mad. 20.

ğer bir şartta, her vade grubunda biriken fonlardan, gerçek ve tüzel kişilere kullanıldırılacak olan miktarı, Tebliğ Merkez Bankası'na bırakmıştır. Ancak, Merkez Bankası Tebliği'nde bu hususta bir sınırlama getirilmemiş olduğu görülmektedir (126).

Katılma hesaplarında biriken fonların Tebliğe göre kullanıldırılması aşağıdaki şekillerde olmaktadır (127):

- Üretim Desteği Sağlanması

2'nci maddenin (f) bendinde "Alım-Satım Akdi" olarak geçen bu fon kullandırma şekline göre, işletmeleri için gayrimenkul, ham ve yarı mamul maddeler ile teçhizat ve makina temini amacıyla başvuranlara gerekli madde, teçhizat ve gayrimenkulleri üçüncü şahıslardan peşin satın alıp, vadeli satılması şeklinde olur.

Kurumun satın alma ve satma akdini sözleşme serbestisi dahilinde aynı anda tamamlaması şarttır.

- Kâr ve Zarara Katılma Yöntemi İle Fon Kullandırma

Kurum bu şekilde fon kullanacak olan gerçek ve tüzel kişilerle "Kâr ve Zarara Katılma Yatırım Akdi" imzalar.

Kâr ve zarara katılma, fon kullananın bütün faaliyetlerinden doğacak kâr ve zarara katılma şeklinde olabileceği gibi, belirli bir faaliyetten veya belirli bir parti malın alım satımından doğacak kâr ve zarara katılma şeklinde de olabilir. Bu suretle bir işletmenin bütün faaliyetlerine veya faaliyetlerinin bir bölümüne finansman sağlanması mümkün olmaktadır.

(126) TCMB Tebliği Mad. 11.

(127) HDTM Tebliği Mad. 20-b.

Özel Finans Kurumları, fon kullandığı gerçek ve tüzel kişilerin kârına sözleşmede belirlenen oranda iştirak ederken, zarara ise, azami o işe tahsis ettiği meblağ kadar katılır.

- Kira Akdi

Mal ve hizmet üretiminde kullanılacak teçhizatın, mülkiyet kurumda kalmak şartıyla sözleşme serbestisi dahilinde işletmelere kiraya verilmesidir.

- Mal Karşılığı Olan Vesaikin Alım Satımı Yoluyla Fon Kullandırma

Bu tür fon kullandırma dış ticaret rejimi ile izin verilen hususlar için söz konusudur.

Kurumla fon kullanan arasında, mal karşılığı vesaikin kurumca peşin satın alınması ve vadeli olarak daha yüksek bir fiyattan geri satılmasını düzenleyen bir akit imzalanarak işlem gerçekleştirilmektedir.

Bu vesaikin bir mal karşılığı olması şarttır.

- Fonların Bankalarda Tutulması

Özel Finans Kurumlarının, yukarıda belirlenen şekillerde ellerindeki fonları kullandıramadıkları takdirde, -fonları atıl tutmaktansa- diğer bankalarda değerlendirebilme imkânı, tebliğle mümkün kılınmıştır. Faiz kabul etmesi mümkün olmayan bu Kurumların, mezkûr fonları ancak kendisi gibi Kurumlarda değerlendirmeleri tabiidir.

- Vade Bitiminden Önce Katılma Hesaplarından Para Çekilmesi

Tebliğ'e göre, 30 gün önceden ihbar etmek şartıyla vadesinden önce para çekmek mümkün kılınmıştır (128).

Döviz olarak yatırılan ve vadesinden önce çekilmek istenen fonların 30'uncu madde hükmü uyarınca transferi mümkündür.

- Tebliğ'in 25'inci Maddesinin Öngördüğü Hizmetlerde Kullanım

Bu alanları da şu şekilde belirtmek mümkündür.

- : Her türlü ziraat, ticaret, sanayi ve hizmetlere ilişkin alanlar,
- : Müteahhitlere teminat mektubu verme,
- : Ortak yatırımlar yapma,
- : İhracat ve ithalâtın finansmanı,
- : Gemi, uçak ve yeni teknolojilerle üretilen makina ve teçhizatın yurt dışından temin edilip firmalara kiraya verilmesi veya taksitle satılması.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi Özel Finans Kurumları faaliyetlerini sürdürürken bazı yönlerden banka, bazı yönlerden de ticarî bir şirket hüviyetini arz etmektedir. Kurum bir ticarî işletme gibi kendi adına ithalât ve ihracat yapabilmekte, fatura keserek satın aldığı malları üçüncü şahıslara satabilmektedir. Bütün bu işlemleri gerçekleştirirken gerekli olan tüm bankacılık hizmetlerini de kendi bünyesinde yapabilmektedir. Aynı zamanda Kurum kendisinden fon talep etmeyen müşterilerine de tüm bankacılık hizmetlerini sunabilmektedir.

Konu ile ilgili diğer önemli bir husus da, Özel Finans Kurumlarının topladıkları fonların maliyetlerinin klasik bankalardaki fon maliyetlerinden daha düşük olduğudur. Bunun başlıca sebeplerini şöylece sayabiliriz:

- Toplanan fonlara karşılık Merkez Bankası'nda ayrılan blokaaj oranı, bankaların ayırdıkları orandan daha düşüktür. Bu oran, cari hesaplar için % 10, katılma hesapları için % 1'dir.

- Yine, tutulması gereken dispoñibilite oranı da bankalara oranla daha düşüktür. Cari hesapların % 10'u.

- Özel Finans Kurumlarının fon toplama harcamaları düşüktür. Çünkü, halihazırda tek şube ile faaliyetlerini sürdüren bu kurumların gelecek yıllarda da çok şubeli bankalar haline gelmekten çok toptancı ihtisas bankaları görünümünde faaliyetlerini sürdürecekleri tahmin edilmektedir. Bu sebepten Kurumların fon toplama maliyetlerinin her zaman bankalardan daha ucuz olması beklenmektedir.

- Özel Finans Kurumlarının uluslararası finans çevreleriyle ilişkileri gelişmiş bir vaziyettedir. Diğer taraftan kurumların bizzat kendi sermayeleri, kullandıracakları fonlar içinde önemli bir yer tutmaktadır.

- Özel Finans Kurumları ülke ekonomisine, yurt dışından düşük maliyetli fonları da cezbedebileceklerdir.

Bütün bu sebeplerden dolayı, Özel Finans Kurumlarından fon talep eden veya fon kullananların karşılaşacakları maliyetler bankaların fon kullandırma maliyetlerinden daha düşük olacaktır (129).

d. Özel Finans Kurumlarının Sağlayacağı Faydalar ve Uygulaması

Bu faydalar şu şekilde özetlenebilir:

Ekonomiye, bankalara nisbetle daha düşük maliyetli fon sağlayabilirler,

(129) Selim Seval, Fon Kullananlar Açısından Özel Finans Kurumları ve Fon Maliyetleri, Al Baraka Türk, İstanbul, 1985, s. 7.

Türk malî sisteminin dışa açılmasına katkıda bulunabilirler,

Fon fazlası olan ve bu fazlalıkları dahilde yatırma imkânı bulamayan ülkelerden Türkiye'ye fon getirebilirler,

Petrol geliri fazlası olan zengin İslâm Ülkeleri ile, bu sistem sayesinde malî ilişkiler artacak bu da mezkûr ülkelerle ticaret hacmini artıracaktır.

Kaynak sıkıntısı çeken işletmeler, sistem sayesinde, sabit bir bedeli olmayan, karşılığı, kârdan verilecek payla ödenen, risksiz bir kaynak sağlayarak üretim maliyetlerini aşağıya çekebilirler,

Özel Finans Kurumları, fon kullandırdıkları gerçek ve tüzel kişilerin kâr ve zararına iştirak ettikleri için, bu kuruluşları çok ciddi bir şekilde araştıraraklardır.

Ülke içinde faizli sisteme dayanan finans kurumlarına akmayan ve altın, döviz, bina, arsa veya iddihar şeklinde tutulan fonlar bu kurumlar kanalıyla çözülebilecektir.

Kalkınmanın finansmanında ucuz ve kolay finansman sağlamak suretiyle, yatırımcı, kurum ve fon kullanan üçlünün gelirlerinin artması yeni vergi kaynakları doğurabilecektir.

Özel Finans Kurumları yeni iş ve istihdam imkânları bahşedebilecektir (130).

(130) Yalçın Öner, "Özel Finans Kurumları ve Türkiye Uygulaması", İslâm Bankacılığı ve Ekonomisi 3'ncü Al Baraka Grubu Sempozyumuna Sunulan Tebliğ, İstanbul, 23-26.9.1985, s. 6; Vural Günal, a.g.e., s. 44; Sami Hassan Homoud, "İslâm Bankacılığı Teori ve Uygulaması", İslâm Bankacılığı ve Ekonomisi 3'ncü Al Baraka Grubu Sempozyumuna Sunulan Tebliğ, İstanbul, 23-26.9.1985, s. 4.

Özel Finans Kurumları uygulamasına gelince:

Al Baraka Türk 21 Ocak 1985'de 5 milyar TL sermaye ile faaliyete başlamıştır. Kurumun % 50 hissesi Al Baraka Yatırım ve Kalkınma Kurumuna, % 13'ü İslâm Kalkınma Bankası'na, % 2'si Dubai İslâm Bankası'na, % 1'i Bahreyn İslâm Bankası'na, % 1'i Katar İslâm Bankası'na, % 0,5'i Bahreyn İslâm Yatırım Bankası'na, % 0,5'i Ürdün İslâm Bankası'na, % 32'si de gerçek ve tüzel kişilerden meydana gelen Türk ortaklarıdır.

Faisal Finans Kurumu ise 1 Nisan 1985'de faaliyete başlamıştır. Kurumun % 51 hissesi Dar Al Maal Al-İslâm'a, % 25'i Mısır Faysal İslâm Bankası'na, % 8'i Sudan Faysal İslâm Bankası'na, % 5'i Bahreyn Faysal İslâm Bankası'na, % 1'i Muhammed Al-Faisal Al Saud'a ait olup kalan % 10'luk kısım ise Türk ortaklara aittir.

Her iki Özel Finans Kurumu da, kârlılık ve büyüme açısından hızlı bir gelişme göstermişlerdir.

Al Baraka Türk, 18.2.1985 - 31.12.1985 faaliyet döneminde, 1.356 milyon TL kâr etmiştir (131).

Faisal Finans Kurumu ise 2.4.1985-31.12.1985 faaliyet döneminde 1.236 milyon TL kâr etmiştir (132).

5. Finansal Kiralama

Petrol üreten Körfez Ülkelerinin malî sistemine yakınlaşma sağlayan diğer bir araç da Finansal Kiralama'dır.

(131) Al Baraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş., Faaliyet Raporu 1985, s. 17.

(132) Faisal Finans Kurumu, Faaliyet Raporu 1985, s. 13.

Bu, muayyen bir süre için, kiralayan ve kiracı arasında imzalanan, kiracı tarafından seçilip kiralayan tarafından satın alınan bir malın mülkiyetini kiralayanda, kullanımını ise kiracıda bırakan bir sözleşmedir. Malın kullanımını belli bir kira ödemesi karşılığında kiracıya bırakılmıştır. Kiralayan, malın kullanımı ile birlikte, kiralanana mala ait bütün risk ve menfaatleri de kiracıya devreder (133).

Finansal Kiralama sözleşmesi uluslararası kabul görmüş, yukarıdaki tarife uyduğu gibi, hiç olmazsa aşağıdaki özelliklerden birini de taşımalıdır (134):

- Finansal Kiralama sözleşmesinin sonunda malın mülkiyeti kiracıya geçmelidir.

- Finansal Kiralama sözleşmesinde kiracının malı uygun bir fiyattan satın alma muhayyerliği bulunmalıdır.

- Finansal Kiralama sözleşmesinin süresi malın ekonomik ömrünün en az % 75'ini kapsamalıdır.

- Finansal Kiralama sözleşmesi süresince ödenecek kiralar toplamının net bugünkü değeri, malın maliyetine eşit olmalı ya da asgari % 90'ını karşılamalıdır.

Finansal Kiralama sözleşmesi ile, hukuki mülkiyet kavramının yanında bir de iktisadî mülkiyet kavramı ortaya çıkmıştır. Hukuki mülkiyet kiralayanda kalırken, iktisadî mülkiyet kiracıya geçmektedir. Finansal Kiralamanın temel iki unsuru bu iki farklı mülkiyet kavramıdır (135).

(133) Nazlı Arıkel, Finansal Kiralama Kanununun Uygulaması ve Sorunları, İTO, Finansal Kiralama Semineri, Nisan 1986, s. 1.

(134) Muharrem Özdemir, Kiralama Yöntemi: Türkiye ve Dünyadaki Uygulamaları, Basılmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Aralık 1984, ss. 26-35.

(135) Nazlı Arıkel, a.g.e., s. 1.

Türkiye'de bir finansman yöntemi olarak Finansal Kiralamanın önemi 1970'li yılların sonunda kavranmış ve konu ile her seviyede alâkalanılmış (136), nihayet Finansal Kiralama Kanunu 28.6.1985 gün ve 18795 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiş (137), akabinde Finansal Kiralama ile iştigal eden şirketler kurulmaya başlamıştır (138). Kanun koyucu yapısal bir değişim geçiren sanayiinin ihtiyacı olan yeni makina ve teçhizatın sağlanmasında büyük kolaylıklar sağlayacak olan bir aracı düzenlemiş ve Türk iktisadî hayatına kazandırmıştır. Bu şekilde yatırımcılar da yönlendirilmiş olmaktadır.

Finansal Kiralama Kanunu 10. Maddeye göre, Finansal Kiralama Şirketi yalnızca anonim şirket şeklinde kurulabilir. Kiralayan şirketlerin kuruluşu ve şube açmaları ve yabancı şirketlerin Türkiye'de şube açması H.D.T.M.'nin bağlı bulunduğu Bakanlığın ön iznine bağ-

(136) Tablo 103'de görüldüğü gibi ilk Finansal Kiralama işlemi 31.1.1979 da İKB'den yapılmıştır. 27.5.1982'de SPAM tarafından bir seminer düzenlenmiştir.

(137) Kanunla ilgili olarak 28.9.1985 tarih ve 18882 sayılı Resmi Gazete'de, Finansal Kiralama işlerinde süre ve sınırın tesbitine dair yönetmelik, Finansal Kiralama işlemlerinde bulunacak şirketlerin kuruluş ve şube açmaları ile denetlenmelerine dair yönetmelik, 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu Hükümlerine göre Kiralama Konusu Edilen Malların Gümrük Vergi ve Resimlerini Teminata Bağlama Usul ve Esaslarını Gösterir Yönetmelik, Gelir vergisi, Genel Tebliği Seri No. 146.

Finansal Kiralama Kuruluşlarının Yatırım İndirimi İstisnasından Faydalanma Esasları, 5.12.1985 tarih ve 18949 sayılı Resmi Gazete'de Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi ile İlgili Tebliğin Finansal Kiralama ile ilgili maddesi, Tebliğ No 86/1 ve 26.12.1985 tarih ve 18970 sayılı Resmi Gazete'de de HDTM'liğince yayımlanan ithalât Yönetmeliğinin Finansal Kiralama ile ilgili maddesi yayımlanmıştır.

(138) İktisat Bankası tarafından, İktisat Leasing kurulmuş; Al Baraka Türk Leasing İşlemleri yapmak için izin almış ve İş Bankası, Societe Général, Paris Bank ve IFC ile ortak "General İş Leasing A.Ş." kurma çalışmaları sonuçlanmak üzere-dir. Dünya Gazetesi, 25.12.1986.

lıdır. Madde 11'e göre, kiralayan şirketlerin ödenmiş sermayeleri 1 milyar TL'ndan az olamaz. Yabancı kiralayan şirketlerin Türkiye'de şube açmaları halinde ise sermayelerinin asgari 2 milyon ABD doları olması ve kendi ülkelerinde finansal kiralama işlemi yapmaya yetkili olmaları şarttır.

Finansal Kiralama şirketlerinin dış denetimi bankalar yeminli murakıpları ve hazine kontrolörleri tarafından yapılır.

Teşvik belgesine bağlanmış bulunan yatırımların tamamının veya bir kısmının Finansal Kiralama yoluyla gerçekleştirilmesi halinde, Finansal Kiralama şirketinin, kiracının teşvik belgesinde belirtilen ve satın alma halinde onun tarafından kullanılmasına hak kazanılan teşviklerden, DPT'nin teşvik mevzusunda belirlediği esaslar çerçevesinde, yararlandırılması hükme bağlanmıştır (139).

Finansal Kiralama Kanunu 30'ncu maddeye göre sözleşmeler her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır. Bakanlar Kurulunun dar mükellefiyete tâbi kurumların finansal kiralama işlerinden doğacak kazanç ve ücretlerinden yapılan % 5'lik vergi tevkifat nisbetlerini sifıra kadar indirebilme yetkisini haiz olması diğer önemli bir teşvik unsurudur.

Finansal Kiralama, Türkiye'de alternatif bir finansman kaynağı olmak durumundadır. Çünkü dahilî tasarruflar yatırımları karşılayamamaktadır. Kaynakların yeterli olmayışı, kaynak maliyetini de arttırmaktadır. Kaynakların kıtlığı ve maliyetinin yüksekliği yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir. Yatırımların ge-

(139) Finansal Kiralama Kanunu mad. 28 ve DPT'nin 86/1 numaralı Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi ile ilgili Tebliğ.

rektiği ölçüde yapılamaması üretimin kısıtlanmasına, işsizliğin artmasına ve talebin baskı altına alınmasına sebep olmaktadır. Finansal Kiralama tasarruf açığına kapatarak yatırımların yapılmasını ve piyasanın canlanmasını sağlamada önemli bir finansman yöntemidir. Özellikle küçük ve orta cesametteki sanayi kuruluşlarının makina ve teçhizatını temin için önemli katkılar sağlayabilir.

Finansal Kiralama, orta vadeli teçhizat finansmanıdır (140). Borçlanmaya nisbetle kiracıyı, kredi temini sırasında karşılaşılan ağır bürokratik engeller ve bunların getirdiği ilâve maliyetten kurtarır (141). Kiracılar düşük bir vergi diliminde bulunmaları halinde kiralama işleminden kârlı çıkacaklardır. Bir kredi olayında alınan krediye ilâve olarak önemli miktarda nakit gerekebilecekken, bu yolla % 100 finansman sağlanabilir, nakit akışı açısından, özellikle değişken kira ödemelerinin sağladığı esnekliğe ihtiyaç duyan mevsimlik kiracılar için ödeme kolaylığı sağlar. Kira ödemelerinin sabit değerde olması sebebiyle ileriye dönük planlar daha isabetle yapılabilir. Finansal Kiralama, kiracı için yeni bir sermaye kaynağıdır. Çünkü kiralanan makina ve teçhizatın, mülkiyetine sahip olmadan kullanılabilmesi, bu makina ve teçhizatın satın alınması için kullanılacak sermayenin serbest kalmasını sağlar. Bu nakit işletme sermayesi olarak kullanılabilir (142).

Kiralamanın diğer bir faydası da firmaların teknolojik ilerlemelere ayak uydurabilmelerini sağlamasıdır (143).

(140) Sanford G. Henry, Arap Dünyasındaki Kiralama (Leasing) Uygulamasına Genel Bir Bakış, Para Dergisi, Haziran 1982, s. 48.

(141) Nazlı Arıkel, a.g.e., s. 7.

(142) Sanford G. Henry, a.g.e., s. 49.

(143) Ergun Özsunay; "Leasing İşlemleri: Kara Avrupası'ndaki Finansal Leasing Modellerine Kısa Bir Bakış, İTO, Finansal Kiralama Semineri, Nisan 1986, s. 2.

Finansal Kiralama Şirketleri, yüksek oranlı ve hızlandırılmış amortisman, yatırım indirimi gibi vergi azaltıcı teşvikler sebebiyle düşük kazanç tesbit etse-ler bile kârlı çıkabileceklerdir. Kiralama işlemi teşviklerden daha yaygın bir şekilde faydalanmaya imkân vermesi sebebiyle yatırımların daha düşük maliyetle yapılmasını da mümkün kılmaktadır.

Özel yabancı bankalarda Türkiye'ye doğrudan kredi vermek yerine Finansal Kiralamada bulunmayı daha güvenli görmektedirler.

Bilgisayar gibi bir kısım malların üreticileri, ürettiklerini satmak yerine kiraya vermeyi tercih etmektedirler. Finansal Kiralama ile bu kaynaklardan da faydalanılabilecektir (144).

Finansal Kiralama, Türkiye ile İslâm Ülkeleri arasında malî sistem olarak bir yakınlaşma sağladığı gibi bu ülkelerin faizsiz olarak yatırılmak istenen fonlarının ve petrodolarların Türkiye'ye gelmesini temin edecek önemli bir araçtır. Böylece ülke içinde de faiz yerine kâr payı almak isteyen kiralayan ve kiracı olabilecek özel ve tüzel kişilere de bir imkân sağlanmış olacaktır.

Bu konuda İslâm Kalkınma Bankasından Finansal Kiralama yoluyla sağlanan fonlar (Tablo 103) ve mevcut özel finans kurumlarından Al-Baraka'nın Eylül 1986'da HDTM'den Finansal Kiralama işlemleri yapabilmek için izin alması önemli adımlardır.

(144) T. Güngör Uras, Alp Eyyüpoğlu, "Leasing-Kiralama", Para Dergisi, Haziran 1982, s. 44.

6. Gelir Ortaklığı Senetleri

a. Mahiyeti ve Uygulaması

Gelir Ortaklığı Senetlerinin çıkarılmasına, 2983 sayılı "Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun" ve 84/8495 sayılı "Kamu Ortaklığı Fonu Yönetmeliği" imkân vermiştir (145).

Gelir Ortaklığı Senedi; 2983 sayılı Kanunun 3. madde c bendinde "Kamu kurum ve kuruluşlarına ait altyapı tesislerinin gelirlerine hakiki ve hükmi şahısların ortak olması için çıkarılacak senetlerdir" şeklinde tarif edilmiş ve böylece daha önce Türk Hukukunda mevcut olmayan yeni bir ortaklık çeşidi ortaya konmuştur (146).

Gelir Ortaklığı Senetlerinin çıkarılması ile, tasarrufların teşvik ve yatırımlara kanalize edilmesi ve halkın tasarruflarına güvenli bir gelir sağlanması amaçlanmıştır.

2983 sayılı Kanunun 11'inci maddesinin (a) fıkrasında, "Altyapı tesislerinin mülkiyeti ilgili Kamu Kurum ve Kuruluşuna ait olmak kaydıyla bu tesisler için Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulunca Gelir Ortaklığı Senedi çıkarılabilir" denmektedir. Buna göre altyapı tesislerinin mülkiyeti, Gelir Ortaklığı Senedi alanlara geçmemektedir.

Kanunun 10'uncu maddesi (g) fıkrası ile "Gelir Ortaklığı Senedi ile gelirleri satılacak altyapı tesislerinin tarife ve ücretlerini tesbit etmek" görevi "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu'na verilmiştir.

(145) 2983 sayılı Kanun, 24 Şubat 1984 tarihinde TBMM'nce kabul edilmiş ve 17 Mart 1984 tarih ve 183441 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanmıştır.

(146) Y. Vehbi Yavuz, "Gelir Ortaklığı ve Buna Bağlı Köprü-Baraj Senetlerinin Hükümü", İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri Seminerine Sunulan Tebliğ, Ensar Vakfı, İstanbul, 21-22 Haziran 1986, s. 1.

Piyasaya çıkarılan Gelir Ortaklığı Senetleri A ve B tertibi olmak üzere iki çeşit olup, A tertip senetler üç yıllık B tertip senetler beş yıllıktır.

Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ilk uygulama ile I. Boğaziçi Köprüsü ve Keban Barajı ve Hidroelektrik Santrali Gelir Ortaklığı Senetleri çıkarılmıştır.

aa. Köprü Senedi

I. Boğaziçi Köprüsü Gelir Ortaklığı Senedi, 2983 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanarak, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulunun 22.10.1984 tarih K.1. sayılı Kararına göre çıkarılmıştır. A tertip, 50.000 TL değerinde, hamiline yazılı bu senetler 1985 yılında ihraç edilmiştir.

A Tertip Gelir Ortaklığı Senetlerinin toplam nominal değeri 5 milyar TL olup 1 Ocak 1985 tarihinden itibaren 3 yıl süre ile Köprü'nün yıllık gelirinin % 18'i bu Senetlerin hamillerine gelir payı olarak, hisseleri oranında dağıtılacaktır (147).

Köprü geçiş tarifeleri, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu tarafından, gerekli görülen zamanlarda, fiyat artışları da gözönünde tutularak tesbit edilecektir. Böylece, Gelir Ortaklığı Senetlerine istikrarlı ve güvenilir gelir verilebilecektir.

Gelir payı ödemeleri, Temmuz ve Ocak aylarında olmak üzere yılda iki defa yapılacaktır. Ana para iade-

(147) Mesela: Köprü'nün 1985 yılındaki brüt geliri 15 milyar TL idiye, bu Senetlerin hamillerine 15 milyar TL'nin % 18'i olan 2.7 milyar TL ortaklara hisseleri oranında dağıtılacaktır. Buna göre, senetlerin 1985 yılı net gelir oranı $2.700.000.000 \div 5.000.000.000 = \% 54$ olacaktır.

leri son yıla ait gelir payının son dilim ödemesi ile birlikte Ocak 1988'de yapılacaktır.

Menkul kıymet niteliğinde olan Köprü Gelir Ortaklığı Senetlerine ödenen gelirler vergiden muaftır.

bb. Baraj Senedi

Keban Barajı ve Hidroelektrik Santrali Gelir Ortaklığı Senetleri 2983 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanarak, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulunun 3.12.1984 K.3 sayılı Kararına göre çıkarılmıştır. A tertip, 50.000 TL değerinde, hamiline yazılı bu Senetler 1985 yılında ihraç edilmiştir.

A Tertip Gelir Ortaklığı Senetlerinin toplam nominal değeri 20 milyar TL olup 1 Şubat 1985 tarihinden itibaren üç yıl süre ile Keban Barajı ve Hidroelektrik Santralinin yıllık cari brüt gelirinin % 11.5'i bu senet hamillerine gelir olarak hisseleri oranında dağıtılacaktır.

Gelir Ortaklığı Senetlerine, istikrarlı ve güvenilir gelir verilmesi gayesiyle, enerjinin barajdan çıkış fiyatlarındaki artışlara paralel olarak, gerekli görülen zamanlarda, tarifeler, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulunca tesbit edilecektir.

Gelir payı ödemeleri yılda iki defa, Ağustos ve Şubat aylarında yapılacaktır.

Menkul kıymet niteliğinde olan Baraj Senetlerine ödenen gelirler vergiden muaftır.

b. Orta Doğu'daki Malî Sistem Açısından Değerlendirilmesi

Gelir Ortaklığı Senetleri vasıtasıyla, faizsiz bir şekilde yatırım yapıp yapılamayacağı konusunda farklı görüşler vardır:

Birinci görüşe göre, nominal değerlerinin aynen geri ödeneceği garantisinin verilmesi ve istendiği anda paraya çevrilebilmesinin mümkün olması dolayısıyla bunlar "karz" çerçevesinde değerlendirilmektedir (148). Bu durumda devlet "borçlu", Senet sahipleri "alacaklı" olmaktadır. Köprü ve Barajın karşılık gösterilmesi sebebiyle bu değerler satış bedeline benzemektedir.

İslâm Hukuk literatüründe bu işlemin teknik adı "Bey' bi'l-vefâ"dır (149). Bey' bi'l-vefâ yoluyla satılan mal her bakımdan rehin hükmünde olmaktadır. Bey' bi'l-vefâ yoluyla satılan rehin hükmündeki bir malın gelirinden yararlanmak mümkündür (150).

Devletin, Gelir Ortaklığı Senetlerinin bedellerine karşılık ve teminat olarak gösterdiği altyapı tesislerinin gelirinden faydalanmaya izin vermesi rehinden yararlanma niteliğinde olmaktadır.

(148) Hamdi Döndüren, "İslâm Ekonomisinde Faiz ve Finans Kaynakları" İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri Seminerine Sunulan Tebliğ, Ensar Vakfı, İstanbul, 21-22 Haziran 1986, 46-49.

(149) Bey' bi'l vefâ: Bir malın, satış bedeli geri verilince satılan malın da geri verilmesi şartı ile peşin para karşılığı satılması işlemine denir. Satıcı daha sonra parayı geri vermeyi, malı alan da parasını geri alınca malı iade etmeyi taahhüt ettiği için bu ad verilmiştir. Faizden kaçınmak ve borcu teminata bağlamak gayesiyle başvuru olan bir satış işlemidir. Bu akitte, alıcı mala malik olamaz, Satıcı istediği zaman satış bedelini iade edip malı geri alabilir. Alıcı da malı geri verip parasını isteyebilir.

(150) Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuku İslâmiye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, Cilt 6, İkinci Baskı, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1970, ss. 126-129.

İkinci görüşe göre ise (151) Gelir Ortaklığı uygulaması, İslâmdaki şirket çeşitlerinden, Kâr Ortaklığı, İnan Şirketi, Muvafada Ortaklığı, Ebdan Ortaklığı, Vücut Ortaklığı ve Müzâraa ve Müsâkât Ortaklığı çeşitleri ile karşılaştırılıp bu şirket çeşitlerinden hiçbirisi ile aynı olmadığı, faizli muamelelerden Ribe'l-Fadl ve Ribe'n-Nesie'ye benzemediği gibi diğer İslâmi muamelelerden, İcare, Fasit Alış-Veriş, Garar ve Zarar, Rehin ve Bey' Bi'l-Vefâ'ya da benzemediği hükmüne varılmaktadır. Bey' Bi'l-Vefâ, haram olan ribayı meşrulaştırmak maksadı ile icad edilmiş hileli bir satış olarak kabul edilmektedir. Devletin, Gelir Ortaklığı uygulamasında, vatandaşa görünüşte de olsa herhangi bir malı satması ve bu satış ile ilgili olarak göstermelik de olsa bir akit yapması söz konusu değildir. Devlet vatandaşına tesisini teslim de etmemektedir.

Gelir Ortaklığı uygulaması, Türk Ticaret Kanunu ve Borçlar Kanuna göre kurulan şirket çeşitlerine benzemediği gibi, tahvil ve banka muamelesine de benzemektedir.

Gelir Ortaklığı uygulaması tam olmasa da Hisse Senetlerine benzemektedir. Hisse Senetlerinden zarara ortak olmayış ve mülkiyetin geçmemesi hususlarında ayrılmaktadır. Ancak zımnî bir mülkiyetin olduğu kabul edilmektedir. Mülkiyetin verilmemesinin sebebi maslahat olarak değerlendirilmektedir.

Haddi zatında 2983 sayılı Kanunla getirilen uygulamanın İslâm Hukuk Terminolojisindeki adı da "Maslahat" tır (152).

(151) Yunus Vehbi Yavuz, a.g.e., s. 5-15.

(152) Maslahat: Salâha ve hayra vesile olan keyfiyettir ki mukabili mefsedettir. Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuku İslamiye İstihalat-ı Fıkhıyye Kamusu, Cilt 1, İkinci Baskı, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 199.

Buna göre, Gelir Ortaklığı Senetleri, İslâma göre yasaklanan muamele şekillerine benzememektedir. Gelir Ortaklığı uygulamasını yasaklayan herhangi bir hüküm mevcut da değildir. Gelir Ortaklığı Senetlerinin çıkarılmasında Maslahat vardır. Aldatma-aldanma, zarar verme ve zarara uğrama da söz konusu değildir. Faizli muamelelerde olduğu gibi, kâr edilmese de belli bir para ödemesi yapılması taahhüt edilmemiştir.

Müslüman Hükümet adamları, maslahata bağlı olarak, naslarla açık çelişki arzetmeyen konularda teşrî yetkisine sahiptir. Asıl çıkarılma gayeleri arasında, halkı faizli muamelelerden kurtarma düşüncesi vardır. Devlet adamları bu yetkiye dayanarak ve Müslümanların sorumluluğunu üzerlerine alarak Gelir Ortaklığı Senetlerini çıkarmışlardır.

Bu yüzden, Köprü-Baraj Senetlerinin alınıp satılmasında İslâma göre bir sakınca yoktur denilmektedir.

Üçüncü bir görüşte, İslâma göre, Vakıf mallarla Mîri arazilerin rehnedilmesinin prensib olarak caiz olmadığı (153) görüşünden hareket ederek Köprü ve Barajın kendinin ve gelirlerinin satışının caiz olmadığını, dolayısıyla Gelir Ortaklığı Senetlerinin İslâmi bir yatırım aracı olmadığını ileri sürmektedir.

D. DİĞER GELİŞMELER

Bu kısımda, Türkiye'nin Körfez Ülkelerinin fonlarından daha fazla faydalanmasına imkân hazırlayan ve Türk ekonomisini dışa açan gelişmelerden bahsedilecek; Türkiye'nin Körfez Ülkeleriyle yaptığı ortak yatırımlar, Türk bankacılığının dışa açılması, serbest bölgeler ve Orta Doğu'daki Türk müteahhitlik sektörü ve Türk İşgücü konularına ana hatlarıyla temas edilecektir.

(153) Hamdi Döndüren, a.g.e., s. 48.

1. Türk Bankacılığının Dışa Açılması

24 Ocak 1980 kararlarından sonra ekonomisiyle birlikte Türk bankacılığının da dışa açılması konusu gündeme gelmiştir.

Bankacılık sisteminde iki türlü dışa açılma söz konusudur (154):

Birincisi, ekonominin dışa açılmasından etkilenen ve âdeta onun peşinden giden, "dolaylı" dışa açılmadır. Buna göre, millî bankaların toplam faaliyet hacimleri içinde, efektif döviz alım satımı, ithalât ve ihracat bedellerinin tahsil ve transferi, döviz üzerine yazılmış teminat mektubu düzenlenmesi ve uluslararası malî piyasalardan fon sağlanması gibi kambiyo işlemlerinin ve ihracatın finansmanı için verilen krediler gibi kambiyo işlemleri ile yakın alâkası bulunan işlemlerin payının artması, ülke bankacılığının dışa açılması olarak kabul edilmektedir.

Bankacılık sisteminin dışa açılmasındaki ikinci şekil ise, doğrudan doğruya dışa açılma olup, bankaların dış ülkelerde her türlü bankacılık işlemlerini yapabilecek şubelerini açmaları veya yabancı bankalara ortak olmalarıdır. Bu tür dışa açılmanın diğer yüzünde yabancı bankaların da o ülkede şube açmaları vardır. Gerek millî bankaların yabancı ülkelerde ve gerekse yabancı bankaların ülke içinde şube açmaları suretiyle olsun bankacılığın dışa açılması, "dolaylı" dışa açılmadan daha çok önemlidir ve ekonomiyi bütün olarak dışa açmada daha fonksiyoneldir.

(154) Nahit Töre, Türk Bankacılığının Dışa Açılması, Türkiye Bankalar Birliği Yayını No. 122, Konferanslar Serisi, No. 32, Ankara 1982, s. 4.

a. Türk Bankacılığının Dışa Açılmasına Etki Eden Faktörler

Türk bankacılığının dışa açılmasına etki eden faktörleri, hukuki, iktisadî ve diğer faktörler olarak üç grupta toplamak mümkündür (155):

aa. Hukuki Faktörler

7129 sayılı Bankalar Kanununun, 1973 yılında değiştirilmiş şeklinin 56 ve 59'uncu maddeleri, 16.5.1980 tarihinde kabul edilen Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesine Ekli Karar'ın 5'inci maddesi, 22.7.1983 tarihli ve 70 sayılı KHK'nin 55 ve 73'üncü maddeleri, Türk bankacılığının dışa açılmasını teşvik edici bir düzenleme getirmiş bulunmaktadır.

Yoğun kambiyo denetiminin uzun yıllar sürmesinden sonra, kambiyo alanında liberal düzenlemelerin yapılması bankacılık sektörüne uluslararası işlemlerde büyük bir rahatlık sağlamıştır.

1930 tarih ve 1567 sayılı TPKK ve bu Kanuna dayanılarak çıkarılan Bakanlar Kurulu kararları ve bu kararlara ilişkin Maliye Bakanlığı tebliğleri ile yoğun kambiyo denetimleri sürdürülmüştür. Bu dönemde TCMB kambiyo ve dış ticaret işlemlerinde nâzım rol oynamıştır. TCMB dışındaki bankalar ise, döviz ve efektif alım satımı ile ithalât ve ihracat işlemlerine aracılık etmişlerdir (156).

Planlı dönemle birlikte kambiyo işlemlerinde liberal bir kısım düzenleme ve uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamalar, Özel Dış Kredi, Döviz Çevrilebilir

(155) Nazım Ekren, Uluslararası Bankacılık ve Türkiye Örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1985, s. 258.

(156) Nahit Töre, a.g.e., s. 11.

Türk Lirası Mevduat (DÇM) Hesapları, Döviz Tevdiat Hesapları, Döviz Pozisyonu Tutma Yetkisi ve Dövizli Teminat Mektupları düzenlemesi uygulamalarıdır (157).

1980 sonrası dönemde ise, Türk Bankacılık Sistemini dışa açan köklü düzenlemeler yapılmıştır. Kısmî konvertibiliteye geçiş olarak kabul edilen, 3.6.1982 tarihli 4/8 sayılı Tebliğ ve bütün bankalara döviz pozisyonu tutma yetkisi veren 4/9 sayılı Tebliğ yayınlanmıştır. 29.12.1983 tarihinde 28 sayılı Karar ve bu karara ilişkin aynı tarihli 84/1 sayılı Tebliğ de yayınlanmıştır. Bu Tebliğ ile dövizle ilgili büyük bir serbesti tanınmış, bankalara da yeni imkânlar sağlanmıştır. 28 sayılı Karar'da aksayan hususlar 7.7.1984'de yayınlanan 30 sayılı Karar ve bu karara ilişkin olarak yayınlanan 84-30/1 sayılı Tebliğ ile giderilmiştir.

İthalât ve ihracat rejimi ve yönetmelikleri ile getirilen liberal uygulamalarda bankacılığın dışa açılmasında önemli rol oynamıştır.

bb. İktisadî Faktörler

Bankacılığın dışa açılmasını engelleyen en önemli etken ülkenin mal ve hizmet üretiminin uluslararası piyasaya için olmayışı ve buna bağlı olarak da ihracatın yetersizliğidir. 24 Ocak 1980 Kararlarıyla ekonominin dışa açılması ve ihracatın teşvik edilmesi ile eş zamanlı olarak bankacılığın da dışa açılması için -yukarıda belirtildiği gibi- gerekli düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bu arada Türk müteahhitlik sektörünün özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da iş alması ve ihraca-

(157) Bu uygulama için bakınız: Tuncay Artun, Faik Y. Başbuğ ve Caner Ersoy, Kambiyo Düzeninde Liberal Eğilimler, Binbirdirek Matbaacılık Sanayii A.Ş., İstanbul, 1976; Tuncay İnce, "Yurt Dışındaki Müteahhitlerimizin Teminat Mektubu ve Finansman Sorunları", Paneli, İstanbul Bankası, Ekonomik Araştırma Merkezi, 1981, Güz Dönemi Panelleri 2, İstanbul, 1982.

tın önemli ölçüde artması bankacılığın doğrudan dışa açılmasını iki yönlü olarak sağlamıştır.

DÇM, Döviz Pozisyonu Tutma Yetkisi, Dövizli Teminat Mektupları Düzenlenmesi, Türk Lirasına Çevrilebilir Döviz Tevdiat Hesapları gibi kambiyo işlemleri ve ihracat kredilerindeki gelişmeler bankaların kambiyo işlemlerinin çeşitlerinin ve kambiyo kârlarının artmasına sebep olmuştur. Bu gelişme aynı zamanda Türk Bankacılık Sisteminin uluslararası tecrübesini arttırıp dolaylı olarak dışa açılması neticesini vermiştir.

Türk Bankacılık Sisteminin dışa açılmasını engelleyen, geçmişin kapalı ekonomi bankacılığı olması, faktör maliyetlerinin yüksekliği, sermaye kapasitesinin yetersizliği, özkaynak/mevduat oranının dünya ortalamasının çok altında oluşu, TBS'nin gerek idarî anlayış ve gerekse işlemlerdeki çeşitlilik itibariyle uluslararası standartlardan çok uzak oluşu, aşırı şubeleşme ve personelden kaynaklanan denetim eksikliği ve aşırı kârlılık gibi faktörler 1980 sonrası dönemdeki uygulamalarla önemli ölçüde ortadan kalkmıştır. Bu konuda bankaların bizatihi kendileri bu sorunları çözmek için çaba sarfetmektedirler.

Diğer taraftan bankacılığın dışa açılması konusundaki uluslararası piyasada işlem yapabilecek eleman ve bankacılıkta çok önemli olan telekomünikasyon yetersizliği ve Maliye Bakanlığınca, bankaların uluslararası işlemler için yaptıkları bazı harcamaların masraf kabul edilmeyişi, vb. engeller yine 1980 sonrası dönemde yayınlanan Kararname, Yönetmelik ve Tebliğlerle kaldırıldığı gibi bankaların da gayretiyle, ortadan kalkmaktadır.

b. Türk Bankacılık Sisteminin Dışa Açılmasının Etkileri

Bankacılık sisteminin dışa açılması herşeyden önce millî bankalar üzerine etkide bulunmaktadır. Yabancı bankalar, yaptıkları yoğun rekabet sebebiyle millî bankaların yapısını değiştirme yönünde etkili olacaktır. Çünkü, Türkiye'de şube açan yabancı bankaların dünyanın en büyük (158) bankaları içinde olmaları dolayısıyla bankacılık alanındaki yeni teknik ve stratejileri arz edip kullandıkları için büyük bir etkinliğe sahiptirler.

Yabancı bankalar, müşterilere verilen hizmet çeşitlerinin artmasını kolaylaştırmakta ve hemen her durumda en elverişli şartlarda hizmet ve teklifleri sunabilmektedirler (159). Türk Bankacılığı, ilâve büyük masraflara katlanmadan bankacılık işlemleri ile ilgili yönetim bilgisi ve özel finansman araç ve tekniklerini sağlama imkânına sahip olmuştur. Böylece yapısını uluslararası bankacılığın standartlarına uydurabildiği gibi, önemli problemleri olan, yönetim, organizasyon, yürütme sistemi, emek yoğun teknolojik yapı, kaliteli eleman, bünye içi haberleşme, piyasanın analizi, mesleki eğitim ve dışarı ile yakın temas ve yeniliklerin izlenmesi gibi konulara çözümler getirebilir (160).

Yabancı bankalar, uluslararası sermaye piyasasında büyük bir etkinliğe sahiptir. Bu konudaki tecrübe ve uygulamaları ile Türk sermaye piyasasına da katkıları olacaktır (161).

(158) 500 En Büyük Banka, Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, Ağustos 1985, s. 23.

(159) Nigel Ash, "New Foreign Banks Benefit Borrowers", Turkey, A New Financial Dawn Supplement to Euromoney, September 1984, ss. 20-21.

(160) Burhan Karaçam, "Uluslararası Bankacılık Standartları ve Türk Bankacılığı", Bankacılık Dünya Gazetesi Eki, 29 Ekim 1984, ss. 4-9.

(161) Eric Lawrence, "Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Piyasası ve Bankaların Fonksiyonları", Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri, Türkiye Tütüncüler Bankası, Çeşme, 24-25 Ekim 1983, s. 36.

Yabancı bankaların diğ er bir etkisi de, Türk Bankacılık Sisteminde ihtisaslaşmaya yol açması olabilir.

- Yabancı bankalar ev sahibi ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunabilirler. İki şekilde bunu gerçekleştirebilirler. Birincisi, bir projenin tamamının gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan paket finansmanı ve büyük projeler için ihtiyaç duyulan finansmanı konsorsiyumlar oluşturmak veya sindikasyon yoluyla gerekli fonları toplamak. İkincisi, ev sahibi ülkedeki gelişen iktisadî şartları yakından takip ettikleri için yeni yabancı yatırımları teşvik etmek veya yatırımlarını genişletmek.

Ayrıca, yabancı bankalar ev sahibi ülkede genellikle dış ticareti finanse ederler ve ihracat için yeni pazarlar bulabilirler. Dahilî tasarrufların teşvik edilmesi ve ekonominin prodüktif sektörlerinde kullanılmasında yardımcı olabilirler. Ev sahibi ülkenin kredi değerliliğinin artmasına ve uluslararası malî piyasalardan daha uygun şartlarla malî kaynak temin etmesine katkıda bulunabilirler (162).

Yabancı bankalar ödemeler dengesi üzerinde de etkili olabilmektedir. Mesela arbitraj, spekülasyon ve portföy yatırımları gibi işlemlerle sermaye hareketleri, yeni pazarlar bularak ihracatın artırılması gibi işlemlerle cari işlemler dengesini düzeltebilirler.

Yabancı bankaların diğ er bir kısım etkileri daha vardır. Bunlar, vergiler, lisans ücretleri ve faaliyet giderleri vs.'den sağlanacak faydalardır. Uluslararası bankacılık konusunda uzman personel yetişmesinde de etkili olabilirler ve ev sahibi ülkede yardımcı faaliyetlerin doğup gelişmesine de katkıda bulunabilir.

Türk Bankacılık Sisteminin dışa açılmasının Türk ekonomisi ve konumuz açısından önemine gelince:

Bankacılık sisteminin dışa açılması, Türk ekonomisinin bütünüyle dışa açılması konusunda önemli rol oynayacaktır (163).

1980 sonrasında hızlı gelişme gösteren ihracatın bu seyrini devam ettirmesinde, bankacılık sisteminin dışa açılması büyük katkılar sağlayabilir. İhracatın hızlı bir gelişme göstermesinde, ihracatçılara sağlanan ucuz krediler önemli rol oynamıştır. Gelişmenin devamı da buna bağlıdır. Merkez Bankası ve mevduat bankalarının 1984 yılı için ihracat kredileri toplamı 602.682 milyon TL'dir. Halbuki aynı yıl ihracat 7.389 milyon dolar olup TL olarak değeri 2.608 milyar TL olmuştur (164).

Türk ihracatçılarının ihtiyaç duyacakları düşük faizli ihracat kredilerini, yurt dışında şubesi olan bankaların şubeleri konsorsiyumlara katılmak suretiyle euro piyasalardan prefinansman yoluyla sağlayabilirler (165). Yabancı banka şubelerinin ihracatçılara temin edebilecekleri yeni pazar imkânları da ekonomi için önem arz etmektedir. Yabancı ülkelerdeki banka şubeleri, buldukları ülkelerde Türk ihraç mallarına ilgi duyanlara gerekli ve yeterli bilgiler sunabilirler.

Türk bankaları özellikle Türk işgücünün yoğun olarak bulunduğu ülkelerde şubeler açmak suretiyle, Türk ekonomisi için büyük bir kaynak teşkil eden işçi

(163) Neşe Tan, "Türkiye'nin Dış Dünya ile Entegrasyonunda Bankacılık Başlı Çekiyor", Dünya Gazetesi, Uluslararası Bankacılık Eki, 12.3.1984.

(164) T.C. Merkez Bankası, Yıllık Rapor 1984, ss. 112-120-124.

(165) Nahit Töre, a.g.e., s. 20; Nazım Ekren, a.g.e., s. 284.

dövizini girişini arttırabilirler (166). Bu ülkelerde açılacak şubeler vasıtasıyla işçilere mevzuatla ilgili gerekli bilgileri güvenli ve doğru şekilde vermek mümkün olabilecektir. Bu dövizlerle ihracatın finansmanı vb. yollarla kullandırılması mümkün olduğu gibi, yurt içinde yatırılmaları da imkân dahilinde girecektir.

Dışa açılan bankacılık sisteminin yurt dışındaki Türk müteahhitlik sektörüne de daha iyi şartlarla hizmet verilebilecektir. Özellikle Türk müteahhitlerinin teminat mektubu sorununa çözüm getirilebilecektir. Bu konuda ilk planda Türkiye'de şube açan yabancı tanınmış bankalardan faydalanırken, bununla birlikte millî bankaların verdiği teminat mektuplarının da geçerli kabul edilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Bu konuda, T.C. Merkez Bankası ile Libya Merkez Bankası arasında 10 Şubat 1981'de imzalanan protokolle Türk bankalarının verdiği teminat mektuplarını, Libya bankalarının kabul etmeleri sağlanmıştır. Maliye Bakanlığı ve TCMB'nin garantisi ile Türkiye İş Bankası'nın, SAMA tarafından yayınlanan uluslararası ticaret bankaları listesine alınması sağlanmış ve İş Bankası'nın teminat mektupları Suudi Arabistan'da geçerli hale gelmiştir. Irak'da da Türk bankalarının verdiği teminat mektupları geçerli olabilecektir (167). Konu ile ilgili olarak İran'la sürdürülen teşebbüsler diğer Körfez Ülkeleri ve batılılarla da yapılabilir.

Türkiye'nin petrodolardan faydalanması Kalkınma ve Yardım Fonları ve Hükümetlerarası ikili anlaşmalardan başka bir de bankacılık sistemi içinde olabilir. Bu da ancak bankacılık sisteminin dışa açılması ile mümkündür.

(166) Hüsnü M. Özyeğin, "Türkiye'de Bankaların Dışa Açılması", 2. Türkiye İktisat Kongresi, İç Ticaret ve Hizmetler Komisyonu Tebliğleri (VII), T.C. Başbakanlık DPT Yayın No. 1783, Ankara 1981, ss. 29-30.

(167) Nahit Töre, a.g.e., s. 19.

Gerek petrodollarların sahibi ülkelerin bankaları ve gerekse petrodollarların yatırıldığı batılı büyük bankaların Türkiye'de şube açmaları, petrodollardan yararlanmayı artıracak ve kolaylaştıracaktır. Genellikle petrodollarlar Körfez Ülkeleri bankalarına ve batılı bankalara yatırılmaktadır. Türk bankacılığının dışa açılmasıyla petrodollar piyasasına giriş kolaylaşacaktır. Bu sayede Türk ekonomisiyle uluslararası malî piyasalar olduğu kadar petrodollar piyasası da karşılıklı ilişkiye girebilecektir.

Türk bankacılığının İslâm Ülkelerine açılması konusu ise daha farklı sebepleri içermektedir. Türkiye'de şube açan Libya, İran ve Pakistan bankaları sosyo-politik ve ticarî ilişkilerden dolayı şube açmışlardır. Orta Doğu ülkelerinin toplam dış ticaret hacmimiz içindeki payı % 40'lar civarındadır. Bankacılığın dışa açılması iktisadî ve ticarî ilişkilerin bir neticesi olduğu gibi, bunların canlandırılması ve yoğun bir hale getirilmesi için yapılan çalışmaların bir ürünü de olabilmektedir. Bir Pakistan bankası olan Habib Bank, Türk-Pakistan dostluğunun ürünüdür (168).

Faizsiz işlem yapan, Al-Baraka ve Faysal Finans gibi kurumların Türkiye'ye gelmelerindeki sebepler de yine sadece ticarî ve ekonomik değildir (169).

2. Türkiye İle Körfez Ülkeleri Arasındaki Ortak Yatırımlar

Türkiye, genelde bütün İslâm Ülkeleri, özellikle de Körfez Ülkeleri ile iktisadî işbirliğini artırarak geliştirilmiş ortak projeler üzerinde yatırımlar yapmayı

(168) Neşe Tan, a.g.m.

(169) Dar Al-Maal Al-İslâm (Holding), Kuruluş Akdi, s. 5.

önemle arzu etmektedir. Bunun gerçekleşmesi için gerek hükümetler seviyesindeki ikili temaslarda, gerekse OIC ve bağlı kuruluşlarda projeler devamlı gündeme getirilmektedir (170). Buna rağmen, ortak yatırımlar konusundaki müşahhas gelişmeler, küçümsenmemesi gerekmele birlikte, istenen seviyede de olamamıştır.

a. Türkiye-Irak Petrol Boru Hattı

Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ile ciddi ilk ortak yatırımı Ağustos 1973'de Ankara'da imzalanan anlaşma ile gerçekleştirilen "Türkiye-Irak Petrol Boru Hattı" projesidir. Böylece Irak petrollerinin Türkiye üzerinden Akdeniz'e nakli mümkün olmuştur. Anlaşmaya göre her iki ülke projenin kendi topraklarında kalan kısmının montajı, inşaatı, işletmesi, bakımı, yönetimi ve finansmanı ile birlikte diğer bütün ihtiyaçları sağlamayı garanti etmişlerdir (171). Toplam uzunluğu 981 km olan boru hattının 641 km.si Türk topraklarındadır. Yıllık taşıma kapasitesi 35 milyon tondur (172). Mayıs 1977'de işletmeye açılmıştır. Projenin gerçekleşmesi için Türkiye yaklaşık 600 milyon, Irak 250 milyon dolar harcamıştır (173).

Anlaşmaya göre, Irak boru hattının tam kapasite ile kullanılması için gayret edecek ve asgari yıllık 15 milyon ton petrol basacaktır.

Türkiye başlangıçta varil başına 35 cent taşıma ücreti alırken, 1981'de, dolardaki altına karşı değer kaybı sebebiyle varil başına nakliye ücretinin 1.20 dolara çıkarılmasını istemiştir (174).

(170) Sabahaddin Zaim, Ekonomik Bölüm, a.g.e., s. 33.

(171) Resmi Gazete, 7.2.1975 tarihli sayısı.

(172) BOTAS, Ankara, s. 14.

(173) Petroleum Economist, Vol. XLV, No. 2, 1978, s. 51.

(174) Dış İşleri Bakanlığı, Yayınlanmamış Petrol Boru Hattı Raporu ve Petroleum Economist, Vol. XLVIII, No. 4, 1981, s. 175.

İki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesinde ve canlı kalmasında Petrol Boru Hattının tesiri büyük olmuştur.

b. Arap-Türk Bankası

İkinci önemli ortak yatırım Arap - Türk Bankasıdır. 1975 yılında Ankara'da imzalanan Türk-Libya İktisadî İşbirliği ve Ticaret Anlaşması'nın iki ülke arasında bankacılık işlemlerinin geliştirilmesine dair yükümlülüğün neticesi olarak kurulmuştur.

Bankanın amacı, "Banka muamelelerine girmek, kalkınma projeleri ile dış ticareti finanse etmek ve bankanın iyi işlemlerini sağlamak, güven altında olmak üzere Arap ve uluslararası para piyasalarından yeterli miktarda fon celbetmek suretiyle bankanın kaynaklarını güçlendirmektir" (175).

Banka önce 10 milyon dolar sermaye ile sadece Türkiye ve Libya arasında kurulacak ve taraflar % 50'şer hisseye sahip olacaklardı. Sonradan, "Bankanın daha iyi kaynak celbedebilmesine imkân vermek için", diğer Arap müesseselerine ortakların kendi hisselerinden bir kısmını eşit oranda devretmeleri hususunda mutabık kalınmıştır (176). Buna göre, Türkiye ve Libya hisselerinden % 10'arlık kısmını Kuveyt'e devretmişler ve böylece, sermayenin % 40'ı Türkiye, % 40'ı, Libya ve % 20'si de Kuveyt'e ait olmuştur.

Bankanın kuruluşunda, Türk Hükümeti tarafından işlemlerinin rahatlıkla yürütülebilmesi için gerekli durumlarda dövizlerin Türkiye'ye giriş ve çıkışına ait tahditlere tâbi olmayacağı konusunda imtiyaz tanınmıştır. Bu imtiyazın verilmesine sebep ise, Banka vasıta-

(175) Resmi Gazete, 18 Temmuz 1976 tarihli sayısı.

(176) a.e.

sıyla euro-piyasalardaki petrodollardan daha iyi şartlarla faydalanmak, Orta Doğu Ülkelerindeki Türk müteahhitle-
rinin bankacılık hizmetlerini kolaylaştırmak ve ortak yatırımlarda finansman sağlamaktır (177).

Bankanın 1987 başı itibariyle İstanbul merkez şubeden başka Ankara, İzmir ve Adana'da birer şubesi, 1985 itibariyle sermayesine iştirak ettiği Arab Financial Services Co. - Bahrain (% 1.6), Ersan-Erzincan Food Stuff Industry and Trade Co. (% 15), Kars-Et Livestock Industry and Trade Co. (% 12.48), Van-Et Integrated Meat Industry and Trade Co. (% 12.48) gibi 4 tane şirket vardır.

1984 yılındaki 2.352 milyon TL olan vergi öncesi kârı, 1985 yılında % 22 azalarak 1.835 milyon TL'ye düşmüştür (178).

c. Körfez Ülkelerinin Türkiye'deki Yatırımları

1981 yılı sonunda Körfez Ülkelerinin Türkiye'de ortak olduğu firma sayısı 5 tane idi. Bunlar, Kuveyt ve Bahreyn'in birer ve İslâm Kalkınma Bankası'nın da ortak olduğu 3 şirketten ibaretti.

Bu ilk önemli adımlardan sonra, diğer yabancı sermaye ile birlikte Körfez Ülkeleri ile olan ortak yatırımlarda da 1982'den itibaren önemli artışlar görülmüştür. Bununla birlikte Türkiye'nin Körfez Ülkelerine ihracatı, işgücü ihracı artmış ve Türk müteahhitlik sektörünün bölgede aldığı iş hacmi büyümüştür. İlâve ola-

(177) Selim İlkin, "Türkiye'nin İslâm Ülkeleri ile İktisadî İşbirliğini Artırma Girişimleri", Türk-Arap İlişkileri, I. Uluslararası Konferansı Bildirileri, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 1979, s. 258.

(178) Arap-Türk Bankası, Annual Report 1985, s. 26.

rak, Türk müteahhitlik sektörü daha çok ihale alabilmek için Araplarla birlikte, Suudi Arabistan, Irak ve Mısır'da şirketler kurmuştur. Bankacılık sektörü, Bahreyn'deki kıyı bankacılığı merkezinde "Kıyı Bankacılığını" başlatmıştır (179).

Tablo 104 ve 105'de görüldüğü gibi 30 Eylül 1986 itibariyle, Katar 1, Bahreyn ve Kuveyt 2'ser, BAE 3, İran 34, Irak 9, İKB 8 ve Suudi Arabistan 17 firma ile ülkemizde faaliyet göstermektedir (180).

Bunlardan Tablo 105'de görülen 3'ü hariç, diğerleri ortak yatırımlardır ve sanayi, ticaret, inşaat, turizm, taşımacılık ve bankacılık alanında faaliyet göstermektedirler.

Diğer bir gelişme de Körfez Ülkelerinin yeni şirketler kurmaları yanında, mevcut şirketlere katılmaları şeklinde olmaktadır. Meselâ, demir-çelik sanayinin önde gelen kuruluşlarından İZDAŞ-İzmir Demir Çelik A.Ş.'nin sermayesinin % 28'ini Suudi Arabistan'lı sermayedarlar almıştır. İslâm Kalkınma Bankası'nın da ortak olduğu şirketlerden, Karadeniz Su Ürünleri A.Ş., Bakır-san-Bakır San. A.Ş., Anadolu Genel Makina, Mardin Asbest Boru San. A.Ş., Trabzon Giyim San. A.Ş., çok ortaklı şirketler olarak kurulmuş ve sermayesine Körfez Ülkeleri katılmışlardır (181).

1986 yılındaki gelişmeler daha büyük boyutlarda olmuştur. Yılın ilk altı ayında DPT Yabancı Sermaye Dairesince izin verilen 186.3 milyon dolarlık yabancı sermayenin 78.8 milyon doları Arap sermayedarlara ait olup, bunun 73 milyon doları Suudi Arabistanlı 9 firmaya

(179) Yapı Kredi Bankası 1983 yılında Bahreyn'de Kıyı Bankacılığı şubesini açmıştır.

(180) İSO, Aylık Ekonomik Gelişmeler ve Haberler, Kasım 1986, s. 50.

(181) Mustafa Sönmez, "Arap Sermayesi Akını", Kapital, Ekim 1986, s. 14.

aittir. Bu firmalardan Mass Holding ve Türk-Arap Gübre Anonim Şirketi (TAGAŞ) önem arz etmektedir.

Mass Holding A.Ş., Suudi Arabistan'ın büyük yatırımcı kuruluşlarından "Zeynel" tarafından kurulmuş olup, sermayesi 5.6 milyar TL'dir. Holdingin "sanayi, ticaret, tarım, yapı, turizm, taşımacılık, bankacılık, basın-yayın, madencilik konularında kurulmuş veya kurulacak şirketlere ortak olmak" faaliyet alanı içinde bulunmaktadır. Zeynel Grubunun en önemli kuruluşu olan ve geçen yıl An-ka Kablo ve Demirer Kablonun % 70 hissesini alan Saudi Cable, Mass Holding'in de en büyük ortağı olmuştur.

Türk-Arap Gübre Anonim Şirketi (TAGAŞ) ise, 10 milyon dolar sermaye ile kurulmuş olup, Türk ortaklar şirketin % 40'ına sahip durumdadır (182). Diğer ortaklar ve payları şöyledir. (Kuveyt) Petrochemical Industries Company % 25, (Tunus) Industries Chimious Maghresires % 15, (Suudi Arabistan) Arab Petroleum Investment Corporation % 12.5, (BAE) Arabian General Investment % 7.5.

"Mersin 4. Gübre Kompleksi" olarak adlandırılan ve ihalesi yapılmış olan şirketin 1988 yılında üretime geçmesi planlanmıştır.

1986 yılındaki diğer önemli bir ortak yatırım da "Türk-Suudi Yatırım Holding Şirketi"dir. Türk-Suudi Yatırım Holding Şirketi'nin ortaklık sözleşmesi 6.2.1986 tarih ve 86/10337 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile onaylanmış ve 9.2.1986 tarih ve 19014 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Başlangıç sermayesi 100 milyon dolar olup, 500 milyon dolara kadar arttırılabile-

(182) Türk ortakların adları ve payları da şöyledir. Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. % 20, Telefon Holding'e dahil Toros Gübre % 10 ve 1969'da kurulan ve Kuveyt'in de ortak olduğu Akdeniz Gübre A.Ş. % 10.

cektir. Bunun % 60'ı Suudlu, % 40'ı da Türk ortaklarca karşılanacaktır. Holding Şirket Uluslararası seviyede faaliyet gösterecektir. 6224 sayılı Kanuna uygun olarak yabancı ortaklara Türkiye'de sağlanan haklara ve himayeye ilâve olarak Türk Holding şirketleri ve onların yan kuruluşları ile aynı haklara, yükümlülöklere ve imtiyazlara sahip olacak ve T.C. Kanunlarının öngördüğü yatırım ve ihracat teşviklerinden yararlanacaktır (183).

Türk-Suudi Yatırım Holding Şirketini, Emirlikler Anadolu Yatırım Anonim Şirketi takip etmiştir. Abu Dhabi Fonu ile DESİYAB arasında 16 Aralık 1986'da kurulan, Emirlikler Anadolu Yatırım A.Ş.'nin merkezi İstanbul'dur. Sermayesinin % 80'i Abu Dhabi Fonu'na, % 20'si de yerli müteşebbislere dağıtılmak üzere şimdilik DESİYAB'a aittir. Başlangıç sermayesi 4 milyon dolar olup daha sonra arttırılabilecektir. Şirket, her iki ülke kaynaklarını, yapılacak ortak yatırımlara kanalize edecek ve başta ticaret, sanayii, tarım ve turizm sektörleri olmak üzere her türlü konuda faaliyette bulunabilecektir (184).

Hali hazırda Kuveyt ile Türkiye İş Bankası arasında bir Yatırım Holdingi kurulması çalışmalarını devam etmektedir.

Konumuz açısından özellikle ortak yatırım şirketleri, Arap sermayesinin Türkiye'ye girişini kolaylaştırmaları, hızlandırmaları ve entegrasyonu pekiştirebilmeleri açısından önemli bir rol oynayabileceklerdir (185).

Ortak yatırımların önemlilerden diğeri bir grubu da Özel Finans Kurumları meydana getirmektedir. Daha ön-

(183) Türk-Suudi Yatırım Holding Şirketi Ortaklık Sözleşmesi Madde VI-6.4.

(184) Dünya Gazetesi, 1 Ocak 1987.

(185) Mustafa Sönmez, a.g.m, s. 16.

ce belirtildiği gibi Al Baraka Türk ve Faisal Finans kurulmuş ve faaliyetlerine devam etmektedirler. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı halen 3 Özel Finans Kurumunun kuruluş iznini incelemeye almış bulunmaktadır.

Ortak yatırımların diğer bir kısmı da Özel Finans Kurumlarına aittir. Meselâ Faisal Finans Kurumu, Faisal Dış Ticaret ve Pazarlama A.Ş.'nin % 92.4 hissesine sahiptir. Kıbrıs İslâm Bankası ve Faisal İslâm Yatırım Şirketine 62'şer milyon TL'lik iştiraklerde bulunmuştur. Kurum tarafından Faisal Emlak Şirketinin kuruluş çalışmaları da sürdürülmektedir.

Körfez bölgesindeki bankalar da Türkiye'ye gelmiştir. Bunlar Arap-Türk Bankası, Saudi Amerikan Bank, Bank of Bahrain and Kuwait B.S.C. ve Habib Bank Limited'dir. Birleşik Türk Arab Bankası da kuruluş çalışmalarını sürdürmektedir. 5 milyar TL sermaye ile kurulacak olan bankanın kurucuları ve hisseleri şöyledir: Katar özel sektörü ve Al Ahli Bank of Katar % 50, Garanti Bankası % 40 ve Doğu Yatırım A.Ş. % 10 (186).

Ortak yatırımlar konusunda diğer bir olgu da Türk sermayesinin Arap ülkelerinde ortak şirketler kurmalarıdır. Enka Holding, Suudi Arabistan'da Zeynel Grubu ile, ENKA Arabia Limited, Çimtaş Arabia Ltd. ve Kasktaş Arabia Ltd'yi kurmuştur.

3. Serbest Bölgeler

Serbest Bölgeler, bir ülkenin dış ticaret rejimi için geçerli olan mevzuat ve kısıtlamaların, ülkenin sınırları içinde belirli bir bölgede kısmen veya tamamen uygulama dışı bırakıldığı, çeşitli amaçlar için kullanılabilen ve bu amaçlara hizmet eden faaliyetlerin ev sa-

hibi ülkenin diğer yörelerine göre daha çok teşvik edildiği bölgelerdir (187).

Dünyada halen 80 ülkede 450 civarında Serbest Bölge vardır. Bunların üçte ikisi gelişmekte olan ülkelerdedir. 1984 yılı itibariyle 3.6 trilyon ABD Doları civarında olan Dünya ticaret hacminin yaklaşık % 15'i serbest bölgeler vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir (188).

Türkiye'de Serbest Bölgeler ile ilgili ilk ciddi çalışmalar 1927 yılında başlamıştır.

22 Haziran 1927 tarihinde kabul edilen 1132 sayılı Kanun 19 Temmuz 1927 gün ve 637 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Kanunun çıkmasından 2 yıl sonra 27 Kasım 1927'de Ankara'da, Ford Motor Company Export Incorporated ile, İstanbul'da otomobil, kamyon, traktör, uçak donatım ve kısımlarını montaj yolu ile imal etmek için Serbest Bölge kurmak ve işletmek üzere bir mukavele imzalanmıştır (189). Buna istinaden, İstanbul Tophane'de kurulan "Serbest Yer"de Ford bir otomobil montaj fabrikası kurmuş, ancak fabrika takibeden yıllarda, çok sert ve bezdirici idarî tasarruflarla işleyemez hale getirilmiş ve kapanmıştır (190).

İkinci Serbest Bölge teşebbüsü, 17 Mayıs 1946 tarihinde kabul edilerek 24 Mayıs 1946 gün ve 6315 sayılı

(187) Tansu Çiller, "Serbest Bölgeler ve Dünyadaki Uygulama", Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, İktisadî Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul 1982, s. 13; Yalçın Alaybeyoğlu, Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, Türkiye Gazetesi, 14.8.1985.

(188) Yalçın Alaybeyoğlu, a.g.m.

(189) Selahaddin Tuncer, "Türkiye'de Serbest Bölge", Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, İktisadî Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul, 1982, s. 29.

(190) M. Sönmez, "Türkiye'de Serbest Bölge Kurma Girişimleri", F. Fröbel, J. Heinrichs, O. Kreye, Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, (Çeviren: Yılmaz Öner), Belge Yayınları, İstanbul, 1982'ye Ek, s. 219.

Resim Gazete'de yayınlanan 4893 sayılı Kanun ile gündeme gelmiştir. Kanun ile Türkiye'den transit geçirilecek, Şark halıları, kilimleri ile benzeri hayvan postları için bir "Serbest Yer" kurulması kararlaştırılmıştır. Eminönü civarında bir antrepo bu işe ayrılmış ve kısa bir uygulamadan sonra istenilen faydalar sağlanamadığı için uygulamaya son verilmiştir (191).

Üçüncü olarak 21 Aralık 1953 tarihinde kabul edilen 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu 29 Aralık 1953 gün ve 8595 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Kanunun yürürlüğe girmesi, 16 Ağustos 1956 tarih ve 9383 sayılı Resmi Gazete'de "Serbest Bölge Nizamnamesi"nin yayınlanmasına kadar gecikmiştir.

Nizamnameye istinaden Bakanlar Kurulu 11.10.1956 tarih ve 8160 sayılı Karar ile İskenderun'da bir Serbest Bölge kurulmasına karar vermiştir. Buna göre İskenderun limanı içinde bir Serbest Bölge oluşturulup idaresi TCDD'ye verilmiştir. Bu Serbest Bölge bir depo olmaktan öteye geçememiştir (192).

Son olarak 24 Ocak 1980 kararlarını takiben Serbest Bölgeler konusu yeniden gündeme gelmiş ve çalışmalar 6.6.1985 tarihinde 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun kabulü ve 15.6.1985 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanması ile neticelenmiştir. Kanunun atıfta bulunduğu Bakanlar Kurulu Kararı, Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu Kararı ve Yönetmelikler Ağustos 1985 içinde yayınlanmış ve bu sayede Mersin ve Antalya Serbest Bölgeleri ile ilgili kanunî alt yapı oluşmuştur (193).

(191) Selahaddin Tuncer, a.g.e., s. 30.

(192) İskender Şengezer, Serbest Bölgeler, İGEME Yayını, Ankara, 1984, s. 81; Selahaddin Tuncer, a.g.e., s. 32.

(193) Yalçın Alaybeyoğlu, a.g.e.

Mersin serbest bölgesinde faaliyet gösterecek olan 33 adet yabancı veya yabancı ortaklı, 175 adet Türk olan toplam 208 firmaya faaliyet ruhsatları verilmeye başlanmıştır (194).

Türkiye Serbest Bölgeleri kurmakla ihracatı ve ihracata dönük yatırımı daha da arttırmak, istihdamı çoğaltmak, yabancı sermaye ve teknoloji akımını hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyaçlarını ucuz ve düzenli şekilde sağlamak, dış finansman ve ticaret imkânlarından daha fazla faydalanmak suretiyle uluslararası münasebetlerde yeni boyutlara ulaşmayı hedeflemiştir (195).

Serbest Bölge uygulamasının Türk ekonomisi üzerine etkilerini, fayda ve mahzurlar olarak iki başlık altında toplamak mümkündür (196).

Serbest Bölgelerin faydalarını özet olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- İhracatın artırılması ve kolaylaştırılması mümkün olmaktadır. Reeksport işlemleri de kolaylıkla yapılabilecektir.

- İthalât açısından da, önemli kolaylıklar sağlanmaktadır. Hammadde ve ara malı ithalâtı yapan üreticiler, sermayelerini stok mala bağlamaktan kurtulacaklardır.

(194) İstanbul Ticaret, İTO Haftalık Gazetesi, 21 Kasım 1986, s. 3.

(195) 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu Madde 1; Yalçın Alaybeyoğlu, "Serbest Bölgeler", Kıyı Bankacılığı ve Şeffaf Bankacılık, Uluslararası Seminer, Garanti Bankası ve Peat, Marwick & Mitchell, İstanbul, 8 Ağustos 1986, s. 2.

(196) Ahmet İncekara, Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler Uygulaması-Mevzuatı", Temel Yayınları, İstanbul 1986, s. 30; Engin Erdoğan, Serbest Bölgeler ve Türkiye'de Bir Model Denemesi, Anadolu Üniversitesi Yayını, No. 110, Eskişehir, 1985, s. 122.

Ayrıca, ülke içinde ihtiyaç duyulan her türlü mal ve girdiler daha önceden Serbest Bölgelere getirilerek hazır bulundurulur. Bu mallardan da istenildiğinde gerektiği miktarda, küçük partiler halinde mal ithali mümkündür.

- Transit ticaret, liman ve taşımacılık hizmetleri Serbest Bölgeler vasıtasıyla daha etkin ve geniş bir tarzda yapılabilir.

- Yabancı sermaye ve yeni teknolojilerin gelmesi de kolaylaşacaktır. Yabancı Sermaye Serbest Bölgelere, daha az riskli bulması ve kârlılığı yüksek görmesi sebebiyle daha kolay gelmektedir. Yetkililerin ifadelerine göre, yeni ve orijinal teknoloji getirmeyenlere müsaade edilmeyeceği de belirtilmektedir (197).

- Serbest Bölgeler istihdam açısından da bir kısım avantajlar sağlamaktadır. Serbest Bölgelerde 2/3 Türk vatandaşı çalıştırılması gerekmektedir.

- Döviz geliri sağlama açısından Serbest Bölgeler büyük imkân sağlamaktadır. Serbest Bölgeler dahilinde sunulan her türlü mal, hizmet ve işçi ücretleri dövizle yapılacağı gibi, bölgedeki liman hizmetleri, depo, antrepo ve arazi kira gelirleri, kredi faizleri, resim ve harçlar, bakım ve onarım dövizle yapılacaktır. Ayrıca, ithalâttan da döviz tasarrufu sağlanabilecektir.

Serbest Bölgeler kıyı bankacılığının gelişmesine de imkân vermektedirler. Kıyı bankacılığı Serbest Bölgelerden ayrı olarak ele alınabilirse de, uygulamada kıyı bankacılığı ile Serbest Bölgeler arasında yakın bir alâkâda görülmektedir. Meselâ, Orta Doğu'da en önemli Ser-

best Bölge durumunda olan Bahreyn'de durum böyledir (198). Bahreyn'deki firmalar her türlü vergiden muaf oldukları gibi, bankalar üzerindeki kontrollerde oldukça sınırlı olup faizlerin vergilendirilmesi de düşüktür.

Serbest Bölgelerin faydaları yanında bir kısım mahzurları da olabilmektedir. Bunlar da şu şekilde sıralanabilir:

- Yerli sanayie rakip olma; Serbest Bölgeye gelen yabancı firmalar, yerli firmalara, ihracat pazarları ve iç piyasada rakip olabilirler.

- Serbest Bölgelerde, sınırlar iyi belirlenmez ve giriş çıkışlar iyi kontrol edilmezse, kaçakçılık olayları artabilir.

- Çalışma şartları bozulabilir. Serbest Bölgelerde ülke içinde uygulanan çalışma hayatı ile ilgili mevzuat işletilemediği için, düşük ücret ödenmesi, vasıfsız eleman çalıştırılması, kadın ve çocuk çalıştırılması gibi mahzurlar çoğalabilir.

- Serbest Bölgeye gelen yabancı firmalar, çeşitli vergilerden kaçmak için, kârlarını transfer fiyatları yolu ile ana firmalara aktarabilirler. Bu da yabancı firmaların ülke ekonomisine katkılarını azaltabilir.

Türkiye'deki Serbest Bölgelerde de firmalar her türlü vergi, resim ve harçlardan muaftırlar. Serbest Bölgelerdeki bankacılık birimleri dövizli işlem yapacaklar ve aynı şekilde vergi resim ve harç ödemeyeceklerdir. Kıyı bankacılığının gelişmesi için hukuki altyapı yeterlidir. Bunun yanında fon fazlası da gereklidir. Gerekli olan bu fonların petrol üreten Körfez Ülkelerinden sağlanması ideal olmakla birlikte, ilk anda mümkün

olmayabilir. Bunun için, önce bu ülkelerle mevcut ticaret hacminin, ortak kurulan yatırımların ve malî müesseselerin sayısının arttırılması gerekmektedir. Yurt dışı müteahhitlik sektörünün kazandığı fonların öncelikle Serbest Bölgelere aktarılması fon birikimine katkıda bulunabilir (199).

Kıyı bankacılığının Serbest Bölgelerde gelişmesi sonucunda hem Serbest Bölgelerdeki faaliyetler finanse edilir hem de fazla fonlar yurt içindeki çeşitli ticarî ve sınaî yatırımların finansmanında kullanılması için aktarılabilir. Kıyı bankacılığı daha da gelişerek toptancı bankacılık muameleleri yapabilir ve bir finans merkezi oluşabilir (200).

4. Türk Müteahhitlik Sektörü

1970'li yılların başından itibaren yurt dışında iş alan ve 1977'den sonra daha yoğun şekilde yurt dışına açılan Türk Müteahhitlik Sektörü, günümüzde, uluslararası inşaat piyasasında dünyanın belli başlı firmaları ile rekabet edebilecek bir seviyeye ulaşmıştır.

1950 yılından sonra başlayan imar programlarının gerçekleşmesinde rol alan müteahhitlik sektörü, gelişmiş güçlenmiş ve tecrübe kazanmıştır. 1970'li yılların sonlarına doğru iç piyasanın durgunlaşması üzerine, müteahhitlik şirketleri, hayatiyetlerini devam ettirebilmek için bir çıkış yolu olarak, dış piyasalarda iş almaya başlamışlardır. Önceleri taşaron olarak girdikleri bu

(199) a.e., s. 20; İskender Şengezer, a.g.e., s. 91.

(200) Metin Boysan, Free Trade Zones in Turkey, MEEB, July 1985, s. 25.

piyasada da tecrübe sahibi olduktan sonra büyük ihaleleri almaya başlamışlardır (201).

MEED dergisinin 1983 yılında, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da iş yapan, ABD, Güney Kore, İtalya, Japonya, İngiltere, Batı Almanya ve Fransa'nın güçlü müteahhitlik firmaları arasında yaptığı araştırmada en büyük 100 firmadan 8 tanesinin Türk firması olduğu görülmektedir. genel sıralamada 8. ve 10. sıralardaki iki firmadan başka 6 firma da ilk 50 arasında bulunmaktadır (202).

Türk müteahhitleri, günümüzde modern ve güçlü makina parkı yanında yetişmiş insan gücü, yeterli sayıda mimar, mühendis, idareci ve teknisyeni devamlı olarak kadrolarında bulundurabilecek malî güç ve anlayış seviyesine çıkmışlardır.

Türk Müteahhitlik Sektörünün gelişmesi, diğer ülkelerin firmalarından farklılık arz etmektedir. Gelişmiş olan bu ülkelerin inşaat firmaları, ekseriyet itibarıyla sadece inşaat sahasında ihtisaslaşmış iken, Türk firmaları ülke şartlarının da zorlaması ile inşaatla birlikte, imalât, montaj ve işletmeye alma konularında da ihtisaslaşmış, firma bünyesinde gruplar oluşturmuşlardır. Böylece Türk firmaları bir yatırımı, baştan sona, inşaat, imalât, montaj ve işletmeye alarak anahtar teslimi yapabilecek seviyeye gelmişlerdir (203).

Orta Doğu ülkelerinde faaliyet gösteren firmaların yıllar itibarıyla sayıları Tablo 106'da verilmiştir.

(201) İlhan Uludağ, "Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri Sektörünün Ekonomik Yönden Genel Bir Değerlendirmesi", Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetleri ve İnşaat Malzemeleri İhracatı Sempozyumu, M.Ü. Orta Doğu ve İslâm Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yayını, No. 2, İstanbul, 1984, s. 195.

(202) İTO, Ekonomik Rapor, Mayıs 1985, İstanbul, 1985, s. 112.

(203) Hayri Erişen, "İnşaat ve Müteahhitlik Alanında Türkiye'nin Potansiyeli", İslâm Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği ve Türkiye, MPM Yayını, Ankara, 1983, s. 252; Erdoğan Alkin, "Türkiye Orta Doğu İlişkileri", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Nisan 1982, s. 9.

1978 yılında 22 olan firma sayısı, 1980 yılından itibaren çok hızlı bir artış göstererek aynı yıl 62, 1981'de 113, 1982'de 232, 1983'de 283, 1984'de 290 ve 1985 yılında 296'ya ulaşmıştır.

Bunlardan 66 tanesi birden fazla ülkede faaliyet göstermektedir. Böylece yurt dışındaki toplam sayı 230 olmaktadır.

1983 yılına kadar firmaların ekseriyeti Libya'da iş yaparken, bu tarihten itibaren Suudi Arabistan'da iş yapan firmalar çoğunluğu teşkil etmiştir. Üçüncü sırada 35 firma ile Irak, dördüncü sırada 6 firma ile Kuveyt gelmektedir.

Yurt dışında çalışan bu firmaların aldıkları ihale bedelleri Tablo 107'de verilmiştir. 1985 yılı itibariyle toplam 15.5 milyar dolarlık ihale bedelinin 8.7 milyar doları Libya'dan, 5 milyar dolarlık bölümü Suudi Arabistan'dan alınmıştır. Irak'dan alınan ihale bedeli ise 1.3 milyar dolar civarındadır (204).

İhale bedellerinde, biten işlerin toplamdan düşülmemesi ve ortak yatırım (joint venture) tipi anlaşmaların mükerrer hesaplanmasından dolayı bazı farklılıklar olabilmektedir (205).

Türk Müteahhitlik Sektörü, yurt dışında istihdam ettiği işçileri Türkiye'den temin etmekle ülke ekonomisine büyük katkılar sağlamıştır. Özellikle 1980 sonrası dönemde batı ülkelerine giden işçi sayısı âdeta durmuş ve fakat Orta Doğu'ya gidenlerde büyük bir artış olmuş-

(204) ENKA, Ekim 1986'da Irak'ta 1.5 milyar dolarlık baraj ihalesi almıştır.

(205) İlhan Uludağ, a.g.m., s. 201.

tur. Hatta 1982 yılında yurt dışına giden işçilerin tamamı Orta Doğu bölgesine gitmiştir (206).

Tablo 108'de yurt dışına giden işçi sayıları verilmiştir. 1962-1982 döneminde yurt dışına giden toplam 1.008.000 işçiden % 20'si Orta Doğu ülkelerine gitmiştir.

Orta Doğu ülkelerine giden işçiler, iş alan müteahhitlik firmasının işi bitene kadar kalmakta ve bilâhare dönmektedir. Halihazırda bu işçilerden ne kadarının döndüğü kesin olarak bilinmemektedir. Ancak % 75'inin halen çalışmakta olduğu tahmin edilmektedir.

a. Sektörün Ülke Ekonomisine Katkısı

aa. Döviz Transferi

- Müteahhitlerin Yurda Getirmekle Yükümlü Oldukları Dövizler

Yurt dışında müteahhitlik yapan firmaların yurda getirmek mecburiyetinde oldukları dövizleri düzenleyen tebliğe (207) göre firmalar amortisman, gider payı, kâr ve varsa harice transfer edilen nakdî sermayelerini döviz olarak Türkiye'ye getirmek mecburiyetindedirler.

Önemli olan husus 296 firmanın aldığı 15.5 milyar dolarlık işten Türkiye'ye ne miktar döviz gireceğidir. Konu ile ilgili bir çalışma Nisan 1978'de TÜSİAD tarafından yayınlanmıştır (208).

(206) Nusret Ekin, "Turkey's Migrant Workers: An Analysis of Problems And Prospects", The Middle East Business and Banking, November 1982, s. 13-16.

(207) 7/16965 sayılı Karara müsteniden düzenlenen 1 no'lu Tebliğ. Bu Kararname yürürlükten kaldırılmış; ancak yerine geçen Kararname hükümlerince Tebliğ yürürlükte kalmıştır.

(208) TÜSİAD, Döviz Kaynağı Olarak Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri, Nisan 1978.

Tablo 109'da Türkiye'ye gelmesi beklenen döviz miktarı, tahmini %'ler olarak verilmiştir. Bu çalışmada, biten işler için % 45.3'lük bir döviz girdisi beklenmektedir. 1983'ün son ayları itibariyle, tahminen bitirilen işlerin hacmi 7-8 milyar dolar civarındadır. Yukarıdaki orana göre, bu sektörün 3-3.5 milyar dolar civarında bir döviz Türkiye'ye getirmiş olması gerekmektedir. Halbuki yine Ekim 1983 sonu itibariyle firmaların faaliyet raporlarına göre, Türkiye'ye gönderdikleri döviz miktarı, 760 milyon dolardır (209).

Yukarıdaki Tabloda yurda gelmesi beklenen % 45.3'lük miktarın % 24'ü işçilikle ilgilidir. Kalan % 21.3'lük kısım müteahhitlerin getirmek durumunda oldukları kısım"dır. Buna göre gelmesi gereken kısım 1.7 milyar dolardır. Görüldüğü gibi beklenen dövizin yarısı bile gelmemiştir. Gelmesi gereken bu dövizlerin niye gelmediği sorusuna makul birtakım izahlar getirilebilir. Bunlar, müteahhitlerin ilk yıllarda makina ve teçhizata olan yatırımları, bir kısım siyasi olaylar, rekabetten dolayı kâr marjının azalması, petrol fiyatlarının düşmesi vs. (210).

- İşçi Dövizleri

Orta Doğu'da çalışan işçilerimizin tasarruf meyilleri yüksektir. Tablo 109'da bu oran % 80 olarak verilmektedir. Prof. Dr. S. Zaim tarafından % 90-95 olarak da belirtilmektedir (211). Çünkü işçiler şantiyelerde kalmakta, kendilerine yemek verilmekte, eş ve çocuklarını yanlarına alamamakta, böylece tüketim imkânları sınırlı kalmaktadır. Zaten Orta Doğu'daki hayat tarzı da tüketimi engelleyici yöndedir.

(209) Aydın Esen, "Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri ve İlgili Yasal Düzenlemeler", Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri ve İnşaat Malzemeleri İhracatı Sempozyumu, M.Ü. Yayını, İstanbul, 1984, s. 135.

(210) a.e., s. 136.

(211) Sabahaddin Zaim, "Türkiye ile İslâm ülkeleri Arasında İktisadî İşbirliği ve Sanayileşme Çabaları", İslâm Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği ve Türkiye, MPM Yayını, Ankara 1983, s. 170; Şarık Tara, Zafer Tunca, "Yurt Dışı Müteahhitlik ve İşçi Ücretleri", Para Dergisi, Temmuz 1982, s. 38.

1979 yılında gerçekçi kur politikaları uygulamasına geçiş, işçi döviz girişlerinde büyük artışa sebep olmuştur. Bu etkenlerin yanında Orta Doğu ve Afrika ülkelerindeki şartların, Batı ülkelerinden çok farklı olması dolayısıyla, bu bölgede çalışan işçiler, iş bitiminde veya kesin dönüşlerinde bütün tasarruflarını Türkiye'ye getirmektedirler.

Yukarıda sayılan sebeplerden dolayı Orta Doğu bölgesinde çalışan işçilerimizin yurda gönderdiği döviz, toplam yurt dışından gelen işçi dövizleri içinde önemli bir paya sahip olmaktadır. Meselâ, Tablo 110'da görüldüğü gibi 1982 yılında yurda gelen toplam işçi dövizleri 2.187 milyon dolar olmuştur. Bunun yaklaşık 900 milyon dolarının Orta Doğu'da çalışan işçilerden geldiği hesap edilmektedir (212). Ortalama yıllık bir işçinin 600 dolar tasarruf ettiği ve Orta Doğu'da 150 bin civarında işçi çalıştığı kabul edilmesi halinde yukarıdaki hesabın doğruluğu ortaya çıkmaktadır.

- İstihdam

Ülkemizde 1985 yılı itibariyle işgücü arzı 18.269 bin kişidir. İşgücü fazlası ise 3.056 bin kişidir. Buna göre işsizlik oranı % 16.7'yi bulmaktadır (213). Orta Doğu'daki müteahhitlik sektörü yaklaşık 200 bin kişi istihdam ettiğine göre, toplam işgücü arzının % 1'ini istihdam etmektedir. Bu rakam toplam işsiz sayısının % 6.5'ine tekabül etmektedir (214).

(212) İlhan Uludağ, a.g.e., s. 204; Şarık Tara, Zafer Tunca, a.g.e., s. 39.

(213) TÜSİAD, 1986 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, Ocak 1986, s. 38.

(214) TOBB, İktisadî Rapor 1985, s. 239.

bb. İhracat

Türk Müteahhitlik Sektörünün iş aldığı ülkelere Türkiye'nin ihracatı 1985 yılı itibariyle 2.760 milyon dolarla toplam ihracatın % 34'üne yaklaşmıştır. Bunda müteahhitlik sektörünün belli bir etkisi ve payı vardır.

Firmaların inşaatlarında kullandıkları malzemenin tamamını Türkiye'den ithal edebilmeleri halinde ihracat önemli ölçüde artacaktır. Alıcı firmaların Türk olması sebebiyle sağlayacakları ihraç potansiyeli, ülkenin dış ticaret hacmine eşit olur ve ihracat iki misline bile çıkabilir (215). Bu konudaki engel, projeyi hazırlayan firmaların batılı olması ve bu firmaların da kendi ürettiği ve güvendiği malzemeyi tercih etmesidir. Bu konuda başarı sağlamak için yurt dışı müteahhitlik ve mühendislik hizmetleri hem proje bazında atılımlar yapmalı, hem de Dünya standartları ve kalitesinde inşaat malzemesi üretilmelidir (216).

Alınan inşaatların cinsine göre kullanılan malzeme, toplam taahhüt içinde % 30 ilâ % 70 arasında değişmektedir. 15.5 milyar dolarlık bir iş hacmi içinde bu 4.65-10.85 milyar dolarlık bir ihracat potansiyeli demektir.

b. Sektörün Problemleri

Bunlar şöylece özetlenebilir: Bu ülkelerin hemen hepsinin ekonomisinde petrol önemli bir yere sahiptir. Dünya petrol üretimindeki artış ve buna bağlı olarak önemli ölçüde düşen petrol fiyatları, dünyanın ekonomik konjonktüründeki durgunluk ve İran-İrak savaşı. Savaş bu iki ülkenin yatırım projelerini durdurmalarına sebep

(215) Sabahaddin Zaim, "Ekonomik Bölüm", a.g.e., s. 21.

(216) İlhan Uludağ, a.g.e., s. 209.

olmuştur. Yapılan harcamalar savaş ve stratejik projelere inhisar ettirilmiştir.

1985 yılı itibariyle Irak'ta 35 tane Müteahhit firma varken, İran'da hemen hiçbir firma yoktur. Ancak her iki ülkede de inşaat için büyük potansiyel vardır. Savaşın bitmesi halinde, yıkılmış şehir ve tesislerin, tamir ve yeniden inşası ile birlikte tarım ve sanayi in geliştirilmesi için yapılacak yatırımlar milyarlarca dolarlık bir iş ortaya koyacaktır. Her iki ülke ile gelişmiş durumda olan siyasî ve ticarî münasebetlerle birlikte, tecrübeli müteahhitlik sektörümüz gereken hazırlıkları yapmak suretiyle bu piyasalardan büyük bir pay alabilirler (217).

Gerek büyük yatırımlar yapması ve gerekse 1985 itibariyle yapılan 120 adet işle müteahhitlik sektörünün en büyük iş yaptığı ülkelerden Suudi Arabistan'daki gelişmeler farklılık arz etmektedir. Ülkede inşaat sektörü petrol endüstrisinden sonra gelmektedir. 1982'den bu yana, konut, okul, hastane ve bölgesel havaalanlarının geliştirilmesi gibi projeler ihale edilmektedir.

Türk firma ve işçilerinin Müslüman oluşu diğer ülkelere nisbetle avantaj temin etmektedir. Özellikle S. Arabistan, Mekke ve Medine'de yapılan bütün ihalelerde Müslüman işçiyi tercih etmiş (218), bundan da Türk Müteahhitlik Sektörü büyük çapta istifade etmiştir.

Suudi Hükümeti, devlet ihalelerinde "Açık Teklif" sistemini ve ihale bedelinin % 30'unun yerli firmalara yaptırılması mecburiyetini getirmiştir. Ayrıca, küçük

(217) MPM, Bazı Sosyo Ekonomik Göstergelerle İslâm Ülkeleri, s. 47.

(218) Nezih Neyzi, "Petrol Sorunu", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Mart 1983, s. 58.

ölçekli projeler öne alınmıştır. Birinci karar zaten çetin olan rekabeti daha da artırırken, ikinci karar yerli firmaları korumaya yönelik olup her ikisi de Türk Müteahhitlik Sektörünün aleyhinedir. Küçük ölçekli projeler belki firmalarımızın şansını arttırabilecektir.

Müteahhitlik Sektörünün hacim olarak en büyük iş aldığı Libya'da da iktisadî, siyasî ve malî sıkıntılar sebebiyle inşaat ve yatırım alanlarında bir daralma, hatta müteahhitlere yapılan ödemelerde gecikmeler olmuştur. Buna rağmen Libya'da Türk Müteahhitleri tercih edilmektedir.

Kuveyt malî yönden, gelişmelerden en az etkilenen ülkedir. Yatırımlarını ertelemeden sürdürmektedir. Türk firmaları için şanssızlık, teknolojik seviyelerinin daha ilerisindeki projelerle karşı karşıya kalmalarından kaynaklanmaktadır. Cazip bir ülke olması dolayısıyla imkânlar kadar rekabet de çetindir. Bu yüzden Türk firmalarının tarihten gelen dostluk, kazandıkları tecrübe, artan dış ticaret münasebetlerini, diğer yabancı firmalar gibi, Kuveyt'li firmalarla ortak olarak desteklerse piyasadan daha çok pay alabilirler.

Diğer Körfez Ülkelerinde yatırım alanları bulunmakla birlikte Türk firmaları buralara girme konusunda pek başarılı olamamışlardır. BAE'nde konut, kamu işleri, kırsal kalkınma ve diğer bina projeleri yerli müteahhitlere ihale edilmekle birlikte uluslararası müteahhitler için, su, elektrik ve sermaye yoğun yatırımlarla ilgili olarak potansiyel iş imkânları vardır.

Böylece Türk firmaları iyi bir gelişme seyri gösteren ticarî ve siyasî münasebetlerden de istifade ederek bu piyasada iş hacmini arttırabilirler.

Bahreyn, Katar ve Umman'da da müteahhitlik sektörümüzün alabileceği iş sahaları bulunmaktadır.

Yurt dışı müteahhitlik sektörünün, Türk ve ikinci ülkeler mevzuatındaki yetersizliklerden kaynaklanan diğer bazı problemleri de mevcuttur (219):

Bunlar arasında firmaların iş aldıkları ülkelere götürmek istedikleri işçilerin, çalışma izni, vize alınması, işçinin sevki ve asgari ücret konularında mevzuat eksiklikleri sayılabilir. Ayrıca dış ticaret ve gümrük rejiminden ortaya çıkan bir kısım problemlerle, iş aldıkları ülkelerin hemen bir çoğundaki haberleşme, ulaşım ve nakliye konularında eksiklikler de bunlar arasındadır.

Firmaların, sigorta sistemlerinin eksikliği, görünmeyen giderlerle ilgili olarak götürü gider sisteminin bulunmayışı da yine bir problem olarak çözüm beklemektedir.

Yurt dışı müteahhitlik sektörünün iş ve istihdam hacminin arttırılabilmesi için alınması gerekli tedbirler de şu şekilde sıralanabilir (220):

- Açılan ihalelerin takibinin yapılması, bunu sağlayacak bir birliğin bizzat müteahhitler tarafından kurulması. Müteahhitlik firmaları, Güney Kore firmaları gibi müştereken ihalelere girip, bilâhare kendi aralarında yeniden ihale etmelidirler.

- Müteahhitlik firmalarının teminat mektubu almaları konusundaki problemlerinin çözümünde bankacılık sektörünün gerekeni yapması.

(219) TOBB, İktisadî Rapor, 1985, a.g.e., ss. 240-241.

(220) N. Yalçıntaş, S. Orman, B. Kurtuluş, Yurt Dışı İstihdam İmkânlarının Arttırılması Hakkında O.İ.K. Raporu, DPT, Ankara, Mart 1982, ss. 14-19.

- Yeni iş alma konusunda proje ve müşavirlik firmalarının önemi sebebiyle, bu firmaların Orta Doğu bölgesinde faaliyetlerini yoğunlaştırmaları.

- Müteahhitlik firmalarının işleri daha kolay takip etme şansı olan off-Shore firmalar kurmaları,

Orta Doğu ülkelerinde ihalelerin kazanılmasında üst seviyedeki dostlukların çok büyük tesiri vardır. Bu dostlukların Bakan, Başbakan ve Cumhurbaşkanı seviyesinde olması gerekmektedir.

- Müteahhitlik firmalarının anahtar teslimi işler alması ve bu tesisleri belli bir süre işletmeleri.

- Müteahhitlik firmalarının kullandıkları malzemeyi Türkiye'den temin etmeleri ve yerli malzemenin üretim ve kalitesinin denetlenmesi.

- Müteahhitlik firmalarının kendi seçtikleri işgücünü hemen götürebilmeleri. İş ve İşçi Bulma Kurumu sadece yabancı firmaların taleplerini karşılama konusunda daha aktif ve planlı bir şekilde görev almalıdır.

- Yerli ve yabancı müteahhitlik firmalarının Türk işçisi kullanma konusunda ücret yüksekliği ve diğer engellerin önlenmesi.

II. TÜRKİYE'NİN KÖRFEZ ÜLKELERİNDEN BORÇLANMALARI

Türkiye 1977 yılından itibaren Körfez Ülkelerinin fonlarından faydalanmaya ve borçlanmaya başlamış, sayıları 14'ü bulan Millî ve Bölgesel Kalkınma Fonlarının Tablo 111'de görüldüğü gibi sadece 5 tanesinden borç alabilmiştir. Bunlar, İslâm Kalkınma Bankası, Abu Dhabi Fonu, OPEC Fonu, Suudi Fonu ve Kuveyt Fonu'dur. Diğer Kalkınma Fonlarından faydalanamamanın en önemli sebebi, bunların finanse ettiği bölge ve ülkeler içine Türkiye'nin girmemesidir. Ancak Kalkınma Fonlarından faydalanma konusunda atılabilecek adımlar bulunabilir.

Türkiye, şimdiye kadar en çok İslâm Kalkınma Bankası'ndan borçlanmıştır. 36 işlemde 572.39 milyon dolarlık bir borçlanma gerçekleştirilmiştir. Bu miktar Türkiye'nin Fonlardan toplam borçlanmasının % 55.87'sini, İKB'nin toplam yardımı içinde ise % 12.6'lık bir yer işgal etmektedir.

İkinci olarak 8 işlemde 303.87 milyon dolarla Suudi Fonu gelmektedir. Kalkınma Fonlarından borçlanmanın % 29.66'sı bu Fon'a aittir. Fon'un verdiği toplam borçlar içinde ise % 6.2'lik bir paya sahiptir.

Üçüncü olarak toplam borçlanmanın 81.34 milyon dolarla % 7.94'üne sahip olan Kuveyt Fonu gelmektedir.

Nihayet OPEC Fonu'ndan 40 milyon ve Abu Dhabi Fonu'ndan da 26.97 milyon dolar borç alınmıştır.

Türkiye'nin kredi aldığı bu 5 Kalkınma Fonu ile birlikte, Irak Fonu, Arap Fonu ve Arap Bankası'nın da dahil olduğu 8 adet Kalkınma Fonunun 31.12.1985 tarihine kadar vermiş olduğu toplam 21.950 milyon dolar kredinin,

% 4.7'sine tekabül eden 1.024 milyon dolarını Türkiye almıştır.

Türkiye'nin yıllar itibariyle Kalkınma Fonlarından aldığı miktarlar Tablo 112'de gösterilmiştir. İlk defa 1977 yılında 19.6 milyon dolar borçlanılmıştır. En çok borçlanma, toplam borçlanmanın % 19.3'ü ve 197.72 milyon dolarla 1979 yılında gerçekleştirilmiştir. 1985 yılında ise 145.65 milyon dolar ve toplam Kalkınma Fonlarından borçlanmanın % 14.22'si gerçekleştirilmiştir.

Kalkınma Fonlarından alınan borçların Tablo 113'de görüldüğü gibi sektörlere dağılımında en çok payı 564.75 milyon dolar ve toplamın % 55.12'si ile Elektrik, Petrol ve Gaz almaktadır. Bunu, 166.26 milyon dolar ve % 16.23'le Taşımacılık ve Telekomünikasyon takip etmektedir. Endüstri ve Madencilik Sektörü 155.46 milyon dolar ve % 15.17 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Diğer kalemler 117.70 milyon dolar ve % 11.49 ile 4'ncü sırada gelmektedir. Su ve Kanalizasyon 20.4 milyon dolar ve % 2 ile son sırada gelmektedir. Ülkemiz genelde bir tarım ülkesi olduğu halde tarım ve hayvancılık sektörüne herhangi bir kredi alınamamıştır.

1985 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin 25.012 milyon dolar olan borcundan kullanılmayan 5.694 milyon doları düştüğümüz takdirde geriye kalan 19.318 milyon dolar borç içinde Kalkınma Fonlarından sağlanan 1.024 milyon dolar % 5.30'luk bir yere sahiptir.

III. TÜRKİYE'NİN GELECEKTEKİ DIŞ KAYNAK İHTİYACI VE KREDİ DEĞERLİLİĞİ

Türkiye'nin V. Beş Yıllık Kalkınma Planına göre, 1985-1989 döneminde kısa ve orta vadeli kredilerle birlikte 16.270 milyon dolarlık dış kaynağa ihtiyacı bulunduğu anlaşılmaktadır (221).

Plan dönemi boyunca 9.512 milyon dolar borç ödenecektir. 1984 sonu itibariyle toplam 19.932 milyon dolar dış borç olduğuna göre (222) dönem sonunda dış borç toplamı 26.690 milyona ulaşacaktır.

V. BYKP dönemi boyunca program kredisi kullanımının giderek azalması, buna karşılık proje kredisi kullanımının artması beklenmekte ve yabancı sermaye girişinin de önemli ölçüde artacağı ve toplam olarak 1.235 milyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir (223).

Bir ülkenin uluslararası malî piyasalardan yararlanma derecesini belirleyen kredi değerliliği büyük önem arz etmektedir.

Milletlerarası nitelik kazanmış olan petro dolarlardan Türkiye'nin uygun ve gerçekçi şartlarla borçlanabilmesi için yeterli bir kredi değerliliğine sahip olması gerekmektedir.

Olaya kredi veren açısından baktığımızda, "ülke riski" kavramı ile karşılaşılmaktadır. Ülke riski, bir ülkenin özellikle kendi etkinliğindeki olaylar sebebiyle dış borçlarla ilgili yükümlülüklerini yerine getirememeye ihtimalidir (224).

(221) DPT, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 20.

(222) a.e.

(223) a.e.

(224) İhsan Ersan, "ülke Riski", Para ve Sermaye Piyasası, Kasım 1985, s. 24.

Dolayısıyla, borç veren açısından düşük ülke riskine sahip olan ülke, yeterli kredi değerliliğine sahip demek olup, uluslararası malî piyasalardan, uygun şartlarda borç bulabilmesi mümkündür.

Uluslararası malî kuruluşların, ülke risk sıralamasında en geçerli olarak kabul ettikleri değerlendirme sistemleri, Institutional Investor ve Euromoney Dergileri tarafından yapılmaktadır (225).

Her iki derginin 1979 yılı için yaptıkları ülke riski sıralamasında, Türkiye son sıralarda yer almakta olup, Institutional Investor'a göre 1979 yılında 11.4 puanla sondan beşinci sırada (226), aynı yıl için Euromoney'in yaptığı sıralamada ise 75 ülke içinde 69'uncu sırada yer almıştır (227). Euromoney'in 1982 sıralamasında 117 ülke içinde 45.4 puanla 58'inci (228), 1984 sıralamasında 50'nci, 1985 yılındaki sıralamada ise 56'ncı sırada yer almıştır (229). Institutional Investor'a göre de 1985 yılında 109 ülke içinde 34.8 puanla 56'nci sırada yer almakta olup, aynı yıl itibariyle kredi değerliliği en çok artan iki ülkeden birisidir (230). 1986'da ise Institutional Investor'a göre 109 ülke arasında 51'inci, Euromoney'in değerlemesinde 45'inci sırada yer almıştır (231). The Economist Dergisi'nin dünyanın en riskli 50 ülkesi arasında yaptığı sıralamada da 34'üncüdür (232).

(225) Daha fazla bilgi için bkz. Nazım Ekren, a.g.e., ss. 131-139; İhsan Ersan, Euro-Pazarlar ve Türkiye, İstanbul, İ.Ü. İşletme Fak., Finans ve Fin. Kur. Yön. Ens. Yayını, No. 2, İstanbul 1979, ss. 89-95.

(226) Institutional Investor, March 1980, ss. 57-67.

(227) Euromoney, February 1980, ss. 40-48.

(228) Euromoney, September 1982.

(229) Euromoney, October 1985, s. 327.

(230) Institutional Investor, September 1985, s. 264.

(231) İhsan Ersan, Kredi İtibarımız Ne Durumda, Milliyet, 18.12.1986.

(232) Dünya Gazetesi, 23.12.1986.

1980 yılı öncesi ile 1985 ve 1986, yılları mukayese edildiğinde, Türkiye'nin kredi değerliliğinin arttığı ve son sıralardan ortalara doğru bir yükselme gösterdiği görülmektedir. Bu iyileşmenin ardında sosyo-politik ve iktisadî faktörler de vardır.

Türkiye 52 milyon nüfusu, % 75'in üstüne çıkan okuma yazma, % 61.54 seviyesindeki sendikalaşma oranı (233); aynı dine mensup ve etkin gruplar arasında herhangi bir çatışmanın olmadığı ve 12 Eylül 1980 sonrası sağlanan huzur ortamı ile sosyal yönden sağlıklı sayılabilecek bir durumdadır.

Politik yönden ise 12 Eylül 1980 sonrası, sosyal huzurun yanında, politik istikrar da sağlanmıştır. Kasım 1983'de seçimlerin yapılarak sivil hükümetin işbaşına gelmesi, uluslararası finans çevrelerini daha çok rahatlatmıştır. Önerilerinin uygulanması konusunda gerekli titizlik gösterilmiş olması sebebiyle IMF'nin desteğinin sağlanması ve ülkenin jeopolitik ve stratejik önemi de nazar-ı itibara alınınca, Türkiye riski azalan, diğer ifade ile kredi değerliliği artan bir ülke olmuştur.

İktisadî göstergelerdeki gelişmeler ise şu seyri takip etmektedir:

- Büyüme Hızı

1979 ve 1980 yıllarında negatif (% -0.3 ve % -0.7) olan yıllık büyüme hızı, 1981'de % 4.1, 1982'de % 4.6'ya yükselmiş, 1983'de ise % 3.3'e düşmüştür. 1984'de yeniden yükselerek % 5.9 olmuş, 1985 yılında % 5.1'e düşmüştür (234). 1986 yılı için DİE'nün açıkladığı büyüme hızı % 7.9'dur (235). Görüldüğü gibi son rakamlar dünya ortalamasının üzerindedir.

(233) TOBB, İktisadî Rapor 1985, s. 48.

(234) İTO, Economic Report, May 1986, s. 15.

(235) Dünya Gazetesi, "On Önemli Ekonomik Olay", 31.12.1986.

- Sabit Sermaye Yatırımları

Sabit sermaye yatırımlarına GSMH'dan ayrılan pay 1975-79 döneminde ortalama % 21.7, 1985'de % 18.9 olarak gerçekleşmiştir.

Yatırımların bu şekilde azalması işgücü talebinin de azalması demek olacağından, işsizlik problemi gündemde kalmaya devam etmektedir. GSMH'dan sabit sermaye yatırımlarına ayrılan payın V. B.Y.K.P. döneminde % 20.9 olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür (236).

- Enflasyon

Enflasyon 1977'den itibaren hızla yükselerek 1980 yılında % 107.2'ye çıkmış, 1981-85 döneminde inişler ve çıkışlar kaydetmiş ve 1985'de % 40 olarak gerçekleşmiştir (207). DİE'ye göre Ağustos 1986 itibariyle son 12 aylık enflasyon oranı (Ağustos 1985 - Ağustos 1986) % 29.8'dir (238). Enflasyon oranını tek haneli rakamlara düşürülememesi, kredi değerliliği açısından aleyhte bir puan olmaktadır.

Emisyon hacmi 1 Ocak 1985'de 919 milyar TL iken, 1 Ocak 1986'da 1.286 milyar TL'ye çıkmış 15 Ağustos 1986 itibariyle de 2.003 milyar TL'ye yükselmiştir (239). Enflasyon hızının düşürülemediğinin bir sebebi de emisyon hacmindeki artıştır.

- Vergi Gelirleri

Vergi gelirleri ve bütçe açıklarının GSMH içindeki oranı Tablo 114'de gösterilmiştir. 1978 yılında

(236) DPT, V. BYKP, s. 6.

(237) TÜSİAD, 1986 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. 58.

(238) Kapital Dergisi, Ekim 1986, s. 66.

(239) a.e.

vergi gelirleri GSMH içinde % 19'luk bir paya sahip iken 1984 yılında % 13.6'ya düşmüş olup, bu oran gelişmekte olan ülkeler ortalamasından düşüktür. Bütçe açıklarında önce bir düşme görülmüş ancak 1984 yılında yeniden bir yükselme olmuştur.

- Dış Ticaret

Dış ticaret ve cari işlemler dengesindeki gelişmeler 1977-80 ve 1981-84 dönemleri itibariyle Tablo 115'de gösterilmiştir. Dış ticaret dengesi ikinci dönemde, birinci döneme göre % 9.46'lık bir iyileşme göstermiştir. Cari işlemler dengesindeki iyileşme, aynı dönemler itibariyle % 31.13 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. 1985 yılı cari işlemler dengesi ise - 1.013 milyon dolar olmuş (240), bu yılda da iyileşme devam etmiştir.

- Döviz Rezervleri

Kredi değerliliği konusunda önemli bir gösterge olan altın ve döviz rezervlerinde de artışlar olmuştur. Tablo 116'da görüldüğü gibi, 1977 yılında 630 milyon dolar olan net rezervler 1984'de 3.482 milyon dolara yükselmiştir. Yine 1977'de 149 milyon dolar olan altın, 1984'de 800 milyon dolara (241) çıkmıştır. Net rezervlerin ithalâtı karşılama oranı da % 10.8'den % 32.5'e yükselmiştir.

- Dış Borçlar

Dış borçlar ve borç servis oranındaki (242) gelişmeler de uluslararası malî çevrelerin kredi değerliliği konusunda temel bir kıstasıdır.

(240) İTO, Economic Report, May 1986, s. 114.

(241) Altın, Aralık 1984'den itibaren 4.42 dolar/ounce yerine 216.65 dolar/ounce'den değerlendirildi.

(242) Borç Servis Oranı= Toplam Borç Ödemeleri/İhracat+Görünmeyenler

Tablo 117'de görüldüğü gibi 1978 yılında 13.777 milyon dolar olan dış borçlar 1985 itibariyle 25.012 milyon dolara çıkmıştır. Dış borçlarla ilgili diğer olumsuz bir husus da toplam dış borçlar içinde kısa vadeli borçların oranının artmasıdır. Bu oran da 1978'de % 52 gibi çok yüksek bir seviyeden 1981'de % 14.1'e 1982'de % 13.3'e kadar inmiş, 1984'de ise % 23.2'ye çıkmıştır. Türkiye'nin kredi değerliliği konusundaki tartışmalar daha çok buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü 1985 ödemeler dengesi açıklarını kapatmak için kısa vadeli dış kaynaklara ağırlık verilmiştir.

Borç servis oranı Tablo 118'den izlenebilir. Son yıllarda döviz gelirlerinin yaklaşık dörtte biri dış borç ana para ve faiz ödemelerine ayrılmaktadır. Bu oran bir hayli yüksektir. 1970'li yılların sonlarında oranın düşük olmasının sebebi borç ertelemeleridir (243).

Kredi değerliliği için temel kıstas olan Borç Servis Oranının V. Beş Yıllık Kalkınma Planına göre, 1986 yılında % 26.7 olması beklenirken, dönem sonu olan 1989 yılında % 18.4'e kadar düşürülmesi beklenmektedir (244).

Dış borç yükünün GSMH'ya oranı da sürekli olarak artmaktadır. Tablo 116'da görüldüğü gibi 1979 yılında % 21.7 olan bu oran, 1984 yılında % 38.2'ye yükselmiştir.

Dış borç yükü ile ilgili bu göstergeler, planlanan hedeflere ulaşamadığı, ihracatın tahmin edilenin altında, ithalâtın tahmin edilenin üstünde kaldığı; işçi dövizleri yeterli oranda artmadığı; turizm gelirleri pozitif yerine negatif olduğu takdirde dış borçlanmaya daha çok ihtiyaç duyulacağını göstermektedir.

(243) İhsan Ersan, Kredi Değerliliği ve Türkiye, Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, Ocak 1986, s. 32.

(244) DPT, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 32.

Uluslararası Para Fonu (IMF)'nun, diğer uluslararası malî kuruluşların kararları üzerinde önemli bir tesiri vardır. IMF'nin herhangi bir ülkeye kredi açması, diğer malî kuruluşlar için bir yeşil ışık olarak kabul edilmekte ve o ülkenin kredi değerliliğinin yükseldiği anlamına gelmektedir.

Uluslararası malî çevrelerin güvendikleri borçlu, döviz gelirelerini öncelikle dış borç ödemelerine tahsis ve hızlı büyüme yerine dengeli ve istikrarlı büyümeyi tercih eden ve IMF'nin reçetelerini uygulama konusunda gerekli ihtimamı gösteren borçludur.

Türkiye'nin, cari işlemler açığının 1 milyar dolar seviyesine düşmesi, büyüme hızının dünya ortalamasının üstüne çıkması, ihracatın büyük oranda artışı, gerçekçi döviz kuru ve reel faiz uygulamaları, ithalâtın liberalleştirilmesi, uluslararası bankaların Türkiye'de şube açmaları (245) uluslararası malî çevrelerce olumlu karşılanırken, enflasyonun % 40 civarında seyretmesi, emisyon hacminin ve kısa vadeli dış borçların artması ve bütçe açıkları olumsuz olarak değerlendirilmektedir.

S O N U Ç

1970'lerin başından itibaren Türkiye'nin dış siyasi ve iktisadî münasebetlerinde, Orta Doğu ve İslâm Ülkeleri, özellikle Körfez Ülkeleri giderek önem kazanmıştır. Tarihten gelen ortak siyasi, kültürel ve dinî beraberliğin yanında bu ülkelerle komşu oluşumuz ve artan münasebetlerin her iki tarafın ihtiyaçlarını karşılama konusundaki potansiyel imkânları bu önemi daha da arttırmaktadır. Körfez Ülkeleri ile artan ekonomik ilişkiler, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde yapısal bir değişmeyi de beraberinde getirmiştir.

4.723.000 km² alan ve yaklaşık 75 milyon nüfusa sahip olan Körfez Ülkelerinin dünya ekonomisindeki önemi petrolden kaynaklanmakta olup, bu ülkeler 1984 yılı itibarıyla bilinen dünya petrol rezervlerinin 430 milyar varil ile % 58'ine sahiptir.

Petrol fiyatlarının 1974 yılında dört kat artması ve bu artışın devam ederek 1982 yılında 34 dolara kadar çıkması, Körfez Ülkelerinin gelirlerinde büyük artışlara sebep olmuştur.

Bu ülkeler böyle büyük gelirleri ne kendi ülkeleri içinde massedebilecek bir yapıya sahip, ne de uluslararası malî piyasalarda bizzat kendileri yatırıma dönüştürebilecek durumda idiler. Neticede petrolden elde edilen büyük miktarlar, uluslararası bankacılık sektörüne, çoğunlukla mevduat olarak yatırılmak suretiyle kanalize edildi.

Petrodolarların uluslararası bankalara yatırılması, batılı ülkelerin petrole ödedikleri dövizleri geriye almalarını ve petrol fiyatlarının artmasından doğan krizi daha az zararla kapatmalarını sağlamıştır. Arap Ülkeleri finans kurumlarını 1974'den sonra kurmaya başlamışlardır. İlk birkaç yıl hızlı bir gelişme görülmüş, kurumlaşma millî ve uluslararası seviyede gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte direkt ve dahilî yatırımlar başlayınca, malî işlemler kısmen de olsa bölgeye kaymaya başlamıştır. Körfez Ülkeleri uluslararası bankacılığa, kârlılığı sebebiyle ve petrodolarların yeniden dönüşümünde yer almak için girmişlerdir.

Körfez Ülkeleri, ellerine geçen ve yüz milyar dolarlarla ifade edilen bu gelirleri çeşitli şekillerde kullanmışlar, öncelikle yetersiz olan altyapı, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi kalkınmaya yönelik yatırımlar için dahilde harcamışlar, altyapı yatırımlarının yanında ciddi sanayi şehirleri ve kuruluşları da kurmuşlardır. 1973'den günümüze kadar olan dönemde dahilî harcamalar için Körfez Ülkeleri genellikle Beş Yıllık Kalkınma Planları çerçevesinde, yaklaşık olarak 870 milyar dolar para harcamışlardır.

Körfez Ülkeleri, petrolden elde ettikleri gelirlerinin önemli bir kısmını uluslararası malî kurumlara yatırmışlardır. Banka mevduatı, tahvil, hükümet ve diğer kamu sektörü menkul kıymetleri, döviz dışı rezervler, hisse senetleri, mülkler ve az gelişmiş ülkelere yapılan plasmanlar şeklinde sınıflandırabilecek yatırımların tutarı Eylül 1985 itibarıyla 410 milyar dolardır. Gerçekte bu miktarın iki kat daha fazla olabileceği uzmanlar tarafından belirtilmektedir. İşte, Türkiye'nin dış kaynak ihtiyacını temin edebileceği en önemli alan, uluslararası malî piyasalara yatırılan petrolardır.

Kaynak sağlayabilmek için, herşeyden önce uluslararası malî piyasaların çok iyi bilinmesi ve takip edilmesi gerekmektedir. Bu da bankacılık sisteminin dışa açılması ile mümkündür. Türk Bankacılık Sistemi dışa açılmaya başlamış durumdadır. Böylece Türk Ekonomisi, uluslararası malî piyasalar ve petrodolar piyasası ile karşılıklı ilişkiye girebilmiştir. Batılı büyük bankalar ve petrokapital bankalarından bir kısmı ülkemizde şube açmış durumdadır. Türk bankalarının öncelikle Körfez Ülkelerinde şube açmaları petrodollarlardan faydalanmayı kolaylaştıracaktır. Zaten böyle bir gelişmeye ihracat ve müteahhitlik sektörünün gelişmesi ve problemlerinin çözümü açısından da ihtiyaç vardır.

Körfez Hükümetleri ve bankaları yatırım yaparken haklı olarak, kredi değerliliği ve ülke riski sıralamasını gözönünde tutmakla birlikte Arap ve Müslüman Ülkelere karşı daha hoşgörülü davranmaktadırlar. Ayrıca bunların ek faizleri (spread) batılı bankalara nisbetle daha düşüktür. Öte yandan ülke riski sıralamasında 1980'den bu yana ortalara doğru yükselen Türkiye'nin ilk sıralara doğru çıkmayı mümkün kılacak siyasi ve iktisadî şartları gerçekleştirmesi, bu ülkelerle devlet ve hükümet başkanları seviyesinde sürdürülen diyalog ve yakın ilişkiler, petrodollardan daha iyi şartlarla faydalanmayı mümkün kılacaktır. Çünkü, petrodolar yatırımlarının yaklaşık % 85'i Körfez Hükümetlerinin kontrolündedir.

Petrodollarların mevduat olarak Türk Bankacılık Sistemine yatırılmasını sağlamak büyük ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü yabancı bankalardan sağlanan bir Euro-kredi için LIBOR veya KIBOR'dan başka spread, yönetim komisyonu, taahhüt komisyonu ve katılım komisyonu için % 5 kadar daha ilâve masraf ödenmektedir. Petrodollarların Türk bankalarına yatırılması, bu ilâve maliyetleri ortadan kaldıracak, ayrıca Türk bankalarına yatırılan petrodollarların uluslar-

arası piyasada pazarlanması suretiyle % 5'lik ek gelir (246) elde edilmiş olabilecektir.

Petrolkapital bankalarının Türkiye'ye gelmelerinin yanında, bu bankalarla ortak yeni bankalar kurmak da petrodolarlardan daha uygun şartlarla faydalanmayı kolaylaştıracaktır.

Körfez Ülkeleri, mevcut Türk bankalarını, mevduat yatırmak ve diğer malî işlemler yapmak için yeterince güvenli görmeyebilirler. Buna karşılık, mevcut özel ve kamu sektörüne ait bankaların ve devletin ortak olacağı uluslararası bankacılık birimleri kurularak, uluslararası malî piyasalarda faaliyet gösterilebilir.

Türk bankaları küçük ve orta büyüklükteki Euro-kredi pazarında, yardımcı yönetici olarak ve satış grubunda yer almışlardır. Yine Euro-kredi pazarından gerek Türk bankaları ve gerekse bazı Türk şirketleri küçük ve orta büyüklükte Euro-kredi ile borçlanmışlardır (247). Başlamış olan bu faaliyetlerin sürdürülmesi, petrodolarlardan kaynak sağlamayı da kolaylaştıracaktır.

Körfez Hükümetleri, riski fazla olan direkt yatırımlardan çekinip daha güvenli gördükleri likid yatırımlar yapmışlardır. Bu sebepten, likid yatırımlara imkân verecek malî araçların ihracı önem arz etmektedir.

Uluslararası malî piyasalardan, Euro-kredi sağlayabilmek için Bahreyn'deki OBU'lardan istifade edilebilir. Türk bankaları, Bahreyn'de yeni OBU'lar açarak piyasayı ya-

(246) İhsan Ersan, Euro-Pazarlar ve Türkiye, s. 59.

(247) Arap Türk Bankası, Ziraat Bankası, Yapı Kredi Bankası, İş Bankası, Koç Holding, ENKA- Doğu Yatırım A.Ş. gibi.

kindan tanıyabilir ve uygun olan borçlanma araç ya da araçlarını seçebilirler. Kuveyt uluslararası tahvil piyasasından faydalanmak için de yeni imkânlar araştırılabilir. Şimdiye kadar yapılan tek ihraçdan başka bu piyasadan faydalanılmamıştır.

Körfez Ülkeleri, Arap ve Müslüman Ükelere yaptıkları ve getirisi olmayan yardımları "Kalkınma Fonları" kanalıyla gerçekleştirmişlerdir. Fonların yaptığı yardımlardan sektörler itibariyle en fazla yardımı elektrik, petrol ve gaz sektörü almıştır. Bunu sırasıyla taşımacılık ve telekomünikasyon, endüstri ve madencilik, tarım ve hayvancılık ve diğer sektörler takip etmektedir.

Türkiye'nin Kalkınma Fonlarından sağladığı kredilerin sektörel dağılımı ise şöyledir: elektrik, petrol ve gaz, taşımacılık, endüstri ve madencilik, diğerleri, su ve kanalizasyon sektörleri.

Türkiye, Kalkınma Fonları toplam yardımlarının % 4.7'sini almıştır (248). Uygun ve Fonların öncelik verdiği projelerle başvurulması halinde, Fonlardan faydalanmaya devam edilebilir. Ayrıca, eğitim kurumları ve üniversiteler için yeni tesis ve laboratuvarlar kurulması ve tevsii için de Kalkınma Fonlarının imkânlarından faydalanılabilir.

Dolaylı tarzda da Kalkınma Fonlarından faydalanılabilir. Şöyleki, Kalkınma Fonları genellikle altyapı projelerine kredi vermektedir. OIC'e üye ülkelerin çoğunun altyapı yatırımları eksik ve yetersizdir. Bunların projelendirilmesi ve inşası konusunda Türk firmaları uluslararası piyasada kendilerini kabul ettirmiş durumdadır. İşte OIC ülkelerinin altyapı yatırımları ile ilgili projelendirmeler yapıp, Kalkınma Fonlarından kredi açtırılarak bu yatırımlar Türk firmaları tarafından gerçekleştirilebilir.

Körfez Ülkeleri ile ortak olarak Arap Tarımsal Yatırım ve Kalkınma Kurumu -AAAID- benzer fonlar kurularak, tarımsal yatırımlar yapılabilir ve Körfez Ülkelerinin gıda maddeleri ihtiyacı karşılanabilir.

Körfez Ülkeleriyle, siyasi ve ticarî münasebetlerdeki gelişmeler nispeten, malî münasebetlerde arzu edilen gelişme gerçekleştirilememiştir. Buna rağmen başlangıç için önemli sayılması gereken bazı adımlar atılmış ve İslâmî esaslara dayalı ve faizi kabul etmeyen bir ekonomik anlayış içinde yatırılmak istenen petrodolarlar için bazı araçların çıkarılması ve müesseselerin kurulmasına imkân verilmiştir.

Kâr ve Zarar Ortaklık Belgesi ve Gelir Ortaklığı Senedi gibi faizsiz araçlar ile Özel Finans Kurumları ve Finansal Kiralama Şirketlerinin kurulması, fonlarını faizsiz düzende yatırmak isteyenlere büyük imkânlar verdiği gibi, Körfez Ülkeleri malî sistemi ile de bir yakınlaşma sağlamıştır. Bu müesseselerle, Ülke içinde, tasarruflarını faizsiz bir şekilde yatırmak isteyenlere de imkân hazırlanmıştır.

Körfez Ülkeleri ile mevcutlara ilâve olarak yeni Özel Finans Kurumları kurulması için çalışılabilir, aynı şekilde, ortak Finansal Kiralama şirketleri de kurulabilir. Gelir Ortaklığı Senedi ve Kâr ve Zarara Ortaklık Belgelerinin dövizli olarak ihraç edilmesi de yeni imkânlar sağlayabilir.

Faizsiz düzende yatırım yapmak isteyenlere. piyasayı çeşitlendirerek yeni alternatif araçlar verilmesi için çalışmalar yapılmalıdır (249). Bütün bu çalışmalar, petro-

(249) Meselâ, faizsiz bir sermaye piyasası oluşturulabilir; faiz ve diğer İslâmî hüküm ve değerlere ters düşmeyen malî kurumlar kurulabilir, İslâm Ülkelerinin malî sistemi örgütlenebilir. F.R. Farıdi "İslâm Ekonomik İşbirliği Stratejisinin Bazı Yönleri", İslâm Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği ve Türkiye, MPM Yayını, Ankara, 1983, s. 23.

dolarlardan daha uygun şartlarla kaynak teminini mümkün kılacaktır.

Körfez Ülkelri, petrolden elde ettikleri gelirlerin gerek yeniden dönüşümünü sağlamak ve bu gelirleri getirisi olan projelere yatırabilmek amacıyla, bankalar ve yatırım şirketleri kurmuşlardır. Bunların kârlı bulacağı yatırım sahalarının tesbit edilerek veya kârlı ortak yatırım imkânları hazırlanarak, petrodolarlardan faydalanılması yoluna gidilebilir.

Direkt yatırımlar konusunda mevcut kârlı şirketlere ortaklık imkânı verilebilir, ortak yatırım şirketlerinin benzerleri diğer Körfez Ülkeleri ile kurulabilir, önemli ölçüde askerî harcamalar yapan bu memleketlerle ortak silah ve teçhizat fabrikaları kurulabilir.

Türk Müteahhitlik Sektörü, Körfez Üleklerinin ileriye dönük dahilde yapmayı planladıkları yatırımları nazar-ı itibara alarak ön çalışmalar yapmak suretiyle büyük yeni işler alabilir. Bu cümleden olarak İran-Irak Savaşı'nın sona ermesiyle bu ülkeler savaşın getirdiği tahribatın tamirine ve kalkınma planlarının uygulanmasına başlayacaklardır. Türk kamu ve özel sektörü gerekli hazırlıkları yaparak bu iki ülkenin imarında önemli rol alabilir.

Körfez Ülkelerinde 1.5 milyonu Suudi Arabistan'da olmak üzere 3 milyon civarında yabancı işçi çalışmaktadır. Buralardaki Türk işçi sayısını artırmak için istenilen evsafa işçi yetiştirilmelidir.

1960'ların ortasından itibaren iyileşmeye başlayan siyasî münasebetler, OIC çerçevesinde daha da gelişmiş ve günümüzde önemli boyutlara ulaşmış, buna paralel

olarak iktisadî ve ticarî münasebetler büyük gelişme göstermiştir. Siyasi ve iktisadî münasebetler itibariyle gelişen seviyenin muhafazası ve daha da geliştirilmesi, petrodolarlardan faydalanma açısından büyük önemi haizdir.

Körfez Ülkelerinin 1985 yılı itibariyle toplam ihracatımız içindeki payı % 34.1, ithalâtımız içindeki payı ise % 24.11'dir. Bu oranların artırılması mümkün ve gereklidir. İhracatımızın arttırılabilmesi için uluslararası kalite ve fiyat seviyesinde mal teklif edilmesi, istedikleri evsafın sağlanması ve zamanında teslim gibi hususlara riayet edilmesi gerekmektedir.

Öte yandan ikili anlaşmalar ve OIC çerçevesinde kurulan, REC, İSEDAK, Ticareti Geliştirme Merkezi ve Müsterek Ticaret Odaları gibi kuruluşların fonksiyonlarını bihakkın yerine getirmelerininin sağlanması, hem ticaret hacmini, hem de petrodolarlardan faydalanma imkânlarını arttıracaktır.

İSEDAK ve İslâm Kalkınma Bankası tarafından ön çalışmalar yapılmış olan "Orta Vadeli Dış Ticaret Finansmanı Mekanizması", "Uzun Vadeli Finansman Kolaylıkları Mekanizması", "Çok Taraflı İslâm Kliring Birliği" ve "Bölgesel İhracat Kredileri Garanti Sistemi"nin işlerlik kazanması için de Türkiye daha aktif gayret göstermelidir.

Türkiye Körfez Ülkelerinin başşehirlerinde ve önemli ticaret merkezlerinde birer "Ticaret Merkezi" kurmalıdır. Ticaret Merkezi, model olarak, özel ve kamu sektörünün ortak olduğu bir pazarlama şirketi şeklinde oluşturulabilir.

Türk Müteahhitlik Sektörünün potansiyel ihracat hacmi üzerinde önemli durulmalı ve bu husustaki engeller bertaraf edilmelidir.

Türkiye'de kurulan Serbest Bölgeler, Körfez Ülkeleri ile olan iktisadî ve malî münasebetlere önemli katkılarda bulunabilecektir. Buralarda faaliyet gösterecek olan Körfez Ülkeleri menşeli kuruluşlar önemli katkılar sağlayabilirler.

Körfez Ülkeleri ile Bursa-Uludağ ve Termal, İstanbul-Sarıyer, Bolu-Abant, Karadeniz ve diğer Bölgelerde ortak turizm yatırımları yapılabilir.

Araplara ülke menfaatlarını haleldar etmeyecek şekilde mülk satışının yeniden düzenlenmesinde iktisadî ve malî münasebetler açısından fayda vardır.

Türkiye'nin, Arap parası için yeni bir yatırım alanı olduğu ve özellikle 1980'lerdeki gelişmelerin memnuniyet verici olduğu belirtilmektedir (250). Malî münasebetlerin geliştirilmesi konusunda Arap Ülkeleri de istekli görünmekte ve iyi bir yaklaşım içinde bulunmaktadır (251).

(250) Arab Banking and Finance Handbook 1984, Falcon Publishing W.L.L. Bahrain, 1984, ss. 211-225.

(251) Kuveyt Fonu Genel Müdürü Abdlatif Y. Al-Hamadin şu sözleri anlamlıdır: "Türkiye'nin Eurodolarların kaynağına başvuracak yerde Avrupa para piyasalarından borçlanması kendi hatasıdır. Kuveyt'e gelecek yerde Avrupa'ya başvurmayı siz tercih ettiniz. Sizin Kuveyt'e gelmenizi önleyecek hiçbir şey yoktur. Başkaları bunu yapmıştır. Sorun, karşılıklı ihtiyaç ve yapabilirlik sorunudur. Bence, aramızda bir diyalog kurup, birbirimizi bunun olabilirliğine ve olacağına inandırmadıkça hiçbir ümit yoktur. Birbirimizi kabul etmeli, birbirimizi tanımalıyız. Bu yapılırsa neden Kuveyt'li bir yatırımcı parasını Brezilya'ya veya Bulgaristan'a veya Fransa'ya yatırırsın da Türkiye'ye yatırmazsın. Sizi temin ederim ki, iş doğru bir yaklaşımla, ticarî bir zihniyetle ele alınırsa daima olumlu bir cevap alınacaktır. Çünkü Londra ve Paris eksenlerinin devamından kaçınmak için ilişkilerimizi genişletmek bizi çok memnun edecektir." Abdlatif Y.Al-Hamad, "Orta Doğu'da Daha Yakın Bir İşbirliğine Doğru Gidişin Malî Yönleri", Orta Doğu'da Ekonomik İşbirliği, ESEKH Yayını, İstanbul 1976, ss. 41-42.

Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasında yeterli seviyede işbirliğinin sağlanabilmesi için bilgi stokunun mükemmel bir şekilde gerçekleştirilmesi gereklidir. İslâm Konferansı Ticareti Teşvik Merkezi (ICDT) tarafından fizibilite çalışması yapılan ve İSEDAK İkinci Dönem Toplantısına sunulan "Ticari Bilgi Merkezi (TINIC) Projesi"nin işlerlik kazanması bu sahada çok önemli bir adım atılmasını sağlamış olacaktır.

Böylece, karşılıklı güven ve iyi niyet neticesinde Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki münasebetlerin 21. yüzyılda çok önemli bir noktaya gelmesi mümkün olabilecektir.

T A B L O L A R

TABLO: 1- Üretim Sektörlerine Göre Bahreyn'in GSYİH'sı (Milyon Dolar)

Üretim Sektörleri	1975	1976	1977	1978	1979	1980 ⁽¹⁾	1981 ⁽¹⁾	1982 ^(1,2)
Tarım, Balıkçılık ve Ormancılık	23.5	24.5	30.8	31.8	29.5	39.2	42.6	47.9
Madencilik, Taşocağı ve Petrol	388.3	478.5	484.5	516.3	466.0	1143.2	1141.6	1282.1
İmalât	202.8	251.8	169.5	192.6	194.3	720.5	922.1	1035.8
Elektrik, Su ve Gaz	7.3	9.8	28.5	30.3	32.3	31.6	40.5	45.5
İnşaat	105.8	139.5	193.5	252.1	233.0	257.6	298.9	335.8
Ticaret ve Hizmetler (Lokanta ve Otel)	201.8	259.0	307.5	245.5	257.0	429.2	438.4	492.4
Ulaşım, Haberleşme ve Depolama	76.0	94.8	162.0	202.6	220.5	291.6	332.6	373.7
Finans, Sigorta ve Bankacılık	29.5	75.0	123.3	168.9	146.3	351.8	527.4	592.4
Konut	60.5	71.0	121.0	156.6	158.5	176.8	232.1	260.8
Hükümet Hizmetleri (Harcamalar)	87.8	103.5	63.0	68.7	72.3	249.2	260.8	292.9
Diğer Hizmetler	-	-	125.3	157.1	160.8	190.3	231.6	260.0
TOPLAM	1183.3	1507.4	1808.9	2022.5	1970.5	3881.0	4468.6	5019.3

Not: 1) 1980-81-82 rakamları faktör fiyatları ile dir. Diğer yıllara ait rakamlar 1977 yılına göre indekslenmiş piyasa fiyatlarıdır.

2) 1982 rakamları tahminidir.

Kaynak: GUCCI AFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1979, s. 50;
GUCCI AFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1982, s. 125;
GUCCI AFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, s. 81.

TABLO: 2 - Bahreyn'in Petrol ve Tabii Gaz Üretimi ve Petrol İhraç Gelirleri
(Milyon Varil, Milyon Kübik Feet, Milyon Dolar)

	1970	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Ham Petrol Üretimi	24.9	24.6	22.3	21.3	21.2	21.2	18.7	17.6	16.8	16.1	15.3	-
Rafine Petrol Üretimi	85.5	89.2	75.6	77.4	87.6	88.3	89.1	87.7	93.8	70.8	63.8	-
Tabii Gaz Üretimi	82.716	100.059	101.546	107.464	121.228	131.152	142.147	155.700	155.200	130.500	139.3	-
Petrol İhraç Gelirleri	-	-	1.895	1.500	1.825	2.363	2.488	3.598	4.301	3.749	3.165	3.103

Kaynak: GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1979, ss. 59-60; GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1982, ss. 135-136; GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, ss. 83-84; BMA, Annual Report 1981, Manama, 1981, ss. 8-10; BMA, Annual Report 1983, Manama, 1983, ss. 11-14; SESRTCIC, Yearbook of Socio Economic Indicator of the OIC Member Countries, Ankara, 1985, s. 233.

TABLO: 3 - 100 Büyük Arap Bankası İçindeki Bahreyn Bankaları

Aktifler İtibariyle Sıralama 1984	Vergi Öncesi Kârlar		Aktifler İtibariyle Vergi Öncesi Kârlar		Sermaye/Aktifler Oranı		Çalışan Başına Vergi Öncesi Kârlar		
	Milyon Dolar	% Değişme	1984 %	1983 %	1984 Sıra	1984 %	1983 %	Sıra (000) Dolar	
11 Arab Banking Corp.	107.4	- 6.3	1.29	1.81	47	11.73	12.03	1	335.6
13 Gulf International Bank	57.7	+ 12.4	0.85	0.96	61	6.05	6.70	6	120.7
38 Bank of Bahrain and Kuwait	44.0	- 45.0	1.93	4.16	30	18	10.48	13	106.8
47 Arlabank International	17.3	- 7.0	0.89	0.88	58	9	13.12	10	110.4
52 National Bank of Bahrain	33.4	+ 9.9	2.50	2.73	21	21	9.98	19	75.5
57 United Gulf Bank	24.2	- 31.8	2.10	4.99	27	3	17.55	2	271.9
59 Gulf Riyad Bank	4.1	- 14.1	0.32	0.38	81	90	2.52	14	104.4
79 Arab Asian Bank	5.0	- 2.0	0.84	0.97	62	12	11.57	22	62.5
89 Kuwait Asia Bank	3.7	+ 71.1	1.08	...	50	2	26.73	23	62.2
97 Bahrain Middle East Bank	7.6	- 42.0	2.95	...	18	1	29.85	5	126.7
100 Al-Ahli Commercial Bank	6.4	- 72.7	1.89	8.92	32	8	13.14	40	35.3

Kaynak: The Banker, December 1984, s. 99.

TABLO: 4 - ÖBÜ'lerin Bilançoları

(Milyon Dolar)

Kalemler	31 Aralık itibarıyla										%	
	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1983	1983		
Aktifler												
Bankalar Dışına Açılan Krediler	1.734	3.706	6.166	6.688	8.493	11.242	14.316	15.977	25.46			
Bankalararası Fonlar	4.426	11.477	16.407	19.961	26.797	35.140	39.558	41.432	66.03			
Bahreyn'deki Ticari Bankalar	136	162	204	200	204	144	270	384	0.61			
Diğer ÖBÜ'ler	510	2.012	2.794	4.490	6.707	8.771	9.847	8.996	14.33			
Bahreyn Dışına	3.780	9.303	13.409	15.271	19.886	26.225	29.441	32.052	51.08			
Diğer Aktifler	54	518	870	1.115	2.176	4.352	5.133	5.232	8.49			
Aktifler = Pasifler	6.214	15.701	23.441	27.764	37.466	50.734	59.007	62.741				
Pasifler												
Bankalar Dışından Mevduat	598	3.513	4.786	7.009	8.530	11.968	13.698	14.734	23.48			
Bankalararası Fonlar	5.536	11.769	17.947	19.837	27.044	35.544	40.995	43.313	69.03			
Bahreyn'deki Ticari Bankalar	87	128	209	298	410	847	885	1.881	2.99			
Diğer ÖBÜ'ler	510	2.012	2.792	4.490	6.707	8.771	9.847	8.996	14.33			
Bahreyn Dışından	4.939	9.629	14.946	15.149	19.927	25.926	30.263	32.436	51.69			
Diğer Pasifler	80	419	708	918	1.892	3.222	4.314	4.694	7.48			

Kaynak: BMA, Bahrain - An International Financial Centre, 1982, s. 35; BMA, Bahrain - An International Financial Center, Second Edition, 1984, s. 52.

TABLO: 5 - OBU Faaliyetlerinin Coğrafi Dağılımı (Milyon Dolar)

31 Aralık İtibariyle

Alan	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1983
Kullanımlar (Assets)									
Arap Ülkeleri	2.487	7.065	11.688	14.739	19.770	24.823	28.993	29.370	46.81
Kuzey Amerika	13	468	277	477	641	1.003	1.431	2.252	3.58
Batı Avrupa	1.129	3.904	5.301	6.917	9.764	13.257	14.331	15.604	24.87
Kıyıötesi Merkezler	1.241	1.888	2.771	2.243	2.538	3.857	4.654	6.010	9.57
Diğer	1.344	2.376	3.204	3.388	4.753	7.794	9.608	9.505	15.14
Kullanımlar=Kaynaklar	6.214	15.701	23.441	27.764	37.466	50.734	59.007	62.741	
Kaynaklar (Liabilities)									
Arap Ülkeleri	2.578	8.255	11.666	16.143	24.236	34.075	39.452	46.099	65.50
Kuzey Amerika	214	419	1.891	828	358	700	1.287	2.677	4.26
Batı Avrupa	2.277	4.995	7.018	7.874	9.311	11.101	12.296	12.882	20.53
Kıyıötesi Merkezler	923	1.539	1.850	1.936	1.339	2.905	4.371	4.656	7.42
Diğerleri	222	493	1.016	984	1.222	1.953	1.601	1.427	2.27

Kaynak: BMA, Bahrain - An International Financial Centre, 1982, s. 36; BMA, Bahrain - An International Financial Center, Second Edition, 1984, s. 53.

TABLO: 6 - OBU'ların Faaliyetlerinin Vadelere Göre Dağılımı
(Milyon Dolar)

Vadeler	31 Aralık İtibariyle										%
	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1983	1983	
Kullanımlar											
7 güne kadar	1.059	2.259	2.793	3.953	6.603	9.566	8.575	13.284	21.17		
8 gün - 1 ay	909	4.180	5.846	6.385	7.759	11.710	15.608	14.966	23.85		
1 ay - 3 ay	1.517	3.538	6.598	7.620	9.977	12.036	13.155	12.381	19.73		
3 ay - 6 ay	1.164	2.850	4.220	4.418	6.975	7.690	8.512	6.935	11.05		
6 ay - 1 yıl	445	826	1.152	1.411	1.572	2.007	2.939	3.106	4.95		
1 yıl - 3 yıl	662	811	1.112	1.432	1.587	2.587	3.285	3.833	6.10		
3 yıldan fazla	458	1.237	1.710	2.545	2.993	5.138	6.933	8.166	13.01		
Kullanımlar=Kaynaklar	6.214	15.701	23.441	27.764	37.466	50.734	59.007	62.741			
Kaynaklar											
7 güne kadar	1.714	3.344	5.078	6.212	7.670	10.759	11.013	13.954	22.24		
8 gün - 1 ay	2.131	6.224	7.420	8.134	9.837	13.968	17.821	19.953	31.80		
1 ay - 3 ay	1.487	3.506	6.101	7.351	11.006	14.940	16.920	15.778	25.14		
3 ay - 6 ay	681	1.973	3.590	4.359	6.557	8.466	9.086	8.081	12.87		
6 ay - 1 yıl	149	504	881	1.085	1.370	1.154	1.746	2.012	3.20		
1 yıl - 3 yıl	43	53	174	387	196	117	239	249	0.39		
3 yıldan fazla	9	97	197	236	830	1.330	2.182	2.714	4.32		

Kaynak: BMA, Bahrain - An International Financial Centre, 1982, s. 38; BMA, Bahrain - An International Financial Centre, Second Edition, 1985, s. 55.

TABLO: 7 - OBU'ların Faaliyetlerinin % Olarak Vadelere Göre Dağılımı

Vadeler	Kaynaklar			Kullanım		
	1976	1981	1983	1976	1981	1983
7 güne kadar	27.58	21.20	22.24	17.04	18.85	21.17
8 gün - 1 ay	34.29	27.53	31.80	14.62	23.08	23.85
1 ay - 3 ay	23.92	29.44	25.14	24.41	23.72	19.73
3 ay - 6 ay	10.95	16.68	12.84	18.73	15.15	11.05
6 ay - 1 yıl	2.39	2.27	3.20	7.16	3.95	4.95
1 yıl - 3 yıl	0.69	0.23	0.39	10.65	5.09	6.10
3 yıl +	0.14	2.62	4.32	7.37	10.12	13.01

Kaynak: BMA, Bahrain - An International Financial Centre, 1982, s. 38; BMA, Bahrain - An International Financial Centre, Second Edition, 1984, s. 55.

TABLO: 8 - OBU'ların Döviz Kompozisyonu

(Milyon Dolar)

Döviz	31 Aralık İtibariyle										%	
	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1983	1983		
Kullanımlar												
ABD Doları	4.387	11.594	16.031	18.216	24.846	34.318	42.641	47.003	74.91			
Bölgesel Paralar	1.196	3.242	6.075	7.440	8.283	10.568	10.799	10.791	17.19			
Batı Alman Markı	183	319	501	524	795	1.579	1.136	1.129	1.79			
İsviçre Frankı	318	389	389	637	1.414	1.635	1.988	1.509	2.40			
Diğerleri	130	157	445	947	2.128	2.634	2.443	2.309	3.68			
Kullanımlar = Kaynaklar	6.214	15.701	23.441	27.764	37.466	50.734	59.007	62.741				
Kaynaklar												
ABD Doları	4.471	11.269	15.459	17.538	23.631	32.958	40.813	42.872	68.33			
Bölgesel Paralar	1.168	3.567	6.720	8.113	9.366	12.437	13.301	15.003	23.91			
Batı Alman Markı	175	252	383	609	786	1.483	1.079	1.121	1.78			
İsviçre Frankı	258	330	295	546	1.101	1.416	1.543	1.411	2.24			
Diğerleri	142	283	584	958	2.582	2.440	2.271	2.334	3.72			

Kaynak: BMA, Bahrain - An International Financial Centre, 1982, s. 37; BMA, Bahrain - An International Financial Centre, Second Edition, 1984, s. 54.

TABLO: 9 - Bahreyn'in Mal Gruplarına Göre İthalâtı

(Milyon Dolar)

Mal Grupları	1982	1983	1984
Gıda ve Canlı Hayvan	184.7	193.7	219.2
İçki ve Tütün	37.1	36.8	45.5
Hammaddeler (Yakıtlar Hariç)	30.8	35.3	36.6
Madeni Yakıt ve Yağlar (Ham Petrol Dahil)	1861.3	1440.0	1655.8
Hayvanî ve Bitkisel Yağlar	6.6	6.8	7.6
Kimya Ürünleri	151.8	141.3	157.9
Ana Mamul Maddeler	388.9	399.5	378.4
Makine ve Ulaşım Teçhizat	684.2	85.8	758.7
Çeşitli Mamul Maddeler	222.4	222.6	221.0
Sınıflandırılmamış Grup ve Diğer	8.2	5.0	5.8
TOPLAM	3576.0	3306.8	3486.5

Kaynak: BBME, Bahrain, Hongkong, 1985, ss. 12-13.

Tablo: 10 - Bahreyn'in Mal Gruplarına Göre İhracatı

(Milyon Dolar)

Mal Grupları	1981	1982	1983	1984
Gıda ve Canlı Hayvan		10.0	6.8	8.7
İçki ve Tütün		7.9	5.8	3.9
Hammaddeler (Yakıt hariç)		3.9	2.9	3.1
Madeni Yakıt ve Yağlar		3.112.1	2.558.9	2.685.0
Kimya Ürünleri		6.6	8.9	6.6
Ana Mamul Maddeler		317.9	352.9	302.6
Makina ve Ulaşım Teçhizatı		249.7	195.2	71.3
Çeşitli Mamul Maddeler		37.6	30.0	17.9
Sınıflandırılmamış Grup ve Diğer		3.7	3.7	3.7
TOPLAM		3.749.4	3.165.1	3.102.8

Kaynak: BBME, Bahrain, Hongkong, 1985, ss. 12-13.

TABLO: 11 - Bahreyn'in İthalât Yaptığı Ülkeler (Petrol Hariç)

(Milyon Dolar)

Ülkeler	1982	1983	1984
Japonya	276.8	418.4	345.8
ABD	350.5	230.8	259.7
İngiltere	258.1	276.3	252.9
İtalya	58.9	128.7	219.2
Avustralya	123.4	105.8	116.6
Batı Almanya	120.0	162.3	111.0
Hollanda	47.4	62.6	64.2
Fransa	59.7	80.8	48.1
Güney Kore	69.7	27.4	30.3
Tayvan	23.7	26.0	25.8
Singapur	22.4	26.0	25.8
Danimarka	20.5	23.4	22.4
Diğer Ülkeler	318.7	330.3	340.3
TOPLAM	1.749.8	1.895.7	1.859.2

Kaynak: BBME, Bahrain, Hongkong, 1985, s. 13.

Tablo: 12 - Bahreyn'in İhracat Yaptığı Ülkeler (Petrol Hariç)

Ülkeler	(Milyon Dolar)		
	1982	1983	1984
Suudi Arabistan	131.3	122.9	87.1
Japonya	113.1	150.5	81.3
B.A.E.	44.7	46.0	46.0
Hindistan	10.8	7.1	32.1
ABD	8.9	6.8	32.1
Tayvan	33.4	19.7	13.7
Katar	19.2	29.2	13.1
Kuveyt	30.0	14.2	12.9
Diğerleri	247.1	210.8	100.5
TOPLAM	638.5	607.2	418.8

Kaynak: BBME, Bahrain, Hongkong, 1985, s. 13.

Tablo: 13 - Bahreyn'in Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
A. Dış Ticaret Dengesi	- 155.8	10.5	117.1	220.0	59.2	- 141.6	- 384.2
Petrol İhracatı	1540.8	1931.2	3175.3	3841.0	3110.8	2557.9	2683.7
Petrol İthalatı	891.6	1190.0	- 1973.4	- 2460.8	- 1826.0	- 1411.0	- 1627.6
Petrol Dışı İhracat	388.1	442.5	397.1	460.5	638.7	607.4	418.9
Petrol Dışı İthalat	1193.1	1173.2	- 1481.8	- 1620.8	- 1864.2	- 1895.8	- 1859.2
B. Hizmetler, Transfer Ödemeleri ve Sermaye Transferleri	271.6	49.2	440.3	580.0	111.3	263.7	281.3
Turizm	50.0	55.0	53.1	58.4	76.0	47.4	25.5
Yatırım Gelirleri	40.0	33.7	76.0	232.9	337.1	351.0	457.9
İşçi Ödemeleri	- 394.7	- 265.0	- 280.8	- 314.2	- 318.7	- 295.3	- 328.1
Diğerleri	576.3	225.5	591.6	602.9	16.8	160.5	126.0
C. Genel Denge	115.8	59.7	557.4	800.0	170.5	122.1	- 102.9
D. Rezerv Hareketleri	- 115.8	- 59.7	- 557.4	- 800.0	- 170.5	- 122.1	102.9
Resmî Rezervler (Net)	- 46.8	- 187.5	- 338.7	- 582.9	4.2	107.6	130.8
Ticarî Banka Rezervleri (Net)	- 68.9	127.7	- 218.7	- 217.1	- 174.7	- 229.7	- 27.9

Kaynak: GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1982, s. 140;
 GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, s. 94;
 BMA, Annual Report 1983, Manama, 1983, s. 22.

Tablo: 14 - BAE'nin Sektörler İtibariyle GSYİH
(Cari Fiyatlarla Milyar Dolar)

	1980	%	1981	%	1982	%
Arıcılık, Hayvancılık ve Balıkçılık	0.2	0.7	0.3	0.8	0.3	1.0
Madencilik						
Ham Petrol	19.1	63.3	18.9	56.7	15.2	47.9
Yatırımlar	0.1	0.2	0.1	0.2	0.1	0.2
Yapısal Yatırımlar	1.1	3.8	2.3	6.9	2.8	8.7
Elektrik ve Su	0.4	1.2	0.4	1.3	0.5	1.6
Ulaştırma	2.5	8.8	2.6	7.8	3.0	9.4
Alım ve Gıda	2.5	8.2	2.8	8.4	2.9	9.0
Yatırım ve Haberleşme	1.0	3.3	1.4	4.0	1.5	4.7
Yatırım ve Sigorta	0.6	1.9	1.2	3.7	1.4	4.3
Yatırım	1.1	3.6	1.3	3.8	1.8	5.7
Yatırım Hizmetleri	1.6	5.4	2.4	7.2	2.6	8.1
Yatırım Hizmetleri	0.6	2.2	1.0	3.2	1.1	3.4
Yatırım Vergileri ve Zamları	- 0.7	- 2.3	- 1.3	- 3.9	- 1.1	- 3.6
Sektör Fiyatlarıyla GSYİH	30.1	100.0	33.3	100.0	31.8	100.0

Kaynak: EIU, Quartely Economic Review of United Arab Emirates, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 11; GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, s. 411.

Tablo: 15 - BAE'nin Harcamalar İtibariyle GSYİH
(Cari Fiyatlarla Milyar Dolar)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Kamu Harcamaları	2.2	2.5	3.2	4.7	5.0	5.6
Özel Harcamalar	3.3	4.0	5.1	6.6	6.8	7.4
Gayrisafi Sabit Sermaye Birikimi	6.8	7.5	8.1	8.0	8.7	8.2
Stoklarda Değişmeler	- 0.6	- 0.2	0.3	0.7	0.4	0.1
İhracat	10.6	15.0	23.1	23.1	19.0	16.1
İthalât	- 6.3	- 7.7	- 10.2	- 11.1	- 10.3	- 9.8
GSYİH	16.0	21.1	29.7	32.0	29.7	27.6
GSYİH (1980 Fiyatlarıyla)	18.3	22.9	29.7	29.4	28.2	-

Kaynak: EIU, Quaterly Economic Review of UAE, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 11;
IMF, International Financial Statistics, May 1985, s. 485.

Tablo: 16 - BAE'nin Petrol Üretimi, İhracatı ve Gelirleri

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Ham Petrol Üretimi (000 v/g)	1.829	1.837	1.745	1.565	1.340	1.149	1.609
Ham Petrol İhracatı (000 v/g)	-	-	1.697	1.439	1.167	1.077	1.036
Petrol Gelirleri (Milyon Dolar)	-	-	19.200	18.700	16.000	-	-

Kaynak: GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1982, s. 603;
GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, s. 412;
OPEC, Annual Report 1984, s. 29.

Tablo: 17 - BAE'nin Konsolide Gelir ve Harcama Hesapları

(Milyon Dolar)

	1980	1981	1982	1983 (1)
1- Toplam Gelir	15.271	13.765	10.757	8.815
Petrol Gelirleri	14.251	12.392	9.440	7.358
2- Toplam Harcamalar	11.309	12.208	11.384	10.319
A. Cari Harcamalar	7.493	7.364	7.141	6.570
B. Kalkınma Harcamaları	2.262	2.279	2.462	1.853
3- İştirakler ve Sermaye Ödemeleri	1.554	2.564	1.780	1.896
4- Fazlalık (+) veya Açık (-)	3.961	1.557	- 0.627	- 1.504

Not: (1) Geçici

Kaynak: GUCCI AFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, s. 416; EIU, Quarterly Economic Review of UAE, Annual Supplement 1985, The Economist Publications London, 1985, ss. 28-29.

Tablo: 18 - BAE'nin Federal Hükümet Gelir ve Giderleri

(Milyon Dolar)

	1980	1981	1982	1983	1983 (1)
				Bütçe	Gerçekleşen
1- Toplam Gelir	4.699	6.320	4.373	3.527	3.922
2- Toplam Harcamalar	4.072	5.622	5.247	5.015	4.420
A- Cari Harcamalar	3.302	4.818	4.665	4.431	4.018
B- Kalkınma Harcamaları	238	367	386	450	324
3- İştirakler	532	437	187	135	78
4- Fazlalık (+) veya Açık (-)	627	710	- 873	- 1.488	- 498

Not: 1) Geçici

Kaynak: GUCCI AFAC, Economic Report, Beirut, 1985, s. 417; EIU, Quarterly Economic Review of UAE, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 29.

Tablo: 19 - BAE'ne Ait Finansal İstatistikler 1980-1983

(Milyon Dolar)

	1980	1981	1982	1983
1- Para Otoriteleri				
Yabancı Varlıklar	2.088	3.441	3.616	2.780
2- Bankalar				
Rezervler	620	693	829	844
Yabancı Varlıklar	5.245	7.917	9.551	9.541
İkrazat	6.804	8.148	8.641	9.119
Vadesiz Mevduat	1.407	1.689	1.839	1.702
Vadeli Mevduat ve Tasarruf Mevduatı	4.371	5.484	6.514	7.416
Dış Borçlar	4.535	6.145	7.232	6.722
Sermaye Hesabı	1.493	2.288	2.942	3.156
3- Finansal Analiz				
Net Yabancı Varlıklar	2.692	5.149	5.934	5.598
İç Kredi	6.029	6.727		

Kaynak: IMF, International Financial Statistics, May 1985, ss. 470-471.**Tablo: 20 - BAE'nin Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)**

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
İhracat (FOB)	9.325	13.633	20.780	20.246	17.266	13.925	14.107
Ham Petrol	8.823	12.915	19.498	18.766	15.898	12.946	12.345
İthalât (CIF)	5.465	6.981	8.764	9.650	9.443	8.358	6.952 ⁽¹⁾
Denge	3.860	6.653	12.016	10.595	7.823	5.567	7.156

Not: (1) FOB**Kaynak:** IMF, International Financial Statistics, May 1985, s. 485; EIU, Quarterly Economic Review of UAE, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 33.

TABLO: 21 - BAE'nin Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Mal Ticareti
Petrol İhracatı	12.9	19.5	18.3	14.5	11.4	9.5
Gaz İhracatı	0.2	0.6	1.2	1.5	1.4	-
Diğer İhracat ve Re-export	1.8	1.9	2.3	2.3	2.6	-
Toplam İhracat ve Re-export	14.9	22.0	21.8	18.2	15.4	14.4
İthalat	7.0	8.6	9.8	9.3	9.0	6.3
Dış Ticaret Dengesi	7.9	13.4	12.0	9.0	6.4	8.2
Diğer Cari İşlemler
Hizmetler ve Özel Transferler	- 1.6	- 1.5	- 1.7	- 1.3	- 1.5	- 0.8
Resmî Ödemeler	- 1.0	- 1.7	- 1.1	- 0.7	- 0.4	-
Cari İşlemler Dengesi	5.3	10.1	9.2	7.0	4.6	7.4
Sermaye ve Resmî Transferler
Resmî İkrizat	- 0.3	- 0.5	- 1.6	- 1.0	- 1.0	-
İştirakler	- 0.1	- 0.1	- 0.1	- 0.1	- 0.1	-
Net Hata, Eksik ve Özel Sermaye	- 2.5	- 4.6	- 4.0	- 4.3	- 3.4	-
Sermaye Hesabı (Net)	- 2.9	- 5.2	- 5.7	- 5.4	- 4.6	-
Genel Denge	2.4	4.9	3.5	1.6	0.0	-

Kaynak: EIU Quarterly Economic Review of UAE, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London 1985, . . 35; SESRTCIC, Annual Economic Report: Developments in the OIC Countries and the World in 1984 and Prospects For 1985 Volume II, Ankara, July 1985, s. 143.

TABLO: 22 -Irak'ın GSYİH'sındaki Gelişmeler

	1979	1980	1981	1982	1983
Toplam (Milyon Dolar)					
Cari Fiyatlarla	29.314	35.810	27.500	25.000	23.000
Gerçek Büyüme % 'si	24.6	- 5.0	- 35.0	- 15.0	- 10.0
Fert Başına (Milyon Dolar)					
Cari Fiyatlarla	2.296	2.740	2.030	1.790	1.600
Gerçek Büyüme %	21.0	- 7.2	- 37.3	- 17.7	- 12.7

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iraq Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London 1985, s. 8.

TABLO: 23 - Irak'ın GSYİH'sında Sektör Payları 1980 (%)

Tarım	7.0
Sanayi	6.0
Petrol	67.0
Hizmetler	19.0
Toplam	100.0

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iraq, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 8.

TABLO: 24 - Irak'ın Sanayi Üretimindeki Gelişme İndeksi (1962 = 100)

	1970	1975	1982
Gıda Maddeleri, Tütün ve İçkiler	117.6	216.0	485.7
Tekstil	186.5	255.4	434.0
Elbise ve Ayakkabı	227.7	313.6	428.2
Petrol Rafinerisi	163.3	315.7	-
Kimyasal Endüstriler	238.7	342.7	520.1
Çimento ve İnşaat Malzemeleri	137.5	196.5	-
Diğerleri	186.3	353.7	566.7
Genel İndeks	156.2	263.3	539.3

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iraq, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 14.

Tablo: 25 - Irak'ın Ham Petrol Üretimi (000 varil/gün)

1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
..971	2.262	2.415	2.348	2.562	3.477	2.646	897	1.012	1.099	1.221

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iraq, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, s. 11; OPEC Annual Report 1984, s. 62.

Tablo: 26 - Irak'ın Ham Petrol İhracatı (000 varil/gün)

1980	1981	1982	1983	1984	1983/1984 Değişimi	1983/1984 % Değişimi
459	746	811	725	856	130	18

Kaynak: OPEC Annual Report 1984, s. 62.

Tablo: 27 - Irak'ın Tabii Gaz Üretimi (Milyon m³)

1980	1981	1982	1983	1984	1983/1984 Değişimi	1983/1984 Değişim Yüzdesi
.370	3.930	4.200	4.010	4.900	890	22.2

Kaynak: OPEC, Annual Report 1984, s. 63.

Tablo: 28 - Irak'ın Rafineri Kapasitesi ve Rafine Edilmiş Mamul Üretimi

1000 Varil/gün	1980	1981	1982	1983
Kapasite	305.5	305.5	215.5	365.5
Üretim	187.0	190.0	190.5	292.0

Kaynak: OPEC, Annual Report 1984, s. 66.

Tablo: 29 - Irak'ın Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
İhracat	12.422	24.070	29.514	11.826	11.621	11.413	13.011
İthalât	6.573	10.785	15.051	22.386	23.500	13.452	12.492
Ticaret Dengesi	5.849	13.285	14.463	- 10.560	- 11.879	- 2.039	519

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iraq, Annual Supplement 1985,
The Economist Publications, London, 1985, s. 17.

Tablo: 30 - Irak'ın Belli Başlı İhracat Malları (Petrol Hariç)

	(Milyon Dolar)		
	1975	1976	1977
İhracat, Meyve ve Sebze	39.7	43.2	42.6
Yemlik ve Zift	7.0	4.7	53.9
Deri ve Deri	5.4	6.8	8.6
Yün Pamuk ve Yün	3.4	4.0	-
Diğer	2.0	0.1	-

Kaynak: EIU, Quarterly Review of Iraq, Annual Supplement 1985,
The Economist Publications, London, 1985, s. 18.

Tablo: 31 - Irak'ın Başlıca İthal Kalemleri 1982 (%)

Tüketim Maddeleri	18.8
Gıda Maddeleri	38.0
Dayanıklı Tüketim Maddeleri	19.2
Diğer Tüketim Maddeleri	42.8
Sermaye Malları	81.2
Ham Maddeler	36.8
Teçhizat	62.0
Diğer Sermaye Malları	1.2
Toplam	100.00

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iraq, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London 1985, s. 18.

Tablo: 32 - Irak'ın Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)

	1981	1982	1983
Ticaret Dengesi	- 9.6	- 11.9	- 8.4
İhracat	9.4	9.3	7.1
İthalât	- 19.0	- 21.2	- 15.5
Hizmetler (Net)	- 2.9	- 4.9	- 4.1
Gelir	4.3	2.1	0.5
Yatırım Gelirleri	(4.2)	(2.0)	(0.4)
Harcama	- 7.2	- 7.0	- 0.4
Borç Ödemesi	-	-	(0.5)
Transferler	- 0.2	- 0.1	- 0.1
Cari İşlemler Dengesi	- 12.7	- 16.9	- 12.5
Ödenen Borçlar	-	-	7.5
Sermaye Hesabı Dengesi	-	-	-
Özel Çekişler (IMF)	- 0.9	- 0.4	- 0.2
Hata ve Yanılma	0.8	-	-
Genel Denge	- 12.8	- 16.9	- 12.5

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iraq, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 19.

Tablo: 33 - Irak'ın Altın ve Döviz Mevcudu (Milyon Dolar, Devre Sonu)

	1973	1974	1975	1976	1977
Altın: Merkez Bankası	173	176	168	167	176
Döviz:					
Merkez Bankası	1.323	3.036	2.501	4.370	6.745
Diğer Bankalar	36	103	80	92	...
Toplam Merkez Bankası Rezervleri	1.496	3.212	2.727	4.601	6.996

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iraq, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 19.

Tablo: 34 - İran'ın İlk Dört Kalkınma Planları Dönemindeki Harcamaları

(Milyar Riyal)

	1. Plan 1949-1955	2. Plan 1956-1962	3. Plan 1962-1968	4. Plan 1969-1973
Tarım-Sulama	5.7	17.4	47.3	41.2
Sanayi-Maden	4.1	7.0	17.1	113.1
Ulaştırma-Haberleşme	3.5	27.3	53.8	71.4
Sosyal Hiz. (Sağlık, Eğitim, Mesken)	0.8	9.3	43.1	73.5
Elektrik ve Yakıt	-	-	32.0	79.2
Toplam	14.1	83.2	204.6	506.8

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iran, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 7.

Tablo: 35 - İran'da Yeni Hükümetin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1983-84 - 1988-1989

(1982-83 Sabit Fiyatlarıyla Milyar Dolar)

Tarım	24.2
Petrol	8.2
Sanayiler ve Madenler	81.3
Sanayi ve Madencilik	21.6
Su, Elektrik, Gaz	20.7
İnşaat	39.0
Hizmetler	42.1
Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik	8.0
Diğer Hizmetler	34.1
Toplam Yatırımlar	155.8

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iran, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 8.

Tablo: 36 -İran'ın GSMH'sındaki Gelişmeler

	1980/81	1981/82	1982/83
Toplam (Milyar Dolar)			
Cari Fiyatlarla	89	101	124
Sabit Fiyatlarla	34	32	35
Reel Değişme (%)	- 23.9	2.8	15.2
Fest Başına (Dolar)			
Cari Fiyatlarla	2.253	2.475	2973
Sabit Fiyatlarla	855	795	851
Reel Değişme (%)	- 28.3	- 0.3	12.8

Kaynak: Central Bank of Iran, Annual Economic Report, 1982, 1983, 1984'deki Tablo ve Ödemeler Dengesi Rakamlarından derlenmiştir.

Tablo: 37 - Başlıca Sektörlerin İran GSMH'sına Katkıları (1977/78 Sabit Fiyatlarıyla)

Sektörler	1981/1982		1982/1983	
	Milyar Dolar	GSYİH %	Milyar Dolar	GSYİH %
Arım	5.0	15.3	5.1	14.3
Petrol	3.4	10.4	6.1	17.3
Sanayi ve Madencilik	4.6	14.1	5.1	13.7
Elektrik, Gaz ve Su	0.7	2.1	0.8	2.1
İnşaat	1.3	4.0	1.3	3.6
Hizmetler	18.5	57.0	18.0	50.9
KSİ Yüklenen Hizmet Ürenleri	(0.9)	(2.9)	(0.7)	(1.9)
GSYİH	32.4	100.0	35.4	100.0
Dışarıdan Net Faktör Geliri	0.6		0.4	
Net Direkt Vergiler	0.5		0.5	
İcaret Hadleri Ayarlaması	3.3		3.9	
GSMH	36.8		40.2	

Kaynak: Central Bank of Iran, Annual Report 1982 ve 1983.

Tablo: 38 - İran'ın GSMH'sında Harcamalar (1977/78 Sabit Fiyatlarıyla)

	1980/81		1981/82		1982/83	
	Milyar Dolar	%	Milyar Dolar	%	Milyar Dolar	%
Özel Tüketim	19.2	51.1	19.0	51.6	19.1	47.6
Kamu Tüketimi	7.6	19.8	7.5	20.2	6.8	16.9
Gayrisafi Sabit Sermaye Teşekkülü	7.3	18.9	6.9	18.8	7.2	17.9
Envanter Değişmeleri	4.0	10.4	5.4	14.6	4.3	10.6
Mal ve Hizmet İhracı (Net)	- 4.5	- 11.7	- 5.5	- 14.9	- 1.2	- 2.9
İstatistik Düzenlemeler	1.5	3.8	0.2	0.7	0.1	0.2
Ticaret Hadleri Ayarlamaları	3.4	8.7	3.3	9.6	3.9	9.7
Gayrisafi Millî Hasıla	38.6	100.0	36.8	100.0	40.1	100.0

Kaynak: Central Bank of Iran, Annual Report 1982 ve 1983.

Tablo: 39 - İran'ın Ham Petrol Üretimi ve İhracatı (1980-84)
(1000 varil/gün)

	1980	1981	1982	1983	1984	84/83 % Değişme
Üretim	1.467	1.316	2.391	2.442	2.032	- 17.0
İhracat	797	715	1.623	1.719	1.488	- 13.4

Kaynak: OPEC, Annual Report 1984, s. 62.

Tablo: 40 - İran'ın Rafineri Kapasitesi ve Üretimi
(1000 varil/gün)

	1980	1981	1982	1983
Kapasite	1.320	1.320	670	670
Üretim	582	627	659	624

Kaynak: OPEC, Annual Report 1984, s. 66.

Tablo: 41 - İran'ın Bütçe Tahminleri 1982/83-1985/86

(Milyar Dolar)

	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86
Gelirler				
Vergiler	7.2	8.5	9.4	11.1
Diğerleri	2.7	4.6	13.5	11.3
Petrol ve Gaz	17.4	21.8	19.4	19.5
Toplam Gelirler	27.3	34.9	42.3	41.9
Harcamalar				
Kalkınma	12.1	15.0	15.2	-
Savunma ve Adi Bütçe	29.3	27.9	32.8	-
Toplam Harcamalar	41.5	42.9	48.0	43.1
Tasaruflardan Çekişler	-	3.0	-	-
Önceki Yıldan Denge	-	1.9	-	-
Fazla (+) veya Eksik (-)	- 14.2	- 3.1	- 7.7	- 1.2

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iran, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 18.

Tablo: 42 - İran'da Para Arzı⁽¹⁾ (Milyon Dolar)

	1976	1977	1978 ⁽²⁾	1979	1980	1981
Tedavüldeki Para Miktarı	2.9	3.6	5.1	10.9	15.4	15.7
Vadesiz Mevduat	5.1	6.1	7.7	9.9	13.6	15.4
Toplam	8.0	9.7	12.8	20.8	28.9	31.1

Not: 1) Her Yılın 20 Aralık'ı itibariyle

2) Eylül 20.

Kaynak: IMF, International Financial Statistic, May 1985, s. 253.

Tablo: 43 - İran'ın Dış Ticareti (Milyon Dolar)

	1980/81	1981/82	1982/83
Toplam Mal İhracatı	12.479	12.870	20.355
Petrol	11.607	12.486	20.050
Toplam Mal İthalâtı	- 18.813	- 17.057	- 14.904
Mal Ticaret Dengesi	- 6.335	- 4.188	5.431

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iran, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 19.

Tablo: 44 - İran'la Ticaret Yapan Başlıca Ülkeler

(Toplamın % si)

İthalât Yapılan Ülkeler	1981/82	1982/83
Batı Almanya	17	16
Japonya	12	11
Türkiye	2	7
İngiltere	6	6
İtalya	5	5
Romanya	2	4
Güney Kore	5	3
İhracat Yapılan Ülkeler		
Rusya	12	20
Batı Almanya	32	19
İtalya	14	13
B.A.E.	1	6
Kuveyt	4	5
Fransa	3	4
İsviçre	8	3

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iran, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 20.

Tablo: 45 - İran'ın Ödemeler Dengesi

(Milyon Dolar)

Cari İşlemler	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83
Gelirler					
Petrol Sektörü	17.867.2	19.315.7	11.607.2	12.455.5	20.049.8
Gaz İhracatı	248.5	70.5	243.3	-	-
Mallar	417.1	442.9	628.1	414.2	285.1
Hizmetler	4.204.8	2.829.3	1.735.4	1.450.6	1.120.9
Toplam Ödemeler	22.737.6	22.658.4	14.214.0	14.320.3	21.455.8
Ödemeler					
Özel Sektör İthalâtı	7.511.7	7.508.0	10.818.3	8.971.7	5.584.4
Kamu Sektörü İthalâtı	6.039.7	4.037.1	4.925.1	6.372.5	7.824.2
Diğerleri Dahil Toplam	21.238.6	16.548.7	18.813.4	17.057.2	14.904.0
Cıra İşlemler Dengesi ⁽¹⁾	1.499.0	6.109.7	- 4.599.4	- 2.736.9	6.551.8
Sermaye Hesabı					
Uzun Vadeli Dış Borç ve Kredilerin Kullanımı	619.0	3.0	4.5	440.9	129.7
Özel Dış Borçlar ve Sermaye Girişi	546.6	171.9	5.3	31.8	7.5
Uzun Vadeli Dış Borç ve Kredi Ödemesi	514.9	941.7	479.6	618.0	171.8
Yabancı Hisselerin, Tahvillerin ve Hazine Bonolarının Satışı	592.9	107.9	158.4	-	-
Başlıca Dış Borçların ve Kredilerin Ödenmesi	- 604.1	- 937.6	- 932.4	- 634.8	- 5.397.2
Özel Yabancı Sermaye ve Tahvil Çıkışı	- 2.440.3	- 292.3	- 20.4	- 167.4	- 83.4
Dışarıdaki Yatırım ve Borçlar	- 416.8	- 98.7	-	-	- 12.4
Yabancı Hisselerin ve Hazine Bonolarının Alışı	- 495.8	- 6.1	- 1.6		
Sermaye Hesabı Dengesi	- 1.683.5	- 110.2	306.6	288.5	- 5.184.0
Fazlalıklar, Döviz Kuru Ayarlamaları ve Kayıt Edilmemiş İşlemler	- 394.5	- 348.5	855.0	87.3	- 63.2
GENEL DENGE	- 579.0	5.651.0	- 4.051.0	- 2.361.1	1.304.6

Not: 1) Altın ve Net Faiz Ödemeleri dahil.

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Iran, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London 1985, ss. 20-21.

Tablo: 46 - İran'ın Resmi Altın ve Döviz Rezervleri

	Yıl Sonu (Milyon Dolar)						
	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Toplam Rezervler (Eksi)							
Altın	11.977	15.210	10.174	-	-	-	-
SDR	125	220	307	339	331	324	314
Altın (Milyon fine troy ons)	3.820	3.903	4.932	6.057	5.923	-	-
Altın (Millî Değer)	174	180	220	247	229	-	-
Döviz	10.907	14.561	9.568	-	-	-	-

Kaynak: IMF, International Financial Statistics, May 1985, ss. 252-253.

Tablo: 47 - Katar'ın Sektörler İtibariyle GSYİH'sı (%)

	1981	1982	1983
Tarım	0.7	0.7	0.8
Madencilik	63.5	52.8	45.8
Sanayi	4.9	5.5	6.4
İnşaat	8.8	7.4	7.1
Hizmetler	22.0	33.7	39.9
GSYİH (Milyar Dolar)	8.7	7.6	6.4

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 23.

Tablo: 48 - Katar'ın 1981-82 Döneminde Harcamalar İtibariyle GSYİH'sı (%)

	1981	1982
Hükümet Harcamaları	25.8	26.2
Özel Tüketim	17.1	21.2
Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu	16.9	26.7
Stoklardaki Artışlar	0.9	0.8
ihracat	68.1	60.6
İthalât	- 28.7	- 35.5
Piyasa Fiyatlarıyla GSYİH	100	100

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 23.

Tablo: 49 - Katar'ın Sınai Üretimi (1000 ton)

	1980	1981	1982	1983	1984
Gübre					
Amonyak	506	447	528	586	692
Üre	622	575	662	685	734
Çimento	208	257	229	162	-
Çelik	440	453	484	553	-
Etilen	-	133	127	164	204
Polietilen	-	111	120	142	150
Kükürt	-	9	13	-	-

Kaynak: OPEC, Annual Report 1984, s. 42; GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, s. 229; BMME, Qatar, Hongkong, 1985, s. 15.

Tablo: 50 - Katar'ın Petrol Üretimi, Petrol İhracatı ve Petrol Gelirleri

Üretim (1000 v/g)	1980	1981	1982	1983	1984	1985 ⁽¹⁾
Üretim	473	405	328	264	325	277
İhracat	467	391	323	268	357	-
Petrol Gelirleri (Milyon Dolar)	4.937	4.592	3.882	2.361	4.195	

Not: 1) İlk Beş Ayın Ortalaması

Kaynak: OPEC, Annual Report 1984, ss. 62-63; EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 31; BBME, Qatar, Hongkong, 1985, ss. 6-15; GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, s. 297; Financial Times, July 26, 1985.

Tablo: 51 - Katar'ın Tabii Gaz Üretimi (Milyon m³)

Yıl	Üretim Miktarı
1980	6.116
1981	6.272
1982	6.006
1983	5.788
1984	6.800
1983/1984 Farkı	1.012
1983/1984 değişim % si	17.5

Kaynak: OPEC, Annual Report 1984, s. 63.

Tablo: 52 - Katar'ın Gelir ve Harcamaları

(Milyon Dolar)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Gelir	2.142	3.268	5.221	5.287	3.691	2.934	3.270
Harcama	1.686	2.235	3.005	4.050	3.467	3.090	4.640
Fazla/eksik	456	1.032	2.216	1.236	224	- 1.565	- 1.370

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 29; SESRTCIC, Annual Economic Report: Developments in the OIC Countries and the World in 1984 and Prospects For 1985, Volume II, Ankara, July 1985, s. 101.

Tablo: 53 - Katar'ın Parasal Durumu (Milyon Dolar)

	1980	1981	1982	1983
I- Net Dış Varlıklar	883	1.389	1.432	1.162
A- Toplam Dış Varlık	1.058	1.589	1.677	1.473
B- Dış Borçlar	175	200	245	312
II- Özel Sektöre Verilen Dahilî Kredi	1.015	1.115	1.532	1.664

Kaynak: GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, s. 308.

Tablo: 54 - Katar'ın Dış Ticareti (Milyon Dolar)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984
İhracat (FOB)	3.806	5.698	5.691	4.251	3.337	4.512
Ham Petrol	3.647	5.412	5.315	3.987	3.039	4.194
İthalât (CIF)	1.453	1.446	1.525	1.946	1.455	1.147

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 31.

Tablo: 55 - Katar'ın Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984 ⁽¹⁾
1. Dış Tic. Dengesi	2.507	4.264	4.326	2.156	1.842	1.923
İhracat (FOB)	3.964	5.711	5.844	4.507	3.297	3.433
Petrol İhracatı	3.766	5.397	5.496	4.214	2.993	-
İthalât (CIF)	- 1.454	- 1.446	- 1.518	- 1.947	- 1.456	- 1.511
2. Hizmetler, Özel ve Resmî Transferler	- 1.194	- 1.605	- 1.942	- 1.432	- 1.432	- 1.222
3. Cari İşl. Dengesi	1.313	2.659	2.384	1.127	410	701
4. Sermaye Hareke. (Özel ve Resmî)	- 571	- 1.938	- 1.481	- 1.889	- 1.006	- 1.251
5. Ödemeler Dengesi Fazlalık/Noksan	742	721	903	- 769	- 604	- 550

Not: 1) Tahmini

Kaynak: SESRTCIC, Annual Economic Report: Developments in the OIC Countries and the World in 1984 and Prospects For 1985, Volume II, Ankara, July 1985, s. 101; EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 33; GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, s. 306.

Tablo: 56 - Kuveyt'in Cari Fiyatlarla Gayrisafi Yurt İçi Hasılları (1972-1983) (Milyon Dolar)

	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983 ⁽¹⁾
Petrol Sektörü	-	-	-	-	9.477	6.811	11.983	13.937	11.459	7.905	9.100
Petrol Dışı Sektörler	-	-	-	-	5.234	4.525	5.420	5.992	7.353	8.459	9.190
Tarım ve Balıkçılık	13	13	20	27	44	37	45	47	78	89	100
İmalat	200	250	527	547	798	694	990	1.188	1.036	1.067	1.179
Elektrik, Gaz ve Su	120	143	207	257	66	62	71	73	74	86	100
İnşaat	70	70	73	100	528	476	487	500	731	809	850
Toptan ve Perakende Tic.	357	377	467	633	1.175	861	947	1.015	1.347	1.489	1.494
Ulaşım, Depolama, Haberleşme	197	220	217	283	258	243	280	323	404	491	562
Finans, Sigorta ve Gayrimenkul	410	447	380	503	-	-	-	-	-	-	-
Malî Kuruluşlar	-	-	-	-	243	281	366	496	601	771	882
Sigorta	-	-	-	-	40	32	36	42	44	51	56
Diğerleri (2)	720	693	737	933	2.083	1.840	2.199	2.307	3.038	3.607	3.967
Toplam	2.117	2.213	2.627	10.930	13.511	11.337	17.403	19.929	18.812	16.364	18.026

Not: 1) Tahmini

2) Devlet Hizmetleri Dahil

Kaynak: GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut 1979, s. 133; GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1982, s. 238; GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, s. 177; Central Bank of Kuwait, Economic Report 1983, Kuwait, 1984, ss. 149-150.

Tablo: 57 - Kuveyt Sanayi Ürünleri Üretimi (Milyon Dolar)

	1981	1982	1983
Gıda, Meşrubat ve Tütün	77	83	90
Tekstil, Elbise ve Deri Mamulleri	65	72	79
Ağaç ve Ağaç İşçiliği	46	49	53
Kâğıt, Baskı ve Yayın	35	41	45
Petrol Rafinerileri	379	474	529
Kimyevî Maddeler, Gübre ve Plastik	102	89	97
Metal-Dışı Metaller	97	106	117
Temel Madenler	6	6	7
Mamul Madenler	126	143	159
Diğer İmalât	3	4	4
T O P L A M	936	1.067	1.179

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Kuwait, Annual Supplement 1985,
The Economist Publications, London, 1985, s. 16.

**Tablo: 58 - Kuveyt'in Ham Petrol Üretimi ve İhracatı
(1967-1983) (Milyon Varil)**

Yıllar	Ham Petrol Üretimi	İhracat	Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri Üretimi	Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İhracatı
1967	912.4	-	-	-
1968	956.6	-	-	-
1969	1.011.7	-	-	-
1970	1.090.6	939.1	147.5	-
1971	1.166.4	1.013.4	149.9	-
1972	1.201.6	1.064.4	134.2	-
1973	1.102.5	966.0	135.6	-
1974	929.4	804.8	121.2	-
1975	760.7	652.7	105.8	-
1976	785.0	655.5	132.0	-
1977	718.1	588.4	126.2	-
1978	776.9	642.8	130.4	155.9
1979	911.0	760.3	150.5	173.0
1980	607.0	476.8	129.0	149.4
1981	338.4	297.0	41.1	112.0
1982	246.6	134.6	110.9	140.7
1983	319.8	-	-	113.2

Kaynak: GUCCI AFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1979, ss. 137-138;
 GUCCI AFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1982, s. 241;
 GUCCI AFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, ss. 179-181;
 Hassan Ali Al-Ebraheem, Kuwait and the Gulf, Kent, 1984, s. 91.

Tablo: 59 - Kuveyt'in Nakdî Durumu (Milyon Dolar)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Net Yabancı Varlıklar	3.854.1	4.970.3	5.944.4	6.960.0	6.420.6	7.121.2
Özel Sektör Alacakları	5.724.3	7.218.9	9.594.4	12.265.7	13.979.4	15.287.9
Hükümet Mevduatı	1.770.3	2.537.8	2.450.0	3.397.1	3.285.3	3.906.1
Diğer (Net)	1.618.9	1.297.0	2.341.7	3.885.7	4.264.7	4.875.8
Para Arzı						
Para (M_1)						
(Bankalar Dışındaki Para ve Vadesiz Mevduat)	1.694.6	1.810.8	3.375.0	3.371.4	3.276.5	2.769.7
Para Penzeri (Vadeli Mevduat ve Tasarruf Mevduatı)	4.494.6	5.913.5	7.369.4	8.565.7	9.570.6	10.857.6
Toplam İç Likidite (M_2)	6.189.2	7.724.3	10.744.4	11.937.1	12.847.1	13.627.3

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Kuwait, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 22.

Tablo: 60 - Kuveyt'in Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)

	1980	1981	1982	1983	1984
İhracat (FOB)	14.510.8	12.586.1	8.937.1	9.861.8	10.657.6
Petrol	12.913.5	10.677.8	7.262.9	8.529.4	9.242.4
Ham Petrol	10.302.7	8.052.8	3.537.1	4.694.1	5.293.9
Rafine Edilmiş	2.613.5	2.625.0	3.722.9	-	-
İthalât (CIF)	4.770.3	5.402.8	6.814.3	6.276.5	6.903.0
Denge	9.740.5	7.183.3	2.122.9	3.585.3	3.754.6

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Kuwait, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 22.

Tablo: 61 - Kuveyt'in Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)

	1980	1981	1982	1983	1984
İhracat (FOB)	20.633	16.023	10.819	11.356	12.058
İthalât (FOB)	- 6.752	- 6.736	- 7.811	- 6.982	- 7.289
Dış Ticaret Dengesi	13.881	9.287	3.008	4.374	4.769
Hizmetler (Net)	1.420	4.491	1.865	741	801
Cari İşlemler Dengesi	15.302	13.778	4.873	5.115	5.570
Genel Denge	-	-	- 243	- 902	- 1.155
Rezervlerdeki Değişmeler ⁽¹⁾	- 1.058	- 139	- 1.846	721	602

Not: 1) (-) işaret olanlar borçlanmayı gösterir.

Kaynak: IMF, International Financial Statistics, May 1985, s. 265; EIU, Quarterly Economic Review of Kuwait, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, ss. 23-24; GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1982, s. 262; GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, s. 198; SESRTCIC, Annual Economic Report: Developments in the OIC Countries and the World in 1984 and Prospects for 1985, Volume II: Country Reports and Technical Appendices, Ankara, 1985, s. 69.

Tablo: 62 - Suudi Arabistan İkinci Kalkınma Planının (1975-80) Ana Sektörler İtibariyle Malî Dağılımı

	(Milyon Dolar)
Üretici Yatırımlar	26.342
Eğitim	22.892
Refah	9.489
Altyapı	32.284
İdare	10.908
Savunma	22.330
Yardım, Gıda Yardımı ve Genel Rezervler	18.136
T o p l a m	142.365

Kaynak: Imam Salim, Gulf States, London, 1983, s. 106.

Tablo: 63 - Suudi Arabistan GSYİH'sının Yıllık Büyüme Oranları

	Cari Fiyatlarla			1969/70 Sabit Fiyatlarıyla		
	I. Plan	II. Plan	10. Yıl	I. Plan	II. Plan	10. Yıl
1. GSYİH (Toplam)	52.0	21.4	35.8	13.0	9.8	11.4
2. Petrol Sektörü	63.3	15.8	37.5	14.6	5.0	9.7
3. Petrol Dışı Sektör	30.0	36.8	33.4	10.7	15.7	13.2
a) Özel	27.9	30.9	29.4	9.6	15.8	12.7
b) Hükümet	34.3	45.7	39.9	13.2	15.6	14.4

Kaynak: SAMA, Annual Report 1980, s. 3.

Tablo: 64 - Suudi Arabistan GSYİH'sı (1979/80 Sabit Fiyatlarıyla Milyon Dolar)

(İkinci Plan Yıllık Büyüme Oranları % Olarak Verilmiştir)

	1974-75	1979-80	Planlanan	Gerçekleşen
1. Petrol Dışı Ekonomi	19.063.7	40.168.8	13.3	15.1
Üretici Sektörler				
Tarım	715.9	970.1	4.0	5.4
Madencilik	194.0	445.7	15.0	17.1
İmalât	943.8	2.009.9	14.0	15.4
Elektrik, Su vs.	33.6	104.2	15.0	24.4
İnşaat	5.797.1	13.688.8	15.0	17.7
Ara Toplam	7.685.1	17.218.7	13.0	16.6
Hizmet Sektörleri				
Ticaret	1.839.7	5.192.6	15.0	22.1
Ulaşım	2.216.0	6.020.1	15.0	21.1
Finans	2.039.3	3.912.0	9.7	13.0
Diğer Hizmetler	783.2	1.564.7	14.2	13.9
Hükümet (2)	4.500.3	6.260.8	12.9	6.0
Ara Toplam	11.378.7	22.950.1	13.3	14.1
2. Petrol Sektörü	50.307.5	66.182.9	9.7	4.8
GSMH (3)	69.371.3	106.351.6	10.0	8.0

Not:1) GSMH Mülkiyet sahipliğini içerir.

2) Sivil olmayan işgücünün GSMH'ya katkısını içerir.

3) İthalât hizmetlerini kapsamaz.

Kaynak: İmam Salim, Gul States, London, 1983, s. 108.

Tablo: 65 - Suudi Arabistan'da Tüketim ve Gayrisafi Sermaye Teşekkülü
(Yıllık Büyüme Oranları)

	Birinci Plan ⁽¹⁾	İkinci Plan ⁽¹⁾	Or. Yıl ⁽¹⁾
Tüketim	29.6	37.1	32.9
Gayrisafi Sermaye Birikimi	45.7	45.6	45.7

Not: 1) Tahmini

Kaynak: SAMA, Annual Report 1980, s. 4.

Tablo: 66 - Suudi Arabistan'da İlk Üç Plan Döneminde Kalkınma Harcamaları

	(Milyar Dolar)					
	İlk Plan ²		İkinci Plan ²		Üçüncü Plan ³	
	Tutar	Toplamın %	Tutar	Toplamın %	Tutar	Toplamın %
İktisadî Kaynakların Gelişmesi	1.7	13.9	26.3	21.9	77.9	33.4
Beşerî Kaynakların Gelişmesi	2.9	23.6	22.9	19.1	38.6	16.6
Sosyal Gelişme	0.6	5.6	9.5	9.7	18.2	7.8
Fizikî Altyapı	4.0	32.6	32.2	26.9	74.1	31.8
Toplam Gelişme	9.2	75.7	90.9	75.8	208.8	89.6
Yönetim (Hükümet)	3.0	24.3	10.9	9.1	9.3	4.0
Emtiya Rezervi ve Yardım	-	-	18.1	15.1	14.7	6.4
Toplam	12.2	100.0	120.0	100.0	232.8	100.0

Not: 1) Transfer harcamaları, dış yardım ve millî savunma harcamaları

2) 1974-79 yılı fiyatları temel alındı

3) 1979-80 yılı fiyatları temel alındı

Kaynak: Imam Salim, Gulf States, London, 1983, s. 109.

Tablo: 67 - Suudi Arabistan Yıllık Büyüme Oranları

	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81
GSYİH	6	7	10	8
Petrol Sektörü	- 1	2	7	4
Petrol Dışı Sektör	14	11	12	12
Özel	15	10	13	13
Kamu	13	13	10	11

Kaynak: Imam Salim, Gulf States, London, 1983, s. 110.

Tablo: 68 - Suudi Arabistan'ın İktisadî Faaliyet Kollarına Göre GSYİH'sı (1969/70 Sabit Fiyatlarıyla)

		(Milyon Dolar)									
		1976/77	%	1977/78	%	1978/79	%	1979/80	%	1980/81	%
Kamu Hizmetleri Haricindeki Sanayiler ve Diğer Ürünler		366.3	3.2	435.5	3.5	462.7	3.5	485.1	3.3	517.9	3.3
Tarım, Ormancılık, Balıkçılık Madencilik ve Taşocacı		366.3	3.2	435.5	3.5	462.7	3.5	485.1	3.3	517.9	3.3
a. Ham Petrol ve Tabii Gaz		5.672.0	50.1	5.770.9	46.7	6.003.6	44.8	6.444.0	43.8	6.712.5	42.2
b. Diğerleri		38.3	0.3	43.2	0.4	37.3	0.3	38.1	0.3	40.0	0.3
İmalât:											
a. Petrol Rafinerisi		435.1	3.8	467.25	3.8	504.2	3.8	520.5	3.5	512.2	3.2
b. Diğerleri		273.1	2.4	323.9	2.6	380.9	2.3	509.2	3.0	510.7	3.2
Elektrik, Gaz ve Su		118.3	1.0	160.3	1.3	216.4	1.6	258.3	1.8	331.0	2.1
İnşaat		1.184.6	10.5	1.345.7	10.9	1.402.9	10.5	1.526.2	10.4	1.630.1	10.2
Toptan ve Perakende Ticaret		823.1	7.3	1.044.0	8.5	1.275.2	9.5	1.592.0	10.8	1.922.4	12.1
Restoranlar ve Obeller		551.1	4.9	695.1	5.6	814.6	6.1	928.0	6.3	1.009.9	6.3
Ulaşım, Depolama ve Haberleşme											
Finans, Gayrimenkul, Sigorta ve Business Service											
a. Konut Mülkiyeti		650.3	5.7	748.6	6.0	837.0	6.2	917.9	6.2	1.012.8	6.4
b. Diğerleri		228.3	2.0	268.1	2.2	320.0	2.4	363.7	2.5	429.8	2.7
Cemiyet, Sosyal ve Şahıs Hizmetleri		118.0	1.0	138.0	1.1	159.4	1.2	181.8	1.2	208.6	1.3
EKSI Tahakkuk Eden Banka Servis Ücretleri		28.3	0.2	42.3	0.3	58.8	0.4	74.4	0.5	93.4	0.6
Ara Toplam		10.430.0	92.0	11.398.0	92.3	12.355.5	92.3	13.509.2	92.6	14.744.8	92.7
Devlet Hizmeti Üreticileri		803.7	7.1	867.2	7.1	934.3	7.0	992.2	6.8	1.064.8	6.7
Üretici Fiyatları ile GSYİH		11.233.7		12.265.8		13.289.8		14.615.5		15.809.5	
İthalât Vergileri		100	0.9	77.2	0.6	94.6	0.7	94.0	0.6	90.75	0.6
Piyasa Fiyatlarıyla GSYİH		11.333.7	100.0	12.343.0	100.0	13.384.5	100.0	14.709.5	100.0	15.900.3	100.0

Kaynak: Financial Times, Financial Times Survey, Saudi Arabia, April 25, 1983.

Tablo: 69 - SABIC Petrokimya Maden ve Gübre Projeleri

Proje	Ticaret Ünvanı	Ortaklar	Kuruluş Yeri	Müteahhit	Tahmini Maliyet	Bitiş Tarihi	31.12.1983 İtibarıyla		Ürünler	Kapasite/yıl (ton)
							Tamamlanan %			
Saudi Petrochemical	SADAF	% 50 SABIC % 50 Pecten (Shell)	JUBAIL	Flour Engineering by Braun, Badger and Dravo	3 Milyar \$	1985 Sonu	% 78		Etilen Etilen Diklorid Sitren Ham Endüstriyel Etanol Sodyum Hidroksit	656.000 454.000 295.000 281.000 377.000
Saudi Yenbu Petrochemical Company	YANPET	% 50 SABI % 50 MOBİL	YENBU	Bechtel	2.5 Milyar \$	1985 başı	% 78		Etilen linear low Density Polietilen High Density Polietilen Etilen Glikol	455.000 205.000 90.000 220.000
Jubail Petrochemical Company	KENYA	% 50 SABIC % 50 MOBİL	JUBAIL	Flour	1.1 Milyar \$	1985 başı	% 85	Etilen	linear low Density Polietilen	260.000
Saudi Methanol Company	AR-RAZI	% 50 SABIC % 50 Mitsubishi	JUBAIL	Mitsubishi Heavy Industries	500 milyon \$	3/83'de Tam üretim	% 100	Methane	Chemical Grade Methanol	600.000
National Metanol Company	IBN-SINA	% 50 SABIC % 50 Mitsubishi	JUBAIL	C.F. Braun	500 milyon\$	1985 sonu	% 86	Methane	Chemical Grade Methanol	650.000
Arabian Petrochemical Company	Petrokimya	% SABIC	JUBAIL	Chiyoda	1.5 milyar \$	1985	% 14	Ethane	Etilene	500.000
Eastern Petrochemical Company	SHARQ	% 50 SABIC % 50 Mitsubishi	JUBAIL	Chiyoda	1.5 milyar \$	1985 ortası	% 27	Etilen	Linear low Density Polietilen Etilen Glikol	130.000 300.000
National Ind. Gases Company	GAS	Saudi Özel Sektör	JUBAIL	N.A.	N.A.	1985	% 45	Hava	Oksijen 1.200.000/gün nitrojen 400.000/gün	
Jubail Fertilizer Company	SAMAD	% 50 SABIC % 50 Taiwan Fertiliser	JUBAIL	Kellagg and REDEC-Daelim	350 milyon\$	1984 başı Tam üretim	% 100	Methane	Üre	500.000
Saudi Iron and Steel Company	HADEED	% 90 SABIC % 5 Korf-Stahl West German % 5 Hükümet	JUBAIL	Lurgi, Vorst, Alpine Demag	850 milyon \$	1983 Başı Tam üretim	% 100	Demir cevheri Kireç Taşı Tabii Gaz Scrap Iron	Rods and Bars	800.000
Jeddah Steel Rolling Mill Company	SULB	% 60 SABIC % 40 Korf-Handel	JEDDAH	Built in 1960s	N.A.	1981'de Genişletildi	% 100	Steel Billets	Rods and Bars	140.000

Kaynak: Financial Times, Financial Times Survey, Saudi Arabia, April 24, 1984.

Tablo: 70 - Suudi Arabistan'da Lisans Alan ve Faaliyet Gösteren Kuruluşlar (1980)
(Sermaye, Milyon Dolar)

Sanayi Kolu	Alınan Lisanslar		Kurulan Sanayiler	
	Lisans Sayısı	Nominal Sermaye	Proje Sayısı	Nominal Sermaye
Yemek ve İçki	76	696	71	336.4
Deri ve Giyim	11	68	6	31.6
Ev Eşyaları	7	26	3	6.6
Çocuk Eşyaları	21	158	8	268.8
Çiğirtiler ve Kahve	18	92	8	53.3
Yeraltı Kauçuk Plastik	86	6.327	39	177.1
Mermer ve Cam Sanayi	1	72	1	100.9
Çelik Malzemesi	65	888	98	1.230.4
Demir, Makina ve Çiğirtiler	128	968	101	39.9
Çiğirtiler İmalât	13	49	2	3.0
Toplam	426	9.348	337	2.289.1

SKaynak: Imam Salim, Gulf States, London, 1983, s. 113.

Tablo: 71 - Suudi Arabistan'ın Petrol Üretimi ve Gelirleri

Yıl	Üretim Milyon Varil	Gelirler Milyon.\$	Varil başına Gelir.\$
1970	1.386.7	1.214.0	0.82
1971	1.675.5	1.884.9	1.13
1972	2.141.3	2.744.6	1.28
1973	2.735.3	4.340.0	1.59
1974	3.156.4	27.800.0	8.81
1975	2.528.5	25.676.2	-
1976	3.139.3	30.754.9	-
1977	3.358.0	36.540.1	-
1978	3.038.0	32.233.8	-
1979	3.479.2	48.435.2	17.84
1980	3.613.5	81.638.2	28.67
1981	3.577.0	-	32.50
1982	2.372.5	75.800.0	34.00
1983	1.657.1	47.800.0	30.03
1984	1.489.2	41.700.0	29.00
1985			

Yayın: Yusif A. Sayigh, The Economies of the Arab World, Development Since 1945, London, Croom Helm, 1978, s. 144; SAMA, Annual Report 1980, ss. 149-150; OPEC, Annual Report 1984, Vienna, 1985, s. 62.

Tablo: 72 - Suudi Arabistan'ın Tabii Gaz Üretimi
1980-1984 (Milyon m³)

Yıllar	Üretim	% Değişme
1980	53.265	-
1981	52.382	- 2
1982	33.564	- 36
1983	26.900	- 20
1984	29.050	8

Kaynak: OPEC Annual Report 1984, s. 63. Tablodaki % değişimler tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo: 73 - Suudi Arabistan'ın Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)

	1982	1983	1984
İhracat (FOB)	73.1	45.7	37.4
İthalât (FOB)	34.5	33.2	28.6
Ticaret Dengesi	38.6	12.5	8.8
Hizmetler (Net)	- 39.7	- 28.8	- 32.8
Cari İşlemler Dengesi	- 1.1	- 16.3	- 24.0
Sermaye Hesabı	- 3.0	10.8	19.2
Genel Denge	- 2.3	- 1.5	- 1.5
Rezervler - Altın	29.5	27.3	24.8
Toplam Rezervler	29.7	27.5	24.9

Kaynak: SESRTCIC, Annual Economic Report: Developments in the OIC Countries and the World in 1984 and Prospects for 1985, Volume II: Country Reports and Technical Appendices, Ankara, 1985, s. 107.

Tablo: 74 - Umman'ın İkinci Plan Döneminde (1981-85) Gelirleri ve Harcamaları

	(Milyon Dolar)				
	1981	1982	1983	1984	1985 (1)
Net Petrol Gelirleri	3.360.0	3.448.6	3.620.0	3.800.0	3.988.6
Tabii Gaz Geliri	60.0	80.0	100.0	131.4	174.3
Diğer Gelirler	165.7	180.0	194.3	211.4	228.6
Yardımlar (Bağışlar)	57.1	48.6	-	-	-
Toplam Net Gelir	3.642.8	3.757.1	3.914.3	4.142.8	4.391.4
Cari Harcamalar	2.351.4	2.654.3	2.914.3	3.145.7	3.614.3
Savunma ve Millî Güvenlik	1.425.7	1.591.4	1.700.0	1.757.1	2.020.0
Dahilî Harcamalar	811.4	934.3	1.074.3	1.234.3	1.420.0
PDO (2) Harcamalarındaki Devlet Payı	114.3	128.6	140.0	154.3	174.3
Kalkınma Harcamaları	1.525.7	1.314.3	1.228.6	1.160.0	928.6
İmar Bakanlığı Projeleri	1.154.3	920.0	814.3	708.6	451.4
Özel Sektöre Yardım	51.4	62.8	77.1	97.1	97.1
İhtisas Bankalarının Finansmanı	25.7	28.6	34.3	37.1	42.8
PDO Harcamalarındaki Devlet Payı	294.3	302.8	302.8	317.1	337.1
Uluslararası Teşkilâtlara ve Acil Fonlara Yardım	42.8	42.8	42.8	42.8	42.8
T O P L A M	3.920.0	4.011.4	4.185.7	4.348.5	4.585.7
Net Borç Verme (İkrazat) ve Bağışlar	277.1	254.3	271.4	205.7	194.3

Not: 1) Projeksiyon

2) Petroleum Development Oman

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 37.

Tablo: 75 - Umman'ın Petrol Üretimi, İhracatı ve Geliri

	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Üretim (Milyon Varil)	103.3	119.7	122.7	141.9	152.4	170 ⁽²⁾
İhracat (Milyon Varil)	101.8	120.0	118.7	128.6	135.0	-
Gelirler (1)(Milyon Dolar)	2.374.8	3.215.4	3.020.8	3.165.7	3.234.3	3.502.8

Not: 1) Tahmini

2) Devlet Genel Rezerv Fonuna ayrılan % 15 tahsisattan sonra

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 44; Financial Times, Financial Times Survey Oman, November 11, 1985.

Tablo: 76 - Umman Hükümetinin Gelir ve Giderleri (Milyon Dolar)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Toplam Gelir	1.435.1	2.307.3	2.639.1	3.606.3	3.358.3	3.811.1
Toplam Yardım	74.6	34.3	103.4	287.1	159.1	610.0
Toplam Harcama	1.671.7	2.168.0	2.714.3	3.496.6	4.036.8	4.419.7
Fazla (+) veya Eksik (-)	- 162.0	173.7	28.3	396.9	- 519.4	- 1.4

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London 1985, s. 48.

Tablo: 77 - Umman'ın İthalât ve İhracatı (Milyon Dolar)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Toplam İhracat	2.280.0	3.748.0	4.696.0	4.423.0	4.256.0	4.421.0
Ham Petrol İhracatı	(2.130.0)	(3.556.0)	(4.361.0)	(4.030.0)	(3.855.0)	(4.001.0)
Toplam İthalât	1.285.0	1.780.0	2.171.0	2.583.0	2.360.0	2.640.0
Dış Ticaret Dengesi	995.0	1.968.0	2.525.0	1.840.0	1.896.0	1.781.0

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London 1985, s. 52; The Wall Street Journal, The Sultanete of Oman, Special Advertising Section, November 18, 1985.

Tablo: 78 - Umman'ın Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983 ⁽¹⁾
Dış Ticaret Dengesi	308.6	902.3	1.660.8	1.947.4	1.258.8	1.248.6
Cari İşlemler Dengesi	- 103.7	301.0	1.063.1	1.161.1	310.8	- 60.6
Genel Denge	- 95.7	374.7	1.209.4	1.374.3	838.0	- 598.3

Not: 1) Geçici

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, ss. 52-53.

Tablo: 79 - Bahreyn'in İktisadî ve Sosyal Kalkınma Planı 1982-86 (Milyon Dolar)

	1982	1983	1984	1985(1)	1986(1)	Sektör Toplamı
Altyapı	322.8	538.1	484.4	331.5	129.7	1.806.5
Sosyal Hizmetler	41.5	55.7	44.2	72.6	61.5	288.9
İktisadî Hizmetler	8.6	23.1	27.6	30.5	31.3	121.3
İdarî Hizmetler	59.2	32.3	39.7	51.5	19.2	202.1
Diğer Hizmetler	27.3	33.9	13.9	13.1	13.1	101.5
Toplam	459.7	683.4	610	499.4	268.1	2.520.7

Not: 1) 1984 yılının döviz kuru ile hesaplanmıştır.

Kaynak: Middle East Economic Digest, MEED Special Report, September 1983, s. 9.

Tablo: 80 - Kuveyt'in Gelir ve Harcamaları (1974-1983)

	(Milyon Dolar)								
	1974-75	1975-76	1976-77	1977-78	1978-79	1979-80	1980-81	1981-82	1982-83
Gelirler									
Petrol Gelirleri	8.449.3	9.311.0	8.660.6	7.687.5	8.205.6	16.055.4	12.148.5	7.786.2	6.766.9
Yatırım Gelirleri	507.0	1.093.6	1.098.0	1.156.7	1.409.2	2.379.2	4.777.8	3.842.2	4.803.1
Diğer Gelirler	64.6	101.0	116.6	399.7	379.2	398.6	616.7	622.8	672.4
Toplam	9.020.9	10.505.6	9.875.2	9.243.9	9.994.0	18.833.2	17.543.0	12.251.2	12.242.4
Harcamalar									
Carî Harcamalar	1.439.3	2.194.6	2.486.6	2.905.0	2.906.4	3.961.0	4.728.2	5.605.0	6.468.4
Sermaye Harcamaları	1.901.6	1.094.0	1.039.3						129.2
Kalkınma Harcamaları	376.3	679.3	1.177.0	1.474.3	1.348.6	1.251.0	1.348.7	1.854.6	1.918.5
Arazi Alımları	159.0	490.0	361.3	562.3	290.2	713.2	1.073.4	1.251.2	637.3
Toplam	3.876.2	4.457.9	4.064.2	4.941.6	4.545.2	5.925.2	7.150.3	8.710.8	9.153.4
Fazla	5.144.7	6.047.7	4.811.0	4.302.3	5.448.8	12.908.0	10.392.7	3.540.4	3.089.0

Kaynak: GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1979, s. 159; GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1982, s. 263; GUCCIAFAC, Arab Economic Report, Beirut, 1985, s. 199.

Tablo: 81 - Suudi Arabistan'ın Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Harcamaları
1985-1990

(Milyon Dolar)

Kategori	Dolar (1)	%
Şerî Kaynaklar	36.9	27.2
Ekonomik Kaynaklar	35.6	26.1
İşletme ve Sosyal Hizmetler	24.4	17.9
Ulaştırma ve Haberleşme	21.0	15.4
Yerel Yönetimler ve İskan	18.4	13.4
Toplam	136.3	100.0

Not: 1) 1984 yılı döviz kuru üzerinden ABD Dolarına çevrilmiştir.

Kaynak: Arabia, Vol. 5, No. 59: July 1986, s. 61.

Tablo: 82 - Umman'ın I. ve II. Beş Yıllık Kalkınma Planları Tahsisatları
1976-80, 1981-1985

(Milyon Dolar)

	I. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1976-80		II. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1981-85	
	Tutar	%	Tutar	%
Denetim ve Madenler	438	16.5	1.932	31.4
Ulaştırma	39	1.5	148	2.4
Yerel Yönetimler ve Su Kaynakları	37	1.4	159	2.6
Ulaştırma	41	1.5	87	1.4
Endüstri	113	4.2	475	7.7
Ticaret ve Turizm	34	1.3	135	2.2
Ekonomik Altyapı	1.539	57.7	2.243	36.5
Sosyal Altyapı	378	14.1	801	13.1
Yerel Kuruluşlar	49	1.8	169	2.7
Toplam	2.668	100.0	6.149	100.0

Kaynak: EIU, Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens,
Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 37.

Tablo: 83 - Körfez Ülkeleri Cari İşlemler Fazlalığı (Milyon Dolar)

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	TOPLAM
Bahreyn	-	-	-0.2	-0.3	-0.3	-0.4	-0.2	0.4	0.5	0.5	0.2	-	-	0.1
B.A.E.	0.7	4.6	3.9	4.6	3.7	3.2	6.5	11.9	8.4	6.3	4.3	-	-	55.3
Irak	0.8	2.6	2.7	2.5	3.0	3.9	12.5	12.1	-3.0	-8.9	-	-	-	21.8
İran	0.2	12.3	4.7	4.7	5.1	5.4	9.6	1.6	-2.2	2.9	2.1	-2.2	-	37.5
Katar	0.3	1.6	1.2	1.0	0.6	0.9	1.9	3.1	2.9	1.1	0.5	-	-	15.1
Kuveyt	2.1	8.3	5.9	6.9	4.6	6.1	14.0	15.3	13.7	5.8	4.6	5.0	-	92.3
Suudi Arabistan	2.5	23.1	14.3	11.9	-2.2	11.1	41.4	45.1	6.4	-18.4	-	-	-	148.0
Umman	-	-	0.1	0.04	0.3	-0.05	0.6	1.1	1.4	0.7	0.6	0.2	-	5.0
Toplam	6.6	52.5	32.6	33.7	28.9	10.2	54.5	86.9	60.4	12.0	-6.1	2.6	-	374.8
OPEC Toplam	7.6	66.8	32.5	37.5	31.6	-3.2	58.5	98.4	52.5	-6.1	-	-	-	376.1

Not: (-) Veri bulunamamıştır.

Kaynak: SESRTCIC, Yearbook of Socio Economic Indicator of the OIC Member Countries, Ankara, 1985, s. 323;
 Altaf Gauhar, Investment of Oil Revenues Abroad, Arab Petrol-Dollars: What Happens to Them Islamic Council,
 International Conference, London, 15-16 July 1985, s. 33; EIU, Quarterly Economic Review of Iran, Annual
 Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985, s. 2; IMF, IFS, May 1985.

Tablo: 84 - OPEC Ülkelerinin Belirlenebilen Dış Varlıkları ve ABD'nin Payı (1978-1980)

	(Milyar Dolar)		
	1978	1979	1980
Toplam Finansal Fazlalıklar (1974'den beri)	171.7	232.5	328.5
OPEC'in Resmî Dış Kalkınma Yardımları	24.8	30.0	35.0
Belirlenebilen 1974 Öncesi Dış Varlıklar	17.0	17.0	17.0
Toplam Belirlenebilen Net Gayrisafi Dış Varlık	163.9	219.5	310.5
ABD'nin Payı			
ABD'deki Bankalar ve Portföyler	36.0	44.3	57.3
ABD'deki Diğer Yatırımlar	6.0	4.7	6.2
Belirlenebilen Direkt Yatırımlar	(0.37)	(0.40)	(0.57)
ABD Dahilindeki Yatırımlar	42.0	49.0	63.5
ABD Bankalarının Başlıca Yabancı Şubelerindeki Mevduat	21.2	29.2	30.1
Toplam ABD'deki Yatırımlar	63.2	78.2	93.6
Toplam OPEC Varlıklarının Payı (%)	% 38.6	35.6	30.1
Sadece ABD'de	% 25.6	22.3	20.4
Sadece Başlıca ABD Bankalarının Şubelerinde	% 12.9	13.3	9.7

Seynak: Sharif Ghalib, "OPEC's Gross Foreign Assets and Their International Deployment", Arab Financial Markets, Euromoney Publications, London, 1982, s. 9.

Tablo: 85 - Yabancı Yatırımlarının Dağılımı 1974-1983

	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	Kümülatif 1974-1983
(Milyar Dolar)											
Kısa Vadeli Yatırımlar											
ABD	9.3	1.1	0.6	-0.4	-0.2	8.3	0.3	-2.4	5.1	1.2	22.9
İngiltere	18.2	3.4	3.0	3.5	-1.6	16.2	16.2	8.2	-8.0	-5.1	54.0
(Europara Mevduatı)	13.8	4.1	5.6	3.4	-2.0	14.8	14.8	7.8	-9.2	-5.5	47.6
Diğer Sanayileşmiş Ülkeler	9.0	5.0	6.5	7.5	5.0	18.7	26.2	-5.1	-12.7	-7.7	52.4
	36.5	9.5	10.1	10.6	3.2	43.2	42.7	0.7	-15.6	-11.6	129.3
Uzun Vadeli Yatırımlar											
ABD	2.3	8.9	11.4	9.6	1.5	-1.5	13.8	17.8	5.6	-9.6	59.8
İngiltere	2.8	0.9	1.5	0.6	-0.2	1.0	1.4	1.1	-0.5	-0.3	8.3
Diğer Sanayileşmiş Ülkeler	5.7	5.9	5.8	5.9	4.1	8.7	17.0	19.4	6.7	-1.3	77.9
Gelişmekte Olan Ülkeler	6.3	6.5	6.4	6.5	4.5	9.6	6.7	7.2	3.9	1.1	58.7
Uluslararası Kuruluşlar	3.5	4.0	2.0	0.3	0.1	-0.4	4.9	2.4	2.1	4.2	23.1
	20.6	26.2	27.1	22.9	10.0	17.4	43.8	47.9	17.8	-5.9	227.8
Kısa Vadeli Yatırımlar Yüzdesi	64.0	26.6	27.2	31.6	24.2	71.3	49.4				36.2
Uzun Vadeli Yatırımlar Yüzdesi	36.0	73.4	72.8	68.4	75.8	28.7	50.6				63.8
Toplam Yatırımlar	57.1	35.7	37.2	33.5	13.2	60.6	86.5	48.6	2.2	-17.5	357.1

Kaynak: OAPEC, Secretary General's Eleventh Annual Report 1984, Kuwait, 1985, s. 70.

Tablo: 86 - Petrol İhraç Eden Ülkelerin Belirlenebilen Fonlarının Dağılımı

	(Milyar Dolar)					
	Eylül 1984 Toplam	Aralık 1984	Mart 1985	Haziran 1985	Eylül 1985	Eylül 1985 Toplam
İngiltere						
Sterlin Banka Mevduatı	4.9	0.1	-	0.1	0.1	5.8
Europara Mevduatı	44.3	- 3.0	- 0.1	2.4	- 1.2	43.1
Devlet Tahvilleri	2.6	- 0.2	- 0.1	0.3	- 0.1	2.9
Diğer Yatırımlar	5.5	-	- 0.1	0.1	- 0.1	6.5
TOPLAM	57.3	- 3.1	- 0.3	2.9	- 1.3	58.3
Diğer EEC						
Banka Mevduatı	3.7	-	0.1	0.3	-	4.1
Europara Mevduatı	20.0	0.5	1.6	- 0.4	0.1	21.8
Diğer Yatırımlar	31.0	- 0.1	5.5	- 0.1	- 0.3	36.0
Toplam	54.7	0.4	7.2	- 0.2	- 0.2	61.9
ABD						
Banka Mevduatı	19.6	1.6	- 0.1	- 0.8	1.2	21.6
Devlet Tahvilleri	30.7	0.5	0.2	0.1	- 2.2	29.4
Diğer Yatırımlar	31.3	- 0.2	- 0.5	- 1.3	- 0.8	28.3
Toplam	81.6	1.9	- 0.4	- 2.0	- 1.8	79.3
Diğer						
Banka Mevduatı	3.8	- 0.4	- 0.5	0.1	0.4	3.9
Devlet Tahvilleri	26.7	0.3	0.5	1.3	0.3	29.2
Diğer Yatırımlar	39.3	0.9	- 1.5	- 0.3	- 3.2	37.5
Toplam	69.8	0.8	- 1.5	1.1	- 2.5	70.6
Offshore Merkezlerdeki						
Banka Mevduatı	41.7	0.6	0.2	- 4.8	0.8	38.6
Az gelişmiş Ülkelerdeki Plasmanlar	59.0	0.4	- 0.1	- 0.6	-	58.3
OEK'nin Banka Dışı Kurumlara						
Verdiği Krediler	7.5	0.1	0.1	0.5	-	8.2
IMF ve IBRD	35.0	- 1.1	0.4	0.1	0.7	34.3
Toplam	406.6	-	- 0.3	- 3.0	- 4.3	410.0

Kaynak: Bank of England, Quarterly Bulletin, March 1986, s. 40.

Tablo: 87 - OEC'in Belirlenebilen Artık Fonlarının Dağılımı (1)

(Milyar Dolar)

ÜLKELER	1973'e Kadar	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1974-83
İNGİLTERE												
Sterlin Banka Mevduatı	1.3	1.7	0.2	- 1.6	0.3	0.1	1.5	1.4	0.5	1.2	0.1	5.4
Europara Mevduatı	5.3	13.8	4.1	5.6	3.1	- 6.7	15.5	14.5	7.8	- 9.2	- 7.0	50.3
Devlet Tahvilleri	0.7	3.6	- 0.5	- 0.9	-	- 0.4	0.2	2.0	0.8	0.1	0.2	3.5
Direkt Yatırımlar	-	0.2	-	-	-	0.1	-	-	-	0.1	-	0.5
Diğer Yatırımlar (2)	-	1.7	0.5	1.3	0.6	-	0.2	0.2	0.2	- 0.7	- 0.5	3.4
Toplam	7.3	21.0	4.3	4.4	4.0	- 6.9	17.4	18.1	9.3	- 8.5	- 7.2	63.1
A B D												
Banka Mevduatı	2.4	4.2	0.6	1.9	0.4	0.8	5.1	- 1.3	- 2.0	4.6	0.9	17.7
Hazine Tahvilleri ve Senetleri	0.1	0.2	2.0	4.2	4.3	- 1.5	- 1.2	8.2	10.9	6.9	- 5.5	28.0
Hazine Bonoları	0.4	5.3	0.4	- 1.0	- 0.9	- 0.9	3.3	1.4	- 0.4	0.4	- 1.2	6.8
Direkt Yatırımlar	0.1	0.1	-	-	-	0.1	-	0.2	2.9	0.5	-	4.0
Diğer Yatırımlar (2)	0.5	1.7	4.9	6.0	3.5	1.9	- 0.2	8.6	6.4	0.3	- 3.7	29.0
Toplam	3.5	11.5	7.9	11.1	7.3	0.4	7.0	17.1	17.8	12.7	- 9.5	85.9
Batı Almanya (3)												
Banka Mevduatı	0.7	0.4	0.4	0.5	0.8	- 0.2	0.6	1.2	0.1	- 1.6	- 0.4	2.2
Devlet Tahvilleri	0.1	0.1	0.6	0.4	0.3	- 0.4	-	6.8	6.3	1.4	- 0.3	11.5
Direkt Yatırımlar	0.5	0.1	0.1	-	-	0.3	0.1	0.1	-	-	-	0.3
Diğer Yatırımlar (2)	0.2	0.2	0.9	0.4	0.9	0.8	1.0	1.4	1.2	- 0.6	- 0.7	7.6
Toplam	1.5	1.5	2.0	1.3	2.0	0.5	1.7	9.5	7.6	- 0.8	- 1.4	21.6
Diğer Sanayileşmiş Ülkeler (4)												
Banka Mevduatı	-	8.2	4.6	5.6	13.3	13.3	17.9	28.5	- 3.9	- 7.3	- 4.9	64.9
Diğer Yatırımlar (2)	0.6	2.6	5.8	5.1	4.5	3.0	2.5	7.9	12.2	5.9	- 0.6	52.4
IMF ve Dünya Bankası (5)	2.2	2.4	5.0	1.7	0.4	- 0.3	- 0.8	1.7	2.1	2.1	4.3	20.8
OEC'nin Dünya'da Banka Dışı Kuruluşlara Verdiği Banka Kredileri	-	-	1.5	1.6	1.5	1.6	0.1	1.7	2.1	0.1	2.8	13.0
Az Gelişmiş Ülkelerdeki Plasmanlar	-	4.9	6.5	6.4	7.0	6.2	8.7	6.3	7.2	3.9	1.2	58.3
Toplam Belirlenebilen Net Artık	13.6	52.1	37.6	37.2	40.0	17.8	54.5	90.8	54.4	8.1	- 15.3	380.0

Not: 1) Bahreyn, Umman, Brunei, ve Trinidad dahil.

2) Çoğunlukla İkrazlar ve eldeki menkul kıymetler.

3) Almanya ile ilgili rakamlar sadece OPEC ülkelerine aittir.

4) Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Holland, Norveç, İspanya, İsveç ve İsviçre.

5) Eldeki mevcut aitirler dahil.

Kaynak: Altat Gahar, "Investment of Oil Revenues Abroad", Islamic Council International Conference, "Arab Petro-Dollars: What Happens to Them", London 15-16 July, 1985, s. 26.

Tablo: 88 - OPEC Ülkelerinin Portföylerinin Yapısı

	(Milyar Dolar)											1983'e Kadar	1983'e Toplamın %
	1973'e Kadar	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983		
Banka Mevduatı	9.0	28.6	9.9	12.0	17.9	7.3	40.6	44.3	2.5	- 12.3	- 11.3	140.5	37.0
Hükümet ve Diğer Kamu Sektörü Menkul Kıymetleri													
İngiltere Hazine Bonoları	0.7	2.7	- 0.9	- 1.1	- 0.3	0.1	-	- 0.1	- 0.1	-	-	0.1	-
ABD Hazine Bonoları	0.4	5.3	0.4	- 1.0	- 0.9	- 0.9	3.3	1.4	- 0.4	0.4	- 1.2	6.8	1.8
ABD Hazine Tahvil ve Senetleri	0.1	0.2	2.0	4.2	4.3	- 1.5	- 1.2	8.2	10.9	6.9	- 5.5	28.0	7.36
İngiltere Hükümet Menkul Kıymet.	-	0.9	0.4	0.2	0.3	- 0.5	0.2	2.1	0.9	0.1	0.2	3.4	0.9
Alman Kamu Sektörü (1)	-	0.1	0.6	0.4	0.3	- 0.4	-	6.8	6.3	1.4	- 0.3	11.5	3.02
Toplam	1.2	9.1	2.5	2.7	3.7	- 3.2	2.3	18.4	17.6	8.8	- 6.8	49.8	13.10
Döviz Dışı Rezervler													
Altın	1.4	0.1	- 0.1	0.1	-	0.2	-	0.1	-	- 0.1	-	1.7	0.5
SDR (Özel Çekiş Hakları)	0.4	-	-	-	0.1	0.2	0.8	0.2	0.5	0.3	- 0.6	1.7	0.5
IMF'de Rezerv Durumu	0.4	1.9	2.8	1.2	0.2	- 0.7	- 1.8	1.3	1.5	0.8	4.4	12.0	31.5
Dünya Bankası Tahvilleri	-	0.4	2.3	0.4	0.1	-	0.2	0.1	0.1	1.1	0.5	5.4	1.42
Toplam	2.2	2.4	5.0	1.7	0.4	- 0.3	0.8	1.7	2.1	2.1	4.3	20.8	5.47
Hisse Senetleri Mülkler ve Diğer Yat.													
Az gelişmiş Ülkelerdeki Plasmanlar	1.2	7.0	13.7	14.4	11.0	7.8	3.7	20.1	25.0	5.6	2.7	110.6	29.10
Toplam	-	4.9	6.5	6.4	7.0	6.2	8.7	6.3	7.2	3.9	1.2	58.3	15.34
Toplam	13.6	52.1	37.6	37.2	40.0	17.8	54.5	90.8	54.4	8.1	- 15.3	380.0	100.0

Not: 1) Alman Federal Hükümeti tarafından çıkarılan orta vadeli Emre Muharrer Senetler.

Kaynak: Altaf Gauhar, "Investment of Oil Revenues Abroad", Arab Petrol Dollars: What Happens to Them, Islamic Council, International Conference, London, 15-16 July, 1985, s. 26.

Tablo: 89 - OPEC Ülkelerinin Bankalardaki Belirlenebilen Mevduatı

	(Milyar Dolar)							
	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980 ⁽¹⁾	1974-80
Belirlenebilen Finansal Artıklar	56.0	33.7	36.2	31.8	14.0	60.9	90.2	322.8
Mevduat	28.6	9.9	12.6	11.3	4.0	40.0	46.1	152.5
ABD (Dahilî)	4.1	0.6	1.9	0.4	0.8	5.1	- 1.2	11.7
İngiltere (Sterling)	1.7	0.2	- 1.4	0.3	0.2	1.4	1.4	3.8
Diğer	22.8	9.1	12.1	10.6	3.0	33.5	45.9	137.0
Europara Piyasası					2.5	28.5	33.5	118.0
Diğer Ülkeler					0.5	5.0	12.4	19.0
Mevduatın Toplama Oranı (%)	51	29	35		29	66	51	47

Not: 1) Geçici

Kaynak: Sharif Khalib, "OPEC's Gross Foreign Assets and Their International Deployment", Arab Financial Markets, Euromoney Publications, London, 1982, s. 15.

Tablo: 90 - Körfez Ülkeleri Askerî Harcamaları

(Milyon Dolar)

	1975-84 Toplam	1983 GSMH %	Fert. Başına Yıllık
Bahreyn	1.476.6	6.1	362.8
İran	79.828.0	13.3	202.4 - 1975-83
Irak	14.953.0	33.7	142.0 - 1975-81
Kuveyt	10.356.0	6.7	719.0 - 1975-81
Umman	10.662.0	25.6	888.5
Katar	n.a	2.6	535.6
Suudi Arabistan	163.551.0	18.2	1.533.0
Birleşik Arap Emirlikleri	8.046.6	8.9	787.6 - 1975-82

Kaynak: İbrahim Yazdi, "Oil in the Muslim World", International Conference On Economic Integration of the Muslim World, Islamic Council, Istanbul, October 11-12, 1986, s. 27.

Tablo: 91 - Kalkınma Fonlarının Malî İşlemlerinin Yıl ve Bölgeler İtibariyle Dağılımı
31.12.1985 İtibariyle Toplam

(Milyon Dolar)

Bölgeler	Ülke Sayısı	İşlem Sayısı	1962-1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	Toplam	%
1- Arap Ülkeleri	19	723	342.90	318.04	620.55	762.01	1227.41	847.86	1245.61	926.47	1114.22	1062.99	958.67	1009.74	818.36	11254.83	51.3
2- Afrika Ülkeleri	39	576	0.00	0.00	68.65	181.63	352.78	340.9	205.57	804.83	589.26	786.71	299.64	363.85	210.15	4203.97	19.1
3- Asya Ülkeleri	23	351	0.00	30.00	158.28	440.06	487.98	254.21	616.01	559.29	1033.32	757.49	649.30	521.23	528.29	6035.46	27.5
4- Latin Amerika Ülkeleri	17	62	0.00	0.00	0.00	0.00	76.03	14.30	81.00	63.50	64.40	15.00	33.15	11.03	6.00	365.31	1.7
5- Diğer Ülkeler	2	10	0.00	0.00	0.00	0.00	3.94	32.36	5.00	9.25	0.00	11.89	8.16	9.58	10.82	91.00	0.4
Toplam	100	1722	342.9	318.04	847.43	1383.7	2148.14	1489.63	2154.09	2363.34	2801.2	2634.08	1948.92	1915.43	1573.62	21950.57	100.0
Yüzde			1.6	1.6	3.8	6.3	9.8	6.8	9.8	10.8	12.7	12.0	8.9	8.7	7.2	100.0	

Kaynak: Arab National and Regional Development Institutions, Financing Operations, Cumulative Summary, December 31 1986, AFESD Publications, Kuwait, 1986, s. 5.

Tablo: 92 - Kalkınma Fonlarının Malî İşlemlerinin Bölçeler İtibariyle Sektörel Dağılımı
31.12.1985 İtibariyle Toplam

(Milyon Dolar)

B Ö L G E L E R	Ülke Sayısı	İşlem Sayısı	Tasımacılık ve Tele-komünikasyon	Elektrik Petrol ve Su ve Gaz Kanalizasyon	Tarım ve Hayvancılık	Endüstri ve Madencilik	Diğerleri	Toplam	%	
1. Arap Ülkeleri	19	723	2667.37	2620.89	747.57	1828.17	2143.65	1247.18	11254.83	51.3
2. Afrika Ülkeleri	39	576	1454.84	739.75	166.08	843.83	440.60	558.87	4203.97	19.1
3. Asya Ülkeleri	23	351	1107.74	2711.82	79.73	791.56	989.22	355.39	6035.46	27.5
4. Latin Amerika Ülkeleri	17	62	22.12	101.04	18.90	26.74	50.00	146.51	365.31	1.7
5. Diğer Ülkeler	2	10	40.10	10.82	26.47	13.61	0.00	0.00	91.00	0.4
Toplam	100	1722	5292.17	6184.32	1038.75	3503.91	3623.47	2307.95	21950.57	100.0
Yüzde			24.1	28.2	4.7	16.0	16.5	10.5	100.0	

Kaynak: Arab National and Regional Development Institutions, Financing Operations, Cumulative Summary, December 31, 1986,
AFESD Publications, Kuwait, 1986, s. 6.

Tablo: 93 - Kalkınma Fonlarının Mali İşlemlerinin Yıllar ve Fonlar Bazında Dağılımı
31.12.1985 İtibariyle Toplam

(Milyon Dolar)

Ülke	İşlem Sayısı	1962-1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	Toplam	%
			Sayısı													
1. İslâm Kalkınma Bankası	38	0.00	0.00	0.00	0.00	119.34	188.70	498.73	475.39	649.05	519.83	571.21	836.56	671.94	4530.75	20.7
2. Abu Dhabi Fonu	41	0.00	64.29	44.18	163.73	138.82	215.95	145.14	100.61	69.88	65.68	25.76	28.56	16.93	1079.53	4.9
3. OPEC Fonu	81	0.00	0.00	0.00	42.70	243.01	155.01	212.80	250.77	400.88	323.72	212.85	94.39	51.15	1987.28	9.1
4. Saudi Fonu	57	0.00	0.00	282.75	432.58	770.04	561.68	447.01	331.89	348.61	611.33	372.26	351.72	372.13	4382.00	22.2
5. Irak Fonu	31	0.00	30.00	0.00	15.00	26.30	101.20	406.30	743.26	373.30	37.66	0.00	0.00	0.00	1733.02	7.9
6. Arap Fonu	17	0.00	114.89	193.44	331.59	362.60	0.00	70.23	111.72	148.40	232.75	309.74	283.39	176.25	2335.00	10.6
7. Kuveyt Fonu	65	342.90	138.86	327.11	318.70	410.99	200.17	353.68	268.68	741.38	763.11	389.95	252.56	213.89	4721.98	21.5
8. Arap Bankası	38	0.00	0.00	0.00	79.40	77.04	66.92	20.20	81.02	69.70	80.00	67.15	68.25	71.33	681.01	3.1
T o p l a m	1722	342.90	348.04	847.48	1383.70	2148.14	1489.63	2154.09	2363.34	2801.20	2634.08	1948.92	1915.43	1573.62	21950.57	100.0
Y ü z d e		1.6	1.6	3.8	6.3	9.8	6.8	9.8	10.8	12.7	12.0	8.9	8.7	7.2	100.0	

Kaynak: Arab National and Regional Development Institutions, Financing Operations, Cumulative Summary, December 31, 1986, AFESD Publications, Kuwait, 1986, s. 7.

Tablo: 94 - Kalkınma Fonlarının Mali İşlemlerinin Fonlar Bazında Sektörel Dağılımı
31.12.1985 İtibariyle Toplam

		(Milyon Dolar)									
Ülke Sayısı	İşlem Sayısı	Taşımacılık ve Telekomünikasyon	Elektrik, Petrol ve Gaz	Su ve Kanalizasyon	Tarım ve Hayvancılık	Endüstri ve Madencilik	Diğerleri	Toplam	%		
1. İslâm Kalkınma Bankası	38	214.22	2267.38	74.04	334.81	1477.17	163.13	4530.75	20.7		
2. Abu Dhabi Fonu	41	177.34	395.15	40.23	108.12	333.5	25.19	1079.53	4.9		
3. OPEC Fonu	81	224.94	574.42	55.59	176.95	159.65	795.73	1987.28	9.1		
4. Suudi Fonu	75	1973.23	998.84	359.13	900.21	344.47	306.12	4882.00	22.2		
5. Irak Fonu	31	220.75	124.16	5.00	320.7	186.3	876.11	1733.02	7.9		
6. Arap Fonu	17	724.75	448.48	293.97	551.42	233.91	82.47	2335.00	10.6		
7. Kuveyt Fonu	65	1449.77	1298.77	184.92	957.59	792.73	38.2	4721.98	21.5		
8. Arap Bankası	38	307.17	77.12	25.87	154.11	95.74	21.00	681.01	3.1		
Toplam	1722	5292.17	6184.32	1038.75	3503.91	3623.47	2307.95	21950.57	100.0		
Yüzde		24.1	28.2	4.7	16.0	16.5	10.5	100.0			

Kaynak: Arab National and Regional Development Institutions, Financing Operations, Cumulative Summary, December 31 1986, AFESD Publications, Kuwait, 1986, s. 8.

Tablo: 95 - Kalkınma Fonlarının Mali İşlemlerinin Fonlar Bazında Bölgelere Dağılımı
31.12.1985 İtibariyle Toplam

(Milyon Dolar)																			
Ülke Sayısı	I.K.B.		Abu Dhabi		OPEC		Suudi		Irak		Arap		Kuveyt		Arap		Toplam		
	Tutar	No	Tutar	No	Fonu	Tutar	No	Fonu	Tutar	No	Fonu	Tutar	No	Fonu	Tutar	No	Tutar	No	%
1. Arap Ülkeleri	2412.34	193	826.29	49	317.76	53	1998.10	83	1098.99	33	2335.00	167	286.35	145	0.00	0	11294.83	723	51.3
2. Afrika Ülkeleri	502.19	77	90.16	24	716.72	188	954.9	81	314.12	17	0.00	0	944.87	80	681.01	109	4203.97	576	19.1
3. Asya Ülkeleri	1616.22	116	155.85	12	732.4	87	1836.43	54	229.91	15	0.00	0	1464.65	67	0.00	0	6035.46	351	27.5
4. Latin Amerika Ülkeleri	0.00	0	0.00	0	220.40	57	59.91	2	85.00	3	0.00	0	0.00	0	0.00	0	365.31	62	1.7
5. Diğer Ülkeler	0.00	0	7.23	1	0.00	0	32.66	2	5.00	1	0.00	0	46.11	6	0.00	0	91.00	10	0.4
Toplam	4530.75	386	1079.53	86	1987.28	385	4882.00	222	1733.02	69	2335.00	167	4721.98	298	681.01	109	21950.57	1722	100.0
Yüzde	20.7		4.9		9.1		22.2		7.9		10.6		21.5		3.1		100.0		

Not: No'lar Finansal İşlem Sayısını Gösterir.

Kaynak: Arab National and Regional Development Institutions, Financing Operations, Cumulative Summary, December 31, 1986, AFESD Publications, Kuwait, 1986, s. 9.

Tablo: 96 - Başlıca Arap Yatırım Bankaları

Kuruluşun Adı; Genel Merkezi	Kuruluş Yılı	Ortaklar	1980 Nominal Ödenmiş Sermaye (Milyon \$)	1980 Toplam Varlık (Milyon \$)
1- Kuwait Investment Company SAK (KIC); Kuveyt	1961	Kuveyt Hükümeti % 50 Kuveyt Halkı % 50	Nominal ve ödenmiş 80	800
2- Kuwait Foreign Trading, Contracting and Investment Company SAK (KFTCIC); Kuveyt	1964	Kuveyt Hükümeti % 80 Kuveyt Halkı % 20	110	1065
3- Kuwait International Investment Company, SAK (KIIC); Kuveyt	1973	Kuveyt Halkı (4000 Civa- rında Ortak)	90	595
4- The Arab Investment Company SAA (TAIC); Riyad	1974	Hükümetler: S.A. % 15.5; Abu Dhabi % 15.5; Kuveyt % 15.5; Irak % 10.3; Katar % 8.1; Sudan % 6.9; Mısır % 6.9; Suriye % 6.9; Libya % 6.9; Bahreyn % 1.7; Tunus % 1.7; Fas % 1.7; Umman % 1.7; Ürdün % 0.3; K. Yemen % 0.3.	Nominal ve ödenmiş 300	476
5- Kuwait Real Estate Investment Consortium, KSC (KREIC); Kuveyt	1975	Kuveyt Maliye Bak., KIC, KFTCIC, KIIC, Kuwait Real Estate Bank, National Real Estate Cie, Kuwait Hotels Cie. vs.	70	235
6- Arab Bank For Investment and Foreign Trade (ABIFT); Abu Dhabi	1975	BAE, Banque Exte'ricure d'Algérie, Libyan Arab Foreign Bank.	Nominal ve ödenmiş 33	602
7- Arab Petroleum Investment Corporation (APICORP); Dahran	1975	S.A., BAE ve Kuveyt her biri % 17, Libya % 15, Katar ve Irak her biri % 10, Cezayir % 5, Bahreyn, Mısır ve Suriye her biri % 9.	Nominal ve ödenmiş 35	435
8- Abu Dhabi Investment Company (ADIC); Abu Dhabi	1977	Abu Dhabi Investment Authority, % 66, National Bank of Abu Dhabi % 10, BAE % 30.	Nominal 56 ödenmiş 28	570

Kaynak: Traute Wohlers-Scharf, Arab and Islamic Bank, OECD Publications, 1983, s. 161.

Tablo: 97 - Türkiye'nin Körfez Ülkelerinden İthalâtı

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Suudi Arabistan	21.0	52.0	84.0	252.6	92.5	11.2	5.5	32.3	14.1	105.8	410.4	506.8	268.8	215.7	226.2	175.7
İran	4.6	14.6	14.7	42.3	26.1	109.4	165.0	488.5	175.9	802.5	514.8	747.7	1.222.1	1.548.1	1.264.7	221.3
Irak	49.3	30.1	33.3	327.4	504.1	644.4	691.7	260.0	578.8	1.237.3	1.563.7	1.417.5	946.6	944.0	1.136.8	768.7
Kuveyt	9.0	0.003	5.1	34.6	22.3	17.7	16.5	10.5	63.3	131.6	106.7	92.4	168.5	97.5	98.4	208.9
B.A.E.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	67.1	0.03	0.4	0.007	0.044	4.4	158.8
Umman	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.016	8.4	0.0	0.4
Katar	-	0.9	6.1	6.6	0.08	-	-	-	-	-	-	-	6.9	1.4	3.2	2.0
Bahreyn	-	0.9	-	-	0.08	2.3	22.4	0.01	10.1	0.6	2.8	0.003	0.09	2.4	1.8	19.0
Toplam	83.9	98.5	143.2	663.5	645.2	785.0	901.1	791.3	842.1	2.344.9	2.598.4	2.464.8	2.613.0	2.817.5	2.735.5	1.554.8

Kaynak: TÜSIAD, 1976 Yılı'nın İkinci Yarısına Girerken Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1976, s. 43;
 İSO, Orta ve Yakın Doğu İslâm Ülkelerine İhracat Yolları, İstanbul, 1981, ss. 48-186-201-243;
 İTO- Ekonomik Rapor 1985, s. 100; TÜSIAD, The Turkish Economy 1984, s. 104;
 Oğuz Gökmen, "Türkiye-Orta Doğu Ülkeleri Ekonomik İlişkileri", Orta Doğu'da Ekonomik İşbirliği
 ESEKH Yayını, İstanbul, 1976, s. 79; MPM, Bazı Sosyo-Ekonomik Göstergelerle İslâm Ülkeleri,
 Ankara, 1983, s. 225; İTO, Kuveyt, Ülke Etüdleri Dizisi, İstanbul, 1983, s. 39; İSO, Economic
 Panaroma '87, İstanbul, 1987, s. 43; DİE, Dış Ticaret İstatistikleri 1984, Yayın No. 1149, Nisan 1986.

Tablo: 98 - Türkiye'nin Körfez Ülkelerine İhracatı

	(Milyon Dolar)															
	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Suudi Arabistan	0.6	1.1	1.5	3.9	5.6	18.3	17.1	17.5	19.7	43.6	187.4	357.9	364.7	378.0	430.0	357.4
İran	4.1	12.0	11.9	14.7	37.0	33.5	48.6	44.7	11.8	84.8	233.7	791.1	1.087.7	750.9	1.078.9	564.4
Irak	6.9	16.4	10.1	30.2	45.1	41.1	49.5	69.5	113.5	134.8	559.0	610.4	319.6	934.4	961.4	553.3
Kuveyt	3.8	3.6	5.2	7.5	8.3	13.1	11.1	16.3	15.2	50.1	71.0	86.9	86.9	105.4	115.9	120.8
B.A.E.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2.4	6.6	21.2	20.8	23.4	119.5	37.6
Umman	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2.7	0.4	0.6	0.9	1.9
Katar	0.02	0.01	0.009	0.3	-	-	-	-	-	-	-	3.9	7.2	8.6	8.4	13.1
Bahreyn	0.019	-	-	-	0.4	0.7	1.5	1.3	0.4	2.7	3.0	1.1	1.5	0.8	1.2	2.2
T O P L A M	15.4	33.1	28.7	56.6	96.4	106.7	127.8	149.3	160.6	318.4	1.050.7	1.875.2	1.888.8	2.202.1	2.716.2	1.650.7

Kaynak: TÜSİAD, 1976 Yılı'nın İkinci Yarısına Giren Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1976, s. 43;
 İSO, Orta ve Yakın Doğu İslâm Ülkelerine İhracat Yolları, İstanbul, 1981, ss. 48-111-186-201-243;
 İTO, Ekonomik Rapor 1985, s. 93; TÜSİAD, The Turkish Economy 1984, s. 100;
 Oğuz Gökmen, "Türkiye-Orta Doğu Ülkeleri Ekonomik İlişkileri", Orta Doğu'da Ekonomik İşbirliği,
 ESEKH Yayını, İstanbul 1976, ss. 78-79; MPM, Bazı Sosyo-Ekonomik Göstergelerle İslâm Ülkeleri,
 Ankara, 1983, s. 225; İTO, Kuveyt, Ülke Etüdüleri Dizisi, İstanbul, 1983, s. 39; İSO, Economic
 Panorama '87, İstanbul, 1987, s. 36; DİE, Dış Ticaret İstatistikleri 1984, Yayın No. 1149, Nisan 1986.

Tablo: 99 - Türkiye'nin Toplam İthalatı ve İhracatı ve Körfez Ülkelerinden Yapılan İthalat ve İhracat ve İhracat %'leri
(Milyon Dolar)

Yıllar	(1) Türkiye'nin Toplam İthalatı	(2) Türkiye'nin Toplam İhracatı	(3) Körfez Ülk. Türkiye'nin İthalatı	(4) Körfez Ülk. Türkiye'nin İhracatı	(5) Körfez Ülk. İthalatımız- daki Payı %	(6) Körfez Ülk. İhracatımız- daki Payı %	(7) Körfez Ülk. Dengesi (a)	(8) Körfez Ülk. Hacmi (b)
1970	947.6	588.0	34.7	11.2	3.66	1.90	- 23.5	45.9
1971	1.170.8	677.0	83.9	15.4	7.16	2.27	- 68.5	99.3
1972	1.562.6	885.0	98.5	33.1	6.30	3.74	- 65.4	131.6
1973	2.086.2	1.317.0	143.2	28.7	6.86	2.17	- 114.5	171.9
1974	3.777.6	1.532.2	663.5	56.6	17.56	3.69	- 606.9	720.1
1975	4.378.6	1.401.1	645.1	96.4	13.61	688	- 548.7	741.5
1976	5.128.6	1.960.2	785.0	106.7	15.30	5.44	- 678.3	891.7
1977	5.796.3	1.753.0	901.1	127.8	15.54	7.29	- 773.3	1.028.9
1978	4.599.0	2.288.2	791.3	149.3	17.20	6.52	- 642.0	940.6
1979	5.069.4	2.261.2	842.1	160.6	16.61	7.10	- 681.5	1.002.7
1980	7.909.4	2.910.1	2.344.9	318.4	29.64	10.94	- 2.026.5	2.663.3
1981	8.933.4	4.702.9	2.598.4	1.060.7	29.08	22.55	- 1.537.7	3.659.1
1982	8.842.7	5.746.0	2.764.8	1.875.2	31.26	32.63	- 889.6	4.640.0
1983	9.235.0	5.727.8	2.613.0	1.888.8	28.29	32.97	- 724.2	4.501.8
1984	10.756.9	7.133.6	2817.5	2.202.1	26.19	30.86	- 615.4	5.019.6
1985	11.343.4	7.958.1	2.735.5	2.716.2	24.11	34.13	- 19.3	5.451.7
1986	11.104.8	7.456.3	1.554.8	1.650.7	14.00	22.13	95.9	3.205.5

Not: a) (3)-(4)

b) (3)+(4)

Kaynak: Tablo 97, 98, 100, 101.

Tablo: 100 - Türkiye'nin Körfez Ülkelerine İhracatının Toplam İhracatı İçindeki Payı

	(Yıllara Göre İhracat Payı %)															
	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Suudi Arabistan	0.09	0.13	0.11	0.25	0.32	0.93	0.97	0.76	0.87	1.50	3.98	6.22	6.36	5.30	5.40	47.9
İran	0.61	1.36	0.9	0.95	2.89	1.71	2.77	1.95	0.52	2.91	4.97	13.76	18.99	10.52	13.55	7.57
Irak	1.02	1.85	0.76	1.96	3.97	2.10	2.82	3.03	5.02	4.63	11.88	10.62	5.58	13.10	12.08	7.42
Kuveyt	0.56	0.41	0.39	0.48	0.72	0.76	0.63	0.71	0.67	1.72	1.51	1.51	1.51	1.48	1.45	1.62
B.A.E.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.50
Ümman	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.01
Katar	0.0	0.0	-	0.01	0.05	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.10
Bahreyn	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.01
Toplam	2.27	3.74	2.17	3.69	7.95	5.44	7.29	6.52	7.10	10.94	22.56	32.63	32.97	30.86	34.10	22.11

Kaynak: Oğuz Gökmen, "Türkiye-Orta Doğu Ülkeleri Ekonomik İlişkileri", Orta Doğu'da Ekonomik İşbirliği, ESEKH Yayını, İstanbul, 1976, s. 80'den 1971-1975 yılları rakamları alınmış, diğer yıllara ait rakamlar, Tablo 98 ve 99'dan faydalanarak hesaplanmıştır.

Tablo: 101 - Türkiye'nin Körfez Ülkelerinin İthalatının Toplam İthalat İçindeki Payı

	(Yıllara Göre İthalat Payı %)															
	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Suudi Arabistan	1.79	2.32	4.02	6.68	3.47	0.21	0.09	0.7	0.28	1.33	4.59	5.73	2.91	2.00	2.00	1.58
İran	0.39	0.39	0.70	1.12	1.07	2.13	2.84	10.62	3.47	10.14	5.76	8.45	13.23	14.39	11.14	2.00
İrak	4.25	1.93	1.59	8.66	8.50	12.56	11.93	5.65	11.41	15.64	17.50	16.03	10.25	8.77	10.02	6.92
Kuveyt	0.61	0.0	0.24	0.91	0.73	0.34	0.28	0.22	1.25	1.66	1.19	1.04	1.82	0.90	0.86	1.88
B.A.E.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.04	1.43
Umman	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Katar	0.0	0.06	0.29	0.17	0.0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.03	0.02
Bahreyn	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.02	0.17
Toplam	7.16	6.30	6.86	17.56	13.61	15.30	15.54	17.20	16.61	29.64	29.08	31.26	28.29	26.19	24.11	14.00

Kaynak: Oğuz Gökmen, "Türkiye-Orta Doğu Ülkeleri Ekonomik İlişkileri", Orta Doğu'da Ekonomik İşbirliği, ESEKH Yayını, İstanbul 1976, s. 81'den 1971-1975 yılları rakamları alınmış diğer rakamlar, Tablo 97 ve 99'dan faydalanarak hesaplanmıştır.

Tablo: 102 - DESİYAB'ın 1977-1984 Döneminde Verdiği Kâr Ortaklığı Esaslı Krediler (TL)

	Yatırım Kredileri	İşletme Kredileri	İştirakler	Toplam Krediler
1977	38.856.328	1.029.000	99.667.500	
1980	27.626.575	3.292.000 (1)	-	
1981	22.497.160	3.324.920 (1)	-	
1982				20.174.000 (2)
1983				17.242.878 (2)
1984 (3)				

Not: 1) Orta vadeli işletme kredileri,

2) Gelişmiş ve gelişmiş bölgeler toplamı

3) Kredi dağılımında kâr ortaklığı esaslı krediler ayrı bir kalem olarak belirtilmemiştir.

Kaynak: DESİYAB, 1977, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984 Yıllık Raporları.

Tablo: 103 - Türkiye'nin Finansal Kiralama Yoluyla İKB'dan Sağladığı Fonlar

Krediyi Alan Kuruluş/ Proje	KREDİ TUTARI MİLYON DOLAR	ÖDEME- SİZ DÖNEM	TOPLAM VADE	HİZMET ÜCRETİ	ANLAŞMA TARİHİ
Pümosan Traktör Alımı	11.50	2 yıl	5 yıl	-	31.1.1979
Festaş (Devre Hatları)	16.41	2 yıl	5 yıl	9.38	1.1.1980
Türkiye Çimento Sanayi (Ekipman Alımı)	6.34	2.5 yıl	8 yıl	10.00	9.5.1981
Kümaş (Sinter-Manyezit Tevsii ve Refraktör Tuğla Tesisi)	10.27	2.5 yıl	8 yıl	10.22	22.5.1982
Pümosan Motor Fabrikası	13.80	2.5 yıl	8 yıl	9.0	14.2.1984
Türk-Libya Ortak Nakliye Şirketi (Canlı Hayvan Paşımacılığı için Gemi Kiralama)	8.0	1 yıl	7 yıl	-	25.8.1984
İsacettepe Hastanesi Malzeme ve Ekipman Alımı	12.68	2 yıl	8 yıl	8.0	15.11.1984
Desiyab-Line of Leasing (Bir kısım küçük pro- jelerin finansmanı)	10.50	Devir Anlaşması Henüz Yapılma- mıştır.			15.11.1984
İzpraş Boru Hattı	15.70	2.5 yıl	10 yıl	9.0	15.11.1984
Orta Doğu Rulman	9.00	3 yıl	8 yıl	8.0	2.3.1985
Miraat Bankası-Line of Leasing (Bir kısım küçük projelerin finansmanı)	10.00				İmza aşamasındadır.
T O P L A M	124.20				

Kaynak: Nazlı Arıkel, "Finansal Kiralama Kanununun Uygulaması ve Sorunları", İTO, Finansal Kiralama Seminerine Sunulan Tebliğ, Nisan 1986, s. 11.

Tablo: 104 - Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Firmaların Ülkelere Göre Dağılımı

		30.9.1986 İtibariyle			(Milyon ₺)
Ü l k e	Firma Sayısı	Mevcut Yabancı Sermaye	Toplam (1) Yabancı Sermaye İçindeki Payı %	İlgili Şirketlerin Toplam Sermayesi	Toplam Sermaye İçindeki Yabancı Serm. Payı %
Bahreyn	2	4.139	1.54	4.262	97.12
BAE	3	1.370	0.51	2.300	59.56
Irak	9	1.477	0.55	2.406	61.40
İran	34	4.783	1.78	5.020	95.29
Katar	1	60	0.02	60	-
Kuveyt	2	1.007	0.37	2.096	48.03
Suudi Arabistan	17	9.876	3.68	19.216	51.39
İKB	8	2.049	0.76	13.573	15.09
Toplam	76	24.761	9.21	48.933	

Not: 1) 30.9.1986 itibariyle Türkiye'deki toplam yabancı sermaye miktarı 267.822 milyon ₺'dir.

Kaynak: İSO, Aylık Ekonomik Gelişmeler ve Haberler, Kasım 1986, s. 50.

Tablo: 105 - Körfez Ülkeleri ile Ortak Yatırımlar
31.12.1985 İtibariyle

Ülke	Firma Adı	Körfez Ülkeleri Sermayesinin Payı %
Suudi Arabistan	İZDAŞ-İzmir Demir Çelik A.Ş.	28
	Anadolu-S. Arabistan İşb. Mak. A.Ş.	49
	Arizko-Arap ve İzmir Bel.Tur. A.Ş.	15
	Saudi American Bank	100
	Zarbun Marine Turizm İşt. A.Ş.	70
	Zima Zirai Mahsuller Tic. A.Ş.	90
	AICO Arap. Tur. A.Ş.	100
	AL FADHL Dış Tic. A.Ş.	70
	AL Rıza Dış Tic. Ltd.	95
	Odaş Orta Doğu Tekstil A.Ş.	49
Irak	Süleyman Basha Nak. Ltd.	97
	Mustaş A.Ş.	49
	İst. Turizm ve Otelcilik A.Ş.	56
	Al Kubaishi İth. Ltd.	100
	Al Shebib İth. İhr. Ltd.	95
	Ekfa Dış Tic. A.Ş.	49
	Şahin İth. İhr. Ltd.	49
	Sami Dekorasyon Ltd.	95
Kuveyt	Somer Dış Tic. Ltd.	97
	Akdeniz Gübre San. A.Ş.	65
BAE	Orta Doğu Dış Tic. Ltd.	50
	Gürer Mobilya A.Ş.	20
	Gürer Mobilya Paz. A.Ş.	20
İslam Kalkınma Bankası	Haifami Medikal Tur. A.Ş.	66
	Nasaş Alüminyum	10
	Agema Anadolu Genel Makina	33
	Bakırsan Bakır SAN. A.Ş.	25
	Karadeniz Su Ürünleri San. A.Ş.	33
	Kırklareli Cam Sanayi A.Ş.	10
	Mardin Asbest Boru San. A.Ş.	30
	Tam Gıda San. A.Ş.	16
	Trabzon Giyim San. A.Ş.	34
	Al Baraka Türk	34

Tablo: 106 - Yurt Dışında Faaliyet Gösteren Firmaların Yıllar İtibariyle Sayıları

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Libya	13	19	34	68	98	105	105	105
Suudi Arabistan	4	5	13	19	79	109	115	120
Irak	1	4	7	13	35	35	35	35
Ürdün	-	-	2	3	8	11	11	11
Birleşik Arap Emirlikleri	1	1	2	2	2	2	2	2
Kuveyt	1	1	3	5	6	6	6	6
Mısır	-	-	1	1	1	1	1	1
Senegal	-	-	-	-	1	1	1	1
İran	-	-	-	-	-	1	1	2
Uganda	-	-	-	-	2	2	2	2
Cezayir	-	-	-	-	1	1	1	1
Tunus	-	-	-	-	-	1	-	1
Diğer Ülkeler	-	-	-	2	9	9	10	10
Toplam	22	30	62	113	232	283	290	296
Körfez Ülkeleri Toplamı	7	11	25	39	122	153	159	165
Körfez Ülkelerinin Genel Toplama Oranı (%)	32	37	40	35	53	54	55	56

Kaynak: TÜSİAD, 1986 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. 93.

Tablo: 107 - Yurt Dışında Faaliyet Gösteren Firmaların Aldığı İşlerin Toplam İhale Bedelleri

	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Libya	2.346	7.100	8.167	8.565	8.657	8.657
Suudi Arabistan	0.684	0.130	3.302	4.125	4.567	4.954
Irak	0.430	0.728	0.952	1.031	1.031	1.297
İran	-	-	-	0.070	0.171	0.171
Birleşik Arap Emirlikleri	0.035	0.039	0.039	0.039	0.039	0.51
Kuveyt	0.011	0.012	0.016	0.017	0.017	0.017
Senegal	-	-	0.020	0.020	0.020	0.020
Cezayir	-	-	0.037	0.037	0.037	0.037
Mısır	-	-	-	0.016	0.016	0.016
Tunus	-	-	-	-	-	-
Yemen	-	-	-	-	0.100	0.111
Toplam	3.506	8.009	12.533	13.92	14.763	15.499
Körfez Ülkeleri Toplamı	1.160	0.909	4.366	5.282	5.825	6.949
K.Ü. Toplama Oranı (%)	33	11	34	38	39	45

Kaynak: TÜSİAD, 1986 Yılına Girirken Türk Ekonomisi, s. 94.

Tablo: 108 - Türkiye'nin Yurt Dışı İstihdamının Dağılımı (Bin Kişi)

	1980	1981	1982	1962-82
Batı Ülkelerine Giden İşçi Sayısı	2.3	1.2	0.3	812
Orta Doğu Ülkelerine Giden İşçi Sayısı	25.7	57.5	34.1	196
Toplam	28.0	58.7	34.4	1.008

Kaynak: İlhan Uludağ, "Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri Sektörünün Ekonomik Yönünden Genel Bir Değerlendirmesi", Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri ve İnşaat Malzemeleri İhracatı Sempozyumu, M.Ü. Orta Doğu ve İslâm Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yayını, No. 2, İstanbul, 1984, s. 202.

Tablo: 109 - Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetlerinden Beklenen Dövizler

	Genel Dağılım Oranı %	Türkiye'ye Dönebilecek Kısım %	Türkiye'ye Dönecek Malların Genel Toplama Oranı (%)
İşçilik	30	80	24.0
Makina Teçhizat Amortismanı	7	80	5.6
Malzeme	30	20	6.0
Genel Giderler	18	20	3.6
Mukavele ve Teminat Giderleri	5	50	2.6
Müteahhit Kâr'ı	10	36 ⁽¹⁾	3.6
Toplam	100		45.3

Not: 1) Yurt dışındaki vergi oranı % 64 olarak kabul edilmiştir.

Kaynak: TÜSİAD, Döviz Kaynağı Olarak Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri, Nisan 1978.

Tablo: 110 - Türkiye'nin İşçi Dövizî Gelirleri (Milyon Dolar)

Yıllar	Değer
1974	1.426.0
1975	1.312.0
1976	983.0
1977	982.0
1978	983.0
1979	1.694.0
1980	2.071.0
1981	2.489.0
1982	2.186.6
1983	1.553.6
1984	1.881.2
1985	1.774.3
Toplam	19.336.3

Kaynak: İTO, Economic Report, May 1986, s. 94.

Tablo: III - Kalkınma Fonlarından Türkiye'nin Aldığı Toplam Kredilerin Fonlar Arasında Dağılımı

31.12.1985 İtibariyle (Milyon Dolar)

İşlem Sayısı	Fonlarının Türkiye'ye Verdiği Krediler		Fonların Verdiği Toplam Krediler	
		%		
İslâm Kalkınma Bankası	36	572.39	55.87	4.530.75
Abu Dhabi Fonu	1	26.97	2.63	1.079.53
OPEC Fonu	2	40.00	3.90	1.987.28
Saudi Fonu	8	303.87	29.66	4.882.00
Irak Fonu	-	-	-	1.733.02
Arap Fonu	-	-	-	2.335.00
Kuveyt Fonu	5	81.34	7.94	4.721.98
Arab Bankası	-	-	-	681.01
Toplam	52	1.024.57 (1)	100.00	21.950.57 (2)
Türkiye'nin Aldığının %		% 47 (3)		

Not: 3 = (1) / (2)

Kaynak: AFESD, Arab National and Regional Development Institutions, Financing Operations Cumulative Summary, AFESD Publications, Kuwait, December 31, 1985, s. 13.

Tablo: 112 - Kalkınma Fonlarından Türkiye'nin Aldığı Kredilerin Yıllar İtibariyle Dağılımı

Yıllar	Toplam (Milyon Dolar)	%
1977	19.60	1.91
1978	25.94	2.53
1979	197.72	19.30
1980	104.68	10.22
1981	151.10	14.75
1982	105.17	10.26
1983	143.85	14.04
1984	130.86	12.77
1985	145.65	14.22
Toplam	1.024.57	100.00

Kaynak: AFESD, Arab National and Regional Development Institutions, Financing Operations Cumulative Summary, AFESD Publications, Kuwait, December 31, 1985, s. 19.

Tablo: 113 - Kalkınma Fonlarından Türkiye'nin Aldığı Kredilerin Sektör Bazında Dağılımı
31.12.1985 İtibariyle

	Milyon Dolar	%
Taşımacılık ve Telekomünikasyon	166.26	16.23
Elektrik, Petrol ve Gaz	564.75	55.12
Su ve Kanalizasyon	20.40	2.00
Tarım ve Hayvancılık	-	-
Endüstriyel ve Madencilik	155.46	15.17
Diğerleri	117.70	11.49
Toplam	1.024.57	100.00

Kaynak: AFESD, Arab National and Regional Development Institutions Financing Operations Cumulative Summary, AFESD Publications, Kuwait, December 31, 1985, s. 25.

Tablo: 114 - Türkiye'nin Vergi Gelirleri ve Bütçe Açıkları

Yıllar	Vergi gelirleri/GSMH (%)	Bütçe Açıkları/GSMH (%)
1978	19.0	2.0
1979	18.6	2.5
1980	16.8	3.5
1981	18.1	1.4
1982	14.9	1.5
1983	16.8	1.3
1984	13.6	2.2

Kaynak: T.C.M.B. 1980-85 Yıllık Raporları

Tablo: 115 - Türkiye'nin Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi	Cari İşlemler Dengesi
1977	- 404.3	- 3.232
1978	- 2.311	- 1.370
1979	- 2.808	- 1.108
1980	- 4.999	- 3.095
Toplam	- 14.161	- 8.805
1981	- 4.230	- 1.968
1982	- 2.660	- 861
1983	- 2.990	- 1.828
1984	- 2.942	- 1.407
Toplam	- 12.822	- 6.060
Bir Önceki Döneme Göre % Değişim	+ 9.46	- 31.13

Kaynak: TCMB, 1981, 1982, 1983, 1984 Yıllık Raporları,
ss. 124, 125, 113, 111.

Tablo: 116 - Türkiye'nin Rezervleri

(Milyon Dolar)

Yıllar	Net Rezervler	Altın	Rezervler/ İthalat (%)
1977	630	149	10.8
1978	711	150	15.4
1979	706	155	13.9
1980	1.209	155	15.2
1981	1.658	155	15.8
1982	1.980	155	22.3
1983	2.089	155	22.6
1984	3.482	800	32.0
1985	3.655	1.040	32.5

Kaynak: TCMB, 1981, 1982, 1984 Yıllık Raporları, S. 132, 134, 118;
TÜSİAD, Döviz Durumu ile İlgili Gelişmeler, Nisan 1986, s. 8.

Tablo: 117 - Türkiye'nin Dış Borç Yüğü

Yıllar	Kısa Vadeli Dış Borçlar		Orta ve Uzun Vadeli Dış Borç		Toplam Dış Borç (Milyon \$)		Yıllık Ortalama Kur 1 \$	Dış Borçun TL Karşılığı Milyar TL	GSMH Cari Fiyat Milyar TL	Dış Borç/ GSMH %
	Kısa Vadeli Dış Borçlar	Orta ve Uzun Vadeli Dış Borç	Toplam Dış Borç	Kısa Vadeli Borçlar/ Toplam Borçlar %	Yıllık Ortalama Kur 1 \$	Dış Borçun TL Karşılığı Milyar TL				
1978	7.176	6.601	13.777	52.0	25.2	347	1.290	26.8		
1979	3.556	10.033	13.589	26.2	35.3	479	2.199	21.7		
1980	2.490	12.673	15.163	16.4	90.1	1.366	4.435	30.8		
1981	2.194	13.363	15.557	14.1	134.9	2.098	6.553	32.0		
1982	2.164	14.019	16.183	13.3	163.8	2.651	8.735	30.3		
1983	3.039	13.782	16.821	18.0	219.4	3.691	11.549	32.0		
1984	4.642	15.290	19.932	23.2	351.7	7.010	18.339	38.2		
1985	6.617	18.395	25.012	26.4			27.718			

Kaynak: TCMB, 1981-1985 Yıllık Raporları.

Tablo: 118 - Türkiye'nin Dış Borçları

Yıllar	(Milyon Dolar)						Borç Servis Oranı %
	1	2	(1+2)=3	4	5	(4+5)=6	
Dış Borç Faiz Ödemesi	Dış Borç Ana Para Ödemesi	Toplam Borç Ödemeleri	İhracat	Görünmeyenler	Toplam		
1978	407	266	673	2.288	1.439	3.724	18
1979	546	544	1.090	2.261	2.342	4.604	29
1980	668	575	1.243	2.910	2.683	5.593	22
1981	1.183	551	1.734	4.703	3.570	8.273	21
1982	1.465	730	2.195	5.746	4.333	10.079	22
1983	1.441	1.093	2.534	5.728	3.554	9.282	27.3
1984	1.400	1.356	2.756	7.000	2.935	9.935	27.7
1985	1.400	1.912	3.312	7.855	3.066	10.921	30.3
1986 ⁽¹⁾	1.420	1.832	3.252	8.955	3.246	12.201	26.7
1987 ⁽¹⁾	1.450	1.918	3.368	10.370	3.488	13.858	24.3
1988 ⁽¹⁾	1.490	2.027	3.517	12.140	3.783	15.923	22.1
1989 ⁽¹⁾	1.575	1.823	3.398	14.495	4.013	18.508	18.4

Not: 1) V. BYKP tahmini.

Kaynak: İTO, Ekonomik Rapor, Mayıs 1985, s. 116; İhsan Ersan, "Kredi Değerliliği ve Türkiye", Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, Ocak 1986, s. 33.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- Achilli, Michele and Khaldi, Mohamed; The Role of the Arab Development Funds in the World Economy.
- Akcan, Fusun; Birleşik Arap Emirlikleri, İGEME Yayını, Ankara, 1985.
- Arab Banking and Finance Handbook 1984, Falcon Publishing W.L.L. Bahrain, 1984.
- Armaoğlu, Fahir; Siyasi Tarih, 1789-1960, SBF Yayını, No. 362, Ankara, 1975.
- Artun, Tuncay; Başbuğ, Faik Y. ve Ersoy, Caner; Kambiyo Düzeninde Liberal Eğilimler, Binbirdirek Matbaacılık Sanayii A.Ş., İstanbul, 1976.
- BADEA; Biletarel and Multi-Lateral Arab Financial Institutions, BADEA Publications, Khartum, 1976.
- BBME; Bahrain, Hongkong, 1985.
- BBME; Qatar, Hongkong, 1985.
- BBME; Sultanate of Oman, Hongkong, 1985.
- Bilmen, Ömer Nasuhi; Hukuku İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, Cilt 1, İkinci Baskı, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1967.
- Bilmen, Ömer Nasuhi; Hukuku İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, Cilt 6, İkinci Baskı, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1970.
- BMA; Bahrain-An International Financial Centre, BMA Publication, Manama, 1982.
- BMA; Bahrain-An International Financial Centre, Second Edition, BMA Publications, Manama, 1984.

- Bozkurt, Ünal; Sermaye Piyasası Analizleri, İ.Ü. İşletme Fakültesi, İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1976.
- Cole, J.P.; Geography of World Affairs, Fifth Ed., Penguin Books, London, 1979.
- COMCEC; Background Information on the Establishment and the Activities of the Standing Committee for Economic and Commercial Cooperation of the Organization of the Islamic Conference, The Coordination Office for the COMCEC, Ankara, February 1986.
- Dar Al-Maal Al-Islam (Holding); Kuruluş Akdi.
- DESİYAB; Brief Information on DESİYAB, Ankara, 1983.
- DPT; Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- EIU; Quarterly Economic Review of Bahrain, Qatar, Oman, The Yemens, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985.
- EIU; Quarterly Economic Review of Iran, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985.
- EIU; Quarterly Economic Review of Iraq, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985.
- EIU; Quarterly Economic Review of Kuwait, Annual Supplement 1985, The Economist Publications, London, 1985.
- Ekren, Nazım; Uluslararası Bankacılık ve Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1985.
- El-Ebraheem, Hasan Ali; Kuwait and the Gulf, Kent, 1984.

- El-Beblawi, Hazem; Oil Surplus Funds, the Impact of the Mode of Placement, OPEC Fund For International Development, Vienna, September 1981.
- Erdoğan, Engin; Serbest Bölgeler ve Türkiye'de Bir Model Denemesi, A.Ü. Yayını No. 110, Eskişehir, 1985.
- Ersan, İhsan; Europazarlar ve Türkiye, İ.Ü. İşletme Fakültesi, Finans ve Finansal Kurumlar Yönetimi Enstitüsü Yayını No. 2, İstanbul, 1979.
- Girgin, Kemal; Çağdaş Politika ve Diplomasi El Kitabı, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1971.
- Gönlübol, Mehmet ve Ülman, Haluk; Olaylarla Türk Dış Politikası 1917-1973; Üçüncü Baskı, SBF Yayını, Ankara, 1974.
- Gül, Abdullah; Türkiye ile Orta Doğu Ülkeleri Arasında İktisadî İşbirliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. İktisat Fakültesi, İstanbul, 1981.
- Günel, Varul; Özel Finans Kurumları, TBB Yayını, No. 131, Ankara, 1984.
- Heykel, M. Hasaneyn; Kahire Dosyası, Çev. Berin Büktaş, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.
- İncekara, Ahmet; Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler Uygulaması-Mevzuatı, Temel Yayınları, İstanbul, 1986.
- İSO; Orta ve yakın Doğu İslâm Ülkelerine İhracat Yolları, İstanbul, 1981.
- İTO; Kuveyt, Ülke Etüdüleri Dizisi, No. 26, İstanbul, 1983.
- Kazgan, Gülten; Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul, 1985.
- Keesing's Contemporary Archives, London, 1965-1966.
- Keesing's Contemporary Archives, London, 1974.

Keesing's Contemporary Archives, London, 1975.

Kocaimamoğlu, Sururi; Bankacılık Ansiklopedisi, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No. 208, 1980.

Kuntalp, Erden; Kâr Ortaklığı Belgesi, TBB Yayını, Ankara, 1983.

Kürkçüoğlu, Ömer; Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, 1945-1970, SBF Yayını, No. 340, Ankara, 1972.

Mansfield, Peter; Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, 1975.

MPM; Bazı Sosyo-Ekonomik Göstergelerle İslâm Ülkeleri, MPM yayını, Ankara, 1983.

Oğuz, Öner; Türkiye'yi Uluslararası Ekonomik Kuruluşlara Üye Yapan Antlaşmalar, SBF Yayını, No. 376, Ankara, 1974.

The OPEC Fund; OPEC Aid and Aid Institutions, A Profile 4, The OPEC Fund Publications, Vienna, 1984.

The OPEC Fund; OPEC Aid and Aid Institutions, A Profile, The OPEC Fund Publications, Vienna, 1986.

Özdemir, Muharrem; Kiralama Yöntemi: Türkiye ve Dünyadaki Uygulamaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Aralık 1984.

Pamukbank; Irak, İstanbul, 1985.

Salim, Imam; Gulf States, London, 1983.

Sander, Oral; Türk Amerikan İlişkileri, 1947-1964, SBF Yayını, No. 427, Ankara, 1979.

- Sayigh, Yusif A.; The Economics of the Arab World, Development Since 1945, London, Croom Helm, 1978.
- Şengezer, İskender; Serbest Bölgeler, İGEME Yayını, Ankara, 1984.
- SESRTCIC; Yearbook of Socio Economic Indicator of the OIC Member Countries, Ankara, 1985.
- Shihata, İbrahim; The Other Face of OPEC, London, 1982.
- Soykan, Haldun; Uluslararası Sermaye Piyasaları, Petrol Do-ları ve Türkiye'nin Yararlanma Olanakları, DYB Yayını, Ankara, 1982.
- Sönmez, M.; "Türkiye'de Serbest Bölge Kurma Girişimleri", Fröbel F., Heinrichs J., Kreye O., Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, Çev.: Yılmaz Öner, Belge Yayınları, İstanbul, 1982'ye Ek.
- Töre, Nahit; Türk Bankacılığının Dışa Açılması, TBB yayını, No. 122, Konferanslar Serisi No. 32, Ankara, 1982.
- Türk-Suudi Yatırım Holding Şirketi Ortaklık Sözleşmesi.
- TÜSİAD; 1976 Yılı'nın İkinci Yarısına Girerken, İstanbul, 1976.
- TÜSİAD; Döviz Kaynağı Olarak Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmet-leri, Nisan 1978.
- TÜSİAD; The Turkish Economy 1984.
- TÜSİAD; 1986 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, Ocak 1986.
- TÜSİAD; Döviz Durumu ile İlgili Gelişmeler, Nisan 1986.
- UNİDO; Financial Resources for Industrial Projects in Developing Countries, 3. Ed., Vol: 1, Vienna, 1983.

UNİDO; The Inter-Arab Investment Guarentee Corporation,
UNİDO Meeting, Vienna, November 1976.

Wohlers-Scharf Traute; Arab and Islamic Banks, New Business
Partners For Developing Countries, Paris, OECD
Publications, 1983.

Yazıcı, Reşat; Türkiye, İslâm Ülkeleri Anlaşmalar ve Mevzuat,
Cilt 1, Ankara, 1982.

Yazıcı, Reşat; Türkiye, İslâm Ülkeleri Anlaşmalar ve Mevzuat,
Cilt 2, Ankara, 1982.

Zaim, Sabahaddin; Orta Doğu Ülkeleri Arasında İktisadî
İşbirliği İmkânları, Kubbealtı Cemiyeti Neşriyatı,
İstanbul, 1978.

Zubi, Hatim S.; Stokes, E. Hugh; Bahrain, International
Banking Centers, Miami, 1981.

DERGİ, MAKALE VE TEBLİĞLER

Abdlatif, Y. Hamad; "Orta Doğuda Daha Yakın Bir İşbirliğine
Doğru Gidişin Malî Yönleri", Orta Doğuda Ekono-
mik İşbirliği, ESEKH Yayını, İstanbul, 1976.

Alaybeyoğlu, Yalçın; "Serbest Bölgeler", Kıyı Bankacılığı
ve Şeffaf Bankacılık, Uluslararası Seminer, Ga-
ranti Bankası ve Peat, Marwick & Mitchell, İs-
tanbul, 8 Ağustos, 1986.

Alaybeyoğlu, Yalçın; "Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölge-
ler", Türkiye Gazetesi, 14.8.1986.

Ali Khalid, Tahsin; "Food Security and the Joint Arab
Efforts", Oil and Arab Cooperation, Vol. 4, No.
1, Kuwait, 1978.

- Alkin, Erdoğan; "Türkiye ve Orta Doğu İlişkileri", Banka Ekonomik Yorumlar Dergisi, Nisan 1982.
- Alkin, Erdoğan; "KOB'un Makro Ekonomik Açından Değerlendirilmesi", Kâr'a ve Zarara Ortaklık Belgesinin Değerlendirilmesi, MEBAN Yayını, İstanbul, 1982.
- Al Medina Newspaper; Recep 1, 1402.
- Arabia; Vol. 5, No 57, May 1986.
- Arabia; Vol. 5, No 59, July 1986.
- Arabia; Vol. 5, No 61, September 1986.
- Arıkel, Nazlı; "Finansal Kiralama Kanununun Uygulaması ve Sorunları", İTO Finansal Kiralama Seminerine Sunulan Tebliğ, Nisan 1986.
- Ash, Nigel; "New Foreign Banks Benefit Borrowers", Turkey, A New Financial Dawn Supplement to Euromoney, September 1984.
- Atasoy, Ö. Adil ve Bardakoğlu, Ali; "Anonim Ortaklıkların Finansmanında Yeni Bir Araç Olarak KOB ve Konunun İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri Seminerine Sunulan Tebliğ, Ensar Vakfı, İstanbul, 21-22 Haziran, 1986.
- Bank of England; Quarterly Bulletin, March 1986.
- Bella, Ahmet Ben; "The Misuse of Oil Revenues", Arab Petro-Dollars, What Happens to Them, Islamic Council, International Conference, London, 15-16 July, 1985.
- Boysan, Metin; "Free Trade Zones in Turkey", MEEB, July 1985.

Carroll, Hugh; "Banking in Oman", Arab Financial Markets", Euromoney Publications, London, 1982.

Central Banks and Monetary Agencies of Arab Gulf States; Economic Bulletin, Kuwait, June 1983.

Cooper, Roger; "A Calculator in One Hand and the Koran in the Other", Euromoney, Kasım 1981.

Çalika, M. Gün; "KOB: Yeni Bir Finansman Aracı Olarak", Kâra ve Zarara Ortaklık Belgesinin Değerlendirilmesi, MEBAN Yayını, İstanbul, 1982.

Çiller, Tansu; "Serbest Bölgeler ve Dünyadaki Uygulama", Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, İAV Yayını, İstanbul, 1982.

Debbagh, Mohammed A.; OPEC, Oil Prices, Revenues and Their Spill Over Effect, OPEC Bulletin, March 1980.

Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, Sayı 35, Ankara, 1967.

Döndüren, Hamdi; "İslâm Ekonomisinde Faiz ve Finans Kaynakları", İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri Seminerine Sunulan Tebliğ, Ensar Vakfı, İstanbul, 21-22 Haziran 1986.

Durakbaşa, Necdet; "İslâm Bankacılığı Açık Oturumu", Dünya Gazetesi, 15 Ağustos 1985.

Dünya Gazetesi, 23.12.1986; 25.12.1986; 27.12.1986; 31.12.1986; 1.1.1987; 16.2.1987 tarihli sayılar.

Ekin, Nusret; "Turkey's Migrant Workers: An Analysis of Problems and Prospects", MEEB, November 1982.

500 En Büyük Banka, Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, Ağustos 1985.

- Erişen, Hayri; "İnşaat ve Müteahhitlik Alanında Türkiye'nin Potansiyeli", İslâm Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği ve Türkiye, MPM Yayını, Ankara, 1983.
- Ersan, İhsan; "Ülke Riski", Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, Kasım 1985.
- Ersan, İhsan; "Kredi Değerliliği ve Türkiye", Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, Ocak 1986.
- Ersan, İhsan; "Dünyada ve Türkiye'de Kıyı Bankacılığı", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Şubat 1986.
- Ersan, İhsan; "Kredi İtibarımız Ne Durumda", Milliyet Gazetesi, 18.12.1986.
- Esen, Aydın; "Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri ve İlgili Yasal Düzenlemeler", Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri ve İnşaat Malzemeleri İhracatı Sempozyumu, M.Ü. Orta Doğu ve İslâm Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yayını, No. 2, İstanbul, 1984.
- Euromoney; "The Country Risk League Table", "The Launch of Euromoney Index" ve "How OPEC Can Help in Recycling", October 1980.
- Euromoney; February 1980; September 1982; October 1985, sayıları.
- Farıdı, F.R.; "İslâm Ekonomik İşbirliği Stratejisinin Bazı Yönleri", İslâm Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği ve Türkiye, MPM Yayını, Ankara, 1983.
- Financial Times; Financial Times Survey Saudi Arabia, 25 April, 1983.
- Financial Times; Financial Times Survey Saudi Arabia, 25 April, 1984.

- Financial Times; Financial Times Survey Oman, 11 November, 1985.
- Fouad, Mahmud H.; "Petrol Dollars and Economic Development in the Middle East", Middle East Journal, No. 32, 1978.
- Ghalib, Sharif; "OPEC's Gross Foreign Assets and Their International Deployment", Arab Financial Markets, Euromoney Publications, London, 1982.
- Gökmen, Oğuz; "Türkiye, Orta Doğu Ülkeleri Ekonomik İlişkileri", Orta Doğu'da Ekonomik İşbirliği, ESEKH Yayını, İstanbul, 1976.
- Gönensay, Emre; "Kalkınma Stratejisi Olarak Bölgesel Ekonomik İşbirliği ve Türkiye", Orta Doğuda Ekonomik İşbirliği, ESEKH Yayını, İstanbul, 1976.
- Guahar, Altaf; "Investment of Oil Revenues Abroad", Arab Petro-Dollars, What Happens to Them, Islamic Council, International Conference, London, 15-16 July, 1985.
- Günel, Vural; "Kâr ve Zarar Ortaklığı Belgesi", Türkiye'de Sermaye Piyasası, İAV Yayını, İstanbul, 1984.
- Helal, Anna; "Global Strategies for Arab Bank in Bahrain", The Banker, Temmuz 1984.
- Henry, Sanford G.; "Arap Dünyasındaki Kiralama (Leasing) Uygulamasına Genel Bir Bakış, Para Dergisi, Haziran 1982.
- Hamaud, Sami Hassan; "İslâm Bankacılığı Teori ve Uygulaması", İslâm Bankacılığı ve Ekonomisi 3'üncü Al Baraka Grubu Sempozyumuna Sunulan Tebliğ, İstanbul, 1985.

- Iqbal, Zubair; "Arab Concessional Assistance 1975-81", Finance and Development, June 1983.
- İlkin, Selim; "Türkiye'nin İslâm Ülkeleri ile İktisadî İşbirliğini Artırma Girişimleri", Türk-Arap İlişkileri I. Uluslararası Konferansı Bildirileri, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 1979.
- Imady, Muhammed; "The Role of Arab Development Funds", Conference Document, Arab Banking and Finance in 1980's, London, June 1982.
- İnce, Tunay; "Yurt Dışındaki Müteahhitlerimizin Teminat Mektubu ve Finansman Sorunları", Paneli, İstanbul Bankası Ekonomik Araştırma Merkezi, 1981 Güz Dönemi Panelleri 2, İstanbul, 1982.
- Institutional investor; March 1980; September 1985.
- International Association of Islamic Banks; Islamic Banks, The Monthly Magazine, Cairo, August-September, 1981.
- Islamic Development Bank; "Co-financing, the Islamic Development Bank's Experience", Internal Document.
- İstanbul Ticaret Gazetesi, 21 Kasım 1986.
- Kamel, Ayhan; "Türkiye'nin Arap Dünyası ile İlişkileri", Dış Politika, Cilt 4, Sayı 4, Ankara, 1974.
- Karaçam, Burhan; "Uluslararası Bankacılık Standartları ve Türk Bankacılığı", Bankacılık, Dünya Gazetesi Eki, 29 Ekim 1984.
- Lawrence, Eric; "Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Piyasası ve Bankaların Fonksiyonları", Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri, Türkiye Tütüncüler Bankası, Çeşme, 24-25 Ekim, 1983.

- Minai, Ahmet; "Ekonomik İşbirliği ve RCD Ülkeleri Arasındaki İşbirliği", Orta Doğu'da Ekonomik İşbirliği, ESEKH Yayını, İstanbul, 1976.
- Neyzi, Nezhik; "Petrol Sorunu", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Mart 1983.
- Neyzi, Nezhik; "Ham Petrol Fiyatı ve Türkiye Ekonomisi", ESEKH Petrol Fiyatındaki Gelişmeler ve Türkiye Ekonomisi Konferansına Sunulan Tebliğ, İstanbul, 27 Mart 1986.
- OPEC; OPEC Bulletin, October 1986.
- Öner, Yalçın; "Özel Finans Kurumları ve Türkiye Uygulaması", İslâm Bankacılığı ve Ekonomisi 3'üncü Al Baraka Grubu Sempozyumuna Sunulan Tebliğ, İstanbul, 1985.
- Özsunay, Ergun; "Leasing İşlemleri: Kara Avrupasındaki Finansal Leasing Modellerine Kısa Bir Bakış", İTO Finansal Kiralama Seminerine Sunulan Tebliğ, Nisan 1986.
- Özyeğin, Hüsnü M.; "Türkiye'de Bankaların Dışa Açılması", 2. Türkiye İktisat Kongresi, İç Ticaret ve Hizmetler Komisyonu Tebliğleri (VII), T.C. Başbakanlık DPT Yayını, No. 1783, Ankara, 1981.
- Petroleum Economist, Vol. XLV, No. 2, 1978; Vol. XLVIII, No. 4, 1981.
- Resmî Gazete; 12.11.1965 tarih ve 12149 sayı; 9.12.1970 tarih; 7.2.1975 tarih; 18.7.1976 tarih; 27.12.1980 tarih ve 17203 sayı; 25.7.1981 tarih ve 17411 sayı; 3.7.1981 tarih ve 17417 sayı; 15.1.1982 tarih ve 17575 sayı; 12.3.1982 tarih ve 17631 sayı; 24.1.1983 tarih ve 17983 sayı; 14.11.1983 tarih ve 18221 sayı; 29.12.1983 tarih ve 18266 sayı; 3.5.1984 tarih ve 18390 sayı; 7.7.1984 tarih ve 18451 sayı; 17.10.1984 tarih ve 18494 sayı.

- Sadeg, H.A.; "The Inter-Arab Investment Guarentee Corporation", Finance and Industry, Industrial Bank of Kuwait, No. 2, 1981.
- Sağlam, Kemal; "KOB Nedir, Hangi Amaçla Düzenlenmiştir", Kâra ve Zarara Ortaklık Belgesinin Değerlendirilmesi, MEBAN Yayını, İstanbul, 1982.
- Sampson, Anthony; "Oil Revenues and Arms Spending", Arab Petro Dollars, What Happens to Them, Islamic Council, International Conference, London, 15-16 July, 1985.
- Serbest Bölgeler Kanunu, 6.6.1985 Tarih ve 3218 Sayılı Kanun.
- Selim, Seval; Fon Kullananlar Açısından Özel Finans Kurumları ve Fon Maliyetleri, Al Baraka Türk, İstanbul, 1985.
- Sermaye Piyasası Kurulu; Aylık Bülten, Ankara, Nisan 1986.
- SESRTCIC; "Official OIC Action for Expanded Economic Cooperation 1969-1983", Journal of Economic COOPERATION Among Islamic Countries, V/2, No. 18, January 1984.
- Soysal, İsmail, "Turkish-Arab Diplomatic Relations After the Second World War (1945-1986)", Studies on Turkish Arab Relations Annual 1986, TAİV Yayını, İstanbul, 1986.
- Sönmez, Mustafa; "Arap Sermayesi Akını", Kapital Dergisi, Ekim 1986.
- Strachan, James M.; "Patterns in Private Gulf Investment Overseas", Arab Financial Markets, Euromoney Publications, London, 1982.
- Tan, Neşe; "Türkiye'nin Dış Dünya ile Entegrasyonunda Bankacılık Başlı Çekiyor", Uluslararası Bankacılık, Dünya Gazetesi Eki, 12.3.1984.

- Taner, Güneş; "KOB'un Dış Finansal Piyasalarda Pazarlanması", Kâra ve Zarara Ortaklık Belgesinin Değerlendirilmesi, MEBAN Yayını, İstanbul, 1982.
- Tara, Şarık ve Tunca, Zafer; "Yurt Dışı Müteahhitlik ve işçi Ücretleri", Para Dergisi, Temmuz 1982.
- The Banker; December 1984.
- The Wall Street Journal; The Sultanate of Oman, Special Advertising Section, November 18, 1985.
- Tuncer, Selahaddin; "Türkiye'de Serbest Bölge", Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, İAV Yayını, İstanbul, 1982.
- Türktan, Sezer; "İslâm Kalkınma Bankası ve Türkiye", İslâm Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği ve Türkiye, MPM Yayını, Ankara, 1983.
- Uludağ, İlhan; "Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri Sektörünün Ekonomik Yönden Genel Bir Değerlendirmesi", Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri ve İnşaat Malzemeleri İhracatı Sempozyumu, M.Ü. Orta Doğu ve İslâm Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yayını, No. 2, İstanbul, 1984.
- Yalçıntaş, Nevzat; "Petro-Sermaye Bankalar ve Gelişmiş Ekonomiler", İslâm Bankacılığı Paneli, İstanbul Bankası Ekonomik Araştırmalar Merkezinin Bahar Dönemi Panelleri 2, İstanbul, Mayıs 1980.
- Yalçıntaş, Nevzat; Comment on the Paper of Syed Aftab Ali is Presented at Follow,up Seminar on Monetary and Fiscal Economics of Islam, İslamabad, January, 1981.

- Yalçıntaş, Nevzat; "Credit Facilities of the Islamic Development Bank", The Middle East Business and Banking, September 1982.
- Yalçıntaş, Nevzat; "Economic Relations Between Turkey and Islamic Countries", Studies on Turkish Arab Relations: Annual 1986, TAİV Yayını, İstanbul, 1986.
- Yaşa, Memduh; "Yorum", Orta Doğuda Ekonomik İşbirliği, ESEKH Yayını, İstanbul, 1976.
- Yavuz, Y. Vehbi; "Gelir Ortaklığı ve Buna Bağlı Köprü-Baraj Senetlerinin Hükmü", İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri Seminerine Sunulan Tebliğ, Ensar Vakfı, İstanbul, 21-22 Haziran, 1986.
- Yazdi, Ibrahim; "Oil in the Muslim World", International Conference on Economic Integration of the Muslim World, Islamic Council, Istanbul, October 11-12, 1986.
- Zaim, Sabahaddin; "Türkiye ile İslâm Ülkeleri Arasında İktisadî İşbirliği ve Sanayileşme Çabaları", İslâm Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği ve Türkiye, MPM Yayını, Ankara, 1983.
- Zaim, Sabahaddin; "Ekonomik Bölüm", Dünya İslâm Ticaret Merkezi Ankara, GAMA Endüstri Tesisleri İmalat Sanayi A.Ş., İstanbul, 1984.
- Zaim, Sabahaddin; "İSEDAK İkinci İzleme Komitesinin Çalışmaları", İlim ve Sanat Dergisi, Sayı 11, Ocak-Şubat 1977.
- Zaim, Sabahaddin; "İktisadî Faaliyetlerde İslâmî Davranış Tarzı", İslâm Tetkikleri Dergisi, C. VII, Cüz 1-2, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1978.

Zaim, Sabahaddin; "İşçi Meselesi, Demokrasi ve İslâm",
Millî Işık Mecmuası, Sayı 24, 1969.

Zaim, Sabahaddin; "İslâmî Ahlakın İktisadî Gelişmeye Tesiri",
Milliyetçi Türkiye'ye Doğru, Garanti Matbaası, İstanbul, 1969.

Zeinelabidin, Abdel Rahman; "Structure and Role of the
National and Regional Funds in Development
Financing in OIC Member States", Journal of
Economic Cooperation Among Islamic Countries,
SESRTCIC, Vol. 3, Sayı , Ankara, April 1984.

RAPOR VE İSTATİSTİKLER

AFESD; Arab National and Regional Development Institutions,
Financing Operations, Second Report, May-August
1985, AFESD Publications, Kuwait, 1985.

AFESD; Arab National and Regional Development Institutions,
Financing Operations, Cumulative Summary,
December 31, 1985, AFESD Publications, Kuwait,
1986.

Al Baraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş.; Faaliyet Raporu
1985.

Arap-Türk Bankası; Annual Report 1985.

BADEA; Annual Report 1985.

BMA; Annual Report 1981, BMA Publications, Manama, 1981.

BMA; Annual Report 1983, BMA Publications, Manama, 1983.

BMA; Quarterly Statistical Bulletin, BMA Publication,
Manama, June 1983.

Central Bank of Iran; Annual Economic Report 1982; 1983;
1984.

Central Bank of Kuwait; Economic Report 1979; 1983.

COMCEC; Report of the Senior Official Meeting to the Second
Session of the COMCEC, İstanbul, 1986.

COMCEC; Draft Resolution, Second Session of the COMCEC,
İstanbul, 14-16 March 1986.

DESİYAB; Yıllık Rapor 1977; 1980; 1981; 1982; 1983; 1984.

Dış İşleri Bakanlığı Yayınlanmamış Petrol Boru Hattı Raporu.

DİE; Dış Ticaret İstatistikleri 1984, Yayın No. 1149,
Nisan 1986.

Es-Sandık El-Kuveyti; Et-Takrir Es-Senevi, 1983/1984,
Kuveyt, 1984.

Faisal Finans Kurumu; Faaliyet Raporu 1985.

General Union of Chambers of Commerce, Industry and Agri-
culture For Arab Countries; Arab Economic Report,
Beirut, 1979.

General Union of Chambers of Commerce, Industry and Agri-
culture For Arab Countries; Arab Economic Report,
Beirut, 1982.

General Union of Chambers of Commerce, Industry and Agriculture For Arab Countries; Arab Economic Report, Beirut, 1985.

IMF; International Financial Statistics, October 1981; May 1985.

İSO; Economic Panaroma'87, İstanbul, 1987.

İTO; Ekonomik Rapor, Mayıs 1985.

İTO; Economic Report May 1986.

Middle East Economic Digest; MEED Special Report, September 1983.

OAPEC; Secretary Generals Eleventh Annual Report 1984, Kuwait, 1985.

OPEC; Annual Report 1984, Vienna, 1985.

OPEC; Facts and Figures, A Comparative Statistical Analysis, Vienna, 1985.

SAMA; Annual Report 1980; 1981.

SESRTCIC; Annual Economic Report: Developments in the OIC Countries and the World in 1984 and Prospects for 1985, Volume II: Country Reports and Technical Appendices, Ankara, 1985.

TOBB; İktisadî Rapor 1985.

TCMB; Yıllık Rapor 1980; 1981; 1982; 1983; 1984; 1985.

Yalçıntaş, Nevzat; Orman, Sabri ve Kurtuluş, Berrak; Yurt Dışı İstihdam İmkânlarının Arttırılması Hakkında Ö.İ.K. Raporu, DPT, Ankara, Mart 1982.